

მ რ კ თ უ ლ ი

მართლწმინდისა : სწოვნის

პირითადი საფუძვლები

ქუთაისი
კავშირალური მუდრნეობის სტამბა
1927.

ჩემი „სალიტერატურო ქართული“-ს წინასიტყვიდან.

.... პრეტერს ლიტერატურულ ენაში არ არის ფორმების იმისთანა მრავალგვარობა, როგორიც დღეს ქართულში არსებობს. ძველათ ჩვენი მწერლების ენა თითქმის არ ყოფილა ერთმანეთისგან განსხვავებული, და დღეს კი რამდენი მწერალიც არის, იმდენი განსხვავებული ფორმა და სიტყვების თუ წინადადებათა სხვადასხვაგვარი წყობა.

ამ მრავალგვარობის მიზეზი ის არის, რომ ხალხს ენის ფორმები თანდათან შეუცვლია, მწერალნი კი ამ თანდათანობას არ მიყოლიან: ზოგი უძველეს ფორმებზე შეჩერებულია, რადგან იმათთვის შეუჩვევია თვალ-ყური, ზოგს კი უახლესი ფორმები შეუთვისებია და იმათ აძლევს უპირატესობას.

ზემოხსენებულ მწერალთა შორის დიდად შემცთარი არიან ისინი, რომელნიც ფიქრობენ, რომ ახლანდელი სამწერლო ენის ფორმები ძველებზე წიგნებში უნდა ეცდებოთო, თუკინდ ის წიგნი „მეფის-ტყაოსანი“-ც იყოს. ძველ სახელოვან მწერალთა ენით, რასაკვირველია, უნდა ვიხელმძღვანელოთ, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ისინი ენის განვითარებას, მის პროგრესიულ წინსვლას არ ეწინააღმდეგებიან.

როგორც ხალხის ცხოვრება, მისი სოციალური წყობილობა, დროთა ბრუნვის მიხედვით იცვლება,—ისე იცვლება ხალხის ენაც.

მეთერთმეტესა და მეთორმეტე საუკუნეში, ერის კეთილდღეობისა და სახელოვან მწერალთა მეოხებით, ქართული ენა თვალსაჩინოთ განვითარდა და გაამწვენიერდა. შემდეგ საუკუნეებში, როცა ქართველთა კეთილდღეობამ იკლო, მათი ენაც დაღარიბდა. მეთორმეტე საუკუნეში ქართული მწერლობის სარბიელზე ხელახლა გამოჩნდნენ სახელოვანი პირები—და ენამაც იწყო ხელახალი აღორძინება.—„რა ენა წახდეს, ერიც დაეცესო“, ამბობს ზრ. მარბელიანი თავის ლექსებში. „უკუღმა უნდა ეთქვა: „ერი დაეცეს—ენაცა წახდეს“-ო, რადგან, როგორც ახლა ვსთქვი, ენის სიკეთე თუ სიძულე ერის ავკარგიანობაზეა დამოკიდებული.

თუმცა დღესდღეობით ჩვენი ენა ბევრს ცუდ პირობაშია ჩაყენებული, თუმცა მის წინსვლას ბევრი გარეწოება აფერხებს, მაგრამ ის მაინც ცოტ-ცოტათი ვითარდება, ღონიერდება, წინ მიდის. ღლეწანდელი მისი უმთავრესი ნაკლულევანება ზევით დაეასახელე: ეს არის მისი ფორმების მრავალგვარობა—და ჩემი შრომის მიზანიც ის არის, რომ შეძლებისამებრ გამოვიკვლიო, თუ ჩვენს მწერლობაში უპირატესობა რადარა ფორმას უნდა მიეცეს.

ამ ფორმათა მრავალგვარობის მიზეზს, ზემოხსენებულს გარდა, კიდევ ის გარემოებაც შეადგენს, რომ საქართველოს ხალხი სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვანაირათ ლაპარაკობს, განსხვავებულ ფორმებს ხმარობს. ჩვენი ქვეყანა თავიდანვე ბუნებით რამდენმე კუთხეთ იყო დანაწილებული, და თითოეულ მათგანში, ბუნებისავე სხვადასხვაობის გამო, თავისებური სიტყვები დღვდა, თავისებური ჩარბი ტრიალობდა, რომელიც ადგილობრივ მკვიდრთა და მათ ენას განსხვავებულ სახეს აძლევდა. მს ბუნებრივი კანონი დღესაც თავის ძალაშია: კახელი ამბობს მაიტა, ქართლელი—მოიტა, იმერი—მეიტა-ო, და სხვ.

ჩვენი მწერალნიც თავის თხზულებებში ხშირათ იმ ფორმებს ხმარობენ, რომლისთვისაც პატარაობიდან სმენა შეუჩვევიათ, ე. ი. თავისი კუთხის ენას. ამ მხრით განსაკუთრებით საქართველოს აღმოსავლეთის ნაწილის მწერალნი იქცევიან თავისუფლათ, და რა სიტყვასაც ან ფორმას თავის სოფელში ყურს მოკრავენ, ყველაფერი ლიტერატურულ ენაში შეაქვთ. მს მათი საქციელი იმ ცრუ აზრზეა დამყარებული, რომ ლიტე-

რატურული ენა თავიდანვე ჩვენი კუთხის ენა ყოფილაო და დღესაც ის უნდა იქნესო. ისტორია მოგვითხრობს, რომ ქართველების ცხოვრება შტებთაში დაწყებული და იქიდან შემდეგ, საუკუნეების განმავლობაში, ქართველი ტომი ნელნელა ყოველი მხრით გავრცელებულა და დაუპერია ქავეკასია ორს დიდ ზღვას შუა აღმოსავლეთ-დასავლეთით და ორს დიდ ქედს შორის ჩრდილოეთ-სამხრეთით.

რა თქმა უნდა, სადაც ხალხის ცხოვრება უპირველესათ განვითარდა, პირველი ჩვენი მოღვაწეებიც იქ გაჩნდნენ და სამწერლო ენის საფუძელათაც იქაური კილო დადგინდა.

აშის მიუხედავათ, „მისრამიანში“, „მეფხის-ტყაოსანში“, „სიბრძნე-სიცრუეში“ და სხვ. ბევრი ადგილი მოიპოვება, რომელიც ამტკიცებს, რომ ჩვენი ძველი მწერალნი პროვინციებს უყურადღებოთ არ სტოვებდნენ, და თუ რამე იქაურ ენაში მოეწონებოდათ, ლიტერატურულ ენაში შექონდათ.

ჩემი აზრიც ლიტერატურული ენის შესახებ ეს არის: 1) ქართველი ლიტერატორი რომლისაზე ერთი კუთხის ენით არ უნდა ხელმძღვანელობდეს, არაჲდ ყურადღებას ხაქართველოს ყოველი კუთხის ენას უნდა აქცევდეს და იმათგან უსაქიროესი სიტყვები უნდა გამოკრიფოს და უკეთილხმოვანესი ფორმები იხმაროს; 2) ჩვენი მწერალნი აუცილებლათ უნდა შეთანხმდნენ—სიტყვების ცვალებასა და წინადადებათა წყობაში ერთგვარი ფორმები იხმარონ, ერთგვარი კანონებით იხელმძღვანელონ.

მს საქმე მეტათ საყურადღებოთ მიმაჩნია, და თუ ამ ჩემი შრომით ზემოთაღნიშნულ მიზანს სრულათ ვერ მივაწევ, იმაში მაინც დარწმუნებული ვარ, რომ ეს ჩემი გულმოდგინე კვლევა და წრფელი აზრი სულ უსარგებლოთ არ ჩაივლის.

ამ ჩემი შრომის დასასაბუთებლათ შემდეგი წიგნები გადავიკითხე: „მისრამიანი“, „მეფხის-ტყაოსანი“, „ჭილილა და დამანა“, „სიბრძნე-სიცრუის წიგნი“, „ღვითიანი“, „ბატონიშვილის მახუშტის“ „ღეოღრაფიული აღწერა საქართველოსა“, „ქართლის ცხოვრება“, „უსალმუნი ღვითისი“—და ჩვენი დროის მწერალთა თხზულებანი (ზრ. მრ. ბელიანის, ნ. ბარათაშვილის, ილ. ჭავჭავაძის, აკაკის, რ. მრისთავის, ზ. წერეთლის და მრ. სხვ.), აგრეთვე ხალხური ზეპირსიტყვაობის მასალები. ძველი დროის მწერალთა შორის ჩემს კვლევაში განსაკუთრებით სამ ავტორის ვემყარები: „მისრამიანის“ მთარგმნელს და „მეფხის-ტყაოსნისა“ და „სიბრძნე-სიცრუის წიგნის“ დამწერთ, რადგან ისინი ჩვენი წარსული ცხოვრების საუკეთესო ხანათა წარმომადგენელნი და მასთან ქართული ენის ზედმიწევნით მცოდნე პირები იყვნენ.

კუთხისი, 1901 წ.

მ ქ ი თ ხ ე ლ ი ს ს ა უ რ ა დ ე ბ ო თ.

მს ჩემი წიგნი—„ქართული მართლწერისა და სწორენის ძირითადი საფუძვლები“—საგრძნობლათ შევსებული და შესწორებული შინაარსია ჩემივე ნაშრომის. „სალიტერატურო ქართული“—სა, რომელიც 1901 წელს გამოიცა. „სალიტერატურო ქართულმა“ თავის დროზე თავისი დანიშნულება და როლი საკმაოთ შეასრულა და, მიუხედავათ სასტიკი იერიშებისა, რომელსაც იმ დროის მოქართულენი ჩემ-მიერ წამოყენებულ დებულებათა წინააღმდეგ აწარმოებდნენ, იმ დებულებათაგან ბევრი რამ დღეს უკვე უღავროთ მიღებული და გავრცელებულია: დღეს უკვე საეჭვოთა და სადავოთ აღარავის მიაჩნია (ქართული ენის კანონების მკვლევართაგანს), რომ დაბოლოება დენ ზნებში, წინააღმდეგ დნენ-ისა (მაგალ. მოვიდენ, დასხდენ), შეკვეცილი ბრუნება ზედსართავ-არსებითისა (მაგალ. კეთილი კაცის, კეთილ კაცს) და ბევრი სხვა—კანონიერი ფორმებიც არის და მასთან სრულიად შესაფერია გამარტივებულის თანამედროვე. ცოცხალი ენისა.

მაგრამ ბევრი რამ რჩება კიდევ სადავო სალიტერატურო ენის ფორმა-გამო-
თქმებს შორის—და, „სალიტერატურო ქართული“-ს გამოსვლის შემდგომი წლების
ჩემი დაკვირვება და გამოცთილება მწადია მოინტერესე პირთ გაეუზიარო.

ჩემს დებულებებსა და შეხედულებას მე, შეძლებისამებრ, ყოველთვის ვასაბუთებ,
ხოლო ჩემი მოწინააღმდეგენი ხშირათ უსაბუთოდ მეწინააღმდეგებიან—და კანდიერო-
ბა ზოგიერთის მათგანისა იქამდი მიდის, რომ ჩემი, თვალსაჩინოთ დასაბუთებული,
თეთრი—შავათ მიაჩნიათ, და თავისი აშკარა შავი—თეთრათ (იხ. „ღამატება I“).

თუ სიყალბე არა (ზოგიერთისა), დიდი გაუგებრობა მაინც ჩემი მოკამათეებისა
ის არის, რომა მკითხველებს არწმუნებენ, თითქო მე ყველაფერს იმისთანა პერყვე სა-
ფუძველზე ვამყარებდე, როგორიც არის კეთილზმოვანობა. მართალია, ჩემ „სალი-
ტერატურო ქართულ“-ში ეგ სიტყვა—„კეთილზმოვანება“—ხშირათა მაქვს ნახმარი,
და იმისთანა მკითხველს, რომელიც ყველაფერს მხოლოდ თვალით ზომავს, შესაძლოა
ეგ სიტყვა თვალში უსიამოვნოთ მოხედა; ხოლო დაკვირვებული მკითხველი იმ ჩემს
წიგნში ამ კეთილზმოვანობის განმარტებასა და საფუძვლებს საკმაოთ იპოვნიდა (გვ.
102—113) და, მაშასადამე, სინიღისიერსა და ღინჯ მოკამათეს არ შეეძლო ეთქვა,
თითქო მე, ქართული ენის სხვადასხვა ფორმის არჩევის დროს, მხოლოდ პირადი გე-
მოვნებით ხელმძღვანელობდე. მაგრამ იმის უარყოფაც შეუძლებელია, რომ ყოველის
კულტურული ერის სალიტერატურო ენაში კეთილზმოვანობას, როგორც მუსიკაში
ჰარმონიას, მცირე ადგილი არ უჭირავს, და თუ რომ განვითარებულ მსმენელს კი აქვს
ნება როგნელიმე მუსიკალური თუ სასიძღვრო ჰანგი ჰარმონიულათ ან დისჰარმონიულათ
ალიაობს, ენის მკვლევარსაც ვერავინ დაუშლის, მეცნიერულ დასაბუთებასთან ერთად,
კეთილზმოვანობაც იმორწმოს.

მართი საგულისხმო საკითხი ისიც კი არის, თუ ვინ უნდა ვიმოწმიოთ: ვისი-გე-
მოვნება და სტილი ენისა—მწერალთა შორის, ან ვისი მეცნიერული დასკვნები—მკვლე-
ვართა შორის? შველესი ეპოქიდან, ქართული ენის სალაროში, „მისრამიანი“ და
„შეფხის-ტყაოსანი“ დიდებული განძია; მაგრამ იქაც ხომ მრავალგვარობაა ენის ფორ-
მებისა—და დღევანდელ დღეს იმგვარი ენითა და სტილით ლაპარაკი და წერა განა
შესაძლებელია? მე-18 საუკუნის მწერალ-მგოსნებზედაც ხომ იგივე ითქმის!.. ან, ეგებ,
მე-19 საუკუნის მე-60 წლების ორ სახელოვან სტილისტზე იყოს შესაძლებელი დავე-
მყაროთ: ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელზე?—მაგრამ ამ ჩემს ნაშრომშიც მათი
ნაწერებიდან საკმაო მასალაა ნაჩვენები იმისა, რომ ქართული ენის სისწორეში მათზე
დამყარება ყოვლად შეუძლებელია. ღა მეცნიერულ ნაკვლევებში?—მათი ნიმუში თვალ-
წინ გვიძმევს: „სალიტერატურო ქართულისათვის“, ეს ნაშრომი იმ კომისიისა, რომელ-
შიც მთავრობას თითქო თავი მოუყარია ყველასათვის, ვისაც იგი ქართული ენის შე-
გნებულ მცოდნეებათ სახავდა... მაგრამ დაკვირვებული მკითხველი ჩემი რეცენზიითაც
(„ღამატება II“) საკმაოთ დაინახავს, რამდენათ სარწმუნო და საფუძვლიანი არიან ამ
ნაშრომში გამოსახული დებულებანი!..

მაშ ვიზედ ან რაზე დავემყაროთ, იკითხავს გაოცებული მკითხველი. ჩემი პასუ-
ხია: არავიზე—და ყველაზე. არავიზე, რადგან თითოეული პიროვნება, მწერალ-მგო-
სანბა იგი თუ მკვლევარი, შეუძლებელია შეუცთომელი იყოს, და ყველაზე, ვინაიდან
თითოეულ მათგანს ენის რომელმე დარგში შესაძლოა თვალსაჩინო წვლილი ჰქონ-
დეს შეტახილი. ხაქმე—და სერიოზული საქმე—ის არის, რომ ეგ თვალსაჩინო წვლი-
ლები სრული შეგნებითა და წმინდა სინიღისით შევადგინოთ და ავარჩიოთ, სხვადა-
სხვა წალკოტში გაფანტულ ია-ვარდებს თავი მოვუყაროთ—და ამ სახით შევადგინოთ
და შევკნოთ ის მშვენიერი სურნელოვანი თავიუღლი, რომელსაც სალიტერატურო,
ხამწერლო ენა ეწოდება.

დასასრულ, იმედს გამოვსთქვამ, რომ ჩემი ნაშრომი საკმაო სამსახურს გაუწევს იმას, ვინაც ქართული სალიტერატურო ენის ფორმების შესამუშავებლათ მოწვეულს მომავალ კონფერენციაზე იმ მიზნით კი არ მივა, რათა სხვადასხვა საკითხის გადასაწყვეტათ უბრალო თითის აწევით მისცეს ხმა, არამედ—შეგნებით, საგნის ყოველმხრივი შესწავლითა და გათვალწინებით.

ჩემი წიგნი საკმაო სამსახურს გაუწევს იმასაც, ვისაც სურვილი აქვს ქართული ენა იმდენათ „შეისწავლოს, რომ—სადავო საკითხებს თუნდაც თავი დაეანებოთ—უდავო ფორმებსა და გამოთქმებში შეცთომები არ ჩაიდინოს.

სილოვ. ხუნდაძე.

ქუთაისი, 1927 წლის 24 მარტს.

ზ ე მ ო კ ლ ე ბ ა:

„ვისრ.“—„ვისრამიანი“.

„მეფხ.“—„მეფხის-ტყაოსანი“.

„ხიბ.-სიც.“—„ხიბრძნე-სიცრუის წიგნი“.

„ძილ.“—„ძილილა და დამანა“.

ლექსიკონში ზოგიერთ სიტყვას გვერდით ციფრები უზის; ეს ციფრები მაჩვენებელია იმ გვერდისა, სადაც განმარტებულია აღნიშნული ფორმები.—ზოგიერთი სიტყვისა ორგვარი ფორმაა შეტანილი: პირადათ მე უპირატესობას იმ ფორმას ვაძლევ, რომელიც ფრჩხილებს გარეთაა.

მ ბ ი მ ო ლ ო ბ ი ა.

ა რ ს ე ბ ი თ ი ს ა ხ ე ლ ე ბ ი.

1. ღვთის, ღვთით, ღვთაება, ღვთიანი.

სიტყვა ღმერთი ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვაში განსხვავებულათ იბრუნვის: ღვთის(ა), ღვთით(ა). ამას ამტკიცებენ ძველი და ახალი საუკეთესო თხზულებანი და აგრეთვე ხალხის ზეპირსიტყვა. „მისრ.“-სა და „მეტეხ“-ში ხშირათაა ნახმარი ფორმები: ღვთისა, ღვთითა. აქიდან წარმოიბს სიტყვები: ღვთაება, ღვთაებრივი, ღვთიური, ღვთიანი, საღვთო.— წარმართობის აღმნიშვნელი ღმერთი კი ასე იბრუნვის: ღმერთი, ღმერთის, ღმერთს, ღმერთმა, ღმერთით, ღმერთად. ღმერთები, ღმერთების და სხვ.

ხმოვანთა გამოკლება ბრუნვებში.

აღმოსავლეთის საქართველოს ზოგიერთი მწერალი (მაგალ. ნ. ბარათაშვილი, ილ. ზავჭავაძე და სხ.) სიტყვას ქართველი-ს ასე აბრუნებს: ნათეს. ქართველის, მოქმ. ქართველით და სხ.

მართლაც, არის კანონი, რომელიც გვაცნობებს, რომ მხოლოდობითი რიცხვის სამ ბრუნვაში—ნათესაობითსა, მოქმედებითსა და ვნებითში—და პირველი დაბოლოების (ები) მრავლობითი რიცხვის ყველა ბრუნვაში იკარგება ძირის ხმოვანები ა და ე იმ არსებით სახელებში, რომელიც ორმარცვლოვანზე მეტია და რომელსაც აქვს ერთერთი ამ დაბოლოებათაგანი: ალი, აში, ანი, არი, ელი, ეში, ენი, ერი; მაგალ.: მამალი—მამლის, მამლით, მამლათ, მამლები, მამლების და სხვ.; გიდელი—გიდლის, გიდლით, გიდლათ, გიდლები... მაგრამ არის იმისთანა სახელებიც, რომელიც ამ კანონს არ ემორჩილება: მათ შორის ურევია სიტყვა ქართველი-ც. ეს სიტყვა რომ მხოლოდობით რიცხვში იკარგადეს მ-ს, მაშინ მრავლობითშიც უნდა ეიარგებოდეს მ და, მაშასადამე, უნდა გვეთქვა: ქართველები, ქართველებო და სხვ. (როგორც იმერელი—იმერლის, იმერლები, იმერლებო); მაგრამ მრავლობითში ყოველთვის იხმარება ქართველები, ქართველების, ქართველებო და სხ.. მაშასადამე ხმოვანი მ მხოლოდობითშიც არ დაიკარგება—და უნდა ეაბრუნოთ: ქართველის, ქართველით, ქართველათ.

შ მ ნ ი შ მ ნ მ ბ ი.

ა. ზოგიერთი ორმარცვლოვანი სახელიც კარგავს ხმოვანებს იმავე ბრუნვებში: თვალი (როცა უსულო საგნის თვალს ნიშნავს, მაგალ. ბეჭდის თვალი, ურმის თვალი), ძვალი, რძალი, კვალი (მიწის ზომა), ბალი, სხალი, წყალი, ჰმალი, ხანი, ჯვარი, ცვარი, მტკვარი, ჯვარი, ჩვარი, ძმარი, კმარი, მგელი, ღვდელი, შველი, წელი (წელიწადი), ძღვენი, წვენი, მტერი, მტვერი.

ბ. სამმარცვლოვან სახელებს შორის არ კარგავს ხმოვანებს: ანბანი, ზარალი, მოთალი, მტარვალი, მწვერვალი, ტრფიალი, სალაში, წამწამი, თარგმანი, თაყვანი, იასამანი, ზიანი, მერანი, ნეკტარი, თაველი, კანკელი, მრეწველი, მართველი, ხახელი, ქართველი, აქლემი; საზოგადოთ საკუთარი სახელები: ბურიელი, ძარელი, მამარი, ბაქარი, მყინვარი და სხვ.; აგრეთვე კითხვან: სადაური? (ელი-ზე დაბოლოებული სახელები): ქართლელი, კახელი, სოფლელი, ქალაქელი და სხვ., გარდა

სიტყვისა იმერელი (იმერლის, იმერლები); ნარი-ზე დაბოლოებული კრებითი სახელები: მუხნარი, ფიქვნარი, ბაღნარი.

ბ. შემდეგი სახელები იმავე ბრუნვებში კარგავს ხმოვანებს: ოხოლი, ფოთოლი, ღილომი, ხაპონი, გოდორი, კოტორი, პოჯორი, ბეგარა, პეპელა, ფანჯარა, ქვეყანა, ხომეხი, უახაბი, კაკაბი; ნიჩაბი, ხვადაგი, ბეჟელი, ნაბადი, კარავი, მოუვარე.

დ. შემდეგი სახელები ო-ს 3-ათა სცელის: მიდორი, მაწონი, დიაკონი, მონაზონი, ნიგოზი (მიდვრის, მიდვრით, მიდვრათ, მიდვრები, მონაზვნის, მონაზვნები, ნიგვზის, ნიგვზები).

ე. ზოგიერთ სახელში იმავე ბრუნვებში მთელი მარცვალ იკარგება: ამბავი, ხუცესი (ამბის, ამბით, ამბათ, ამბები, ხუცის, ხუცით, ხუცები).

ვ. სიტყვა დედოფალა ასე იბრუნვის: დედოფალასი, დედოფალათი, დედოფალათ, დედოფალები და სხვ. (დედოფალი კი—დედოფლის, დედოფლით, დედოფლები).

ზ. სიტყვები წამწამი და ვეშაპი უმჯობესია სრული ფორმით ვაბრუნოთ: წამწამის, წამწამით, წამწამები, ვეშაპის, ვეშაპები და სხვ. (და არა წამწამის, ვეშაპის და სხვ.).

აგრეთვე სრული ფორმით უმჯობესია: მშვენიერის, მშვენიერათ, მაგიერათ, ნებიერათ, მშიერის, მშიერები, ნიორის, ნიორით (ნიორიანი), იორის ხეობა, რიონის ხეობა (და არა მშვენიერის, მშვენიერათ, მაგიერათ, მშიერის, ღონიერათ, გონიერათ, ნებიერათ, ნიერის, ნიერით, ნიერიანი, რივნის, იერის და სხვ.).—ნებიერი-დან ნაწარმოები ზნა კი 3-ინით იხმარება: ნებიერობა, ვანებიერებთ, ვავანებიერეთ და სხვ.

„მისრ“—ში ნახმარია ნათესაობითი ნიორისა (გვ. 363), „ძილ.“—ში მაგიერად (გვ. 99)—და იმერეთშიც ყოველგან ზემოხსენებულ სიტყვებს ხმოვანებით ხმარობენ: ნიორის, გონიერის და სხ.

3. ნათეს. ბრუნვის დაბოლოება სი.

მხოლოდობითი რიცხვის ნათესაობით ბრუნვას ორნაირი დაბოლოება აქვს: ის და სი. ბერს ჩვენს მწერალს დღემდე ვერ განუხატვრავს, თუ როდის იხმაროს დაბოლოება სი: ბაბუის, ბებუის, შავჭავჭავისი-ო და სხ.—უკანონოთ ხმარობენ ზოგიერთები. მხოლ. რიცხვის ნათესაობითში სი-ზე შემდეგი სახელები ბოლოვდება: 1) სახელობითში ო-სა და შ-ზე დაბოლოებული სახელები (რკო, ბუ—რკოსი, ბუსი), გარდა სიტყვებისა ღვინო და ღრო (ღვინის, ღვინით, ღროს, ღროთი); 2) ა-სა და მ-ზე დაბოლოებული ადამიანთა სახელები (შამია, მლენე—შამიასი, მლენესი); 3) ა-ზე დაბოლოებული გვარები (ბუგუნავა, მლიავა—ბუგუნავასი, მლიავასი); 4) ა-ზე დაბოლოებული იმისთანა რთული სახელები, როცა დაბოლოების ა-ნის ალავას მარტივ სიტყვაში ი ზის: შავთვალ-წარბა, ძირტბილა (წარბი, ტბილი)—შავთვალ-წარბასი, ძირტბილასი; 5) ა-ზე დაბოლოებული ცნობობითი სახელები (ჩიტუნია, გოგონა—ჩიტუნიათი, გოგონასი); 6) დაცივებითი სახელები ა-ზე (ტირია, წუნია, ცხვირა, ხუშარა, კბენია, მაწანწალა და სხვ.); 7) ნათესაეთა რთული სახელები ა-ზე: ბაბუა, ბებია, ბიძია, ძია (ბიძა-კი—ბიძის), დეიდა, მამიდა, ბაბუდა, ბებიდა, აგრეთვე გალია; 8) შემდეგი სახელები: ძერა, ტორლა, ჩიორა, კოდალა, სკვინჩა, ბელურა, თელა, წვერა, კერია (კერა), წითელა...

ზემოთხსენილი კანონისამებრ, არ შეიძლება ითქვას ძრისტის (სიტყვის ძრისტე-სგან), როგორც ხმარობენ ხშირათ აღმოსავლეთ საქართველოში, არამედ ძრისტესი (შენიკლ. ძრისტეს), საიდანაც კანონიერათ წარმოიშობა სიტყვა ძრისტეშობისთვე (ძრისტესშობისთვე), და არა ძრისტისშობისთვე ან ძრისტიშობისთვე.

ჩვენი აზრით, უკანონოა ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვებში ნაცვალსახელების აკვეარი ბრუნვება: იმისი, იმითი, ამისი, ამითი; ხალხში და ახალ მწერლო-

ბაში ხშირათ იხმარება. ეს ფორმები, მაგრამ საზოგადო კანონით სრული ფორმა იქნება ამისა, იმისა, ამითა, იმითა (ან მოკლეთ: ამის, ამით და სხ.), და ძველათაც ასე უხმარიათ.

ნათესაობითში სი-ზე დაბოლოებულ სახელებს მოქმედებითში დაბოლოება თი აქვს: გოგონათი, კერიათი.

4. ვნებით ბრუნვაში დაბოლოება თ.

ვნებით ბრუნვისა და მისგან ნაწარმოები ზმნისართების დაბოლოებათ ზოგიერთი მწერალი ღ-ს ხმარობს, ზოგი კი თ-ს.

ვნებით ბრუნვაში თ-ის ხმარების წინააღმდეგი პირები თავისი აზრის საბუთად ამას ამბობენ: ვნებითში დაბოლოებათ რომ თ ვიხმაროთ, მაშინ ზოგიერთ შემთხვევაში აზრი აირევა, რადგან მხოლოდობითის ვნებითი მრავლობითის მიცემითსა და სხვა ბრუნვებს დაემზგავსებაო. მაგრამ ეს საბუთი საფუძვლიანი არ არის: ყოველ ენას აქვს რამდენიმე ბრუნვა ერთნაირი, მაგრამ აზრი არ არევიან; ქართულშიც მრავლობითში წი-ზე დაბოლოებულ სიტყვებს სამი ბრუნვა (ნათესაობითი, მიცემითი და მოთხრობითი) ერთნაირი დაბოლოების აქვს, მაგრამ აზრები არ აგერევიან, რადგან წინადადებაში ბრუნვები ადვილი გასარჩევია.

ჩემი რწმენით, ყოველი გარემოება იმას ამტკიცებს, რომ ზმნისართებსა და ვნებით ბრუნვაში დაბოლოების ღ-ის ადგილი თ-მა უნდა დაიკვიროს, და ეს ასეც უნდა მომხმარებოდეს, რადგან ქართული ენა, როგორც ყოველი სხვა ენა, გამოთქმით თანდათან მარტივდება, და თ დაბოლოებაში უფრო ადვილი გამოსათქმელია, ვიდრე ღ.

შემდეგი სიტყვები ამ კანონიდან უნდა გამოირიცხოს და ღ-ით უნდა ვიხმაროთ: მარად, ყვალად, ფრიალ, მხოლოდ, სრულიად, ყოვლად.—დაწერილებით საბუთები მე-11 „დამატება“-ში ნახეთ.

5. წოდებით ბრუნვაში მ, თუ ვ?

წოდებითი ბრუნვა უმეტეს ნაწილათ მ-ზე ბოლოვდება:

ძაო! მზეო! ხზოო! ბუო!

ზოგიერთ სახელს წოდებითი ისე აქვს, როგორც სახელობითი:

ა. ნათესავთა და მოუვარეთა სახელებს ა-ზე: დედა, მამა, ძაძია, დია (ძმა და კი—ძმაო, დაო), ძია, ბიძია, ბებია, ბაბუა, მამლა, დედა, ბებიდა, ბაბუდა, ბიცოლა, გადია, ნათლია და სხვ.;

ბ. მ-ზე დაბოლოებულ სახელებს, ერთმარცვლოვანს გარდა,—მაგალითად: ჩემო სატრფო! ჩემო სამშობლო! გოგო! წერო! პალო!—მრთმარცვლოვანს კი მ ემატება: რკო! ხზოო!

გ. საკუთარ სახელებს საზოგადოთ ყველა ხმოვანზე, გარდა ი-სა: ბურიო! წყალ-წითელა! ძვირიკე (სოფელია)! საგურამო! დვაბუ (სოფელია)! ანდრია! მლენე! სანდრო! ხუტუ! ბუგუნავა! ჭავჭავაძე!

დ. მოხელეთა სახელებს ე-ზე: მეველე! მეწულე! მებაღე! (შესაძლოა ესენი ე-ზედაც დაბოლოვდნენ: მებაღე! მენიჩბევ!).

ე. ძინოებით სახელებს ა-ზე: ჩიტუნია! გოგონა! ტირია! წუნია! ვირია!

ვ. რთულ სახელებს ა-ზე (როცა ეს ა გადაკეთებულია ი-ნისაგან): შავთვალ-წარბა! ყელწითელა (წარბ-ი, წითელ-ი);

ზ. ზოგიერთ საზოგადო სახელს ა-ზე: მელია! კერია! ძერა! წვერა! ტოროლა! ჩიორა! სკვინჩა! ბელურა! თელა! და სხვ.

მ. ი-ზე დაბოლოებული ადაშიანთა სახელების შესახებ შემდეგი კანონი არსებობს: თუ დაბოლოების ი უცვალდებელია, წოდებითი ისე აქვს, როგორც სახელობითი: **გიორგი! აკაკი! ლიპიტრი!**—და თუ ეს ი საცვალდებელია, მაშინ წოდებითში იხმარება ი-ნის გამოკლებით: **ლავით! ანტონ! მახტანგ!**

თ. წოდებით ბრუნვაში დაბოლოების ო-ნის მაგიერ მ-ნი უმეტესათმ შემთხვევაში იხმარება, როცა განუენებითი საგნის არსებით სახელს ვაბრუნებთ და როცა იგი სახელობით ბრუნვაში ა-სა და მ-ზე ბოლოვდება, მაგალ: ჩემო ბედნიერებავ! ჩემო ხიკეთევ! პოეზიავ! ხიბნელევ! ..

მ. მოწმები—მოწმები.

მრავლობითი რიცხვის სახელობით ბრუნვას ზოგჯერ უკანონოთ აბოლოებენ,—სწერენ: **მოწმები, მოძმები, მოყმები, მდინარები, ციხები და სხ.** მართალია, ხალხში ხშირათ ისმის სიტყვები ამგვარი დაბოლოებით, მაგრამ კანონიერი დაბოლოებითაც ამბობენ, და მწერალნი კი ამ ფორმას იშვიათად ხმარობენ. საზოგადო კანონით მ-ზე დაბოლოებული სახელები მრავლობითში მ-ს არ კარგავს, და, მაშასადამე, პირველ დაბოლოებაში ორი მ მოიყრის თავს: **კლდე—კლდეები, ზე—ზეები და სხ.** ზემოხსენებული სახელებიც კანონისამებრ ამგვარათვე უნდა ვაბრუნოთ: **მოწმები (სიტყვის მოწმე-საგან მხოლ. რიცხ. ვნებით ბრუნვაში ზოგან ხალხი და ზოგიერთი მწერალიც ხმარობს მოწმათ, კანონით კი უნდა ვიხმაროთ მოწმეთ, როგორც კლდე—კლდეთ, ზე—ზეთ), მოძმები, მოყმები, მდინარეები, ციხეები და სხ.**

7. ღირსებაები—ღირსებები.

მბა-სა და ობა ზე დაბოლოებულ სახელებს მრავლობით რიცხვში ზოგიერთი ჩვენი მწერალი უკანონოთ აბრუნებს: **გრძნებაები, ღირსებაები, გართობაები-ო და სხ.** ლიდი შეცთობა: ა-ზე დაბოლოებული სახელები მრავლობითში, როცა პირველი დაბოლოებით იბრუნვის, ა-ს კარგავს (მთა—მთები, კიქა—კიქები, მთებს, კიქებს და სხ.). მაშასადამე, უნდა ითქვას: **გრძნებები, გართობები, ღირსებები,—თუმცა მბა-სა და ობა-ზე დაბოლოებული სახელები მრავლობითში უმჯობესია მეორე დაბოლოებით ვაბრუნოთ: გრძნებანი, გართობანი, გრძნებათა, გართობათა და სხ.** აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ენის უყოდინარი ზოგიერთი მწერალი ხმარობს: **ჩიორაები, ბელურაები-ო და სხ.;** რა თქმა უნდა, ა-ს აქ აღდგლი არ აქვს.

კეთილხმოვანობა მოითხოვს, რომ მრავლობითში მეორე დაბოლოებით ვაბრუნოთ ის სახელები, რომელსაც მხოლოდობითის სახელობითში დაბოლოებათ ლეხელი აქვს: **მასწავლებელი—მასწავლებელნი, მასწავლებელთა, მწვალებელი—მწვალებელნი, მწვალებელთა და სხ.;** ამგვარათვე სჯობია ვაბრუნოთ ნაცვალსახელი რომელი: **რომელნი, რომელთა და სხ.**

8. ყმანებო, ძმებო და სხ.

ძველსა და ახალ მწერლობაში ხშირათ შეგვხვდებათ მრავლობითში ორივე დაბოლოებით (ეზი და ნი) ნაბრუნები სახელები: **ყმანებო, ძმებო, კაცებო და სხ.** მრავლობითში მიუცილებლათ უნდა დარჩეს ორივე დაბოლოება (ეზი და ნი), მაგრამ იმ პირობით, რომ ისინი ერთმანეთში არ აფურათ: ან უნდა ვიხმაროთ ძმებო, ძმებს, ძმებმა, ყმებო და სხ, ან ძმანი, ძმათა, ყმანო და სხ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აღმოსავლეთის საქართველოს მწერლებისაგან უკანონოთ იხმარება მრავლობითში ორკეცი დაბოლოებით სიტყვა კარი: **კარებები-ო, ხმარობენ ისინი (კარები-ს მაგიერ), დაბნები (დაბები-ს მაგიერ).** უკანონოა აგრეთვე **ხბორები, სახლები—ხბოები-სა და სახელოები-ს მაგიერ.**

9. ღვეთ, თამარ — ღვეთი, თამარი.

აღამიანის ზოგიერთ საკუთარ სახელს ძველი და ახალი მწერალნი სახელობით ბრუნევაში თანხმოვანზე აბოლოებენ, მაგალითად: თარიელ, აეთანდილ, ფრიდონ, თამარ და სხ. შოთა რუსთველი ზოგჯერ ხმოვანზე აბოლოებს, ზოგჯერ კი — თანხმოვანზე, — მაგალითად, ის ხშირად ხმარობს: ასმათი, ტარიელი, აეთანდილი. ახალ მწერლობაში უფრო ხშირად ხმოვანზე აბოლოებენ. საზოგადოთ, ჩემი აზრით, შემდეგი კანონით უნდა ვიხელმძღვანელოთ: 'თუ მარტო სახელი იხმარება ცალკე, მაშინ ხმოვანზე დავაბოლოთ, და თუ სხვა სახელთან არის ნახმარი, მაშინ თანხმოვანით ვიხმაროთ, — მაგ. თამარი მე-12 საუკუნეში მეფობდა, — ტარიელი, აეთანდილი და ფრიდონი „მეფე ხის-ტყაოსნის“ გმირები არიან, — ანტონი კარგათ სწავლობს და სხ.; ან: თამარ მეფე მე-12 საუკუნეში ცხოვრობდა, ანტონ ლუშმაძე კარგი მგალობელი იყო.

ზ ე დ ს ა რ თ ა ვ ი ს ა ხ ე ლ ე ბ ი.

1. შედარებითი ხარისხი (უტკბესი, უგძესი და სხ.)

ბევრი ახალ მწერლობაში შედარებით ხარისხში ხმარობს ფორმებს: უტკბილესი, უგძელესი-ო და სხ. შემდეგი ზედსართავეები: ტკბილი, სხვილი, თფილი, გძელი, ბრტყელი, თხელი შედარებ. ხარისხში მარცვლებს მლ-სა და ილ-ს კარგავს: უტკბესი, უსხვესი, უგძესი და სხ.

2. ძუთათური, ოზურგელი და სხვ

ძუთაისელი, ოზურგთელი, კობულეთელი, სვანთელი, კანთელი და სხ უკანონო ფორმებია. როგორც აღამიანზე, ისე უსულო საგნებზედაც ითქმის კუთათური: კუთათური ვაჟარი, კუთათური ღვინო. ძართლ-ძახეთში ხშირად ძუთაისის მცხოვრებს კუთათელს და ზურიისას — გურიელს უწოდებენ; მართალია, კანონიერი ფორმებია, მაგრამ, რადგან კუთათელი ძუთაისის მიტროპოლიტს ეწოდებოდა და გურიელი — ზურიის მფლობელს, ამიტომ ამ მხარეების მცხოვრებთა აღსანიშნავათ იგივე ზედსართავეები იხმარება, რაც უსულო საგნებისათვის, ე. ი. კუთათური და გურული. — როცა გეოგრაფიული სახელწოდება მთი-ზე ბოლოვდება, ზედსართავის ფორმაში მთი-ს კარგავს ხოლმე (ძახეთი — ძახელი, იმერეთი — იმერელი, იმერი და სხ.), — მაშასადამე უნდა ვიხმაროთ ოზურგელი, კობულელი, სვანელი, კანელი (ან, როცა ცალკე იხმარება, როგორც არსებითი სახელი — სვანი, კანი).

3. სწორი, მრული, ფუჰი, უჰმი.

შემდეგს ზედსართავ სახელებს ზოგი მ-ზე აბოლოებს და ზოგი ი-ზე: სწორე, მრულე, ფუჰე, უჰმე — სწორი, მრული, ფუჰი, უჰმი. „მეფე“-ში სიტყვა მრული ი-რით არის ნახმარი, აგრეთვე ფორმა სწორი: „ლეკვი ლომისა სწორი-ა“; იქვე ნახმარია სწორად (მაშასადამე სახელობითი იქნება სწორი). — „ვისრ.“-შიც ნახმარია ფორმები მრული და სწორი (გვ. 23, 91, 358 და სხვ.). — შმგობესია ეს სახელები საერთოდ ი-რით ვიხმაროთ, და, მაშასადამე, ენებითი ბრუნვა მათგან იქნება: სწორათ, მრულათ, ფუჰათ, უჰმათ.

სწორე ზეითობრივი მნიშვნელობით იხმარება, ან სინამდვილის აღსანიშნავათ: სწორეთ მოგახსენებ, — სწორეთ კვირას გიახლებით. — უჰმე უმუშავერ დღეს, დღესასწაულს აღნიშნავს.

ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ს ქ ლ ე ბ ი.

1. ნაცვალსახელთა შორის დღეს განსაკუთრებით არეულათ ბრუნვებში განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელთა ფორმებს ხმარობენ: ვინმეის, ვინმეს, ჩამის, ჩასმეს, ვინმეს-ო და სხ.

ძველ მწერლობაში ეს ნაცვალსახელები ისე იბრუნვის, რომ ყოველთვის პირველი ნაწილი (საკუთრივ ნაცვალსახელი) იცვლება და ნაწილაკები მმ და ლპც ბოლოში უცვლელათ ემატება: ვისიმე, ვისილაც, ვისმე და სხ.—მე მგონია ახალ ფორმებს ძველი სჯობია: ვინმე—ვისიმე, ვისმე, ვინმე, ვისითმე, რათმე; ჩამე—ჩისმე, ჩასმე, ჩამემ (ამ ბრუნვაში უპირატესობა ახალ ფორმას ეძლევა, რადგან ძველი ფორმა—რამმე, რამანმე—ძნელი გამოსათქმელია), რითმე, რათმე; რომელიმე—რომლისამე, რომელსამე, რომელმამე, რომლითმე, რომლათმე.

2. რაც შეეხება ნაცვალსახელებს ვილაც, რაღაც და რომელილაც-ს, ისინი შეარეულათ იბრუნვიან—ზოგ ბრუნვაში ძველი ფორმით, ზოგში ახლით: ვისილაც, ვილაცაჲ, ვილაცამ, ვისითლაც, რაღაცათ; რისლაც, რაღაცას, რაღაცამ, რითლაც, რაღაცათ; რომლისლაც, რომელღაცას, რომელღაცამ, რომლითლაც, რომლათლაც.

3. მრავლობით რიცხვში განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელებისგან იხმარება: ვინმეები, რამეები, რომელიმეები, ვილაცები, რაღაცები, ვინმეების, რამეების, ვინმეებს, რამეებს, ვინმეებმა, რამეებმა, ვილაცების, რაღაცების, ვილაცებს, ვილაცებმა და სხ.

4. ახალ მწერლობაში ხშირათ მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარესთან ნაცვალსახელი თავიანთი იხმარება: ისინი თავიანთ საქმეს აკეთებენო და სხვ. ამის მაგიერ უნებურებისა ნხოლობ. რიცხვის ფორმა თავისი ვიხმაროთ: ისინი თავის საქმეს აკეთებენ, თავის შვილებს ზდიან და სხ. ზოგიერთი მწერალი ამ ნაცვალსახელს სრული დაბოლოებით აბრუნებს (თავისს საქმესო და სხ), ვითომ არავინ იფიქროს, რომ აქ თავსეა საუბარიო. უსაფუძლოლ "შიშია, რადგან წინადადებაში ყოველთვის აღვილი გასაგებია, რაზედაც არის ლაპარაკი. შოთა სწერს: „თავსა გვირგვინი დაადგა თავის ხელითა“-ო—და, რა თქმა უნდა, ყველასთვის ცხადია, რის თქმაცა სწადია პოეტს.

რ ი ც ხ ვ ი თ ი ს ა ს ქ ლ ე ბ ი.

1. არეულათ ხმარობენ რიცხვით სახელებს ორივე, სამივე და სხ.,—ზოგი ხმარობს ორივენი, სამივენი, ზოგი—ორნივე, სამნივე, ხუთნივე, ბევრი კი—ორივე, სამივე, ხუთივე. საზოგადოთ ძველათ ასე იყო მიღებული, რომ ნაწილაკ მმ-ზე დაბოლოებული რიცხვითი სახელები და ნაცვალსახელები ისე იბრუნვოდა, როგორც ვინმე, ჩამე და სხ., ე. ი. იბრუნვოდა საკუთრივ რიცხვითი სახელი, და მმ კი ბოლოში უცვლელათ ემატებოდა: ორნივე, ორთავე, სამნივე, სამთავე,—როგორც ისევე, მისევე, მასევე, მითვე და სხ. ჩემი აზრით კი არც ორნივე (სამნივე, ოთხნივე და სხ.) არის კანონიერი ფორმა და არც ორივენი, რადგან რიცხვითი სახელის მრავლობით რიცხვს არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს (თუ კი საგნების რიცხვი, მაგალითად, ორია, მრავლობ. რიცხვის დაბოლოებით მათი რაოდენობა ხომ არ შეიცვლება?! ორნი, სამნი და სხ. ნაშინ ითქმის, როცა უნდა რამდენიმე წყვილი, რამდენიმე სამი და სხ. აღნიშნონ). ამ სახით, უნდა დარჩეს ფორმა ორივე, სამივე, ოთხივე, ხუთივე და სხ., როგორც აზრითაც კანონიერი და გამოსათქმელათაც მარტივი ფორმები, რომელსაც ამასთანავე დღეს ბალხისაც და მწერალთაც უშეტესი ნაწილი ხმარობს.

2. რაც შეეხება ამ სახელთა ბრუნვას, დღეს იმათ უშეტესათ ასე აბრუნებენ: ორივე, ორივესი, ორივემ, ორივეთი, სამივე, სამივესი, სამივემ და სხ.; მიცემით ბრუნვაში კი ძველი ფორმები სჯობია: ორსავე, სამსავე (და არა ორთავე, სამთავე).

3. რიგითს რიცხვით სახელს ზმირათ უკანონოთ აწარმოებენ: მეოცდაათე, მეორ-
მოცდაათე-ო და სხ. რთულს რიცხვით სახელებში რიგითი ფორმისთვის ნაწილაკი მმ
ბოლონდელ ნაწილს ემატება: ოცდამეათე, ორმოცდამეათე, ორმოცდამეხუთე, ახ-
ორმოცდამეოთხე და სხ.

როგორ უნდა ვაბრუნოთ ზედსართავი სახელი არსებითთან?

1. როცა ზედსართავი სახელი ა, მ, მ და უ-ზე დაბოლოებული, არსებით სა-
ხელთან ბრუნებაში უცვლელათ რჩება: ღრმა წყალი, ღრმა წყლები, ყრუ კაცი, ყრუ
კაცმა, ყრუ კაცებს და სხ. და სხ.

სადავო საგანს მხოლოდ ი-ზე დაბოლოებული ზედსართავი სახელი წარმოადგენს.
ზოგი ხმარობს: კეთილის კაცის, კეთილს კაცს და სხ, ზოგი—კეთილი კაცის, კე-
თილ კაცს, კეთილი კაცით, ზოგი კი—კეთილ კაცის, კეთილ კაცით...

ძველ ენაში ხმარებული სრული ფორმები: კეთილის კაცის, კეთილს კაცს და
სხვ. დღეს ხალხში აღარ იხმარება;—შეკვეცილი ფორმები: კეთილ კაცის, კეთილ კა-
ცით (ე. ი. ორ ბრუნებაში—ნათესაობითსა და მოქმედებითში) ხალხში აგრეთვე არ
იხმარება. ხალხიკა და მწერალთა უმეტესობაც დღეს ქვემოთ აღნიშნულ ფორმებს
ხმარობს—და საყოველთაოთ ასე უნდა ვიხმაროთ:

ნათ. კეთილი კაცის.

მიც. კეთილ კაცს.

მთხრ კეთილმა კაცმა.

მქმ. კეთილი კაცით.

მნ. კეთილ კაცათ.

წოდ. კეთილო კაცო!

2. ზედსართავი სახელი პირველი დაბოლოებით მრავლობითშიც ისე იბრუნვის,
როგორც მხოლოდობითში: კეთილი კაცების, კეთილ კაცებს და სხ.; მეორე დაბოლოე-
ბაში კი ბოლომოკვეცილათ იბრუნვის, ე. ი. ყოველგან უდაბოლოებოთ, სახელობითს
გარდა: კეთილი კაცი, კეთილ კაცთა და სხ.

ბრუნებებში არ შეიძლება მოისპოს მხოლოდ ა-ნის მიმატება ბოლოში,—თანა-
სწორობა იხმარება კაცის და კაცისა, კაცს და კაცსა.

3. სრული დაბოლოება ბრუნებებში განსაკუთრებით შემდეგ შემთხვევებში იხმარება:

ა) როცა სიტყვებს: შორის კავშირი „და“ ზის: ვაჟისა და ქალის საქმე, კარგისა
და ავისათვის, ცასა და მიწას, ღივსა და პატარას, მთასა და ბარში, ხეხა და მიწაზე,
სიტყვითა და საქმით, გონიერისა და ნიჭიერი კაცის, გონიერსა და ნიჭიერ კაცს და სხ.;

ბ) შედარებით ნაწილაკ ვით-თან: ძმასავით, მზესავით, ბავშსავით;

გ) მოთხრობით ბრუნებაში სრული დაბოლოება მხოლოდ ი-ზე დაბოლოებულ სა-
ხელებში უნდა ვიხმაროთ: კაცი—კაცმა, ღმერთი—ღმერთმა; დანარჩენ სიტყვებში
კი—შემოკლებული დაბოლოება მ: ძმა—ძმამ, მზე—მზემ, ხბო—ხბომ, ბუ—ბუმ;

დ) თანასწორობა შეიძლება ვიხმაროთ სრული და მოკლე დაბოლოებანი თანდე-
ბულებს ბან, კან, თმისს შემდეგ: ლეთისგან—ლეთისაგან, სახლისკენ—სახლისაკენ.
კაცისთვის—კაცისათვის. ამ შემთხვევაში, ჩემი აზრით, პროზაში მოკლე დაბოლოე-
ბას უნდა მიეცეს უპირატესობა, და ლექსებში კი, მარცვალთა საპირობის მიხედვით,
ორივე დაბოლოება შეიძლება ვიხმაროთ;

ე) თანდებულად ღმირ სრულ დაბოლოებას თხოულობს: ლეთისადმი, კაცისადმი;

ვ) ძუთნოლობითი ნაცვალსახელები ზენი, ჩვენი, თქვენი მხოლოდობითი რიცხვის
მიცემითი არსებითსახელთან სრული დაბოლოებით სჯობია იბრუნოს (ორაზროვნობის
ასამორებლათ): შენს ძმას, ჩვენს დროს, თქვენს ქვეყანაში;

ზ) სრული დაბოლოება ბრუნებებში იხმარება ყოველთვის, როცა მსაზღვრელი
სიტყვა სასაზღვრ სიტყვას შემდეგ არის მოქცეული: ლეკვი ლომისა, საქმე კაცისა

და სხვ. აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ სიტყვების ამისთანა წყობა უმეტესათ ლექსებშია წესაწყნარებელი. პროზაში კი მსაზღვრელი სიტყვა სასაზღვრის წინ სჯობია დაისვას: **ლომის ლექვი, კაცის საქამე;**

1) როცა ერთსა და იმავე ბრუნვაში რამდენიმე ზედსართავი სახელია ერთად თავზურცილი, უკანასკნელი ზედსართავი მოკლე ფორმით იხმარება, და თანამომდევარი ზედსართავები კი—ყველა სრული ფორმით: **ამ გონიერის ნიჭიერის მდიდარი კაცის, ამ გონიერს ნიჭიერს მდიდარ კაცს და სხ**

4. როცა საკუთარ სახელს მიმატება (приложение) წინ ახლავს, ზოგიერთი მწერალი მიმატებას არ აბრუნებს: **მეფე ღიმიტრის, მეფე ღიმიტრიმ-ო და სხვ.** ჩემი აზრით კი უმჯობესია ისე ვაბრუნოთ, როგორც ძველ მწერლობაში ყოველთვის ხმარობდნ და ახალშიც ხშირათ იხმარება: **მეფის ღიმიტრის, მეფეს ღიმიტრის, მეფემ ღიმიტრიმ და სხვ.** როცა ამ შემთხვევაში სახელი წინ არის დასმული და მიმატება უკან. მაშინ სახელი არ იბრუნვის: **ღიმიტრი მეფის, ღიმიტრი მეფეს, ღიმიტრი მეფემ და სხვ.**—აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ გამოთქმაში, მაგალითად, **ანტონ ივანეს ძე ძემაძე, ზოგიერთი მწერალი** სიტყვას ძმ-ს არ აბრუნებს: **ანტონ ივანეს ძე ძემაძის, ანტონ ივანეს ძე ძემაძეს, ანტონ ივანეს ძე ძემაძემო;** მაგრამ უფრო ხშირათ აბრუნებენ ხოლმე, და მეც უმჯობესათ მიმაჩნია—ასე ვაბრუნოთ: **ანტონ ივანეს ძის ძემაძის, ანტონ ივანეს ძეს ძემაძეს და სხვ.**

5. ერთი და იგივე. როცა მხოლოდ ეს ორი სიტყვაა ერთად, მაშინ ორივე სრული დაბოლოებით იბრუნვის: **ერთისა და იმისვე, ერთსა და იმასვე, ერთმა და იმანვე, ერთითა და იმითვე, ერთადა და იმაღვე (იმათვე);**—ხოლო, თუ რაიმე სასაზღვრი სახელიც თან ახლავს (მაგალ. **ერთი და იგივე კაცი**), მაშინ მხოლოდ სიტყვა ერთი იბრუნვის სრული ფორმებით, სიტყვის იგივე-სგან კი ყველა ბრუნვაში ფორმა-იმავე იხმარება: **ერთისა და იმავე კაცის, ერთსა და იმავე კაცს, ერთმა და იმავე კაცმა და სხვ.** (და არა: **ერთისა და იგივე კაცის, ერთსა და იგივე კაცს...).**

თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ე ბ ი.

1. ახალმა ენამ, როგორც სხვა სიტყვები და ფორმები, ისე თანდებულებიც შეამოკლა; მაგრამ ზოგიერთები მაინც ძველ გზას ადგანან და სრულათ ხმარობენ: **ზედა, შიგან, შიგ (ზოგი ხმარობს შიდ), შინა და სხვ.** ხალხშიც და მწერლობაშიც უმეტესათ იხმარება **ზე, ში**—და ასე სჯობია: **მთაზე, სახლში.**

2. თანდებული ბან, როცა მოქმედებით ბრუნვას თხოულობს, ჩვენს მწერლობაში ოთხნაირი ფორმით იხმარება,—მაგალითად: **სოფლითგან, სოფლიდან, სოფლი-დამ, სოფლიდან.** ამ ფორმებში პირველი (**სოფლითგან**) უძველესი ფორმაა, მოქმედებითი ბრუნვის დაბოლოებით; მეორე ფორმა (**სოფლიდან**) აქიდანვე წარმომდგარა ფონეტიკური კანონის ძალით: მაგარი ხმა ზ და რბილი თ ერთად ვერ მოთავსდება და ამიტომ რბილი თ მაგარ ღ-თ გადაქცეულა; შემდეგ ზ სულ გამოვიარდნილა და დარჩენილა უკანასკნელი ფორმა **სოფლიდან**, და, ჩემი აზრით, საერთოდ ეს ფორმა უნდა ვიხმაროთ, როგორც ყველაზედ უფრო მარტივი და გაერკელებული.

3. თანდებულის თვის-ის ნაცვლათ ზოგი თვინ-ს ხმარობს. ეს თანდებული ნაცვალსაზღვრის თვისი-სგან არის წარმომდგარი,—მაშასადამე ხ-ს აქ მეტი საფუძველი აქვს, ვიდრე ნ-ს.

აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ზოგჯერ რასთვის-ო, ხმარობენ,—უკანონოა, რადგან თანდებული თვის ყოველთვის ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს, და, მაშასადამე, აქაც რასთვის უნდა ვიხმაროთ.

4. მდე, მდის, თუ მდი? (სოფლამდე, სოფლამდის, სოფლამდი).—ჩემი აზრით, მდი-ს მეტი საფუძველი აქვს (საბუთები მე-II „დამატება“-ში ნახეთ).

5. ზმნისართი-თანდებულები ქვეშ, შემდეგ, შორის, შუა, უკან, გაღმა, გამოღმა, გადაღმა, იქით, აქით, გარდა და სხ. მიცემით ბრუნვას თხოულობს: ამას შემდეგ, წყალს გაღმა და სხ. მართალია, ბევრი მწერალი დღეს ამ ზმნისართებს შემდეგ ნათესაობით ბრუნვას სვამს ხოლმე, მაგრამ ბევრი მიცემითს ხ:არობს—და ძველ მწერლობაშიც მიცემითი იხმარებოდა.

ბარდა და შემდეგ, როცა უკან ზის, მიცემითს თხოულობს, და თუ წინ ზის—ნათესაობითს: ამას გარდა, ამას შემდეგ, ან გარდა ამისა, შემდეგ ამისა. ამავე კანონით იხმარებოდა ძველათ აგრეთვე ქვეშე, მაგ. ქვეშე ქვეყანისა (ახლა ვიტყვით ქვეყანას ქვეშ).—(შფორო ერცლათ-მე-II „დამატება“-ში).

6. თანდებული ში ხშირათ სრული ფორმით შიპ-თი (შიგან--შინა—შია) იხმარება, მაგალ. ძართლშია, ძილშია და სხ.: „ძართლის ძილშია კენესა ისმოდა“ (ილ. ზ—ძის, „მლეგია“), „ტფილისშია შინახვიხარ შენ“ („მუშა“—მისივე). ა-ნი ბოლოში ამ შემთხვევაში მეტათ უყეთილხმოვანთ მოისმის; გარდა ამისა ა-ნს ბოლოში განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს (შემწეობითი „ზმნის“), მაგ ეს კაცი მთილისშია, ე. ი. მთილისში არის, ეს ბავში ტკბილ ძილშია, ე. ი. ტკბილ ძილში არის. ზევით მოყვანილი ადგილები ასე უნდა ითქვას: ქართველის ძილში კენესა ისმოდა, მთილისში მინაჯავხარ შენ.

7. ზმნისართი-თანდებული ვით ზოგიერთების აზრით ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს: კაცისავით, ბავშვისავით—ხმარობენ განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში. ვით-ს შემდეგ ან მიცემითი დაისმის, ან სახელობითი: კაცივით ან კაცსავით, ბავშვივით ან ბავშვსავით. აზრითაც ასე უნდა იყოს, რადგან ვით როგორც-ს ნიშნავს, ასე რომ კაცივით და კაცსავით იგივეა, რაც როგორც კაცი და როგორც კაცს. ხშირათ ბრუნვებს—მიცემითსა და სახელობითს—ამ შემთხვევაში ერთმანეთში ურევენ, ერთს მეორის ადგილას ხმარობენ: ორივე ბრუნვა უნდა დარჩეს, ე. ი. სახელობითი და მიცემითი, მაგრამ სად რომელი უნდა დაისვას, ეს ზმნაზე (შემასმენელზე) არის დამოკიდებული. მოვიყვანოთ მაგალითები: ამ ქალს ბავშვსავით სძინავს, და არა ბავშვივით; რადგან ზმნა სძინავს მიცემითს თხოულობს; ეს კაცი ბავშვივით დადის, და არა ბავშვსავით, რადგან ზმნა დადის სახელობითს თხოულობს. ვით-ის მაგიერ რომ მისი თანაბარი სიტყვა როგორც ვიგულისხმოთ, ბრუნვა არაოდეს არ შეგვეშლება: ნადირივით დათარეშობს, ე. ი. დათარეშობს როგორც ნადირი; ყურდგელსავით სძინავს, ე. ი. სძინავს როგორც ყურდგელს.

ამ წესით ვით ი-ზე დაბოლოებულ სახელებთან იხმარება; დანარჩენ შემთხვევაში კი ყოველთვის მიცემითს თხოულობს: კატა, ხე, რკო, ყრუ—კატასავით, ხესავით, რკოსავით, ყრუსავით.

8. როცა ერთი და იგივე თანდებული რამდენმე სიტყვასთან უნდა დაისვას, თანდებული მხოლოდ უკანასკნელ სახელთან უნდა დავსვათ, წინა სიტყვები კი უთანდებულოთ დაისმის იმ ბრუნვაში, რომელსაც თანდებული თხოულობს.—მაგალითად: ხისა და ქვისაგან, დიდსა და პატარაზე, ძმებისა, დებისა და ბიძებისათვის, ძვალსა და რბილში და სხ.

ზ მ ნ მ ბ ი.

1. მინახავს, და არა მინახამს და მინახია.

ზმნების პიროვან დაბოლოებაში, აწმყოსა და მყოფადში და მათგან ნაწარმოებ დროებში, ის თანხმოვანი იხმარება ხოლმე, რომელზედაც სახელზმნის საფუძველია დაბოლოებული:

აობა—ვაპობ, ვაპობდი, დავაპობ;

კრეფა—ეკრეფ, ეკრეფდი, მოვეკრეფ;

კარგვა—ეკარგავ, ეკარგავდი, დავეკარგავ;

კითხვა—ეკითხავ, ეკითხავდი, წამიკითხავს; ნუ წაიკითხავ!

ხვნა (უნდა იყოს ხნვა)—ეხნავ, ეხნავდი, მიხნავს, დაეხნავდი და სხვ.

მაშასადამე, არ შეიძლება ვიხმაროთ: ვეკითხამ, ენახამ, დავსწერამ, მინახამს, წამიკითხამს, დაუკრამ, და სხვ.; აგრეთვე უკანონოა ფორმები: სვავს, ურტყავს, იზავს, ეუბნევა და სხვ. (უნდა: სვამს, ურტყამს, იზამს, ეუბნება).

2. კერავენ, თუ კერვენ?

როცა პირველი მიმოხრის ზმნა მხოლოდითი რიცხვის მესამე პირში აშს-ზე ბოლოვდება, მრავლობითი რიცხვის მესამე პირში ორნაირი დაბოლოებით იხმარება,— მაგალითად: ქალი კერავს—ქალები კერავენ ან კერვენ.

„მისრანისა“ და „მეფხისტყაოსანში“ მეორე ფორმა ნახმარი,—მაგალითად „მისრამიანში“: გასწირვენ, ჰკერვენ, უზრახვენ, ნახვენ და სხ.; „მეფხისტყაოსანში“: ბაძვენ, სიძვენ, მოჰკლვენ და სხ.

საღმში და უახლეს მწერლობაში ორივე ფორმა ერთნაირათ იხმარება. ჩემი აზრით, სახელმძღვანელოთ შემდეგი კანონი უნდა დავადგინოთ: როცა მარტივი (უთავ-სართო) ზმნა ერთმარცვლოვანია, შემოკლებლათ მიმოვხაროთ, მაგალ. ის კლავს, კრავს, სწევს, ფქევს, ხნავს, ზრავს,—ისინი კლავენ, კრავენ, სწვავენ, ხნავენ და სხ., და თუ ერთმარცვლოვანზე მეტია, მაშინ შემოკლებით მიმოვხაროთ, მაგ. ის ბერავს, კერავს, ცურავს, ზურავს—ისინი ბერვენ, კერვენ, ცურვენ და სხ. აქიდან უნდა გამოირიცხოს ზმნები: ჩაგრავს, ჩანჯლავს, სცარცვავს, სწამლავს, ნათლავს, ცეკვავს, რომელთა მიმოხრაც სრული ფორმით სჯობია: ჩაგრავენ, სწამლავენ, ნათლავენ და სხ.

მრავლობითი რიცხვის მესამე პირში შემოკლებულათ მიმოხრის ის ზმნებიც, რომელიც მხოლოდითში აშს-ზე ბოლოვდება: ის იზამს, სდგამს—ისინი იზმენ, სდგმენ,—გარდა ზმნისა სკამს (ისინი სკამენ).

ზოგიერთი ზმნა მრავლ. რიცხ. მესამე პირში მთელ მარცვალს კარგავს: ის კეტავს, კეტავს, კვებავს, კვეცავს, სთესავს, იცვამს, სვამს—ისინი კეტენ, კეტენ, კვებენ, კვეცენ, სთესენ, იცმენ, სმენ.

3. ვცხოვრობ, და არა ვცხოვრებ.

აწმყო დროში (და აგრეთვე აწმყოსგან ნაწარმოებ დროებში) საშვალო გვარის ზმნის დამახასიათებელი ნიშანია **მ**: ვსეირნობ, ვთამაშობ, ვთარეშობ, ვჯავრობ, ვწვლობ;—მაშასადამე, უნდა ვიხმაროთ ფორმები: ვცხოვრობ, ვმორჩილობ, ვტრიალობ, ვწრიალობ, ვშრიალობ, ვცხოვრობდი, ვმორჩილობდი და სხვ. (და არა ვცხოვრებ, ვმორჩილებ, ვტრიალებ).—

ბოლოში მ (და თავში ა) მოქმედებითი გვარის ზმნის ნიშანია: ვაშენებ, ვა-სენებ, ვატენებ.

„ვისრ.“-სა, „მეფხ.“-სა და „სიბ.-სიც.“-ში ყოველგან ნახმარია ვმორჩილობ და სხვ, ე. ი. ო.

4. მე უწერ, თუ მე ვუწერ?

პირველი მიმოხრის ზმნების პირველ პირში ზოგიერთი მწერალი პიროვან ნიშანს მ-ს, როცა ამ მ-ს შემდეგ უ ზის, არ ხმარობს: მე უზამ, ჩვენ უზამთ, მე უწერ, ჩვენ უწერთ, მე უკრავ, ჩვენ უკრავთ, მე უმჯერ, ჩვენ უმჯერთ-ო და სხ. „ვისრ.“-ში ეს ფორმები სანახევროთ მ-ნით არის ნახმარი და სანახევროთ უ-მ-ნით; აგრეთვე „მეფხ.“-შიც; ახალ მწერლობაშიც ამ ფორმას უმეტეს ნაწილათ მ-ნით ხმარობენ. რაც შეეხება ხალხის გამოთქმას, თუ დაუფიქრდებით, მ ისმის იქ, თუმცა ყრუთ.

ჩემი აზრით, პირველ პირში მ ყველა შემთხვევაში უნდა დარჩეს: ვსწერ, ვუწერ, ვაშენებ, ვუშენებ, ვუშენებდი, ვუშენე, ვუშენეთ, მე ვვარდები, მე ჩავვარდი და სხვ.,—ნით უფრო, რომ ამით ორაზროვნობასაც თავიდან ავიწორებთ (უმჯერ, უუ-რებ, უშენებ, უმჯერთ, ვარდები, ჩავარდი—მეორე პირის ფორმებია).

ხედვიდა, თუ ხელავდა?

მოთხრობითი კილოს ნამყო I-სა და პირობით კილოს ძველი და ახალი მწერალნი ორნაირათ აბოლოებენ: სმიდა, იზმიდა, ხედვიდა, გახედვიდა, ლეწვიდა, ხვნიდა და სხ., ან სვამდა, იზამდა, ხელავდა, გახელავდა, ლეწავდა, ხნაჭდა; გახელავიდა—გახელავდევ და სხ.—ზოგიერთი ძველი მწერალი (განსაკუთრებულ დავით ზურაბიშვილი) მესამე ფორმასაც ხმარობს (ა-ნის მაგიერ მ-ნს): ხელევდენ, ლეწევდენ, სვემდეს, სცევდეს და სხვ.

ამ ფორმებში უპირატესობა დაბოლოებას ავდა-სა და ვაშდა-ს (პირობით კილოში ავდე, ვამდე, ავდი, ვამდი) უნდა მიეცეს, რადგან მწერლობაშიცა და ხალხშიც უმეტესათ ეს ფორმა იხმარება და გამოსათქმელათაც სხვების უადვილესია (ზოგიერთ კუთხეში, განსაკუთრებით ზურიაში, უფრო ხშირათ პირველ ფორმას ხმარობენ: ხედვიდა, ხედვიდა, სმიდა და სხვ.). საზოგადო კანონიც ეს არის, რომ მოთხრობითი კილოს ნამყო I მოთხრ. კილ. აწმყოსაგან წარმოიბს, პირდაპირ ღი-ს მიმატებით: ესეამ—ესვამდი, ეხედავ—ეხელავდი; აგრეთვე პირობითი კილოც პირდაპირ მოთხრობითის მყოფადისგან კეთდება: გახედვადე—გახელავდი, ვიხამ—ვიზამდი, წავიკითხავ—წავიკითხავდი.—ამავე კანონის ძალით უნდა ვიხმაროთ ფორმები: მყავდა, გყავდა, ყავდა. გყავდა, მგავდა, გგავდა; გაავდა და სხვ., და არა მუვანდა, მგვანდა და სხ.: აწმყოს ფორმაა მყავს, აქიდან უნდა ვაწარმოოთ ამ სახით: მყავ-და, გყავ-და, ყავ-და (ჰყავდა), გყავ-და, გყავ-დათ, ყავ-დათ (ჰყავდათ), მყავდეს, გყავდეს, ყავდეს (ჰყავდეს), და სხ.; მგავს: მგავ-და, გგავდა, გავდა, მგავდეს, გგავდეს და სხვ., როგორც მიყვარს—მიყვარდა, მწამს—მწამდა და სხ.

აქიდან უნდა გამოირიცხოს მაქვნდა, გაქვნდა, აქვნდა და სხ., რომელიც არც მთლათ კანონიერათ არის ნაწარმოები აწმყოსგან (ჩარათულია ნ), და ძნელი გამოსათქმელიცაა. ამ ფორმის მაგიერ უმჯობესია მეორე ფორმა დარჩეს: მქონდა, გქონდა, ჰქონდა, მქონდეს, გქონდეს და სხ., რადგან ეს უკანასკნელი დღეს ხალხშიც და მწერლობაშიც უფრო ხშირათ იხმარება.

„ვისრ.“-სა და „მეფხ.“-ში ყოველგან „ჰქონდა“-ა ნახმარი.

6. მოვიდენ, და არა მოვიდენ.

მოთბრ. კილოს ნაჩუ 1-სა და ნაჩუ 11-ში და პირობით კილოში ორგვარა დაბოლოება იხმარება: **ღენე** და **ენე** —ან **ღენ** და **ენ**: მოდიოდენე, მოვიდენე, მოვიდოდენე. იუენე —ან მოდიოდენ, მოვიდენ, მოვიდოდენ, იუენე.

როგორ ამოგანს უნდა მიეცეს უპირატესობა?

თუმცა დაბოლოებაში **ღენ** და **ენ**-მა მწერლობაში გარკვეულად და თვალსაჩინოდ თავი ნხოლოდ ამ ბოლოს დროს იჩინა, მაგრამ ეს დაბოლოება ძველ მწერლობაშიც არ არის იშვიათი. „მისრამიანში“ დაბოლოება **ღენე** არ იხმარება, რამდენჯერმე ნახარია **ენე** (ელდენე, იუენე, გაიყარენ და სხ.), უმეტესათ კი ამ დაბოლოებათა მაგიერ იხმარება **ეს** (მოვიდეს, სხდეს, იუენეს, შეყრილიუენეს და სხ.), ზოგან ნახმარია ფორმა **ღენ** (მოწმობდენ, გაპოვიდენ, შევიდენ და სხ.). შოთა რუსთველიც **ღენე**, **ენე** და **ღენ**-ის ალავს უმეტესათ დაბოლოებას **ღენ**-ს ხმარობს (მოვიდეს, მისდგეს, მივიდეს, დასდეს, მიეწივნეს, იუენეს და სხ.), მაგრამ ძალიან ხშირად დაბოლოებას **ღენ**-საც ხმარობს: **შესხდენ**, **გმორჩილობდენ**, **მოღორდენ**, **მოშორდენ**. **გავგისწორდენ**, **გაპორდენ**, **მოვიდენ**, **გარდახდენ**, **მიათმევდენ** და სხ. დაბოლოებას **ღენ**-ს რუსთველი სრულიად არ ხმარობს, ხოლო ორ-სამ ალავს შეხედებით დაბოლოებას **ენ** ს: **შეენენ**, **შეიყვარენ**, **გაემაჩინენ**.

მე-18 საუკუნის მწერალნი—საბა ორბელიანი და ღვთისმეტყველი—იმდენჯერ ხმარობენ **ღენ**-ს, რამდენჯერაც **ღენე**-ს. მართალია თავი იხმარება **ღენ** და **ღენ** აგრეთვე „ჭაოთლის-ცხოვრებაში“: „ჰილ.“-ში თითქმის სულ **ღენ** არის ნახმარი.—რაც შეეხება ახალ მწერლობას, შეიძლება ვთქვათ, რომ **ღენ** და **ღენე** თანასწორად იხმარება—პირველი დასავლეთის საქართველოს მწერალთაგან, და მეორე—აღმოსავლეთ საქართველოში. უპირატესობა დაბოლოებას **ღენ** და **ენ**-ს უნდა მივანიჭოთ, რადგან **ღენე** და **ენე**, როგორც ბევრთანხმეოვანი მარცვლები, უფრო ძნელი გამოსათქმელია, ვიდრე **ღენ** და **ენ**, და დღეს ევ უკანასკნელი ფორმები (მოვიდენ, იუენე), როგორც მარტივი ფორმები, უფრო ხშირად იხმარება.

ბგერა ჰ ზმნებში.

ჰ-ს ზმნებში ჩვენს დღევანდელ მწერლობაში იმისთანა შემთხვევაშიც კი ხმარობენ, სადაც მისი გამოთქმა ყოვლად მოუხერხებელია: **ჰხნავს**, **ჰხმარობს**, **ჰცურავს**, **ჰსწერს**, **ჰგრძნობს**, **ჰცხოვრობენ** და სხ. და სხ. ზოგჯერ კი ჰ-ს იმისთანა ადგილასაც არ ხმარობენ, სადაც მისი გამოთქმა არ არის საძნელო. მართი სიტყვით, ჰ-ს ხმარების კანონი სრულიად თითოეული მწერლის ნებასა და გემოვნებაზეა დამოკიდებული.

ძველ მწერლობაში ზმნებში თუმცა უმეტეს ნაწილად ჰ-ა ნახმარი, მაგრამ ხშირად უ ჰ-ითაც იხმარებოდა. აი, მაგალითად, „მისრამიან“-ში რა ფორმებში არ არის ეს ბგერა ნახმარი: **ქენ**, **ქნეს**, **შექნა**, **გავს**, **დაბადებს**, **გონია**, **ყუავის**, **ყუაოდა**, **ქრის**, **ქროდეს**, **ყოს** და სხ. და სხ.; „სიბ.-სიკ.“-ში: **შეკრეს**, **დაკლეს**, **დაკორტნა**, **ჩაყო**, **ამოყო**, **დაკარგა** და სხ.; „ღვთ.“-ში: **ყავს**, **ყავთ**, **ქონდეს**, **ქნეს**, **ქნა**, **ქენით**, **შექნა**, **ქრის**, **შეფიცა**, **წაწვა**, **შეუვირა**, **გაყიდეს**, **მოკლა**, **მოკლეს**, **ჩაყრიდენ**, **შეკადრა**, **ყვავის** და სხ.

ჩემი აზრით, ჩემი ენა იქითკენ მიილტვის, რომ ბგერა ჰ ზმნებში სრულიად ჯანდევნოს. შესაძლოთ მიმაჩნია ზოგიერთ შემთხვევაში, ჯერჯერობით, დავსტოვოთ ზმნებში ეს ბგერა; მაგრამ შეუძლებელია იმ დებულებათა გაზიარება, რომელნიც აკ. შანიძე თავის წიგნში („სუბ. პრ. მე-11 პირ. და ობ. პრ. მე-111 პირ. ქართულ ზმნებში“) ჰ-სა და ხ-ანის ხმარების შესახებ წამოაყენა. (ნახეთ „ღამატება“-ში ჩემი რეცენზია ან წიგნისა).—

აი, მოკლეთ, ჩემი აზრი ზმნებში ჰ-ს ხმარების შესახებ:

1. ჰ ზმნებში განსაკუთრებით ხორხისმიერი ბგერების კ, ქ და ყ-ის წინ მოისმის: დაჰკარ! ჰქონდა, ჰყვავის და სხვ.

2. ჰ ზმნებში მხოლოდ მეორესა და მესამე პირში იხმარება: შენ გაჰყევო, მან გაჰყვოთ.

3. ჰ იხმარება: ა) ბძანებით კილოში: დაჰკარ! დაჰკარას! ნუ დაჰკრავს! არ დაჰკრა!

ბ) მოთხრ. ძილოს აწმყოსა და მყოფადში, ნამყო I და ნამყო II-ში: შენ ჰკრავ, თქვენ ჰკრავთ, ის ჰკრავს, ისინი ჰკრავენ; შენ შეჰკრავ, ის შეჰკრავს, თქვენ შეჰკრავთ, ისინი შეჰკრავენ; შენ ჰკრავდი, ის ჰკრავდა, თქვენ ჰკრავდით, ისინი ჰკრავდენ; შენ შეჰკარი, მან შეჰკრა, თქვენ შეჰკართ, მათ შეჰკრეს.

შენიშვნა. მოთხ. კილოს ნაშუო მესამეში ჰ მხოლოდ ორ ზმნას აქვს (მესამე პირ-ში): მას ჰქონია, მათ ჰქონიათ; მას ჰყოლია, მათ ჰყოლიათ.

გ) ნატვრ. ძილოს აწმყოსა და მყოფადში: შენ ჰკრავდე (შეჰკრავდე), ის ჰკრავ-დეს (შეჰკრავდეს), თქვენ ჰკრავდეთ (შეჰკრავდეთ), ისინი ჰკრავდენ (შეჰკრავდენ); — შენ რომ შეჰკრა, მან რომ შეჰკრას, თქვენ რომ შეჰკრათ, მათ რომ შეჰკრან.

დ) პირობით კილოში: შენ შეჰკრავდი, ის შეჰკრავდა, თქვენ შეჰკრავდით, ისინი შეჰკრავდენ.

ჰ არ იხმარება:

1. მიჩემებით ზმნებში, მაგ. მე ის მიკივის (გაარჩიეთ ამისგან: იგი მას მიჰყო-ვის), მე ის მიკრავს, ისინი მიკრავენ (გაარჩიეთ ამითგან: იგი მას მიჰკრავს, ისინი მათ მიჰკრავენ).

2. ხმოვანებს შემდეგ (გარდა თავსართებისა ა, ა, და, წა, ჩა, მი, მო, შე): ეკი-და, ეყარა, იკილებს, იყრის, იკლავს, იყრავს.

საერთო მაგალითები: „დაჰკრეს ნალარა“; — „სამჯერ ხომ მაინც დადაჰკრავს ლეი-ნოს“; — „გაჰკრეს — გამოჰკრეს ბრკუალები“; — „ვეზირთა ჰკადრეს“; მას ჰქონდა, ჰქო-ნია, ჰქონოდა, ჰქონოდეს; მას ჰყავს, ჰყავდა, ჰყოლია, ჰყოლოდა, ჰყოლოდეს; მას მიჰყავდა, მათ მიჰყავდათ; — ის გაჰკივის, მიჰკივის, ისინი გაჰკივიან, მიჰკივიან; — მან გაჰყიდა, მიჰყიდა, მათ გაჰყიდეს, მიჰყიდეს (მიჩემებითად კი: მან მე მიყიდა, მათ მიყიდეს).

8. ბგერა ს ზმნებში.

ზმნებში თუ ჰ-ს უარყოფ, საპაგიროთ ხმა ს აუცილებელ. საპიროთ ნიმაჩნია. ჩემი აზრით, ს ზმნებში გამოთქმას აძლევს სინაზეს, თანაც სიღარბაისლეს. აბა ზღა-დარეთ ერთმანეთს გამოთქმანი შიცა და შისცა, გაცა და გასცა, დადვა და დასდვა, დუშს და სდუშს და სხვ. — ცხადია, მეორე ფორმა სმენისათვის უფრო სასიამოვნოა, უფრო კეთილზმოვნია, ვიდრე პირველი. ზმნებში ს-ნის ხმარებას თვით ხალხის ენა-შიც აქვს საფუძველი: საქართველოში იმისთანა კუთხე არ არის, რომ ცოტათ თუ ბევრათ არ ხმარობდნ ს-ნს ზმნების სხვადასხვა დროში. დასავლეთის საქართვე-ლოს კუთხეებს შორის ს-ნიანი ფორმები განსაკუთრებით ხშირათ ზურიაში იხმარება: „შვაზე გახტკვლიცა, ძირს დასცა, ხეი მოსჰარი (=მოსქერი), გასცინა, დასწუევლა, გასტირაო“ და სხ., ამბობენ ისინი.

აი, ჩემი აზრით, ს-ნის ხმარების შესახებ რა კანონებით უნდა ვიხელმძღვანელოთ:

1) ს მიმოხრაში იმისთანა ზმნებს დაერთვის, რომელსაც ძირის თავში რომელი-მე შემდეგი თანხმოვანთაგანი უზის: ღ, თ, ძ, ც, ძ, წ, ჰ, ჯ, მაგალ. დგმა, თიბვა, ტირილი, ცარცვა, ძვრა, წერა, ჰამა, ჯობნა — სდგამს, სთიბავს, სტირის, სცარცავს, სძრავს, სწერს, სჰამს, სჯობნის.

შენიშვნა. ს ამ შენობებში მოქმედებითი გვარის ზნეებს თითქმის ყველას დაერთვის. საშუალო გვარისას კი—მხოლოდ რამდენსამე, მაგალ.: სტუის, სწუხს, სჯობია (სჯობს), სკირია (სკირდება), სჯერა, სტკივა, სწუურია, სდუმს და სხვ.

2) პირველი მიმოხრის ზნეებს ს ყველა პირში დაერთვის: მე ვსკამ, შენ სკამ, ისა სკამს, ვსკამდი, სკამდი, სკამდა, ვსკანე, სკამე, სკამა, ვსკამეთ, სკამეს და სხვ.

როცა წმინდა ძირს მიმოხრაში წინ ხმოვანები უზის, მაშინ ს აღარ დაერთვის: მიკამია, გიკამია, უკამია, მუკამა, გუკამა, იტირა, ატირა, ეპკმე, ეპკმე და სხ.— ამ შენობებში თავსართების ხმოვანები ანგარიშში არ მიიღება: შე-სთვალა, შე-სცვალა, მი-სცა, მოსაქვამს, დასდევს და სხ.

ამ კანონის ძალით პირველი მიმოხრის მიჩემებით ზნეებს ს არ ახლავს (მიწერს, გიწერს, უწერს და სხ.), მეორე მიმოხრისას კი მხოლოდ მესამე პირში ახლავს: სწანხარ, სწამხართ, სწამებინარ, სწამებინართ.

3) მეორე მიმოხრის ზნას მხოლოდ მესამე პირში ერთვის ს ყველა კილოსა და ყველა დროში: მას სწყურია, სწყუროდა, მოსწყურდა, სწყურებია, მოსწყურდება, სწყუროდეს, სწყურებოდა, სწყურებოდეს, მოსწყურდებოდეს, მოსწყურდეს, მოსწყურდებოდა.—

დანარჩენ პირებსა და მიმღობაში ს არ ახლავს: მწყურია, გწყურია, მოწყურებული.

ამვე კანონს ემორჩილება პიროვნებითი მოქმედებითი ზნეები (მცარცევს, მტანჯავს, მწყევლის, მღვენის, გწყევლის, გღვენის და სხ. და სხ.), ე. ი. ბგერა ს აქაც მხოლოდ მესამე პირში იხმარება: იგი სცარცევს, მან გასცარცვა, ისა სღვენიდა და სხვ.

ზნეებს ცივა და ცხელა-ს, როცა პირნაკლი ზნეების მნიშვნელობა აქვს, ს არ ახლავს, და როცა პიროვანის—ს-ით იხმარება: ღღეს ცივა, გუშინ ცხელოდა, ბავშსა სცივა, კაცსა სცხელა.

4) როცა ერთი ძირის ზნა საშუალო გვარისაც არის და მოქმედებითისაც, მოქმედ. გვარის ს-ით იხმარება, ხოლო საშუალოსი—უსანოთ: ვსთხოვ, სთხოვ, სთხოვს, მაგრამ ვთხოულობ, თხოულობ, თხოულობს; ვსდამ—დასდგა, ვდგები კი—დადგა, გამოვსდგამ—გამოსდგა, გამოვდგები კი—გამოდგა.—ზარჩით აგრეთვე: დაწვა (წოლა) და დასწვა (წვა), შედგა (საშე. გვ., მაგალ.: კრება შედგა, ბავში უცებ შედგა= შეჩერდა) და შესდგა (მოქმ. გვ., მაგ.: ბავშმა ქოთანი ეცეხლში შესდგა), მიდის (ბავში შკოლაში მიდის) და მისდის (მოწათეს წერილი ხშირათ მისდის=მიუღის).

ძველსა და ახალ მწერლობაში ხშირათ ს-ნს კეთილხმოვანობისათვის ჩ-ნით დაწეებულ ზნეებსაც უსმენ,—მაგ. სჩანს, სჩაგრა-ხო და სხვ.; ჩემი აზრით, ჩ-თან ს-ნის გამოთქმა სმენისათვის საჩოთიროა,—ჩ-თან ს არც „შეფხ.“-ში იხმარება,—იქ ყოველგან მართლწერა ჩანს არის ნახმარი;—ეს ზნა „მისრ.“-შიც უსანოთ იწერება: ჩნდეს, ჩანს და სხ.

ზოგჯერ ხმარობენ ფორმებს სდომებია, სდომებოდა და სხ.; ს-ს აქ ადგილი არ აქვს, რადგან ზნა ნ-რით იწყება (ნდომა: ნდომია, ნდომოდა).

9. სრული და მოკლე თავსართები.

სრული თავსართები ალ, გან, წარ, შთა, აღმო, წარმო, შთამო ღღევანდელ მწერლობაში ძლიერ იშვიათად იხმარება.

ახალი ქართული ძველისგან თავისი ფორმების სიმარტივით გაირჩევა.

სხვათა შორის ჩვენმა ენამ შეანოკლა აგრეთვე ძველებური სრული თავსართები ალ, გან, წარ, შთა, აღმო, წარმო, შთამო, გარდა (გარდ)—და ამათ მაგიერ ღღესა, გა, წა, ჩა, ამო, წამო, გადა (გად) იხმარება.

ზოგიერთი მწერალი სრულ თავსართებს დღესაც ვერ ვშვება და სრულიად უაღ-
გილოთ ხმარობს მათ: აღასრულა, აღშფოთდა, განვიდა, წარვიდა-ო და სხ.

ჩემი აზრით, სრული თავსართები იმისთანა სიტყვებში უნდა დარჩეს, რომელსაც
განსხვავებული მნიშვნელობა ან რამე განსხვავებულათ საუბრადღებო აზრი აქვს,—
სახელდობ შემდეგ სიტყვებში: აღდგომა, ძრისტე აღდგა, აღთქმა, აღსარება (აღვი-
არება და სხ.), აღპურვა (აღპურვილი და სხ.), აღრიცხვა, აღწივნა, აღმატება, აღმა-
ტებულება, აღმოსავლეთი, აღტაცება, აღმაშენებელი, აღტყინება, აღფრთოვანება,
განზრახვა, განმავლობა, განმავლობა, განმარტება, განკარგულება, განახლება,
განსაცთელი, განყოფილება, განცვიფრება, განცხრომა, განძინება, განწყობილე-
ბა, განკურნება, განუენებული, განსაკუთრებით, განმანათლებელი (წმ. ნინო და
სხ.), განხორციელება, განთიადი, განჩინება, განდიდება, განკერძოება, განკერძო-
ბული, განწესება, სული განუტევა, განსვენება, განსვენებული, განხეთქილება, გან-
ცთა, განუყრელი, განსაზღვრული, განუსაზღვრელი, განცხადება (გაარჩიეთ გა-
ცხადება), და სხ.—ღაჴახინჯებულათ იხმარება ფორმა განათავისუფლა; ძველი ფორ-
მაა განათავისუფლა, ახალი კი—გაათავისუფლა.—წარმოება, წარჩინება, წარდგენა,
წარმოდგენა, წარდგომა, წარმოდგომა (გაარჩიეთ ამისგან წამოდგომა). წარმატება,
წარმართი, წარწერა, წარსული (გაარჩიეთ ამისგან წახული), წარმავალი (გაარჩიეთ
ამისგან წამავალი), შთაგონება, შთამომავლობა, შთაბეჭდილება, გარდამოხსნა, გარ-
დიგარდმო, გარდმოცემა, გარდაცვალება (გარდაიცვალა), გარდამავალი, გარდასუ-
ლი (გაარჩიეთ გადასული), გარდაქცევა გარდაქცეული, (გულის შეწყუების გამო), გარ-
დაქმნა, გარდაწყვეტილი (მაგ. საქმე და სხვ.), გარდაწყვეტილება, გარღუვალი.

ბი კრმდენიმე მაგალითი განსხვავებული მნიშვნელობისა (ჩვეულებრივთან შე-
დარებით):

1) ისტორიული გარდმოცემა მოგვითხრობს... (ბიორგის წიგნის გადმოცემა
სურდა); 2. ძველათ ხატზე გარდაცემა იყოღენ. (ფულის გადაცემა მიწოდდა);— 3. ივა-
ნემ დიდი ავითყოფობა გარდაიტანა (ივანემ სახლი სხვა ადგილას გადაიტანა);—
4. საქმე გარდასწყვიტეს (ძაფი გადასწყვიტეს);—5. ივანე უმემკვიდროთ გარდავიდა,—
გარდასულია (ივანე საზღვარზე გადავიდა,—გადასულია);—6. ივანე გარდაიცვალა
(ქალი პურზე გადაიცვალა, გადასცვალეს);—7. ივანე სასოწარკვეთილია (—თითწა-
კვეთილია);—8. ზანკითხვის დღე; საწყალი და გაკიერებული უნდა განკითხოთ (ეს
ამბავი კარგათ უნდა გაკითხოთ=ე. ი. გამოიკითხოთ)....

სრული თავსართები იხმარება აგრეთვე ზევით მოყვანილი სიტყვების ნაწარმოებ
ფორმებში, მაგ. აღსარებული, აღმსარებელი, განცვიფრებული, წარმოსდგა, წარჩინე-
ბული და სხ. და სხ.

10. თავსართები შე, მო, შემო.

თუმცა დღესდღეობით იშვიათად ხმარობენ, მაგრამ დღესაც აქა-იქ ჩვენს მწერ-
ლობაში თავსართებს შა და მბ-ს და განსაკუთრებით თავსართ შამო ს მიანიც შე-
ხედებით.

ძველ მწერლობაშიც არეულათ იხმარება ეს თავსართები: ხან შა, მა, შამო,
და ხან კი შა, მო, შამო. „ვისრამიანში“ თანასწორათ არის ნახმარი როგორც პირ-
ველი, ისე მეორე ფორმები; „მეფის-ტყაოსან“-ში თითქმის ყოველგან ნახმარია ფორ-
მები შა, მო და შამო, თუმცა ზოგიერთ ვარიანტში თავსართი მბ-ც იხმარება (მა-
მაღალ და სხვ.). „ღაღითიან“-ში ორივე ფორმაა ნახმარი.

ახალ მწერლობაში შა და მა იშვიათად იხმარება.—რაც შეეხება ხალხს, შა და
მა ქახეთს გარდა თითქმის არცერთ კუთხეში არ მოისმის.

თუმცა თავსართი შამოლ ხშირათ ისმის ხალხში, განსაკუთრებით იმერეთში, და მწერლობაშიც ხშირათ ხმარობენ, მაგრამ თანასწორათვე ხშირათ იხმარება შამოლ-ც, და რადგან ეს რთული თავსართი ზემოხსენებული ორი თავსართისაგან (შე+მო) არის შენდგარი, ამიტომ უპირატესობა იმას უნდა მიეცეს.

11. შევიტყე, თუ შევიტყვე?

ზოგიერთი ზნის ფორმებს ახალ მწერლობაში ორგეარათ ხმარობენ, ვ-ით და უ-ვ-ინოთ: შევიტყე, გავაწყე, დავახჩე, ან შევიტყე, გავაწყე, დავახჩე და სხ.

ჩემი აზრით, ვ-ნის ხმარებას აქ საფუძველი აქვს—და აი რატომ: 1) სრული ფორმა იყო შევიტყე, გავაწყე და სხ.; ვ-მა გამოთქმაში აღდგლი იცვალა, ე. ი. მოხდა ასეწოდებული მეტათეზისი—და გაკეთდა ფორმა შევიტყვე, გავაწყვე და სხ.; 2) ძველ მწერლობაშიც ნახმარია ამ შემთხვევაში ვ,—მაგალითად „მეფისტყაოსან“-ში: შემიტყვია, შეგვატყვეს და სხ.; 3) ხალხში ორივე ფორმა ერთნაირათ იხმარება: ვი-ნიანი დასავლეთ საქართველოში და უვინო—აღმოსავლეთში.

ამავე კანონის ძალით იხმარება: გამიცმნია, დამიდმნია, შემიმკვია, დავათმრე, დამითმრია.—ვ ამ შემთხვევაში კეთილმოვანობისთვისაც საკიროა ისე, როგორც, მაგალითად, ზნებში: სმა—ესმი, თქმა—ესტქმი, ცმა—ვიცი, მითქვამს, მიცვამს და სხ.

პირიქით, ვ არაფერი საკიროა ფორმებში დავანახვე, დამანახვა, დამმართვია, გამისწვრია...

12. მეშინია, და არა მეშინიან.

ზმნებში მრცხვენიან, მეშინიან, მქვიან, მშინ, მწყურიან, შემიძლიან, მწა-ლიან—ბოლოში ნ უნდა, თუ არა?

„ვისრამიან“-ში ორივე ფორმა ნახმარი; შოთა რუსთველი უნაროთ ხმარობს: მრცხვენია; ხალხში და ახალ მწერლობაში ორივე ფორმა თანასწორათ იხმარება—აღმოსავლეთ საქართველოში ნარით, დასავლეთში კი—უნაროდ.—ზოგიერთი მკვლევარი მხოლოდ მქვიან-ს ხმარობს ნ-არით, რადგან ძველათ მრქვიან იხმარებოდაო; მე კი ვფიქრობ, რომ არც ამ სიტყვაშია ნ საკირო (ნახ. მე-11 „დამატება“-ში).

13. მაწყენინა, თუ მაწყენია?

ნ საკირო არ არის არც სხმითგადასვლით ფორმებში: მაწყენინა, მათქმევინა, დამაწყენინა, გაარბენინა და სხ.—„მეფს“-შიც შეხედებით უნარო ფორმას: მოვასმენიე, მოვალხენიე და სხ.; ხალხში და ახალ მწერლობაში თანასწორათ იხმარება ეს ფორმა ზემოთ თქმულისამებრ (ე. ი. აღმოსავლეთში ნარით, და დასავლეთში უნაროთ).

ნ დარჩება მხოლოდ კვლავსხმითგადასვლითი ზმნების პირველ ნახევარში: დავაწყერინებ, გავაკეთებინებ.—ჩვენ აქ სხმითგადასვლითსა და კვლავსხმითგადასვლით ზმნებზე ვამბობთ (ვაწყერინებ, ვაწყერინებინებ); რაც შეეხება იმისთანა ფორმებს, როგორიც არიან: მეკითხნა, გაშეკეთებინა, გაშეკეთებინოს, მეშჩინა, მეთამაშნა, მომელოცნა, მეცხოვრნა და სხ. (ე. ი. ნატერ. კილ. ნამყოებს),—აქ ნ—არის ხმარება ყოველად შეუწყნარებელია.

14. გამიბედნია, თუ გამიბედავს?

ნამყო III-ში ხშირათ ხმარობენ ნარიან ფორმას და ია-ზე აბოლოებენ იმ ზმნებსაც, რომელსაც კანონით დაბოლოება აქვს ეკუთნის,—მაგალ. მომილოცნია, მიკითხნია, გამიბედნია, შემიბედნია-ო და სხ. ნამყო III მოთხრ. კილ. მყოფადისგან წარმოობს,

და როცა ზმნა მყოფადში აშ ან ვამ-ზე ბოლოვდება, ნამყო მესამისათვის მყოფადს პირდაპირ ს მივმარტება: შევსვამ—შემისვამს, დაერგავ—დამირგავს. ნამყო III-ში ია-ზე ზმნა მხოლოდ მაშინ დაბოლოვდება, როცა მყოფადში აშ ან ვამ-ზე არ ბოლოვდება: დავსწერ—დამიწერია, გავეცეთ—გამიკეთებია და სხ.—ზემოხსენებული ზნებისგან მყოფადი იქნება: მოვილოცავ, ვიკითხავ, გაუბედავ, შევხედავ,—მაშასადამე ამათვან ნამყო III უნდა იქნეს: მომილოცავს, მიკითხავს, გამიბედავს, შემიხედავს.—მართალია, ეს ფორმები ორაზროვანია,—მაგალითად გამიბედავს იმასაც ნიშნავს, რომ ვითომ ის ჩემთან გაბედულად მოიქცევაო,—მაგრამ ორაზროვანი ფორმები და ომონიმები წინადადებაში აზრს არაოდეს არ აგვირეცს—და, მაშასადამე, იმათი მიზეზით მახირჯი ფორმების შემოღება სრულიად უსაფუძვლოა. ორაზროვანი ფორმები და ომონიმები (რასაკვირველია—ზომიერათ ნახშირი) არა თუ ამახინჯებს, პირიქით—კიდევაც ალამაზებს ენას, აგოგმანებს აზრის გამოხატულებას, რასაც ხშირათ გვიმტკიცებს შოთა რუსთველი „მეფხ.“-ში,—მაგალითად:

„სხვა ძე არ ესვა მეფესა, მართ.ოდენ მართო ასული,

სოფლისა წნათი მნათობი, მზისაცა დასთა დასული;

მან მისთა მკერცთა წაულის გული, გონება და სული;

ბრძენი ჰხაზს მისად მაქებრად და ენა ბევრად ასული.

„ახალმა თიფქმან დასთოვა, ვარდი დასთრთილა, დაჰნასა.

მოუნდის გულსა დაცემა, ზოგჯერ მიჰმართის დანასა“; და მრ. სხ.

ამასვე გვიმტკიცებს აქაკი თავისი მშვენიერი ლექსით—„აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა“-თი.

ნამყო III-ში ია-ზე ბოლოვდება აგრეთვე ის ზნები, რომელიც მყოფადის დაბოლოებას აშ-ს ხშირათ ამოკლებს ხოლმე,—მაგალითად ზნებისაგან დავკეტავ, დავთესავ, დაბეჭდავ, დაღვევავ, გაღვეწავ და სხ. მყოფადი ორგვარათ იხმარება: სრული ფორმით—დავკეტავ, დავთესავ, დაბეჭდავ, დაღვეწავ, გავღვეწავ, და შემოკლებით—დავკეტ, დავთეს და სხ. ამისთანა ზნები ნამყო III-ს ია-ზე აბოლოვებს: დამიკეტია, დამითესია, დამიბეჭდია და სხ. (იხ. „მეფხ.“: დაუხოცია, შეუტყუორცია, დავვიხოცია),—ია-ზე აბოლოვებენ აგრეთვე ზმნას წასმას, თუმცა მყოფადი ვამ-ზე ბოლოვდება: წამისვია, წაგისვია, წაუსვია და სხ

არსებითსახელთაგან ნაწარმოებ ზნეზშიც, ზემოთქმულისამებრ, უკანონოთ ხმარობენ ნამყოებში ნ-ს: მიუწურდგლავნია, მითევზავნია, მეუწურდგლავნა, მეუწურდგლავნოსო და სხ. ამ ზნებისგან ნამყოები უნაროთ სჯობია ვიხმაროთ, სუფიქს მბ-ის ჩამატებით, როგორც განსაკუთრებით იმერეთში იხმარება ხოლმე: მითევზავნია, მიუწურდგლავნია, მეთევზავნია, მეუწურდგლავნია, მეთევზავნისო და სხ.—და მაშინ ამათვან სახელზნები იქნება: უწურდგლავნა, თევზავნა (როგორც იხმარება კიდევ ბევრგან ხალხში—უწურდგლავნა-ს, თევზავნა-ს მაგიერ), მზავნათ ფორმებისა: ნადირავნა, მწეწეწავნა.—ამგვარათვე შესაძლოა ვიხმაროთ ბურთავნა (ბურთავნა-ს ნაცვლათ), როგორც ძველათაც ხმარობდნენ (იხ. „მეფხ.“ და სხვ.) და როგორც ბევრგან ხალხში ახლაც იხმარება. აქიდან ნამყო ღრობები (რა მიქნია? რა შექნას?): მიბურთავნია, მებურთავნია;—აგრეთვე მოშივება ზმნიდან: მომშივებია, მომშივებოდეს (და არა მომშივინია, მომშივინოდეს).

15. ბავსტეხ, და არა გავსტეხავ.

მყოფად ღროში ზოგჯერ გარდამეტი მარცვალი აშ იხმარება: გავსტეხავ, გავჩხჩიკავ, დავჭილავე, მოვკბინავ, დაკბინავს, და სხ. და სხ.

აპკვარი ზნებისაგან უფრო ხშირათ იხმარება შევოკლებული ფორმები: **გავსტებ** (გასტებ, გასტებხ), **გავჩხრეკ**, **მოვებეჩ**, **დავრეკ**, **დავკებ** და სხ.; „ვეფხ.“-შიც ასეა ნახვარი,—**მაგალ**. —**გასტებხ** ქეასაცა მაგარსა“ და სხ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სახელშემაში ვა-ზე უსაფუძვლოთ აბოლოგებენ იმის-თანა ზნებს, რომელიც მყოფადში ავ-ზე არ ბოლოვდება: **გატებვა**, **დაწერვა**, **აწონ-ვა-ო** და სხვ.; ამ ზნებისგან მყოფადი იქნება **გავსტებ**, **დავსწერ**, **ავსწონი**, და სახელ-ზნა—**გატება**, **დაწერა**, **აწონა**.

16. ველოდღი, თუ ველოდი?

ველოდღი, **მოველოდღი**, **მოელოდღა-ო** და სხ., ხმარობენ ზოგჯერ ჩვენი მწე-რალნი, **მარი** და ამ შემთხვევაში სრულიად უსაფუძვლოა. მართალია, ამ ზმნას ძირში და ახლავს (**მოლოდნა**, **მოლოდინი**)—და შესაძლოა ზემოხსენებული მწერალნი თავის მართლწერას ამ გარემოებაზე ამყარებდნენ (ვითომ ძირისა და დაბოლოების და ერთად იყრის თავსო); მაგრამ ეს მოსაზრება უსაფუძვლოა, რადგან მოთხრ. კილოს ნამყო I (**მოველოდი**) მოთხრ. კილ. ამწყოსაგან წარმოიბს. სადაც და არ ურევია: **ველი**—**ვე-ლოდი**, **მოველი**—**მოველოდი** (როგორც **ვრბი**—**ვრბოდი**, **ვთრთი**—**ვთრთოდი**).

ძველ თხზულებათა შორის მე მარტო „ვისრამიან“-ში ვნახე ეს ორდონიანი მართლწერა, თუმცა იქვე უფრო ხშირათ ეს ფორმები ერთი დ-ნით იხმარება; „ვეფხ.“-ში კი ყოველგან ერთდონიანი მართლწერაა ნახვარი. ხალხის გამომთქმავშიც ერთი და მოი-სნის და ახლანდელ მწერლობაშიც ხსენებულ ფორმებში უმრავლესობა ერთ დ-სა ხმარობს.

17. შემეშინა, და არა შემეშინდა.

და არაფერი მოხელეა აგრეთვე ფორმებში **შემეშინდა**, **შეგეშინდა** და სხ. ხალხ-ში, მართალია, ხშირათ იმისი ეს ფორმა, მაგრამ მეორე ფორმასაც ხმარობენ (**შემე-შინა**), და ძველ მწერლობაშიც ასე იხმარებოდა (მაგალითად „ვისრ.“-ში, „ვეფხ.-ში“). მიმოხრის კანონითაც და აქ უადგილოა, რადგან ზმნა **შეშინა** ისევე უნდა მიმოვხა-როთ, როგორც მისი მზავსი ზმნები **მრცხენია**, **მწყენია** და სხ., რომელთაც იმავე დროში და არ ახლავს: **შემრცხება**, **მეწყენა**.

18. ვყოფილვარ, თუ ყოფილვარ?

ნამყო III ნენბითისა და ზოგიერთი საშეალო გვარის ზმნებისგან ძველ მწერლო-ბაში ორგვარათ იხმარება: **ყოფილვარ**, **ვოლილვარ**—ან **ყოფილვარ**, **ვოლილვარ**. თუცა „ვისრ.“-ში ორივე ფორმა ნახვარი, მაგრამ მეორეს უფრო ხშირათ შეხვდე-ბით: **ყოფილვარ**, **ქნილვარ**, **ვოლილვარ**, **ჯდომილვარ**, **გამიჯნურებულვარ**, **გასულ-ვარ**, **მოსულვარ** და სხ. და სხ. „ვეფხ.“-ში აგრეთვე ორივე მართლწერაა ნახვარი, თუმცა. „ვისრ.“-ის წინააღმდეგ, აქ ორგინიანი ფორმა (**ყოფილვარ** და სხ.) უფრო ხშირია, ვიდრე ერთგინიანი. „ძილ.“-შიც ერთგინიანი ფორმებია ნახვარი.

ჩემი აზრით, პირველ მ-ს **ყოფილვარ** ფორმაში ადგილი ისევე არ უნდა ქონ-დეს, როგორც თავსართიან ზმნებში არ აქვს იმას ადგილი თავსართის წინ, ე. ი. რო-გორც არ ითქმის, მაგალითად, **ვადვიარებ**, ისე არ უნდა ითქმოდეს **ყოფილვარ**: პირ-ველი პირის მაჩვენებელი **მ** შემწეობით ზმნას ახლავს (**ვარ**)—და მ-ნის გამეორება თავ-ში არაფერი მოხელეა. მართალია, ხალხი ორგინიან ფორმას ხმარობს (**ყოფილვარ**, **წავსულვარ** და სხ.), ხანდახან მარტო თავში სტოვებს მ-ს, შუაში კი კარგავს (**ყო-ფილიყავ**, **წავსულიყავო** და სხ.), მაგრამ მწერლობა ვალდებულია—ხალხისგან დამახინ-ჯებულ ფორმებს ეწინააღმდეგოს და ენის სიწმინდე დაიცვას.

ამ სახით, ჩემი აზრით, მწერლობაში უმჯობესია ერთენიანი ფორმა დაესტოვოთ და საერთოდ ასე ეიხმართ: ყოფილვარ, წახულვარ, ყოფილვიყავ, წახულვიყავ, ყოფილვიყო, წახულვიყო და სხ. და სხ.

აქიდან უნდა გამოირიცხოს ზმნები: ვდგავარ, ვწვივარ, ვწევარ, ვჩანვარ, ვყავარ, ვგავარ, მივდივარ—და საზოგადოთ იმისთანა ფორმები, სადაც ზმნის პირველი ნაწილი მიმდებარა არ არის:—ამისთანა ზმნებში ყოველთვის ორენიანი ფორმა იხმარება (ნახ. აგრეთვე მე-II „დამატება“-ში).

19. თქვენ გყავსთ, თუ გყავთ?

როცა ზმნა მიმოხრაში მ-ნით იწყება და ს-ზე ბოლოვდება, მრავლობითი რიცხვის მეორესა და მესამე პირში ორნაირი დაბოლოებით იხმარება, ხან ს-ნით და ხან უ-ს-ანთ: მე მყავს, მიყვარს—თქვენ გყავსთ, გიყვარს, ან გყავთ, გიყვართ; მათ ყავსთ, უყვარსთ—ან ყავთ, უყვართ; მე მიხაროდეს—თქვენ გიხაროდესთ, ან გიხაროდეთ; მე მეწეროს—თქვენ გეწეროსთ, მათ ეწეროსთ; მე მითქვამს—თქვენ გითქვამსთ, მათ უთქვამსთ, ან გითქვამთ, უთქვამთ: მე წამიკითხავს—თქვენ წაგიკითხავსთ, მათ წაუკითხავსთ, ან წაგიკითხავთ, წაუკითხავთ და სხ.

„ვისრ.“-ში ორ ალაგას შემხვდა ეს ფორმა—და ს-ნით არის ნახმარი: გჯობსთ, აქუსთ; „მეტხ.“-ში ორივე მართლწერა იხმარება, უფრო ხშირათ უსანთ: აქვთ, ჰყავთ, გიმძიმთ, გიჯობდეთ, უყვართ, მოგხვდებიან და სხ. საბა მრბელიანიც ორივე ფორმას ხმარობს.—ახალ მწერლობაშიც აგრეთვე არეულათ იხმარება ეს ფორმები, ერთნაირათ ორივე; ხალხში კი უფრო ხშირათ ს არ ისმის.

ჩემი აზრით, ამ შემთხვევაში ანნაირი კანონით უნდა ეიხელმძღვანელოთ: თუ ს-ნის წინ ზმნას ხმოვანი ახლავს, მაშინ სჯობია ს დარჩეს, რადგან ხმოვანს შემდეგ აღვილი გამოსათქმელია (გიყვარდესთ, უყვარდესთ, გიკითხოთ, ეკითხოთ), და თუ ს-ნის წინ თანხმოვანია, მაშინ ს-ნის გამოთქმა ძნელია და ამიტომ სჯობია უსანთ ეიხმართ: გაქვს—გაქვთ, აქვს—აქვთ, გიყვარს—გიყვართ, უყვარს—უყვართ. თუმცა ამ შემთხვევაში ხშირათ ზმნის ერთ ფორმას ორი აზრი აქვს (მაგალითად თქვენ გიკითხავთ იმასაც ნიშნავს, რომ თქვენ ნაკითხი გქონიათო, და იმასაც, რომ თქვენთვის ეკითხულობთო), მაგრამ ზევითაც ნათქვამი მაქვს, რომ წინადადებაში ამით აზრი არ აირევა, და ამიტომაც ეს დაბრკოლება იმდენათ საყურადღებო არ არის, რომ იმის ასაცილებლათ კეთილშეშობა უარყვათ.

20. დავიწყებიყო, თუ დავიწყებოდა?

ნატვრითი კილოს ნამყოფებში (რა მექნა? რა მექნას?) ზოგიერთი მწერალი მართივი ფორმის ნაცვლათ რთულს ხმარობს, ე. ი. იმის მაგიერ რომ მდებ-სა და მდმს-ზე დააბოლოოს, შემწეობითი ზმნის საშეალებით მიმოხრის ბოლმე: დავიწყებიყო, დადგომიყო, დაწოლიყო, ვარგოყო, ქონიყო, დავიწყებიყოს, ქონიყოსო და სხ.

ასე განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში აზდილი მწერალნი ხმარობენ, რადგან აქა-იქ იქაურ ხალხში ისმის ეს ფორმა. ძველ მწერლობაში „მეტხ.“-ში შემხვდი: ამ ფორმას ერთ ადგილას: ვარგოყოს, და სხ. სიც-შიც ერთ ალაგას არის ნახმარი: დავიწყებიყო; სხვაგან კი როგორც რუსთველი, ისე საბა მრბელიანიც ყოველგან ამ ზმნებს მარტივათ მიმოხრიან—და დღესაც საერთოდ ასე სჯობია ეიხმართ (ქონოდა, დავიწყებოდა, დავიწყებოდეს, და სხ.).—რთული ფორმით (მიმდებარათა და შემწეობ. ზმნით) აღნიშნულ დროებს მხოლოდ შემწ. ზმნა, ვნებ. გვ. ზმნები და უკანონო საშვ. გვ. ზმნები (ეზივარ, ვწევარ, ვდგავარ, მივდივარ) აწარმოებენ: ყოფილიყო, ყოფილიყოს, გაკეთებულიყო, წახულიყო, დამდგარიყო და სხე.

21. ვიყო, და არა ვიყვე.

მიყვებ, იყვე. იყვეს, ვიყვეთ, იყვეთ, იყვენ, —თუ ვიყო, იყო, იყოს, ვიყოთ, იყოთ, იყონ?

ჩვენს კლასიკურ თხზულებებში, მაგალ. „მისრ.“-სა და „მეფხ.“-ში—ყოველგან მეორე ფორმა ნახმარი (ვიყო, იყო, იყოს და სხ.); იქ მხოლოდ შეხედებით ფორმას ვიყვნეთ, იყვენთ, და უნაროთ კი (ვიყვეთ, იყვეთ და სხ.) არ იხმარება. საბა ორბელიანიც ყოველთვის მეორე ფორმას ხმარობს (ვიყო, იყო, იყოს). რაც შეეხება ახალი მწერლობისა და ხალხის ენას, იქ ორივე ფორმა იხმარება, უმეტესათ კი ვიყო, იყო და სხ.—და უმჯობესია საერთოდ ასე ვიხმაროთ: ვიყო, იყო, იყოს, ვიყოთ, იყოთ, იყონ.

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ ამავე შემწეობითი ზმნიდან ნატერიითი კილოს მყოფად II-ში ორგვარი ფორმა იხმარება: ვიქნა, იქნა, იქნას, ვიქნათ, იქნათ, იქნან და ვიქნე, იქნე, იქნეს, ვიქნეთ, იქნეთ, იქნენ. უმჯობესია ეს !უკანასკნელი ფორმა (ვიქნე, იქნე და სხ.) დავსტოვოთ მწერლობაში, ვინაიდან საშუალო გვარის ზმნებს ხსენებულ დროში მხოლოდ ორგვარი დაბოლოება აქვს, მ და მ: დავჯდე, დავწვე, წავვიდე, ვიცხოვრო, ვითამაშო.

შენიშვნა. ბევრი ვერ არჩევს ფორმებს: ვიქმნები, იქმნები, იქმნება, შეიქმნა, და სხვ.—და ვიქნები, იქნები, იქნება, შეიქნა... ორივე ფორმა უნდა დარჩეს, მაგრამ სხვადასხვა მნიშვნელობით (იხ. „დამატება“ მე-II).

22. გავიზარდეთ — გავიზარდოთ.

როგორც ვიყვენთ ან ვიყვეთ-ის მაგიერ, ზემორეთქმულისამებრ, ვიყოთ იხმარება, ისე გავიზარდეთ, გავიზარდეთ, შევიყარდეთ, დავიხოცეთ და ამათი მგზავსი ფორმების ნაცვლათ უმჯობესია ვიხმაროთ გავიზაროთ, გავიზარდოთ, შევიყაროთ, დავიხოცოთ და სხ. მს დროებია ნატერ. კილოს მყოფადი II (რა ექნა?), რომელიც მოთხრ. კილოს ნამყო II-ისაგან წარმოიშობს და დაბოლოებათ ზოგ ზმნაში ა, ა, ას, ათ, ათ, ან აქვს, ზოგში მ, ე, ეს, ეთ, ეთ, ენ, ზოგში კი მ, ო, ოს, ოთ, ოთ, ონ. უკანასკნელი დაბოლოებანი მაშინ ემატებიან, როცა ნამყო II-ში ზმნა მ-ზეა დაბოლოებული: დავსწერე, დავიწყე—დავსწერო, დავიწყო და სხ. ამავე კანონის ძალით უნდა ვიხმაროთ გავიზარდოთ, გავიზარდოთ და სხ, რადგან ნამყო II-ში ამ ზმნებს დაბოლოება მ აქვს: გავიზარდე, გავიზარე და სხ და სხ.—საერთოდ აღნიშნული ზმნები, როგორც საშუალო გვარისა, ისე მიმოიხრის, როგორც მათი მზგავსი საშუ. გვ. ზმნები ამავე დროში (მყოფ. მე-II) მიმოიხრის ხოლმე,—მაგალ.: მივეყარო, მოვიცადო, მოვიცადოთ, ვიცხოვრო, ვიცხოვროთ, და სხვ.

23. ვნახეთ, და არა ვნახევით.

მოთხრ. კილოს ნამყო II-ში ხშირათ უმატებენ გარდამეტ მარცვლებს ვი-სა და ნი-ს: წავიდევი, ვნახევი, წაიდევი, ნახევი, წავიდევი, ვნახევი, გაიხარენით, შევიყარენით, შევიყარენით-ო და სხ.

ძველთ, მართალია, იხმარებოდა ეს ფორმები, მაგრამ ახალ მწერლობაში იშვიათად შეხედებით მათ;—საშუალო კანონითაც მოთხრ. კილოს ნამყო II-ის პირველ მიმოხრაში აქვს დაბოლოებანი: მ, მ, ა, მთ, მთ, მს (მნ), ან ი, ი, ა, ით, ით, მს (მნ),—მაგალ. ვსწერე, სწერე, სწერა, ვსწერეთ, სწერეთ, სწერეს; დავსდგი, დასდგი, დასდგა, დავსდგით, დასდგით, დასდგეს; გავიზარდე, გაიზარდე, გაიზარდა, გავიზარდე, გაიზარდე, გაიზარდეს; ჩავემტერეთ, ჩავეწერეთ, ჩავეხუტეთ და სხვ.—

მი-სა და ნი-ზე ზმნა მხოლოდ მაშინ ბოლოვდება, როცა ძირში მ ან ნ ახლავს: ღა-წვა—ღავსწვი, გახსნა - გავსხენი (პირველ ორ პირში მხოლ. რიცხვში მარტო ნ-ზეც შეიძლება დაემალოთ: მე გავსხენ, შენ გახსენ, მე ვიკან, შენ იკან და სხ.); ან უკანონო ზმნებში: დაწოლა—ღავწვი, გაყოლა—გავყევი, გაყოფა—გავყავი. — მი-ზე ბოლოვდება აგრეთვე ზმნა დადება: დავსდევო, დასდევო და სხ.

24. დაწევა და დაწეობა.

ბევრი ვერ არჩევს მიმოხრაში ზმნებს დაწევა და დაწეობა-ს განსაკუთრებით აღმოსავლეთ-საქართველოს ხალხი და მწერალნი ერთგვარათ მიმოხრიან, რა მნიშვნელობაც უნდა ქონდეს: დაწეობა, დაწეობილი, დამიწეა, დავიწვე, დავიწეობ-ო და სხ., ხმარობენ ისინი მაშინც, როცა ეს ზმნა ხელის მიყოფას ნიშნავს, და მაშინც, როცა დალაგებას აღნიშნავს. „მისრამ.“-ში ნახმარია შემდეგი ფორმები: დაიწეებენ, დავიწეებ, დაწეება, დამიწეებს; „მეფხ.“-ში: „აწლა დავიწეებ ამბავსა“; საბა ორბელიანიც ამგვარათვე მიმოხრის ამ ზმნას, როცა ის ხელის მიყოფას ნიშნავს: „ხარჯავს დავუწეებო“; აგრეთვე „ძილ.“-ში.

დასავლეთ საქართველოში, როცა ეს ზმნა ხელის მიყოფას ნიშნავს, ამგვარათ მიმოხრიან: წეება (დაწეება), ვიწვებ, ვიწვებდე, ვიწვებდი, ვიწვებ (დავიწეებ), დავიწვებდე, დავიწვებდი, დავიწვე, დამიწეა, და თუ დალაგებას ნიშნავს, მაშინ ასე მიმოხრიან: დაწეობა, ვაწეობ, ვაწეობდე, ვაწეობდი, დავაწეობ, დავაწეობდე, დავაწეობდი, დავაწევე, დამიწევი, ან ვიწეობ (ჩემთვის ვაწეობ), ვიწეობდე, ვიწეობდი, დავიწევე და სხ.

ზოგიერთ დროში ამ ორ ზმნას (დაწეობა და დაწეება) საერთო ფორმები აქვს, მაგალ. დამეწეო, დავეწეო, დამეწეოს და სხ, მან დაიწეო, დაიწეოს! დავიწეოთ! დაიწეოთ!

ჩემი აზრით, მწერლობაში დასავლეთის საქართველოს ფორმები უნდა დავსტოვოთ, მით უფრო რომ ამ ფორმებს, როგორც ზევითაც ვსთქვი, ძველი მწერლობაც ხმარობს და დღევანდელ მწერლობაშიც უფრო ხშირათ ხმარობენ. ამასთან მხედველობაში ისიც უნდა მივიღოთ, რომ მნიშვნელობით დაწეება სხვა არის და დაწეობა სხვა.

მსვე უნდა ვსთქვა ვასწრებ ზმნაზე: ამერეთში ო-ნით ხმარობენ ამ ზმნას (ვა-სწრობ, ჩავუსწრობ, დავესწრობი, მივუსწრობ-ო და სხ.), მაგრამ იმერული ფორმები (ვასწრებ და სხ.) უფრო ხშირათ იხმარება.

მიჯდები, თუ ვიჯდომები.

ზმნებისაგან ვწევარ, ვზივარ, ვდგავარ მყოფადი დრო ორგვარათ იხმარება: ვი-წვები, ვიჯდები, ვიდგები—და ვიწოლები ვიჯდომები, ვიდგომები.

ჩემი აზრით, უპირატესობა მეორე ფორმას უნდა მიეცეს, რადგან ამათი ნზგავსი ზმნები მყოფადს სახელზმნისაგან აწარმოებს: ვგავარ (სახელზმნა მგვანება)—ვემგვანები, ვყავარ (სახელზმნა ყოლა)—ვეყვლები.—ზემოხსენებული ზმნების სახელზმნები ა წოლა, ჯდომა, დგომა—და, მამასადამე, აქიდან მყოფადი იქნება ვიწოლები, ვიჯდომები, ვიდგომები.

26. წვანან, თუ წევან?

თუმცა მწერლობაში ფორმა წვანან იხმარება, მაგრამ ამ ფორმას საზოგადოა ძალიან იშვიათად შეხვდებით, თითქო ყოველი მწერალი მის ხმარებას ერიდებოდეს; ძველ მწერლობაში ამ ფორმას ერთხელაც არ შევხვედრია.

მწერეთში იხმარება ფორმა წევან, რომელიც, სხვა ზმნების მზგავსათ, მხოლოდ რიცხვის მესამე პირიდან არის ნაწარმოები (ის წევს—ისინი წევან, როგორც ჩანს—ჩანან. რბიხ—რბიან). და, ჩემი აზრით, კარგი იქნება, რომ წევან-ის მაგიერ წევან ვიხმაროთ, როგორც უფრო კეთილშობიანი და მასთან კანონიერათაუ ნაწარმოები ფორმა.

მსვე უნდა ვსთქვა გვანან: ფორმაზე—ამის მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ ფორმა გავან, რომელიც, როგორც წევან, კანონიერათ არის ნაწარმოები (ის გავს—ისინი გავან).

მაჯექით, თუ ვისხელით?

ზმნას ვზივარ-ს მრავლობ. რიცხვში ორგვარათ მიმოხრიან: ვზივართ, ზიხართ, ზიან—და ვსხედვართ, სხედხართ, სხედან; ვაჯექით, იჯექით, იჯდენ—და ვისხელით, ისხელით, ისხდენ და სხ. და სხ.

ჩემი აზრით, აწმუოში ასე სჯობია მიმოვხაროთ: ჩვენ ვზივართ, თქვენ ზიხართ, ისინი სხედან; დანარჩენ დროებში კი—ყოველგან სხდ ძირისგან: ვისხელით, ისხელით, ისხდენ; ვისხდეთ, ისხდეთ, მსხდარეყავით და სხ. და სხ.

ვდგავარ, და არა ვდგევარ.

მაყვარ, ვდგევარ, ვგევარ—თუ ყვავარ, ვდგავარ, ვგავარ?

უსათუოთ მეორო ფორმა უნდა დარჩეს, რადგან კანონიერათაუ არის ნაწარმოები (სხვაგან ყოველგან ა-ნით მიმოიხრის: მაყავს, დგავს, მგავს, მაყვდა, მგავდა და სხ.) და მასთან მწერლობაშიც უმეტესათ ა-ნით ხმარობენ.—„მისრ.“-სა და „მეფხ.“-ში ხსენებული ზმნები მარტივი ფორმებითაა ნახმარი: მე ვგავ, შენ გავ, ე.ი. შემწეობითი ზნა ვარ, ხარ და სხ. არ ახლავს; ყოველ შემთხვევაში, აქიდან მაინცა ჩანს, რომ ა ზნარიათ, და არა მე; „მეფხ.“-ში ერთხელ ნახმარია ვდგავართ, „მისრ.“-შიც სდგავართ.—დღევანდელ მწერლობაშიც უმეტესათ ა-ნით მიმოიხრიან—და სჯობია საერთოდ ასე მიმოვხაროთ: ვდგავარ, გგავარ, ყვავარ, ვდგავართ, გგავართ, გავხართ, მგავხართ, მგავხართ, მყავხართ და სხ. და სხ.—მესამე პირში უკანონოთ ზოგჯერ ფორმა დგა იხმარება, უნდა დგას.

29. დახდვა, და არა დახდო.

მოთხრ. კილოს ნამყო II-ის მხოლოდ რიცხვის მესამე პირში ორნაირ დაბოლოებას ხმარობენ, II-სა და III-ს: მიაართო, წამართო, დახდო, ან მიაართვა, წამართვა, დახდვა და სხ.

ძველ მწერლობაში პირველი ფორმა იშვიათად შეგხვდებათ; „მისრ.“-ში ნახმარია ფორმები: დაედვა, იდვა, დადვა, მაშიდვა, ედვა, და მხოლოდ ერთ ადგილას შეხვდა III-ს მაგიერ II: ჩავიცო. „სიბრ.-სიც.“-ში კი ორივე ფორმა თანასწოროთ იხმარება: ხან მიაართო, დადო, დაიდო, ხან დადვა, დაიდვა. „ძილ.“-ში ყოველგან III იხმარება.

მართალია, ქართულ ენაში მარცვლები II და III ხშირათ სცვლის ერთმანეთს: ხომალდი—ხვამალდი, ცხორი—ცხოვარი—ცხვარი, თვალი—თოლი და სხ. და სხ.; მაგრამ ორ ფორმაში ერთი უნდა ავირჩიოთ, და რადგან მარცვალს III-ს მეტი მონაბე ყავს და მწერლობასა და ხალხში ეს ფორმა უფრო ხშირათ იხმარება,—ამიტომ მწერლობაში საერთოდ ასე უნდა ვიხმაროთ: შესვა, დასვა, დახდვა, დაიდვა, დაიწვა, სთქვა, დაიხწვა, ჩაიცვა, მიაართვა და სხ.

სახელზნის დათრობა-საგან ნამყო II-ში ხმარობენ ფორმებს დავითვერ, დაითვერ, დაითრო; მაგრამ II-ს აქ საფუძველი არ აქვს, როგორც ამის მზგავს ზმნებშიც:

დავშვარ, დაშვარ, გავეშვარ, გაძვარ და სხ.; მაშასადამე, ზემოხსენებული ზმნაც ასე უნდა მიმოვხაროთ: დავთვერ, დათვერ, დათვარ და სხ.

30. მინახავარ, და არა მინახავიხარ; მინდებხარ.

ხშირათ ხმარობენ ფორმებს: მინახვიხარ, გინახვივარ, უნახვივარ, მინახვიხართ, მიკითხვიხარ, გიკითხვივარ და სხ.

მიჩემებითი ზმნები, რომელსაც ეს ზმნებიც ეკუთვნის, ნამყო III-ში თავის ფორმებს წმინდა მოქმედებითი გვარის ზმნების მოთხრ. კილოს ნამყო III-სგან აწარმოებს, —მაგალ მე მყვარებია—მყვარებიხარ, მე მყოლია—მყოლიხარ, გიპოვნია—გიპოვნევარ და სხ.; მაშასადამე, ზემოხსენებული ზმნებიდან ნამყო III მიჩემებითად იქნება: მინახავართ, გინახავარ, მინახავართ, მიკითხავარ, გიკითხავართ და სხ., რადგან წმინდა მოქმედებითის ნამყო III აქვთ: მინახავს, მიკითხავს, გიკითხავს, და არა მინახვია, მიკითხვია და სხ. — ს.ხ. ორბელიანი „სიბ-სიც.“ წიგნში ფორმას მინახავარ-ს ხმარობს.

აქვე უნდა გსთქვას, რომ უკანონო და უკეთილზმოვანოა ცემიჩნია ფორმები მინდიხარ, გინდივარ, უნდივარ და სხ.; ამასთან იხმარება (იმერეთში) მეორე ფორმაც: მინდებხარ, გინდებვარ, უნდებვარ, რომელიც კანონიერათ არის ნაწარმოები: მე მინდება (მინდები)—მინდებხარ, როგორც მიყვარს—მიყვარხარ. მინდებიხარ ფორმაში ი-ს არ აქვს გასამართლებელი საბუთი, რადგან არცერთი ამის მზგავსი ზმნა ი-ნით არ კეთდება.

31. გამიხარდა, გაუხარდა.

როცა მეორე მიმოხრის ზმნას აწმყოში თავში მი უზის (მიყვარს, მიჩანს), მოთხრ. კილოს ნამყო II-შიც მი რჩება და ასე მიმოხრის: მიყვარს—შემიყვარდა, შეგიყვარდა, შეუყვარდა; მიჩანს—გამომიჩნდა, გამოგიჩნდა, გამოუჩნდა და სხ.—ამათვე მზგავსათ უნდა მიმოვხაროთ ზმნა მიხარია-ც: გამიხარდა, გაგიხარდა, გაუხარდა, გაგვიხარდა, გაგიხარდათ, გაუხარდათ.—ძველ მწერლობაშიც ეს ფორმები იხმარება, და თუმცა დღევანდელ მწერლობაში და ზოგან ხალხშიც მ-ნიან ფორმას ხმარობენ (გამეხარდა, გაეხარდაო და სხ.), მაგრამ ხმარებითაც და კანონიერობითაც მეტი საფუძველი ი-ნიან ფორმას აქვს—და სჯობია ასე ვიხმაროთ: გამიხარდა, გაგიხარდა, გაუხარდა, გამიხარდეს, გაუხარდეს, გამიხარდება, გაუხარდება და სხ. და სხ.

32. მიველი, თუ მივედი?

ორნაირათ ხმარობენ მწერლობაში: 1) მიველი, მიხველი (ან მიველ, ნიხველ), და 2) მიველი, მიხველი ან მილი, წაველი, წახველი ან წადი, მოველი, მოხველი ან მოლი, მოველით, მოხველით ან მოლით და სხ.

ახალ მწერლობაში აღმოსავლეთის საქართველოს მწერალნი და ხალხი ორივე ფორმას ხმარობენ, დასავლეთისანი კი—მარტო მეორე ფორმას.

პირველი ფორმა (მიხველი, მიხველი, მიველი, მოველი და სხ.) უკეთილზნოვანოა და ორაზროვანიც (უკეთილზნოვანო—რადგან მეორე პირის ფორმები კაცს ხეულას მოაგონებს, და ორაზროვანი—რადგან ზოგი ფორმა ლოდინსაც ნიშნავს და ხეულებასაც). მეორე ფორმას ყველაფრით უპირატესობა აქვს, და ამიტომ მწერლობაშიც ეს ფორმები უნდა დარჩეს: მოველი, მოხველი, მოვიდა, მოველით, მოხველით, მოვიდენ, მიველი, წაველი, წახველით და სხ.—მესამე პირის ფორმები—მოვიდა, მოვიდენ, წავიდა, წავიდენ—მაჩვენებელია დონიანი ფორმების უპირატესობისა.

33. ვიწვე და ვიწვექ

ნე-18 საუკუნიდან მწერლობაშიცა და ხალხშიც გახშირდა ფორმები: ვიწვე(ი), დავწვე(ი), ვიწვე(ი), დავწვე(ი), ვიწვე(ი), დავწვე(ი). — ძველათ მხოლოდ ვიწვე(ი), ვიწვე(ი), ვიწვე(ი), ვიწვე(ი), ვიწვე(ი) და მზგ. ფორმები იხმარებოდა; დღეს კი, ამ ფორმებთან ერთად, ზევით მოხსენებული ფორმებიც იხმარება. — რაკი ეს ზნეები საზოგადოთ უკანონო ზნეებია, შესაძლოა (ჯერჯერობით) ძველ ფორმებთან ახალიც დაესტოვოთ.

34. სწუხხარ, სწუხხართ.

შენ სწუხარ, თქვენ სწუხართ-ო, იხმარება ხშირათ მწერლობაში; მაგრამ უნეტელი ნაწილი კანონიერ ფორმას ხმარობს: სწუხხარ, სწუხხართ. უკანასკნელი ფორმა უნდა დარჩეს. რადგან გამოთქმაშიც მოიხმის ორი ზ და მასთან კანონითაც ორი ზ უნდა ეწოდოს ძირისა (წუხილი) და მეორე შემწეობითი ზნის (ხარ, ხართ).

35. მან დაარსა, თუ დაარსა?

სამი ანით უნდა ვიხმაროთ, რადგან პირველი ა თავსართს ეკუთნის (და), მესამე ა — ზნის ძირს (არსი, არსება), და შუა ა ნაშუო II-ის დამახასიათებელი ხმოვნია, როგორც, მაგალ., ზნეებში: აკეთა, აშენა, ათენა და სხ. (გაბაკეთა, გააშენა, გაათენა). ნაშუო II-ის მესამე პირში სამი ა-ნით იწერება ყველა იმ ზნის ფორმა, რომლის ძირიც ა-ნით იწყება: მან გააადვილა, მათ გააადვილეს, მან დააახლოვა, მათ დააახლოვეს და სხვ. — თუ ზნა ა-ნით იწყება, ნატერ. კილოს ნაშუოებში სამი ა აქვს: შეერთება — მას შეეერთებია, შეეერთებოხ, — მათ შეეერთებიათ, შეეერთებოხთ.

36. მეუბნევი — მეუბნები.

ხრულიად უკანონოთ ხმარობენ აღმოსავლ. საქართველოში: მეუბნევი, მეუბნევით, გეუბნევი, გეუბნევით, მეუბნევოდა, გეუბნევოდათ და სხ. კანონიერი ფორმებია: მეუბნები, გეუბნები, მეუბნებით, გეუბნებით, მეუბნებოდით და სხ., როგორც მაგალ. მელაპარაკები, მესაუბრები, მეთამაშები და სხ.

ზოგჯერ ხმარობენ ფორმას ამოხს — ამოხდა; რასაკვირველია, უნდა ამოხოს, ამოხბდა. — მოხსენებული ზნეების სახელზნებია: უბნობა, მბობა — და, მაშასადამე, მიმოხრაში ბგერა ბ უნდა დარჩეს.

37. ვიძახოდი, და არა ვიძახდი.

არეულათ ხმარობენ ფორმებს: ვიძახდი და ვიძახოდი, იძახდი — იძახოდი და სხ.

საშუალო გვარის ზნებს მოთხრ. კილოს ნაშუო I-ში დაბოლოება ოდი აქვს ყოველთვის, როცა აწმყოში ი-ზეა დაბოლოებული: ვიციინი, ვითრთი, ვირბი — ვიციინოდი, ვითრთოდი, ვირბოდი. მაშასადამე, ზნას ვიძახი-საც ამ დროში დაბოლოება ოდი უნდა: ვიძახოდი, იძახოდი, იძახოდა და სხ.

38. ისინი მოიტანენ, თუ მოიტანებენ?

თუცა იშვიათად, მაგრამ იხმარება ჩვენს მწერლობაში მყოფადში ფორმები: ისინი მოიტანებენ, ისინი მოიყვანებენ-ო (ასეა ნახმარი „ძილ.“-შიც ყოველგან). ამ ფორმებს იპერეთში ამბობს ხალხი (უთუოთ იმიტომ, რომ ფორმებს მოიტანენ და მოიყვანენ-ს იგი ხმარობს, როგორც ნაშუო დროის ფორმებს, მოიტანეს და მოიყვანეს

შავიერ, და მარცლის ებ-ის ჩართვით განუსხვავებია მყოფადი დრო ნაწყოსაგან). შრავლ. რიცხვის მესამე პირი უოველთვის შხოლ. რიცხვის მესამე პირისაგან კეთდება, და, მაშასადამე, კანონიერი ფორმებია: ის მოიტან-ს — ისინი მოიტან-მნ, ის მოიყვან-ს — ისინი მოიყვან-მნ, ის მოიხმარ-ს — ისინი მოიხმარ-მნ.

39. მე ვარგვარ, ისინი ვარგან.

ჩვენს ახალ მწერლობაში ხშირათ შეხვდებით ფორმებს: მე ვარგვიარ, შენ ვარ-გიხარ, ის ვარგია, ისინი ვარგანან. ამასთან იხმარება მეორე ფორმა: მე ვარგვარ, შენ ვარგხარ, ის ვარგა, ისინი ვარგან—და ასე სჯობია მიწოებაროთ, მით უფრო რომ ვარგვიარ-ს სხვა აზრიც აქვს (მე მას ვარგვიარ, შენ მას არგვიარ, ის არგია და სხ.).— „ვეფთა.“-ში ნახპარია ფორმა ვარგხარ, ვარგვარ.

40. ჩამოცვივდა და ჩამოცვინდა.

იხმარება ფორმები ჩამოცვივნა, ჩამოცვივდება, ჩამოცვივდა, ჩამოცვივნული—და ჩამოცვენა, ჩამოცვინდება, ჩამოცვინდა, ჩამოცვინილი.—

ძართულ ენაში ორგვარი სახელზმნაა: ცვივნა და ცვენა—და შესაძლებელია ორივეგვარი ფორმები დაესტოვოთ.

41. მე დავრგავი, თუ დავრგავი?

მე დავრგავი, ჩვენ დავრგავით, შენ დარგავი, თქვენ დარგავით არ არის კანო-ნიერთა ნაწარმოები ფორმა. დარგვა-ს მზგავსი სახელზმნები რომ ავილიოთ (მაგალ. დართვა, შორწყვა), ნამყო II ექნებათ მე დავრთე, შენ დართე, მან დართო, მე მო-ვრწყე, შენ შორწყე, ჩვენ მოვრწყეთ და სხ. ასე უნდა მიმოვხაროთ ზმნა დარგვა-ც: მე დავრგე, შენ დარგე, მან დარგო, ჩვენ დავრგეთ, თქვენ დარგეთ, მათ დარგეს,— როგორც მიმოიხრის ხოლმე კიდეცა ეს ზმნა იმერეთში. „ვისრამიან“-ში ნახპარია: „დარგე“ (შენ).

42. ვაწებ, და არა ვაწობ.

მე ვაწებ, შენ აწობ, ის აწობს, ჩვენ ვაწობთ და სხ.—იხმარება აღმოს. საქართ-ველოში. ეს ზმნა მ-ნით კი არა, მ-ნით უნდა იწერებოდეს: ვაწებ, ვაწებთ და სხ. რუსთველს ნახპარია აქვს: „კალამი ნალეულთა ამონაწები“, და მთელ იმერეთშიც მ-ნით ხმარდნენ.

ამისევე მზგავსათ ამერულ ფორმებს ვაძლობ; გავაძლობ და სხ. სჯობია იმერთა ფორმები ვაძლებ, გავაძლებ, გამოვაძლებ და სხ.—„ძილ.“-ში ნახპარია გავაძლებს (გვ. 111).

43. მეხსომება, თუ მეხსოვნება?

ზმნას მახსოვს-ს ბევრგვარი ფორმა აქვს სხვადასხვა დროში: მეხსომება, მემა-ხსოვრება, მეხსოვნება, დავიხსომებ, დავიხსოვნებ, დამამახსოვრდა, დამამახსოვნდა, დამამახსოვრდებოდა, დამამახსოვნდებოდა და სხ.

მახსოვს არის მეორე მიმოხრის ზმნა—იმ ხასიათისა, როგორც, მაგალ., ზმნები მაქვს, მყავს. უკანასკნელ ზმნებს ზემოხსენებულ დროებში ის თანხმოვანები ახლავს, რომელზედაც მათი სახელზმნის საფუძვლები ბოლოვდება, ე. ი. ნ და ლ (ქონა—ყო-ლა): მექნება, მექნებოდა, მეყოლებ, მეყოლებოდა, მეყოლა და სხ.

ამ კანონს უნდა დაემორჩილოს აგრეთვე ზმნა მახსოვს (სახელზმნაა ხსოვნა)— და მაშინ მისი ფორმები იქნება: მეხსოვნება, მეხსოვნებოდა, დავიხსოვნებ, დამა-
მახსოვნდა და სხ.

44. მე მოვიმეკი, ის მოიმეკის, მან მოიმეკა.

ფორმები: მე მოვიმეკობ, შენ მოიმეკობ, მან მოიმეკო და სხ.,—არ არის კანონიე-
რათ ნაწარმოები, როცა ამათი სახელზმნაა მომეკა. მყოფადში ობ-ზე და ნამყო II-ში
მესამე პირში ობ-ზე ზმნა მაშინ ბოლოვდება, როცა სახელზმნა ება-სა და ობა-ზეა
დაბოლოებული: ქება, შემეკობა—ვაქებ, შევაქმეკობ, მან აქო, შეაქმეკო. მომეკა კი ისე
მიმოიხრის, როგორც, მაგალ., მოშლა (მოვიშლი, მოიშალა), მოთხრა (მოვსთხრი, მო-
სთხარა) და სხ.; მაშასადამე, ზემოხსენებული ფორმები იქნება: მე მოვიმეკი, შენ მო-
იმეკი, ის მოიმეკის, მან მოიმეკა.

45. უიღვა—გასაყიდი, და არა სყიდვა—გასასყიდი.

გასყიდვა, გასასყიდი და სხ. უკეთილსმოვანო ფორმებიცაა და უკანონოცაა ნა-
წარმოები. პრის ზმნა უიღვა (უყიდულობ, ვიყიდე და სხ.), და რადგან ზმნებში კე-
თილსმოვანობისთვის უ-თან ს არ დაისმის (იხ. „უკეთილსმოვანობა“) და მწერლობა-
შიც ეს ზმნა ს-ნით მეტათ იშვიათად იხმარება, ამიტომ უნდა დარჩეს ფორმები: უიღ-
ვა, ვყიდი, ვყიდულობ, გასაყიდი, საყიდელი და სხ. (სასყიდელი—არსებ. სახელია).
ს დარჩება მხოლოდ მოსყიდვას ფორმებში: მოვისყიდე, მოსყიდული, მოუსყიდ-
ველი და სხ., რადგან მათ განსხვავებული მნიშვნელობა აქვთ.

ხმარობენ ფორმას გაუყიდავი-ს, რომელსაც, ჩემი აზრით, მეორე ფორმა გაუ-
ყიდველი სჯობია.

46. ვიღვწი, და არა ვიღწვი.

ზოგი მწერალი ხმარობს ფორმებს: მე ვიღვწი, შენ იღვწი-ო და სხ. ბევრა ვ
უნდა იჯდეს ღ-თან აქაც, როგორც სხვა ნაწარმოებ ფორმებში: დეწლი, მოღვაწე და
სხ.; მაშასადამე, უნდა ეიხმაროთ: ვიღვწი, იღვწი, იღვწის და სხ.

47. ვშოულობ, და არა ვშოობ

აღმოს საქართველოში ხმარობენ ფორმებს: ვშოობ, ვშოობ, ვშოობენ-ო და სხ.
როცა სახელზმნა ომნა-ზე ბოლოვდება, აწმყოში (და მისგან ნაწარმოებ დროებში)
მიმოხრაში მარცვალნი უღ ემატება: თხოვნა—ვთხოულობ, პოვნა—ვაოულობ; მაშა-
სადანე, შოვნა-ც ასე უნდა მიმოვხაროთ: ვშოულობ, შოულობ, შოულობს, ვშოუ-
ლობთ, ვშოულობდი და სხ.

48. მწამს, და არა მრწამს.

ტყუილათ უნატებენ რ-ს ზმნაში მე მრწამს, მას რწამს და სხ. რ ახლავს სახელებს
რწმენა, სარწმუნოება, რწმუნება, რწმუნებული.—ძველათ (საღვთო წერილში) იხმა-
რებოდა რ, მაგრამ ახლა თითქმის ყველა ასე მიმოხრის: მწამს, გწამს, სწამს, მწამდა
და სხ. (უფრო ვრცელი დასაბუთება მე-11 „დამატება“-ში ნახეთ).

49. განებება—დანებება, გატანჯვა—დატანჯვა.

თავი დამანებე და თავი გამანებე,—ორივე ზმნა შეიძლება ეიხმაროთ, მაგრამ
სხვადასხვა მნიშვნელობით: თავი გამანებე ნიშნავს მომშორდით, თავი დამანებე კი—

ე. ი. ჩემთვის დამაყენე. გამათავისუფლე, ან შენი თავი დამანებეო (დამნებდიო).— იხმარება აგრეთვე ორივე თავსართით (ბა და ღა) სახელშენა ტანჯვა: გატანჯვა და დატანჯვა; აქ თავსართი მბ სულობია, როგორც შემდგომ ზნებში: გაწვალემა, გაწუვე-
ტა, გაჟღელა და სხ. იმერეთში ამ ზნაში უფრო თავსართი ღა იხმარება, და ამე-
რეთში კი— მბ; „თუ კაცსა ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს წუთისოფელი“ (ღაე. ბუ-
რამიშვილი).

30. მისთავაზა—უთავაზა.

მისთავაზაო, ხმარობენ ახლა მწერლობაში,—მაგრამ ამას უთავაზა ან მიუთავა-
ზა სულობია; კანონითაც ასე უნდა, რადგან ეს ზნა ისე მიმოიხრის, როგორც მისი
მზგავის ზნები: უბოძა (მიუბოძა), მიუტანა, მიუჩინა და სხ.; ბიორგიმ მე მითავაზა,
შენ გითავაზა, მას უთავაზა, ბიორგი მე მითავაზებს, მას უთავაზებს და სხ. როცა
ზნას პირველ პირში მი აქვს, მესამეში უ-ს მიიღებს.

31. მივაწიე, და არა მივაღწიე.

ახალ მწერლობაში თითქმის ყოველი მწერალი ხმარობს ფორმებს: მიღწევა, მი-
ვალწიეო (ხან მიხწევა, მივახწიე) და სხ. საკირველია, საიდან გააჩინეს ხმა ლ ან ზნა-
ში! წმინდა ზნა არის წევა და თავსართი მი (არის თავსართი ალ, მაგრამ აქ ის არა-
ფერ შუაშია). წმინდა ხალხურ ენაში ყოველგან იტყვიან მიწევა, მივაწეე, მივაწიე-ო
და სხ., აგრეთვე ძველ მწერლობაშიც ლ-ნით ეს ზნა არსად არის ნახმარი.—ამ ზნე-
სავე მზგავსათ ხმარობენ: დაღწევა, თავი დააღწია-ო (ან დახწევა, დაახწია) და სხ.
ზემოერთქმულისამებრ, ლ-ს არც აქ აქვს ადგილი; თავის დაღწევის მაგიერ კი
შეიძლება ვიხმაროთ გამოთქმანი: გათავისუფლება, თავის შველა და სხ., მაგალ. თა-
ვი ძლივს დავაღწიეო.—ამის მაგიერ ვიტყვით: ძლივს გავითავისუფლე თავი, ძლივს
უშველე თავს, ძლივს დაუფხლტი ხელიდან, და სხ. და სხ.—ლ-ანის მართლწერით შე-
საძლოა მივიღოთ მიღწევა, რომელიც განსხვავებული მნიშვნელობის ახალი ტერმინია
(=достижение).

ვიახლები—ვიახლები.

მწერლობაში ზოგჯერ იხმარება ზნის ხლება—საგან ფორმები: ვიახლები, ვიახელ,
ეახლა და სხ. უმეტეს ნაწილათ კი ი-ნით ხმარობენ: ვიახლები, ვიახელ და სხ. ამ
ზნას ორნაირი მნიშვნელობა აქვს: საშვალო გვარისა და მოქმედებითი გვარისა, და,
მართალია, საშვალო გვარის ზნების ნიშანი ხმოვანი მ-ნია (ემველდები, ემშუსაფები,
ემხეწები),—მაგრამ აღებულ ზნაში გვარები მიმოხრაში სხვადასხვა დაბოლოებით
გაირჩევა. როცა საშვალო გვარისაა, ეს ზნა ასე მიმოიხრის: მე ვიახლები, შენ იახლე-
ბი, ის იახლება და სხ., მე ვიახელ, შენ იახელ, ის იახლა, ჩვენ ვიახელით და სხ.
ამგვარათ მიმოიხრის ხალხშიც და უმეტეს ნაწილათ მწერლობაშიც (იხ. აგრეთვე
„მეფხ-ში: „შენ გიახლო სიკვდილამდის“,—„იგი გიახლოს“). როცა მოქმედებითი გვა-
რისაა, მაშინ ასე უნდა მიმოვხაროთ: მე ვიახლებ, შენ იახლებ, ის იახლებს და სხ.,
მე ვიახლე, შენ იახლე, მან იახლო, ჩვენ ვიახელით, თქვენ იახელით, მათ იახლეს.
ზოგიერთ დროში ორივე გვარს ერთგვარი ფორმები აქვს: ვიახლო, იახლო, იახლოს,
ვიახლოთ, იახლოთ, იახლონ; ამ შემთხვევაში გვარი მხოლოდ ქვემდებარის მართვე-
ლობით გაირჩევა: მოქმედებითი გვარის ზნა ქვემდებარეს მოთხრობით ბრუნვაში
თხოულობს (მან იახლოს, ივანემ პეტრე იახლოს), საშვალო გვარის კი—სახელობით-
ში (ის იახლოს, პეტრე ივანეს იახლოს).—ფორმები ვიახლები, ვიახელ და სხ. ხან-

დახან მოქმედებითი გვარის მნიშვნელობითაც იხმარება: ხილს გაიხლებით, სადილი გაიხელით და სხ.

მ3. დამუნობა—დამუნა.

ამერეთში იხმარება ფორმები: მუნობა (დამუნობა), ვამუნობ, ხამუნობი, ნამუნობი და სხ., იმერეთში კი—მუნა (დამუნა), ვმუნი, ხამუენი, ნამუენი, დამუენი, დავმუენი, დავმუნათ და სხ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში ორივე ფორმაა მოყვანილი, ს-ს ორბელინისა-ში კი—მარტო მეორე ფორმა, ე. ი. მუნა.—შმაჯობესია მეორე ფორმა ვინმაროთ, როგორც მარტივი, ადვილათ სატრიალებელი.

მ4. შეღებილი და შეღებული.

შეღებვა სახელშმნიდან მიმღეობა იქნება შეღებილი (კერცხი წითლათაა შეღებილი), შეღება სახელშმნიდან კი—შეღებული (კარი შიგნითაა შეღებული).

გაათავისუფლა, და არა გაანათავისუფლა.

ფორმები: მე გავანათავისუფლე, შენ გაანათავისუფლე და სხ. უკანონოა; სრული თავსართია გაან—და მაშინ იქნება ფორმები: განვათავისუფლე, გაანათავისუფლა და სხ.;—მაგრამ ეს ზმნა მოკლე თავსართით იხმარება (გა)—და, მაშასადამე, იქნება: განვათავისუფლე, გაათავისუფლე, გაათავისუფლა, განვათავისუფლე და სხე.

უკანონოთ იხმარება აგრეთვე ფორმები: ანცვიფრებს, გვანცვიფრებს და სხე.: ნ აქ უადგილოა.

მ5. გავატან, და არა გავატანე.

მატანება—ყოფ. ღრო იქნება გავატან, მაგალ. შევბნელ ფიქრებს ქარს გავატან.

აღსარება (სრული მიმოხრა).

დასასრულ, საკიროთ მიმაჩნია აქვე მოვიყვანო სრული მიმოხრა ზმნის აღვია-რებ-ისა, რომელსაც ახლა კანონიერი ფორმებით იშვიათად ხმარობენ. ჩვენს ახალ მწერლობაში იხმარება ფორმები: მე ვაღვიარებ, შენ აღვიარებ, ის აღვიარებს, მე ვაღვიარე, აღვიარებული, მელიარებია, მილიარებიაო და სხ.—და ყველა ეს უკანონოა.

აღსარება თავსართიანი ზმნაა—და ისე უნდა მიმოვხაროთ, როგორც სხვა თავსართიანი ზმნები მიმოიხრის,—მაგალითად—როგორც აღდგენა, აღვლენა, აღჰურვა, და სხ., სადაც ვ მხოლოდ პირველ პირში ჩნდება (როგორც პირველი მომოხრის ყველა ზმნაში): მე აღმადგენ, აღმავლენ, აღმოჰურვები, ჩვენ აღმადგენთ, აღმავლენთ, აღმოჰურვებით, მე აღმავლინე, ჩვენ აღმავლინეთ, და სხ.; დანარჩენ პირებში კი ვ არ ახლავს: შენ აღადგენ, ის აღადგენს, თქვენ აღავლენთ, ისინი აღავლენენ, თქვენ აღავლინეთ, და სხ. მაშასადამე, აღსარება-ც ასე უნდა მიმოვხაროთ:

1. მე აღვიარებ, შენ აღიარებ, ის აღიარებს, ჩვენ აღვიარებთ, თქვენ აღიარებთ, ისინი აღიარებენ;

2. მე აღვიარებდი, შენ აღიარებდი, ის აღიარებდა, ჩვენ აღვიარებდით, თქვენ აღიარებდით. ისინი აღიარებდენ.

3. მე აღვიარე, შენ აღიარე, მან აღიარა, ჩვენ აღვიარეთ, თქვენ აღიარეთ, მათ აღიარეს;

4. მე აღმოიარებია, შენ აღვიარებია, მას აღიარებია, ჩვენ აღვიარებია, თქვენ აღვიარებიათ, მათ აღიარებიათ;

5. მე აღვიარებ (და სხ., როგორც აწმყო);
6. მე აღვიარებდე, შენ აღიარებდე, ის აღიარებდეს, ჩვენ აღვიარებდეთ, თქვენ აღიარებდეთ, ისინი აღიარებდენ;
7. მე აღმეარა, შენ აღგეარა, მას აღეარა, ჩვენ აღგვეარა, თქვენ აღგეარათ, მათ აღეარათ; აგრეთვე: აღმეარებია, აღგეარებია, აღეარებია, აღგვეარებია, აღგეარებიათ, აღეარებიათ;
8. მე აღმეაროს, შენ აღგეაროს, მას აღეაროს, ჩვენ აღგვეაროს, თქვენ აღგეაროსთ, მათ აღეაროსთ; აგრეთვე: აღმეარებიოს, აღგეარებიოს, აღეარებიოს, აღგვეარებიოს, აღგეარებიოსთ, აღეარებიოსთ;
9. მე აღვიარო, შენ აღიარო, მან აღიაროს, ჩვენ აღვიაროთ, თქვენ აღიაროთ, მათ აღიარონ;
10. აღიარე! აღიაროს! აღვიაროთ! აღიარეთ! აღიარონ! ნუ აღიარებ! ნუ აღიარებ! ნუ აღიარებ! ნუ აღიარებ! ნუ აღიარებ! ნუ აღიარებ! ნუ აღიარებ! არ აღიარო! არ აღიაროს! არ აღიაროთ! არ აღიაროთ! არ აღიარონ!
11. აღმსარებელი, აღსარებული, აღსაარებელი.

ს ი ნ ო ნ ი მ ე ბ ი.

სინონიმები იმისთანა სახელებს ჰქვია, რომელსაც გამოთქმა სხვადასხვაგვარი აქვს, ხოლო მნიშვნელობით ან სულ ერთი და იგივეა, ან თითქმის ერთი და იგივე. სინონიმები სიტყვიერების ერთი იმისთანა ნაწვევართაგანია, რომელიც სტილს ალამაზებს, აკეთილხმოვანებს. სმენისათვის ერთი სიტყვის ხშირათ გამოყენება უსიამოვნოა—და სინონიმებიც ამ შემთხვევაში უწევს ენას სამსახურს.—ცხადია, სინონიმებს არაფერი აქვს საერთო ენის ფორმების მრავალგვარობასთან—და, მაშასადამე, ისინი ენაში აუცილებლათ უნდა დარჩენ. აქ ზოლოდ საყურადღებო არიან შემდეგი გარემოებანი:

1) ზოგჯერ სინონიმებს ერთმანეთში მნიშვნელობით სრულიად არაერთი განსხვავება არ აქვს: მაგალ. ლოქო და ლღავი, თხმელა და მურყანი, კომში და ბია, თავთავი და თაველი და სხ;

2) ზოგიერთებს კი, როცა კარგათ ჩაუყვირდებით, მნიშვნელობაში მცირეოდენ განსხვავებას შეემაჩნეთ,—მაგალ. შიშველი იმისთანაზე ითქმის, რომელსაც ტანზე მცირე რამე მაინც აცვია, ხორცი დაფარული აქვს, ხოლო ტიტველი—იმისთანაზე, რომელსაც სრულიად არაფერი არ აცვია (იხ. ს.-ს. ორბელ. ლექსიკ.).

აქიდან ცხადია, მწერლობაში მეორეგვარი სინონიმები ყველა უნდა დარჩეს, ხოლო იმ სინონიმებს შორის, რომელსაც სრულიად ერთი და იგივე მნიშვნელობა აქვს, ერთერთი უნდა ავირჩიოთ და მწერლობაში ის დაესტოვოთ, რომელსაც ხმარებითა და გამოთქმით მეტი საფუძველი ექნება.

თვეების სახელები ჩვენს ახალ მწერლობაში არეულათ იხმარება: ხან ევროპიულ სახელწოდებას ხმარობენ და ხან ხალხურს. რომისა და საბერძნეთის საშვალეებით კალენდრული ცნობები და მასთან თვეების სახელები, საზოგადოთ ყოველგან და აგრეთვე ჩვენშიც, ისე გავრცელებულა, რომ ხალხშიც და მწერლობაშიც რომაული სახელები უფრო ცნობილია, ვიდრე კართული-ხალხური. მართალია, ხალხში და მწერლობაშიც ხშირათ იხმარებიან სახელწოდებანი თიხათვე ან ივანობისთვე, კთათვე ან კვირკობისთვე, მარიამობისთვე, ეკენისთვე, ღვინობისთვე ან მწიფობისთვე, გიორგობისთვე, ქრისტეშობისთვე,—მაგრამ კიდევ უფრო ხშირათ იხმარება ბსენებული თვეების ევროპიული სახელწოდება: ივნისი, ივლისი, აგვისტო, სექტემბერი, ოქტომ-

ბერი, ნოემბერი, დეკემბერი, და რადგან პირველი ხუთი თვის სახელწოდება (იანვარი, თებერვალი, მარტი, აპრილი, მაისი) მაინც ევროპიული რჩება, სჯობია - მწერლობაში საერთოდ ევროპიული სახელწოდებანი დავსტოვოთ.

არის რამდენიმე ცნება, რომლის გამოსახატავათაც აღმოს. საქართველოში ერთობ რთული ფორმებია შემოღებული, — მაგალ. კალმის დანა, ცხვირის დაცემინება, დიდდელა, თავთავი. ამათ მაგიერ უმჯობესი იქნება შემოვიღოთ მოკლეთ მოკრილი ფორმები, რომელიც იმერეთის ხალხში და ზოგჯერ მწერლობაშიც იხმარება: ჯაყვა, დაცხიყვა (ხმბაძეითი სიტყვაა, ამ მოქმედების კარგათ დამახასიათებელი; ნახმარია „ძილ.“ — ში, გვ. 97), ბეზია (ამასთან პაპა-ს მაგიერათაც ბაბუა უნდა ვიხმაროთ, როგორც ბეზია-სთან გამოთქმითა და წარმოებით შეთანხმებული სახელწოდება), თაველი.

*

რასაც ამერეთში თეფშს უწოდებენ, იმერეთში ხაინი ქვია. ეს სიტყვები ქართული ძირის არცერთი არ არის — და, ჩემი აზრით, სჯობია ხაინი დარჩეს სამწერლო ენაში. — აქვე უნდა ვსთქვა, რომ რუსული „ბლიუდო“-ს აღსანიშნავათ კარგი იქნება შემოვიღოთ სიტყვა ლანგარი, რომელიც თავისი მოყვანილობით და დანიშნულებითაც „ბლიუდო“-ს უდრის.

* *

ძვიჯა, როდინი და ავანდასტი: — ამ სამ სიტყვაში ყველაზე უფრო გავრცელებული და ადვილი სახმარია სიტყვა ქვიჯა — და მასთან, როგორც წმინდა ქართული ძირისა და უფრო ხშირათაც სახმარებელი, უმჯობესია დავსტოვოთ სიტყვა ქვახანაუი, ვიდრე ფილთაქვა.

*

იმერეთში იხმარება სიტყვა ჭური, ამერეთში კი ქვევრი. ჭური ძველ მწერლობაში არის ნახმარი (საღვთო წერილში), მაგრამ ახალ მწერლობაში უფრო გავრცელებულია სიტყვა ქვევრი, და სჯობია მწერლობაში იგი დავსტოვოთ.

*

გასაღები თუ კლიტე? პირველი სიტყვის ფორმა არის მიმღეობა; ქართულ ენაში ბევრია მიმღეობა, რომელსაც სრულიად არსებითი სახელის მნიშვნელობა და სახე მიუღია, — მაგალ. საწერელი, სახურავი, სათიბი და სხ.; სიტყვას გასაღების კი, როგორც არსებით სახელს, დღემდე ვერ მოუპოვებია მოქალაქობა, ასე რომ სმენას ეწოთირება. ამასთანავე მეორე სიტყვა — კლიტე თუმცა ბერძნულია, მაგრამ დიდი ხნის გაქართულებულია, ხალხისა და მწერლობისაგან შეთვისებული, — და ის უნდა დარჩეს სამწერლო ენაში. — ს. ს. ორბელიანი კლიტეს ხმარობს (ნახეთ მისი ლექსიკონი და აგრეთვე „სიბ.-სიცი.“); „მეფხ.“ — შიცი კლიტეა ნახმარი გასაღების მნიშვნელობით და ბოქლომის მნიშვნელობითაც; აგრეთვე საღვთო წერილში (სახარ. მათესი, 16 — 19).

* *

ხმალი თუ ლეჟური? ხანჯალი, თუ სატევარი? ძველ მწერლობაში ყოველგან ხმალი-ა ნახმარი; ახალ მწერლობაშიც ხმალი და ხანჯალი უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე ლეჟური და სატევარი, და სხვადასხვა ფორმაში ტრიალიც უფრო ამ სიტყვებს აქვს შეთვისებული: ხმლიანი, ხმალში გაწვევა, ხმალ-ხანჯალი, ქამარ-ხანჯალი, და-ხანჯლა და სხ.

ძროხა, თუ ფური? ძროხა წინათ საზოგადო სახელწოდება იყო—და ამბობდნენ: მამალი ძროხა, დედალი ძროხა-ო. ახლა კი ძროხა იმას ეწოდება, რასაც ამერეთში უფრო ხშირათ ფურს უწოდებენ. რადგან სახელწოდება ძროხა როგორც იმერეთში, ისე ამერეთშიც უფრო ცნობილია, მწერლობაში ის უნდა დარჩეს.—რა თქმა უნდა, ხალხის ენაში, ხალხურ ნაწარმოებში ყოველთვის ხალხური გამოთქმა უნდა დარჩეს—და შეუძლებელია, მაგალითად, გადასხვაფერდეს ხალხური ანდაზა: „მისთანა ფურმა დამწიხლოს, ჩემზე მეტს მოიწველიდეს“-ო. სახელწოდება ფური დარჩება აგრეთვე სიტყვებში: ფურ-ირემი, ფური კამბეჩი (ხარ-ირემი-სა და ხარ-კამბეჩის წინააღმდეგათ).

საღვთო წერილში იხმარება კარაული და კიცვი, ხალხსა და მწერლობაში კი სახელდარი და ვირი. საღვთო წერილის ენას ვერ შევხვებით, და სალიტერატურო ენაში კი სახელწოდება ვირი უნდა დარჩეს, როგორც ყველასგან ცნობილი სიტყვა (სახელდარ-ს მართო ამერეთში უწოდებენ, თუმცა იქვე სახელწოდება ვირიც იხმარება).

* *

სახელწოდება კრავი უფრო გავრცელებულია მწერლობასა და ხალხში, ვიდრე ბატკანი; კრავი თანასწორათ იხმარება როგორც ძველ მწერლობაში (საღვთო წერილში და სხ.), ისე ახალშიც—და უმჯობესია სალიტერატურო ენაში ეს სიტყვა ვიხმაროთ.

* *

სამწერლო ენაში უნდა დარჩეს თევზების სახელები წვერა, ხრამული და ღლა-ვი, წინააღმდეგ სიტყვებისა მურწა, ფიჩხული და ლოქო, რადგან ხმარებითაც და კეთილზმოვანობითაც უპირატესობა იმათ ეკუთნის.

მუღო (მუღუ), თხუნელა და ფუღუ:—მე მგონია, ამ სამ სახელწოდებაში მუღო სჯობია დარჩეს, როგორც ადვილათ სახმარებელი ფორმა.

ამერეთში რომ ხალხი ალუბალს უწოდებს, იმერეთში ქვიშნას უწოდებენ (თათრული სახელწოდებაა); მწერლობაში უფრო ხშირათ ალუბალი-ა შემოღებული—და ესეც დარჩება.

*

სახელწოდება ზია უფრო გავრცელებულია ხალხში, ვიდრე კოშში—როგორც იმერეთში, ისე ამერეთშიც (იმერეთში ხალხმა არ იცის, რა არის კოშში, ამერეთში კი სახელწოდება ზია ბევრგან არის ცნობილი); მწერლობაში თანასწორათ იხმარება ორივე სიტყვა, და რადგან კეთილზმოვანობითაც ორივე თანასწორია, მწერლობაში ის უნდა დარჩეს, რომელიც უფრო გავრცელებულია, ე. ი. ზია.

იმერეთში იციან სახელწოდებანი ბჟოლა, თხმელა, კოპიტი, — ამერეთში კი ამათ ეწოდებათ თუთა, მურყანი, იფნი; მაგრამ რადგან ამ მცენარეთა სამშობლო უფრო იმერეთია, ვიდრე ამერეთი, და იმერული ტერმინები უფრო გავრცელებულია, ამიტომ მწერლობაში უმჯობესია საერთოდ ბჟოლა, თხმელა, კოპიტი ვიხმაროთ.

* *

კაკალი თუ ნიგოზი? ამერეთში იციან კაკალი, იმერეთში კი—ნიგოზი. „კაკალი“ კიდევ ხეხილის მომსხო ნაყოფებს ეწოდება: ერთი კაკალი ატამი, ხუთი კაკალი ქლიავი, ათი კაკალი თხილი და სხ. და სხ.; ამასთან, სახელწოდება ნიგოზი ხალხში უფრო გავრცელებულია—და მწერლობაშიც ის დავსტოვოთ.

* *

საზამთრო, თუ ხაბურზაკი? სახელწოდება საზამთრო სრულიად არ შეეფერება ზაფხულში მოსავალ ნაყოფს, და რადგან ეს ხილი აზიიდან არის შემოსული, მწერლობაში იქაურივე სახელწოდება—ხაბურზაკი სჯობია დავსტოვოთ (პირველი ფორმა ხაბ-ზურზაკი ყოფილა, მაგრამ გამოთქმაში ხალხს შეცდომისი მოუხთენია—და ახლა უფრო ხშირათ ხაბურზაკი. მოისმის).

* *

ტიკინა მეტათ უკეთილხმოვანო სიტყვაა (წარმომდგარი უნდა იყოს სიტყვის ტიკი-საგან); ამას სჯობია სახელწოდება დედოფალა (წარმომდგარი სიტყვის დედოფალი-საგან, რადგან დედოფალსავეთ რთავენ და აწყობენ). ეს სიტყვა დღეს ხშირათ იხმარება ჩვენს მწერლობაში, მხოლოდ ხშირათ უკანონოთ აბრუნებენ მას (იხ. გვ. 8).

* *

მამლის ბოლო, ქათმის ბოლო-ო, ხმარობენ ხშირათ ჩვენს მწერლობაში; უმჯობესია სახელწოდება კული ვიხმაროთ როგორც ოთხფეხის, ისე ფრინველების შესახებაც, რადგან ხალხიც ყოველგან უფრო ხშირათ ასე ხმარობს და მწერლობაშიც უმეტეს ნაწილათ კული იხმარება, ბოლო (და დასასრული) საქმის, აზრის ან ადგილის შესახებ ითქმის: ბოლოს, როგორც იქნა, დავითანხმე, სოფლის ბოლოსო და სხ. ხალხი ფრინველების კულს ბოლოს ყოველგან მხოლოდ ზოგიერთი ფრინველის სახელებში უწოდებს: ბოლოშავი, ბოლოწითელი...

*

იმერეთში რომ ჭაჭას უწოდებენ (ჭაჭის ავთამყოფობა, ჭაჭის ანთებაო და სხ.), ამერეთში თირკმელს უწოდებენ. მართალია, ახალ მწერლობაში პირველი სახელწოდება აითქმის უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე მეორე, მაგრამ თირკმელს ის უპირატესობა აქვს, რომ მარტო ერთ საგანს აღნიშნავს, სხვა მნიშვნელობა არ აქვს (ჭაჭა კი ყურძნის ნაწურსაც ეწოდება),—ამიტომ მწერლობაში თირკმელი უნდა დარჩეს.

* *

ამერეთში ელენთა, ხან ტყირპი იხმარება, იმერეთში კი—ტყლიპი; ეს უკანასკნელი უფრო გავრცელებულია—და სამწერლო ენაში ის უნდა დარჩეს.—ს.-ს. მუბეღიანის ლექსიკონით, ელენთა ღორთა და თევზთა ტყლიპს ეწოდება.

* *

პლანი და გეგმა—ორივე უცხო ენიდან შემოტანილი სიტყვებია; გეგმა თუმცა უფრო წინათ არის ჩვენს ენაში შემოსული, მაგრამ დღემდე თითქმის არაფერს ხმარობს მას (განსაკუთრებით ხალხში); სახელწოდება პლანი კი ლამაზი სიტყვაა და ძალიან გავრცელებულიც, მასთან ხმარებაშიც (სხვადასხვა ფორმაში) მოქნილი: მოპლანვა, გაპლანვა, მოპლანული, მოსაპლანავი და სხ.; ამიტომ სჯობია ყოველთვის პლანი ვიხმაროთ.

ტყუილათ აუხირდენ სიტყვას ჩანჩქერი-ს—და მწერლობას ახალი სახელები მიაწოდეს, მაგალითად ჩახჩიალა და სხ. სიტყვა ჩანჩქერი ხალხურიცაა და გამოთქმითაც

თავისი შინაარსის კარგათ დამახასიათებელი; მასთან იმდენათაუც გავრცელებულია, რომ ახლა მისი გამოცემა, საჭიროც რომ იყოს, ძალიან გაჭირდება.

სიტყვის ბუღბუღი-ს მაგიერ ძველ მწერლობაში იადონი იხმარებოდა. ხალხში ამ ფრინველს დღესაც აქა-იქ (მაგალ. ბურიაში) გაიდონას უწოდებენ (ბერძნული სიტყვის ჰადონ-იდან). მაგრამ სახელწოდება ბუღბუღი ხალხსა და მწერლობაში იმდენათ გავრცელებულია, რომ მისი განდევნა შეუძლებელია, და არც საჭიროა, რადგან ბუღბუღი ძალიან კეთილხმოვანი სიტყვაა.—ს.-ს. ორბელიანი იადონს უწოდებს იმ მაგალობელ ფრინველს, რომელსაც რუსები „კანარეიკას“ უწოდებენ (იხ. მისი ლექსიკონი და აგრეთვე „სიბ.-სიკ.“); მაგრამ, ჩემი აზრით, ამნაირათ სიტყვის აზრის შეცვლა მეტი სმეტი თვითნებობა იქნება; „კანარეიკას“, როგორც უცხო ქვეყნის ფრინველს, ჩვენში ვერ იცნობენ—და, მაშასადამე, არც სახელი ექნებოდა ხალხში. ღვთის შეიძლება რაიმე ახალი, განსხვავებული სახელი ეუწოდოთ მას, ძველი სახელის გადასხვაფერება კი—ისტორიის შებლაღვათ ჩაითვლება.

ხელსახოცს ამერეთში იმას ეძახიან, რასაც იმერეთში ცხვირსახოცი ეწოდება; იმერეთში ხელსახოცი ქვია ქაშაში ხელის შესახოცს. ეს უკანასკნელი მნიშვნელობა ამ სიტყვისათვის, რა თქმა უნდა, უფრო შესაფერია. ცხვირის მოსახოცისათვის კი არის ხალხური სიტყვა ცხვირსახოცი—და ის უნდა დარჩეს მწერლობაშიც (ძველებური სიტყვა ხელმანდილი ძნელი გასაგებებელია). თავზე გადმოსათარებელ ცხვირსახოცს თავსაფარი ეწოდება.

ჯედსართავის მთელი-ს სინონიმი ხალი არ არის სახმარებელი შემდეგ ფორმებში: ჯანსალი, ტანსალი და სხ. (ამათ მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ კეთილხმოვანი ფორმები ჯანმთელი, ტანმთელი)—და ზნაში გასაღება (გამთელების მაგიერ), რადგან გასაღება კიდევ თავიდან მოცილებას, გაყიდვას ნიშნავს.

მასწავლებლის მაგიერ ზოგჯერ სიტყვა ოსტატი იხმარება; მაგრამ ოსტატი უფრო ხშირათ ნიშნავს მოხელეს, ხელმძღვანელს, აგრეთვე მოხერხებულ კაცს (ოსტატურათ მოიქცა, იოსტატა, დაუოსტატდა და სხ.)—და უმჯობესია იგი ყოველთვის ამ მნიშვნელობით ვიხმაროთ. სწავლის მოძღვრისათვის კი უნდა დარჩეს სახელწოდება მასწავლებელი—და აქიდან წარმოდგება სიტყვა სამასწავლებლო, ასე რომ უნდა ითქვას: სამასწავლებლო (და არა საოსტატო) ინსტიტუტი, სამასწავლებლო სემინარია და სხ.

※

ტეკვის მაგიერ ამერეთში სიტყვა თამაში იხმარება. შეეღა ცნობილ ენაში ტეკვის აღსანიშნავათ განსაკუთრებული სიტყვა არსებობს; ხოლო თამაში ყველა დანარჩენ სათამაშოზე ითქმის: ბურთის, ბანქოს, ნარდის, კადრაკის და სხ.—მაშასადამე უნდა ვიხმაროთ: ვტეკვავ, ტეკვავს, ტეკვავენ (და არა ტეკვაობს, ტეკვაობენ), ტეკვა, ხატეკვარი (და არა ხატეკვაო) საღამო და სხ.

ჩვენს ახალ მწერლობაში ხშირათ ხმარობენ: კურსი. დაამთავრა, კურსდამთავრებული, საქმე დამთავრდა და სხ. უფრო ხალხური და საყოველთაოა სიტყვა დასრულება, გათავება—და ზემოხსენებული გამოთქმანი ასე სჯობია ვიხმაროთ: კურსი და-

ხრულა (გინდ შეასრულა, გაათავა). კურსშესრულებული, საქმე შესრულდა, გათავდა და სხ.

* *

იმერეთში იტყვიან: ივანე კარგათ ეციონის ლაპარაკში პეტრესო, აბა ერთი გა-
სცინე პეტრესო, ივანემ პეტრეს გასცინაო და სხ; ამავე აზრით ამერეთში ზმნა გაჯავ-
რება იხმარება: ივანე აჯავრებს, ივანემ გააჯავრა, გააჯავრეთ და სხ. ამ სიტყვის
დედააზრი ის არის, რომ ვისსამე ჩვეულებრივს რამე მოქმედებას დიდი მიმზგავსებით
გამოხატავს ვინმე—და გამოხატავს სახუმროთ, გასართობათ, სასაცილოთ, და არა შე-
საწუხებლათ, წყენისა და ჯავრის გამოსაწვევათ. ეს დედააზრი იხატება ამ ცნების იმე-
რულ სახელწოდებაში—და მწერლობაში ის უნდა ვიხმაროთ.

✱

მწერლობაში არ არის შესაწყნარებელი ზმნები: მე ვშველი, ის მშველის, მე
ვუშველე, მიშველე და სხ. (ჩვეულებრივი მოხმარების აზრით) და წავახსიო, წავა-
სხაო და სხ. (მაგალ. ჯოგი წავახსიო, ცოლ-შვილი უნდა წავახსაო და სხ.). ამით
მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ ზმნები: მიხმარება (მე ვეხმარები, ის მეხმარება, მე მო-
ვეხმარე, მოვეხმარე და სხ.) და წარეკვა (ზოგ შემთხვევაში წაყვანა, სახელდობ
რო-
ცა ადამიანებზეა ლაპარაკი),—მაგალითად: ჯოგი წავრეკეთ, ცოლ-შვილი უნდა წავი-
ყვანო და სხ.—შველა მაშინ ითქმის, როცა დიდ გასაჰირში, განსატყელში მყოფისა-
თვის დახმარების ამოჩენას ნიშნავს,—მაგალითად, როცა ვისმე კლავენ. სცემენ, ვინმე
იხრება და სხ., მხოლოდ ამისთანა გარემოებაში ითქმის: უშველეთ, მიშველეთო და სხ.

✱

ზოგჯერ უამოო ხმარობენ, დროის მაგიერ; სჯობია—საერთოდ დრო ვიხმაროთ,
რადგან უამო კიდევ შავკირსაც ნიშნავს; უამო მხოლოდ საღეთო წერილის ენაში და-
რება (რავას და სხ.) და სამწერლო ენაშიც შემდეგ ფორმებში: აშუამათ, იშუამათ,
მრავალშუამთერ.—არ არის შესაწყნარებელი ორკეცი ფორმაც დროუამო, რომელიც
ახალ მწერლობაში შემოიღეს.

იმერეთში იხმარება სიტყვა აწი, რომელიც ნიშნავს: აშას შემდეგ, დღეის შე-
მდგომ, მომავალში. ძველ ენაში აწ (და არა აწი) ახლა-ს ნიშნავს და აწინდელი—ახ-
ლანდელ-ს, მაგრამ ზმნისართი აწი ისე მოკლეთ და ლამაზათ ხატავს განსხვავებულ
აზრს, რომ საჭიროა მწერლობაში იმერული მნიშვნელობით მისი შემოღება, მით უფ-
რო რომ სიტყვების აწ და აწინდელ-ს მაგიერ გვაქვს სიტყვები ახლა და ახლანდე-
ლი (ან დღეს, დღევანდელი და სხ.).

წამი და წუთი. ბევრი ამ ორ ცნებას ერთმანეთში ურევს: წამი უფროსი ერთეუ-
ლია, ე. ი. საათის მე-60 ნაწილი, ხოლო წუთი—უმცროსი, ე. ი. წამის მე-60 ნაწილი
(ნახ. მრბელ. ლექსიკ.).

ახანთი, წუმწუმა. ძველათ წუმწუმა ან წუნწუმა გოგირდის სანათს ან პირ-
დაპირ გოგირდს ნიშნავდა, და ეს ცნება განსხვავებულია იმისგან, რასაც დღეს ფრან-
გები allumette-ს და რუსები спичка-ს უწოდებენ. ახალი ტერმინი ახანთი ფრანგუ-
ლის მზგავსათ არის ნაწარმოები და თავისი ფორმითაც ხალხში ადვილი გასაერკე-
ლებელია.

ქანდელი და შუქურა. ზღვის სანათურის (маяк-ის) აღსანიშნავათ ქართულათ ჯერ ქანდელი შემოიღეს, ხოლო დღეს შუქურა-ს უწოდებენ. შუქურა ლამაზი სიტყვაა, მაგრამ იგი ჩვენს პოეზიაში ხშირათ სხვა ცნების გამოსახატავათ იხმარება (შუქურა ვარსკვლავი-ო და სხვ.)—და, მე მგონია, ზევით აღნიშნული ცნების ტერმინათ ქანდელი სჯობია დაესტოვოთ.

* *

შარანდაში და ფანქარი. ორივე სახელწოდება უცხო ენის ძირისაა, მაგრამ ფანქარი დღემდე. ხალხისათვის გაუგებარია—და სჯობია **შარანდაში** მივიღოთ (და არა **ქარანდაში**, რადგან რუსებს კ-ანით იმიტომ შემოუღიათ, რომ ბევრა შ არ აქვთ, და უარა კი ოსმალურათ შ-არათ გამოითქმის და შავსა ნიშნავს).

მთეთუნი და თამბაქო. მართი ოსმალური სიტყვაა, მეორე—ევროპული ძირისა. ჩემი აზრით, ხალხში ორივე სიტყვა ერთნაირათაა გავრცელებული (თეთუნი უფრო დასავლ. საქართველოში, თამბაქო—აღმოსავლეთისაში); მაგრამ თამბაქო-ს ინტერნაციონალური ხასიათი აქვს და გამოთქმითაც უფრო შნოიანია—და შესაძლოა საერთოდ ის მივიღოთ.

შარო, ფოცხვი, ზღვის ფირფატი—ასეთი სახელები უხმარიათ ქართულ მწერლობაში იმ ფრინველის აღსანიშნავათ, რომელიც ზღვას ელტვის და გემებს თავს დასტრიალებს (რუსულათ *Чайка*).—ძობულეთში ერთმა ქართველმა მამალიანმა მითხრა, რომ ჩვენ ამ ფრინველს **ჭინო-ს** ვეძახითო; მეორემ გადმომა, რომ **ჭარო-ც** გამოიგონიაო.—მე მგონია—**ჭარო**, რაკი ძველათაც უხმარიათ და გამოსათქმელათაც მარტივი და შნოიანია, იგი უნდა მივიღოთ. ორბელიანის აღწერითაც (იხ. მისი ლექსიკონი) სახელწოდება **ჭარო** მართლდება.

ნადულარი წყალი თუ **გადადუღებული წყალი**?—ჩვენმა დღევანდელმა აქივებმა უხეირო ტერმინი შემოიღეს იმ წყლის აღსანიშნავათ, რომელიც რაიმე სენის (მაგ. ხოლერის) დროს ხალხმა უნდა სვას: **გადადუღებული-ო** (რუსულიდან ასე სთარგმნეს); მაგრამ გადადუღება (როგორც გადაწერა და სხვ.) ზელახლა აღდუღებას ნიშნავს, და აქ კი ის აზრია, რომ წყალი ერთხელ უნდა აადუღონ, გააცივონ და ისე დალიონ. ასე მომზადებულ წყალს ტერმინი **ნადულარი** სრულათ ხატავს: **ნადულარი** აღნიშნავს, რომ სასმელათ მომზადებულმა წყალმა (გაცივებულმა) **დუღილი** უკვე განიცადა.—ზოგი ამბობს **მოხარშული წყალი**ო! წყალი თვით ხარშავს სხვადასხვა საგანს, ხოლო თვითონ კი არ **იხარშება**, არამედ **დუღს**.

მესამოცე წლები, თუ სამოციანი წლები?—სუფიქსი **იანი** რისამე ქონას აღნიშნავს.—**ჩაგ. ჩოხიანი**=ჩოხის მექონი, ჩოხით გამოწყობილი,—**სეველიანი**=სეველის მექონი, და სხვ.; ტერმინი **სამოციანი** კი ამ ცნებას არ შეიცავს.—**როდის** მოხთა ეს ამბები? ამ კითხვაზე უნდა აღინიშნოს, თუ რომელიმე საუკუნის მერამდენე ათეული იყო წლებისა, როცა რაიმე ამბები მოხთა; მაშასადამე, პასუხი **რიგითი** ფორმის რიცხვითი სახელით უნდა გამოიხატოს: **მესამოცე, სამოცდამათე, მეოთხმოცე წლები** (და არა **სამოციანი** ზ სხვ.). **სამოციანი** ქვევრი მაქვსო, ხალხში იტყვიან, ე. ი. **სამოცჩაფიანი-ო**; ხოლო **სამოციანი წლები** უხეირო თარგმანია რუსული „шестидесятые годы“-სა.

მერწყული, თუ მეწყლე?— ძველათ მერწყული ტერმინი უხმარიათ და ხალხი დღესაც ხშირათ ასე ხმარობს.—და გამოთქმითაც მერწყული სჯობია.

* *

ბოლოს, და არა დაბოლოს:—კავშირი და დასაბოლოებელი სიტყვის ბოლოს-თვის მიუმატებიათ (და ბოლოს)—და ახალ მწერლობაში ზოგიერთი მწერალი ხმარობს უკანონო ტერმინს დაბოლოს-ს. რასაკვირველია, ბოლოს ან დასასრულ უნდა.

ზოგიერთი სიტყვის მართლწერა.

ანგელოზი იწერება აგრეთვე ანგელოსი; ბერძნული სიტყვაა და ს-ნით ბოლოვდება, მაგრამ ჩვენი ენის თვისებით უფრო ზ შეშვენის, როგორც სახელებში: ნიკოლოზი, ფარნაოზი და სხ.

* *

ხმარობენ აქედ, იქედ, აქეთ, იქეთ, აქით, იქით. ძველ მწერლობაში ეს ზმნისართები ყოველთვის თ-ზე ბოლოვდება. ღლეწანდელ მწერლობაში უფრო ხშირათ მართლწერა აქეთ—იქით იხმარება. ჩემი აზრით, ორივე ეს ზმნისართი ერთნაირათ უნდა ბოლოვდებოდეს, ან მთ-ზე და ან იმთ-ზე; რადგან ზმნისართს იქით-ს ახლა თითქმის ყველა იმთ-ზე აბოლოებს, მეორე ზმნისართიც სჯობია იმთ-ზე დაეაბოლოოთ, როგორც იხმარება კიდევაც იმერეთში,—და საერთოდ ეიხმაროთ ფორმები: აქით, იქით, აქითა, იქითა, აქითური, იქითური, აქიდან, იქიდან, აქითკენ, იქითკენ და სხ.

* *

ძალიან გავრცელდა ახალ მწერლობასა და ხალხში გამოთქმა ექიმი, ექიმობა, ექიმობხ, ხაექიმი და სხ. ძველ მწერლობაში („ვისრ.“, „მეფხ.“, „სიბ.-სიტ.“ და სხ.). ყოველგან ა-ნით იხმარება ეს სიტყვები, და რადგან ა-ნიანი ფორმა დღესაც ხალხში ბევრგან ცოცხალია, მწერლობაში უმჯობესია ეიხმაროთ ფორმები: აქიმი, აქიმობა და სხ.—ძარათულ ენაში ეს სიტყვა ორნაირი გამოთქმით უთუთო იმიტომ შემოუღიათ, რომ სპარსულში, საიდანაცაა იგი ჩვენში გადმოტანილი, დასაწყისის ხმოვანი ისე გამოითქმის, რომ ა-სა და მ-ს შუა რალაც საშვალო ხმა მოისმის.

*

სადაც იმერეთში მ-ს ხმარობენ (წევიდა, წეილო და სხ), ამერეთში ა-ნი იხმარება (წავიდა, წაილო); ზოგჯერ კი უკუღმა იხმარება, ე. ი. ამერეთში მ (ეხლა, ემ საათში, ეგ), იმერეთში ა (ახლა, ამ საათში, აგი).—ახლა სიტყვის ახალი-სგან წარმოდგება, რომელიც ყოველთვის ა-ნით იწერება; ძველ მწერლობაშიც ეს სიტყვა ყოველგან ა-ნით არის ნახმარი („ვისრ.“, „მეფხ.“, „სიბ.-სიტ.“, „ძილ.“ და სხ.)—და მწერლობაში საერთოდ უნდა ეიხმაროთ ფორმები: ახლა, ახლავე, ახლანდელი.

მართლწერა ექვი უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე იკვი: „ვისრ.“-სა და „მეფხ.“-ში ყოველგან ნახმარია მართლწერა ექვი;—ამჟამა მ ჩანს სიტყვებში: ვეპვი, ვაპვობ, უაპველათ.

*

კავშირის თორემ-ის ამ მართლწერას მართლწერა თვარა სჯობია, როგორც იხმარება ყოველგან იმერეთში და როგორც უმეტეს ნაწილათ ძველ მწერლობაში იხმარებოდა. „მეფხ.“-ში ნახმარია თვარემ და უფრო ხშირათ თვარა („მეფხ.“-ში ერთ

ადგილას შემოკლებულათაც არის ნახმარი ეს კავშირი, ე. ი. ფორმა თვარ, როგორც ხშირათ იხმარება იმერეთში), „ვისრ.“-ში თუარა და თვარა. ეს კავშირი ორი სატყევი-საგან არის შედგენილი: თუ+არა=თუარა, რომელიც შემდეგ გამოთქმაში თვარა-თ შემოკლდა (უა=უა, როგორც საშუალება=საშვალება, გუარი=გვარი).

* *

კათალიკოზი:—იწერება აგრეთვე კათალიკოზი. ამ სიტყვას ერთი ძირი აქვს სიტყვას კათალიკე-სთან (ბერძნული ენიდან)—და, მაშასადამე, ოღ-ნით წერა უფრო კანონიერია,—მაგრამ მწერლობაში უფრო ხშირათ მართლწერა კათალიკოზი იხმარება (მაგ. ვახუშტის გეოგრ. და სხ.).

კამბეჩი, თუ კამეჩი? უფრო ხშირათ ხალხშიც და მწერლობაშიც კამბეჩი იხმარება (ამერეთში ორივე გამოთქმა მოიხმის, იმერეთში კი—კამბეჩი); „ჭილ.“-ში კამბეჩი-ა ნახმარი, აგრეთვე ვახუშტის „ისტორია“-სა და „გეოგრ.“ და ს. ორბ. „სიბ.-სიტ.“-ში.

* *

კიპრუკი-ო, ხმარობს ხალხი ამერეთში—და აგრეთვე იხმარება მწერლობაშიც. იმერეთში ამ სიტყვის გამოთქმა კიპრუკი იხმარება—და მე მგონია საერთოდ ასე სჯობია ვიხმაროთ.

* *

გამოთქმას შელავათი და შალავათი-ს სჯობია სალავათი, როგორც ამბობენ ამ სიტყვას იმერეთში, რადგან ადგილზე გამოსათქმელიც არის და ადგილათ სახმარი სხვა-დასხვა ნაწარმოებ ფორმაში: შესალავათება, შემისალავათა, შესალავათებული და სხ.; წარმოებთაც ეს ფორმა არავითარ უკანონობას არ წარმოადგენს, რადგან შ და ხ ერთმანეთში ხშირათ იცვლება: შინჯვა—სინჯვა, ჯკოლა—სკოლა და სხ.

შელავათის მზგავსათ ამერეთში ამბობენ შეკამადიო; აქ შმ-ს ადგილი არ უნდა ქონდეს, რადგან ამ სიტყვას მყოფადი ღრრის მიმღეობის ფორმა და ხასიათი აქვს, როგორც, მაგალ., სიტყვებს საქმელი, სახმელი და სხე, სადაც ყოველთვის თავსართი სა ახლავს. გამოთქმა საკამადი, რომელიც იმერეთში იხმარება, კანონიერიც არის და მასთან უფრო კეთილხმოვანიც.—ეს მართლწერაა ნახმარი „ვისრ.“-შიც. ძველათ იხმარებოდა ფორმა „სასმადი“, რომელიც ისეა ნაწარმოები, როგორც „საკამადი“ (იხ. „ვისრამ.“); „მეფხ.“-ში კი „შეკამადი“-ა ნახმარი.

*

სრულიად გაუგებარია, საიდან გამოჩნდა თავში მ სიტყვაში მსწავლული; ეს არსებ. სახელი წარმოადგენს ნამყო ღრრის ენებით მიმღეობას, სადაც თავში მ არაოდეს არ ემატება (ნახვა—ნახული, ხილვა—ხილული და სხ.); მაშასადამე, სახელზმნის სწავლა-სგან ნამყო ღრრის ენებითი მიმღეობა სწავლული იქნება, რომელიც ამავე ფორმით არსებ. სახელათ გადატყეულა, როგორც მაგალ. წყლული, წერილი და სხ.

* *

აღმოს. საქართველოში ხმარობენ სიტყვას უჩუმრათ, რომელსაც ზმნისართის ჩუმათ-ის მნიშვნელობას აძლევენ. თუ ფორმა უჩუმრათ შეიძლება ვიხმაროთ, იმას ჩუმათ-ის მნიშვნელობა კი არ ექნება, არამედ სრულიად წინააღმდეგი, რადგან წინ

უარყოფითი ნაწილაკი უ ზის; -- როგორც მაგალითად: უჩინრათ, უტყუერათ, უტირ-
ლათ და სხ. და სხ.

სიტყვა **ყველაფერი** ჩვენს მწერლობაში მრავალი ფორმით იხმარება: **ყოველი-
ფერი**, **ყოველიხფერი**, **ყოვლიფერი**, **ყოლიფერი** და სხ (ყველაფერი ამერეთში უფრო
იხმარება, დანარჩენი ფორმები კი—უფრო იშვიათად). ეს სიტყვა რთულია, ორი სი-
ტყვისგან შედგება: **ყოველი** და **ფერი**. როცა ვამბობთ **ყოველიფერი**, თითოეული
სასაუბრო საგანი ცალცალკე და ბოლოს ერთად შეგროვებული უნდა ვიგულისხმობთ;
სიტყვით **ყველაფერი** კი (=ყველა ფერი) პირდაპირ ყველა სასაუბრო საგანს ერთად
აღებულს ვგულისხმობთ, და რადგან ამ სიტყვაში სწორეთ ეს უკანასკნელი მნიშვნე-
ლობა იხატება, ამიტომ გამოთქმა **ყველაფერი** სჯობია.

ქურდღელი, **ყურდღელი**, **ყურდგელი**. მესამე ფორმა უფრო კანონიერია:
ჟ-არით უნდა იწყებოდეს, რადგან ეს სახელწოდება სიტყვების **ყური** და **გძელი**-საგან შე-
დგება, და ლ-ზე უფრო აქ ადგილი ზ-ს უნდა ქონდეს (მძელი).

ამერეთში და მწერლობაშიც ხშირად ხმარობენ ფორმებს: **შეხვრეტა**, **შეხვარი-
ბი**, **შეხვარიტესი** და სხ., როცა რაიმე წვნიანის შეკმას ან შესმას აღნიშნვენ. ეს სი-
ტყვა ხმაბაძეთად არის ნაწარმოები და აქ უფრო ხმა პ მოისმის, ვიდრე ძ; ამასთან
სიტყვას **შეხვრეტა**-ს კიდევ სხვა მნიშვნელობაც აქვს (რისამე გახვრეტა, გაბურღვა), და
ამიტომ მწერლობაში ფორმა **შეხვრეტა**, **მოხვრეტა** და სხ. სჯობია დაჩვენ, როგორც
იმერეთში და ხშირად მწერლობაშიც იხმარება.

თუმცა ძელსა და ახალ მწერლობაში სახელწოდება 'ცული' იხმარება, მაგრამ
რადგან იმერეთში ამ გამოთქმაში ცული მნიშვნელობა იხატება, სჯობია მწერლობაში
ეს სიტყვა იმერული გამოთქმით შემოვიღოთ. ე. ი. ვიხმაროთ ფორმა **ცული**, მით
უფრო რომ მეორე ამგვარი სახელწოდებაც, სახელდობ წაღლი, ამ სიტყვისეე მზგავ-
სათ არის ნაწარმოები.—„ძილ.“-ში ცული-ა ნახმარი (გვ. 294).

წავაწული, **წაწულა**, **წაწუღომა**, იხმარება მწერლობაში და ზოგან ხალხშიც
(აღმ. საქართვე.). არის ამ ზნის მეორე ფორმა: **წავატული**, **წატუღომა** და სხ., რომე-
ლიც მწერლობაში იშვიათად იხმარება, მაგრამ ხალხში კი ხშირად (განსაკუთრებით
დასავლ. საქართველოში). **წაწუღომა** კიდევ სხვა მნიშვნელობითაც იხმარება (საშეალო
გვარის სახელზნაა **წაწუღომა**, მოქმედებითის.—**წაწუმეღა**), და მეორეც—მოქმედებას
ტუღომას უფრო აქვს აქ მნიშვნელობა (თავს **წავატული**, ე. ი. თითქო თავს გადავე-
მტვრიე, გადავეჩეხეო), ვიდრე **წუღომა**-ს.

ჭიანჭველი თუმცა კანონიერი წარმოებით ჟ-რით უნდა იწყებოდეს (ჭია-საგან),
მაგრამ ფონეტიკური კანონის ძალით, რომელიც „კეთილხმოვანობა“-ის თავშია განმარ-
ტებული, ორი ჟ ერთ სიტყვაში კეთილხმოვანობას ეწინააღმდეგება, და ამიტომ მწერ-
ლობაში უმჯობესია ფორმა **ჭიანჭველა** ვიხმაროთ,—მით უფრო, რომ მთელ იმერეთში
ასე იხმარება და მწერლობაშიც ამ სიტყვას სანახევროთ ჟ-ნით სწერენ.—მსვე უნდა

ესტქვათ სიტყვის ჯინჰარი-ს შესახებაც, რომელიც ამ მართლწერით უკეთესია, ვიდრე ჰინჰარი. — „სიბ.-სიტ.“-ში ჯინჰველა-ა ნახმარი, „ძილ.“-ში — ჯინჰველი.

არ არის შესაწენარებელი ფორმები ზოგიერთა, მთხოვარა, რადგან მნიშვნელობით ეს ფორმები არაფრით განსხვავდება ზოგიერთი-ს და მათხოვარი-ს ფორმები-საგან, რომელიც ბევრათ უფრო გავრცელებულია.

მრავლად დაბოლოებით (ა-ნითა და ი-ნით) ხმარობენ აგრეთვე სახელებს: ჯინჰველა, წიფელა, კალათა, პეპელა, ტომარა, ტიტველი, შიშველი, წიწილი; — მაგრამ უმეტეს ნაწილათ ისე იხმარება, როგორც ჩვენ მოგვყავს (პირველი 4 ა-ნით, უკანასკნელი 3 კი — ი-ნით). ტიტველა და შიშველა ზმნისართებათ ითქმის, მაგალითად: ბავში ტიტველა დარბოდა (რა სახით დარბოდა?).

რთული სიტყვების მართლწერა.

ჩვენს მწერლობაში თითქმის ყოველგვარს რთულ სახელს შუახაზით სწერენ: ხელწერილი, ქვა-ნახშირი, ყოფა-ქცევა, ავლა-დიდება, სახლ-კარი, პირ-და-პირ, სხვა-და-სხვა, ცხენის-წყალი, მთა-წმიდა, ტან-დაბალი და სხ. და სხ.

რთული სიტყვების მართლწერის შესახებ შემდეგი კანონით უნდა ვიხელმძღვანელოთ: თუ რომ რთული სახელი თავისი შინაგანი აზრით ერთ საგანს, ერთ ცნებას აღნიშნავს, როგორც ყოველი ერთი აზრის მექონი სახელი, უხაზოთ უნდა ვსწეროთ, — და თუ რთული სახელის თითოეულ ნაწილს თავისი მნიშვნელობა არ ეკარგება, მაშინ შუახაზითა საჭირო. მაგალითად, სიტყვა ყოფა-ქცევა ერთ აზრს ხატავს, სიტყვის ორივე ნაწილი (ყოფა და ქცევა) ერთად ერთ გარემოებას, ერთ ცნებას აღნიშნავს — და ამიტომაც უხაზოთ უნდა დაიწეროს; სიტყვა დედ-მამა-ში თითოეულ ნაწილს (დედა და მამა) თავისი მნიშვნელობა და აზრი არ ეკარგება. აქ დედაც იგულისხმება და მამაც, — ამიტომაც ეს სიტყვა შუახაზით უნდა დაიწეროს.

რთული სახელების მართლწერის ყველა შემთხვევის აღნიშვნა შეუძლებელია — და ამიტომ ლექსიკონშიც არა მაქვს აღნიშნული ეს მართლწერა; მე აქ ამ მართლწერის კანონი განვმარტებ — და ამ კანონის ძალით ყველას ადვილათ შეუძლია გააპარჩიოს, სად უნდა შუახაზი და სად არა. აქ მხოლოდ რამდენიმე მაგალითს მოვიყვან.

უხაზოთ უნდა ვსწეროთ: ავლა-დიდება, ბოროტმოქმედება, ბოროტგანზრახვა, ბერიკაცი, დედაკაცი, ვაჟბატონი, ქალბატონი, მართლმადიდებელი, მთავარმართებელი, თანდათან, ზედღზედ, პირდაპირ, სხვადასხვა, სახლკარი, ცხენისწყალი, წყალწითელი, მთაწმიდა, ჯერჯერობით, თავდაპირველათ, დვთისმეტყველება, ყოფა-ქცევა, ტანწერწეტი, შავთვლა და სხ. და სხ. უხაზოთ უნდა ვსწეროთ აგრეთვე რთული რიცხვითი სახელები: ოცდახუთი, ოცდაათი, ორმოცდაათთხმეტი, სამოცდაექვსი („მისრ.“-ში ხშირათ შეხედებით ამგვარსავე მართლწერას: ორმოცდაათსა, ოცდაათი, მრავალფერი, თავგაწირული, თვალცრემლიანი, გულდადალული და სხ და სხ.). ხაზით უნდა ვსწეროთ: დედ-მამა, და-მამა, კალ-ვაჟი, ცოლ-ქმარი, დედალ-მამალი და სხ.

მ თ ა ვ რ უ ლ ე ბ ი.

ჩვენს მწერლობაში მთავრული ასოები იშვიათად იხმარება. ძველათ მთავრულები როგორც ხუცურში, ისე მხედრულშიც ხშირათ იხმარებოდა; ზოგჯერ მხედრულში მთავრულებათ ხუცური მთავრულები იხმარებოდა, რადგან მხედრულ ანბანში მთავ-

რულს განსხვავებული მოყვანილობა არ აქვს და ჩვეულებრივის ნუსხური ანბანებისაგან მხოლოდ სიდიდით გაირჩევა (ასეა ნახშიარი, მაგალითად, თეიმურ. ბატონიშვილის „საქართველოს ისტორიაში“). ძველათ ხშირათ წითლური იხმარებოდა, ე. ი. საყურადღებო სიტყვებს, განსაკუთრებით სათაურებსა და რომელიმე ტექსტის ინიციალებს წითელი მელნით ან კინოვარით სწერდნენ ხოლმე.

პირადად, მე მთავრულების ხმარება ფრიად საკიროთ მიმაჩნია—და ამის საფუძვლები მე-11 „ღამატება“-ში ნახეთ.

ს ი ნ ტ ა ქ ს ი.

ქ ა რ თ უ ლ ი ფ ო ნ ე ტ ი კ ა.

თანხმოვან გზარათა ქლასიფიკაცია და თვისებაანი.

ბგერები ადამიანის სამეტყველო ორგანოებით გამოითქმის: ბაგის, კბილის, ენის, ხასის და ზორხის (ყელის) საშვალებით.

ბაგით გამოითქმის ბ, ვ, მ, პ, ფ—და ამათ ბაგისშიერი ბგერები ეწოდებათ.

კბილისა და ენის-წვერის ადვილათ შესაწინევი საშვალებით გამოითქმის დ, თ, ტ—და, მაშასადამე, ესენი კბილ-ენისშიერი ბგერები არიან.—კბილ-ენის ოდნავ შესამჩნევი საშვალებით გამოითქმის აგრეთვე ასე-წოდებული ხისინა ბგერები: ზ, ს, ც, ძ, წ.

მნის-წვერისა და სასის ადვილათ შესაწინევი საშვალებით გამოითქმის ბგერები: ლ, ნ, რ—და ოდნავ შესაწინევათ აგრეთვე შიშინა ბგერები: ჟ, შ, ჩ, ჭ, ჯ—და ამათ ენა-ხასისშიერი ბგერები უნდა ეწოდოს.

თანხმოვანთა გამოთქმის ხასიათს რომ დაუუკვირდეთ, შევნიშნავთ, რომ მათ გამოთქმაში იმგვარივე სხვადასხვაობა მოისმის, როგორც სხვადასხვა საგნისგან წარმოშობილ ხმებში: ზოგი ისე გვესმის, თითქო მიწას ფეხი დაკრესო, ან შორს თოფი ისროლესო, ე. ი. მაგრაჲ და მომხსოთ,—მაგალ. ბ, გ, დ და სხ.; ზოგი ისე, თითქო კიკა კიკას მოხედაო, ან სპილენძის ტაშტს წყებელი დაკრესო, ე. ი. მაგრაჲთა და წმინდაჲთ, წკრილაჲ ხმათ,—მაგალ. კ, პ, წ და სხ.; ზოგი ისე, თითქო წყალი ჩქერში მოჩხუხუხობსო, ან თოვლს, ბამბას გინდ გუბე წყალს ბრტყელი და სუბუქი რამე საგანი დაეცაო, ე. ი. რბილათ და მომხსოთ,—მაგალ. თ, მ, რ, ფ, შ, ჩ და სხ.

ძარბაზულ ენას, როგორც ეტიმოლოგიაშიცა მაქვს ხშირათ ნათქვამი, ის მშვენიერი თვისება აქვს, რომ ყოველივე ბგერა (და აგრეთვე ყოველივე სიტყვა) ისე გამოითქმის, როგორც იწერება, და ისე იწერება, როგორც გამოითქმის.

ძარბაზული სიტყვების გამოთქმას რომ ყურადღებით დაუუკვირდეთ, შემდეგ კანონებს შევნიშნავთ: 1) ძირეულ სიტყვაში ერთად არ მოხვდება ერთი ორგანოს ბგერები,—მაგალითად არ შეიძლება ძირში ერთად შეხედეთ ბგერებს: ბპ, ბფ, გკ, ყკ, გქ, გლ, დტ, დთ და სხ. (ბამორიცხვას შეადგენს ბაგისშიერი მ, რომელიც უერთდება თავისისავე ორგანოს ხმებს,—მაგალ. ბამბა, ფომფო, ლამპარი, ლამბი, გომპოო და სხ.); 2) მაგარ ბგერას მაგარი მისდევს, რბილს რბილი,—მაგალ. ტბილი, ტქენა, ტბა-კბილი, ლბომა, ზღება, მხა, მხილი, მძმა, ფჰელი, ფხა და სხ.—ამ კანონს არ ემორჩილება ბგერები მ, მ, ლ, ნ, რ, ლ, შ და სისინა და შიშინა ბგერები, რომელიც როგორც რბილ ბგერასთან, ისე მაგართანაც ერთნაირათ დაისმის,—მაგალ. ტჰე, ძროხა, ძმა, ხმა, მპირი, ყმა, ყლა, ღლე და სხ.

სისინა და შიშინა ბეგრებთან თუმცა მაგარი ბეგრა ც დაისმის და რბილიც, მაგრამ, როცა მართლწერა სადავოა, მწერლობაში რბილს ამჯობინებენ,—მაგალ. ეზჷამენი, რედამცია, ალემხანდრე და სხ. (თუმცა უცხო ენაში ეს სიტყვები მაგარი ბეგრებით იწერება, ე. ი. ჰჷ, ჰც, ჰს). სხვათა შორის ეს გარემოებაც ამტკიცებს, რომ ზემორეგამოთქმულს ფონეტიკურ კანონს (მაგართან მაგარი ბეგრა, რბილთან რბილი) ხალხის გამოთქმაში მტკიცე საფუძველი აქვს.

საზოგადოთ სამწერლო ენას საფუძელათა და საძირკვლათ ხომ ხალხის ენა უნდა ედვას, მაგრამ ხალხურ ენას განსაკუთრებით გამოთქმაში უნდა მიექცეს ყურადღება, მეტადრე ქართულში, სადაც, ეიმეორებ, სიტყვები ისე იწერება, როგორც გამოითქმის.

თუ ამ მოსაზრებას დავეთანხმეთ, მაშინ ადვილათ გადაესწვევტო, თუ სხვადასხვა შემთხვევაში როგორი მართლწერა უნდა მივიღოთ.

ჩვენი დედაქალაქის სახელწოდება სამგვარათ იწერება: ტფილისი, მბილისი და მფილისი.

მს სახელწოდება სიტყვის თფილი-საგან წარმოდგება, რომელიც ფ-რით უნდა დაიწეროს, რადგან ხალხის გამოთქმით ფ ისმის. ხალხს რბილ ხმასთან რბილი ხმის გამოთქმა უფრო ეადვილება, და ამიტომ მწერლობის გავლენას მოშორებული ხალხი ასე გამოითქვამს: თფილი, სითფო, გათფობა, გამოთფარი და სხ.

ხალხშივე (განსაკუთრებით იმერეთში და ძალიან ხშირათ ამერეთშიც) თქვენ გაიგონებთ გამოთქმას ცთა, გამოცთა, გამოცთილი, შეცთომა, გაცთენა და სხ., ე. ი. მ-თან ყოველთვის მ-ს, და არა ღ-ს. ძველსა და ახალ მწერლობაში ყოველთვის იხმარება მართლწერა ცთომილი (და არა ცლომილი), თუმცა ამ სიტყვის ძირი იგივეა, რაც სიტყვის ცთომა-სი, რომელსაც ღ-ნით სწერენ. მ-ნით სწერენ აგრეთვე სიტყვას ცთუნება-ს; ფსალმუნში ნახმარია მართლწერა: საცთომელი, საცთურება, საცთური, შეჰსცთეს, ჰსცთებიან, შეაცთუნა. „მისრამიან“-ში: მოვაცთუნეებდე, საცთუნეებლად, მაცთურისაგან, მოუცთომელნი—და საზოგადოთ ცთუნება სხვადასხვა ფორმაში; ასეა აგრეთვე „ძილ“-შიც. თუ კი სიტყვებში ცთომილი და ცთუნება მ უფრო კეთილზმოვანათ მიაჩნიათ, ვიდრე ღ, რა საფუძველი უნდა გექონდეს, რომ სხვა სიტყვებშიც მ არ ვამჯობინოთ ღ-ს, როცა ხალხის გამოთქმაშიც უპირატესობა მ-ს უპირადაა?!

რაკი უპირატესობა ხალხის გამოთქმას უნდა მიექცეს, ჩემი აზრით, მწერლობაში დღევანდელი ზღ-ის მაგიერ მართლწერა ზმ უნდა ვიხმაროთ, ე. ი. რბილ ზ-თან რბილივე ზმა მ ვიხმაროთ, და არა მაგარი ღ, და ესწეროთ მხოალი, ზთა, მოზთა, წაზთენა, მიზთომა, მოზთომა, გამზთარი, მოზთენილი, წილზთომილი და სხ.—„მისრ“-სა და „მეფხ“-ში ნახმარია მართლწერა მუზთალი, რაიც ამავე კანონს ეთანხმება.

შენიშვნები: 1. როცა ძირეული მმ და ზმ ნაწარმოებ ფორმებში დამარცხლდება და ც-სა და ზ-ს შემდეგ ხმოვანი ჩაერთვის, მაშინ მ-ანის მაგიერ ღ ჩნდება: მოცთა, გამოცთა, მოზთა, გამოზთა—მოიცადა, გამოსცადა, მოიხადა, გამოხადა, მოეხადა, გამოეხადა და სხ. მს გვიჩვენებს, რომ ძირეული ზმა ღ ყოფილა, მაგრამ გამოთქმის კანონით რბილ ც-სა და ზ-თან ზმა ღ გარბილებულა და მ-ნათ ქცეულა.--2. რბილ ზ-თან (ზ-ს შემდეგ) მაგარი ხმები (განსაკუთრებით ხშირათ ზმა ტ) მხოლოდ შემდეგ სიტყვებში იხმარება: ზტომა, ზტუნვა, კოზტა, ტახტი, რახტი, სახტათ, კახბა, ზბო, სხდომა—და ამათგან ნაწარმოებ ფორმებში: ნახტომი, სახტომი, გახტომა, სატახტო, კოხტაობა და სხ.

ამავე ფონეტიკური კანონის ძალით, ე. ი. მაგარ ბეგრასთან მაგარი და რბილთან რბილი, ჩვენს ენას ზოგან ბეგრათა შესაფერი ცვალება უცხო ენის სიტყვებშიც მოუხთი-

ნია: რედაქცია, ღირეცია, ინსპექცია, კოლეცია, ლექცია-ო და სხ., ხმარობენ საერთოდ ჩვენს მწერლობაში, თუმცა ლათინურ ენაში, საიდანაც ეს სიტყვები გადმო-სულა, ქართული ძ-ნის ადგილას პ ზის (წმინდა ძირში კი ზ). ამ შემთხვევაში ქარ-თელთა სმენას, რაღა თქმა უნდა, იმით უხელმძღვანელებია, რომ რბილ ც-თან მაგა-რი ძ-ნის გამოთქმა ძნელია — და გამოთქმის გასაადვილებლათ მაგარი ბგერა რბილათ გადაუტყვევია.

სამწუხაროთ, ჩვენი მწერლობა ქართული ენის კანონიერობას ყოველთვის თან-დათანობით არ მისდევს — და მეორე შემთხვევაში სრულიად უსაფუძვლოთ ამგვარივე სიტყვების ძირებში ლათინური ენის მაგარი პ რბილ ძ-ნათ შეუცვლიათ და ხმარო-ბენ: რედაქტორი, ღირეშტორი, დოშტორი, ლექტორი, პროექტი, ელექტრონი, სექ-ტემბერი, ოქტომბერი-ო და სხ. და სხ. ნამდვილ ძირში რომ რბილი ხმა ყოფილიყო, მაგარ ტ-თან, პირიქით, მაგარ ხმათ უნდა შეგვეცვალა, და აქ კი შეცვლა რაღა სა-ჭიროა, როცა ქართული ენის ფონეტიკური კანონითაც ძირეული ხმა პ უფრო ადვი-ლი გამოსათქმელია?! ცხადია, ამგვარი სიტყვების მართლწერაში ხმები ძტ უნდა ვი-ხმართ: რედაქტორი, სექტემბერი და სხ.

შადვილო არ იქნება, აქვე დაეკვირვოთ მკითხველი იმ გარემოებას, რომ ქარ-თულ ენაში ერთი სიტყვაც არ მოიპოება იმისთანა, სადაც ბგერები კჟ ან ძთ თავს ერთად იყრიდეს.

ფონეტიკური კანონის მიხედვით, უკანონოთვე სწერენ სიტყვებს ერთგული და ქვითკირი, რადგან ზ-სა და ძ-თან რბილი თი ძნელი გამოსათქმელია. ხალხის გამო-თქმაში ფონეტიკური კანონი მტკიცეთ არის დაცული, — ის ამბობს: ერდგული, ქვით-კირიო („მეფხ.“-ში ყველგან ქვითკირი-ა ნახმარი და მახუშტიც თავის „ვეგორ.“-ში ყოველთვის მართლწერას ქვითკირ-ს ხმარას; მასვე აქვს ნახმარი მართლწერა ერდ-გული) — და ასე უნდა ეიხმართ მწერლობაშიც. — ამავე კანონის დამამტკიცებელი სა-ბუთია თანდებულ ზან-თან უკანასკნელი მართლწერა, მაგალ. თფილისიდან, სოფლი-დან და სხ. ეს მართლწერა ამგვართ წარმოდება: ჯერ იწერებოდა თფილისითგან (რადგან თანდებ. ზან მოქმედ. ბრუნვას თხოულობს), შემდეგ მაგარ ზ-თან რბილი თი მაგარ ლ-ნათ იქცა და გაკეთდა თფილისიიდგან, სოფლიდგან და სხ, და ბოლოს ხმა ზ სულ გამოვარდა და დარჩა თფილისიდან, სოფლიდან. თუმცა დღევანდელ მწერ-ლობაში სამივე ფორმა იხმარება (სოფლითგან, სოფლიდგან, სოფლიდან), მაგრამ უკა-ნასკნელ ფორმას (სოფლიდან) როგორც ხალხისგან, ისე მწერალთაგანაც უპირატესო-ბა ეძლევა. — დაბოლოება ღან (სოფლიდან) თათრულ ენაში იხმარება ამავე აზრით, მაგრამ არა ეგონებ, რომ ქართულ ენაზე ამ შემთხვევაში თათრულს ქონოდეს გავლენა.

ქ ე თ ი ლ ხ მ ო ვ ა ნ ო ზ ა .

კეთილხმოვანი სიტყვა ის არის, რომელიც გამოსათქმელათ ადვილია და სმენი-სათვის სასიამოვნო.

ქართული ენა კეთილხმოვანობისათვის შემდეგი კანონებით ხელმძღვანელობს:

1. თანხმოვანთა გამოცლება.

ძველათ სიტყვების გამოთქმა, სხვათა შორის, ერთად მრავალი თანხმოვანის თავ-მოყრით იყო გაზვიადებული, მაგალ. ბრძანება, მრთელი, მფრინველი, ტანისსამოსი და სხ. ახალი ენა ცთილობს — სადაც კი შესაძლებელია, ერთად თავმოყრილი თან-ხმოვანთა რიცხვი შეამციროს და მით გამოთქმა გააადვილოს. ჩვენი მწერლობა ჯერ კიდევ რყევანია: ბევრი ისევ ძველ გზას ადგას და ენისათვის ძნელათ გამოსათქმელს

მრავალთანხმოვანიან ფორმებს ხმარობს. მათი საქციელი მხოლოდ იმით შეიძლება გამოვარდნად, რომ „ჩვეულება სჯულის უმტყვესიო“, თეარა, რალა თქმა უნდა, უპირატესობა იმ ფორმებს ეკუთნის და გამარჯვებაც იმას უნდა დარჩეს, რომელიც უფრო ადვილათ და მარტივათ გამოითქმის.

ბი რა შემთხვევებში იკარგება სხედასხვა თანხმოვანი:

ბ. როცა ერთად სამი ან მეტი თანხმოვანია 'თავმოყრილი და მათში ბგერა რ ურევია, ეს უკანასკნელი ბგერა (რ) გამოაკლდება: ხ(რ)მალი, ბ(რ)ძანება, მ(რ)თელი, ძი(რ)მწარე, გ(რ)ძელი, მ(რ)წამს, გაზ(რ)და (ამ უკანასკნელ სიტყვაში რ ისევ ჩნდება, როცა სხედასხვა ფორმაში წ-ს შემდეგ ხმოვანი ჩაერთვის: გავიზარდე, გავზარდე, გავუზარდე, გავზარდა და სხ.; შეადარე გვ. 47, შენიშე. 1).

ზოგიერთ სიტყვას ამ შემთხვევაში რ ჯერ კიდევ არ გამოკლებია, მაგალ. ბრწყინვალე, გრძნობა, ფრთხილი, ქრთამი, ჩრდილი, თუმცა ხალხის ენაში ხშირათ მოიხმის გამოთქმა ბწყინვალე, ფთხილი, ქთამი, ჩდილი (დ. ბურაბიშვილს ნახმარი აქვს ფორმა ჩირდილი, მახუშტის — ჩდილო = ჩრდილოეთი, იმერეთში კი ხალხის ენაში იხმარება შტილი).

ბ. გამოთქმის გასაადვილებლათ ხალხსა და თანამედროვე მწერლობას საჭიროთ დაუნახავს-ზოგიერთ სიტყვას თავში ბგერა მ მოაშოროს. თუმცა ბევრი მწერალი ამ მართლწერას ეწინააღმდეგება, მაგრამ რაკი ჩვენი ენა ერთხელე გამარტივ-გაადვილებისათ და ფორმების გაწმენდის გზას დაადგა, მის წინსვლას ველარაფერი შეაჩერებს.—უმანოთ ხშირათ იხმარება და, ჩემი აზრით, ასევე უნდა დარჩეს მწერლობაში შემდეგი სიტყვები: დევი, დივანბეგი, დოჯვი, კალია, კვარი, კვდარი, კვირცხლი, კვეთარი, მართველი (მართელობა, სამართელი), მართებლობა, რკვალი, სუბუქი, სუნაგი, სუქანი, სწავლული, სხალი (ნახეთ „ძილილა და დამანა“, „ღაფთიანი“, მახუშტის გეოგრაფია), სხვერპლი, სხვილი, ტევანი, ტაველი, ტრელი, ფრინველი, ღვდელი, ღვთაება, ღვთისმშობელი, წვილდი, ჩვარი, ციფვი, ცვიფრი, ცხედარი, ძევალი, წვანილი, წევრი, წვალი, წვატი, წნილი, კადი, კვალი, კვარტლი, ზვედრი.

ნაწარმოებ ფორმებში ზოგიერთს ამ სიტყვათაგანს ხმოვანს შემდეგ მ-ის ჩართვა უხდება,—მაგალითად: სამსხვერპლო, იმსხვერპლა, უმსხვერპლა, სიმსუქნე, სიმსუნავე, სიმსუბუქე, შემსუბუქება, სამტრედია და სხ.

ბ. ნათესაობ. ბრუნვისგან ნაწარმოებ სახელებში, სისინა ხმების წინ, გამოვარდება ბგერები ს და თ, რომელთაგანაც ს მხოლოდ რიცხვის ნათეს. ბრუნვის ნიშანია, რ თ—მრავლობითი: ტანი(ს)ამოხის, პირის(ს)ახე, ცი(ს)სარტყელა, ტანთ(ს)აცმელი, ფეხთ(ს)აცმელი, ნავთ(ს)ადგური, თვალ(თ)წინ რ სხ.—ქეთილხმოვანობა (გამოთქმის სიადვილე) მოითხოვს, რომ წინასიტყვის დაბოლოების ს, შემდგომი სიტყვის თავის ს-ს წინ, არ ვიხმაროთ: ავი(ს) სიტყვით=ავი სიტყვით, ცუდი(ს) სენით=ცუდი სენით, და სხე.—აგრეთვე, მ-ანით დაწყებული სიტყვების წინ კავშირი რომ უმჯობესია რომ შევცვალოთ (ჩვენს მწერლობაში რომ იხმარება): ეს რომ მიიხრა, წაიდა=ეს რომ მიიხრა...; შენ რომ მომეცი, ის წიგნია=შენ რომ მომეცი... და სხე.—მეორე მიმოხრის ზმნებში, მრავლობითი რიცხვის მეორესა და მესამე პირში, ბგერა ს იკარგება, რადგან ბგერი თანხმოვანი იყრის თავს ერთად: მე მყავს—თქვენ გყავთ, მათ ჰყავთ: მე მიყვარს—თქვენ გიყვართ, მათ უყვართ. ამ შემთხვევაში ს შეიძლება დარჩეს, თუ წინ ხმოვანი უხის: თქვენ გყავდებით, მათ ეყოლოხთ, თქვენ გესმისთ, მათ ესმისთ (ნახ. გვ. 25).

დ. ბგერა მ ხან იკარგება, ხან კი ჩაერთვის კეთილხმოვანობისათვის. მ იკარგება საზოგადოთ მ-ნისა და შ-ნის წინ: 1. მბა-ზე დაბოლოებულ სახელებში: თავი, ნათესავი, მოურავი, ზევი, მძლევი—თაობა, ნათესაობა, მოურაობა, ზეობა, მძლეობა. თუ მ-ნის წინ ხმოვანი ი ხის, მაშინ მ აღარ იკარგება: ტივი, კრივი, სხივი—ტივო-

ბა, კრივობა, სხივობა;—2. ზმნებისგან ნაწარმოებ ფორმებში (დაბოლოებებში), ხმო-
ვანების ო-ნისა ზე უ-ნის წინ: წვევა, ჩვევა, ზვევა, კივილი, ყივილი—ვეწვეოდა, ვე-
ჩვეოდი, ვეზვეოდი, ყიოდა, გაყოდა, მოწვეული, შეჩვეული, წვეულება, ჩვეულე-
ბა;—3. ო-ნისა და უ-ნის წინ ზედსართავეებში: ნათესაური, ნათესაობრივი, თაოსანი
(თაოსნობა), მეფისბატონი და სხ. (ნათესავი, თამი);—აგრეთვე: სანაძლეო, საპა-
ტიო, სამოურაო, სამოუშაო (ნაძლევი, მოურავი და სხ.);—4. უფროსთ სჯობია ვიხმა-
როთ აგრეთვე შემდეგი ფორმები: იპოება, იპოებოდა, იშობება, იშობებოდა, იპოებო-
დეს, იშობებოდეს და სხ.; მეკუთნის, მეკუთნოდა, კუთნილება.

II. თანხმოვანთა ჩართვა.

ა. 3 ჩაერთვის კეთილხმოვანობისათვის: 1. ზმნებში, მ-ნისა და ი-ნის წინ, რო-
ცა ორმარცვლოვანი სახელზმნა ობა-ზეა დაბოლოებული: (შე)ტყობა, (და)წეობა, (გა)-
ძრობა, (და)თრობა—შევიტყე, დაეაწეე, გაეიძრა, დაეთაძრა, შემიტყვია, დამეწყვია,
გამიძრია (შეადარე გვ. 22);—2. როცა ერთმარცვლოვანი სახელზმნა მბ-ზეა და-
ბოლოებული, მ ბ-ნისა და ი-ნის წინ ჩაერთვის: თქმა, სმა, ცმა—ესთქვი, სთქვას, ესმი,
სვამს, სვას და სხ. (გვ. 22.)

ბ. მიმოხრაში ზოგიერთ ზმნას კეთილხმოვანობისათვის ს დაერთვის, მაგალ. სწე-
რე, სთქვი, სძინავს, მისცა და სხ. (გვ. 19—20).

III. მეტათეზისი.

ზოგჯერ კეთილხმოვანობა მოითხოვს, რომ თანხმოვანებმა ერთმანეთს ადგილი
შეუცვალოს,—მაგალითად ცალიერი-ს მაგიერ მწერლობაშიცა და ხალხშიც ცარიელი
იხმარება. ამ სიტყვის მზგავსათ ზოგიერთები ხმარობენ აგრეთვე ფორმებს: დათვარიე-
ლება, მადრიელი, სურიელი, მოსურიელი, ძრიელი; მაგრამ უფრო ხშირათ, განსა-
კუთრებით მწერლობაში, კანონ იერი ფორმები იხმარება, ე. ი. დათვალიერება, მადლი-
ერი, სულიერი, ძლიერი.—აქვეუნდა ვსთქვათ, რომ მბ-ზე დაბოლოებულს ერთმარცვლო-
ვან სახელზმნაში, როცა მ-ნის წინ რამდენიმე თანხმოვანი იყრის თავს, მეტად-
რე—როცა წინ ლ, ნ და რ ახლავს, გამოთქმის გასაადვილებლათ მ ადგილს იცვლის:
ხწვა, სღვა, სხღვა, კრვა, ძრვა, ზრვა და სხ. კანონიერი ფორმებია, მაგრამ ძნელი
გამოსათქმელია—და ამიტომ იხმარება ზვნა, სვლა, სხვლა, კვრა, ძვრა, ზვრა, წასვლა,
შეკვრა და სხ.—ამგვარათვე უცვლია ადგილი ხმას რ-ს სიტყვებში აღარ, ველარ, ნუ-
ლარ (ძველებური ფორმებია არღა, ვერღა, ნურღა, რომელსაც ძველი ენის მიმდევარი
ახლაც კი ხმარობენ).—ამავე კანონის ძალით მწერლობაში უნდა დარჩეს მართლწერა
თუთხმეტი, რომელიც თავისი გამოთქმით უფრო კეთილხმოვანია, ვიდრე უძველესი
ფორმები თხუთმეტი და ზუთმეტი. ამავე კანონით ხშირათ იხმარება ხალხში გაჭიფ-
რება (ამერეთში—გაჭირვება და გაჭირება), ჰივრება. ზოგჯერ მეტათ უსიამოვნო
ფორმებს ხმარობენ მეტათეზისათ: სხნა (გასხნა, შესხნა, მოსხნა და სხ.), სხნილი,
შხირი, ნაშხირი, ოშხივარი, კმაზვა, ძრმის, ძრმიანი, კრმის, კრმიანი,—უნდა: ხსნა,
ხსნილი, ხშირი, ნახშირი, ოხვივარი, კაზმვა (შეკაზმვა, მოკაზმვა, შეკაზმული და სხ.),
ძმრის, ძმრიანი, კმრის, კმრიანი.

ამ კანონს, ე. ი. თანხმოვანთა გადასვლ-გადმოსვლას ან ადგილის შეცვლას, სახე-
ლათ მეტათეზისი ეწოდება.

IV. თანხმოვანთა შეცვლა.

ძართული ენა ერთ სიტყვაში ორი ერთგვარი ხმის ხმარებას საზოგადოთ ერი-
დება. თუმცა მიმღობის ჩასართი არ არის, და არა ალ (მაგალ. მაქებარი, მკენბარი,

მცინარი, მყივარი), მაგრამ, ამ კანონის ძალით, როცა ზმნას ძირში რ ურევია, ამ ჩასართში რ ლ-თ იქცევა, — მაგალითად: წერა, მზერა, მღერა, ყვირილი — წერაღლი, მომხირაღლი, მომღერაღლი, მყვირაღლი. — ამ სახითვე იხმარება ჩასართები ურ და ულ, — ე. ი. როცა ძირში რ ურევია, ურ-ის მაგიერ ულ იხმარება: გურული, იმერული, ფრანგული და სხ (სხვაგან ყოველთვის ურ იხმარება: კახური, სოფლური, ინგლისური და სხ.).

ამ კანონისეე ძალით, თუმცა ძირის მიხედვით მართლწერა წლეულს და წლე-ვანდელი უნდა იყოს (წელი — წლის), მაგრამ გამოთქმით უპირატესობა მართლწერას წრეულს, წრევანდელის-ს ეძლევა. ამ კანონითვე ხალხი გამოსთქვამს ბარბაღე, მარგალიტა, თუმცა უცხო ენაში, საიდანაც ეს სახელები ჩვენში გადმოტანილია, ორივე ადგილას რ იწერება. ჩვენს მწერლობაში უმეტეს ნაწილათ ამ სახელებს ასე სწერენ: ბარბარე, მარგარიტაო, და საზოგადოთ ჩვენს ინტელიგენტებს როგორაც საჩოთიროთ მიაჩნიათ ამ სახელების ხალხური გამოთქმა: ალბათ იმიტომ, რომ ევროპიული გამოთქმისთვის მიუჩვევიათ ყური. ამ კანონსეე ეკუთნის მართლწერა ლერწამი, რბილი, მზგავსი, მზგავსება (მიმზგავსება და სხ), თუმცა ხშირათ იხმარება ფორმებიც ლბილი, მსგავსი და მზგავსი; მართლწერას მზგავსი-ს მაინც არავითარი სიმართლე არ აქვს: ეს არის დამახინჯებული ფორმა, როგორც მაგალ. შეკმაზვა, ნაშხირი, ოშხივარი და სხ. — შეკაშმვა, ნაშხირი და ოშხივარი-ს მაგიერ.

ზემოხსენებული გამოთქმის კანონიდან, ჩემი აზრით, უნდა გამოირიცხოს სიტყვები: ერთჯერ, ორჯერ, ბევრჯერ, ორორი, რომელიც ორი რ-თი უფრო კეთილზმოვანათ მოისმის, ვიდრე მაშინ, როცა ლ-ით იწერება, და კიდევ სიტყვა გატაცვა (გატაცვა-ს მაგიერ).

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ უცხო ენის (განსაკუთრებით ბერძნულის) ზ-ნის მაგიერ ქართულ ენაში ჟ იხმარება: ჟრისტე, ჟრონოლოგია, არქიმანდრიტი, არქეოლოგია და სხ.; ზოგჯერ ჩვენს ახალ მწერლობაში ამ სიტყვებს ზ-ნითაც სწერენ, მაგრამ ჟ-ნის ხმარება სჯობია, რადგან ქართველთა სმენას ძველი დროიდანვე ეს გამოთქმა შეუთვისებია.

V. ს' და შ.

არის რამდენიმე სიტყვა, რომ ზ-ნითაც იწერება და შ-ნითაც, მაგრამ სმენისათვის, ჩემი აზრით, შ უფრო კეთილზმოვანია — და ხალხშიც უფრო გავრცელებული: ტაშტი, ფოშტა, შკოლა, გაშტერება, შინჯვა, შიშშილი. სიტყვა სტვენა კი ზ-ნით უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე შ-ნით: ბულბულთა სტვენა, ბულბული სტვენს. — სტვენა ხმაბაძვითი სიტყვაა — და ბულბულის ნაზ გალობას წმინდა ხმა ს უფრო აღნიშნავს, ვიდრე სხვილი შ; შტვენა, დაშტვენა და სხ. რაიმე ბოხი ხმის აღსანიშნავათ შეიძლება ვიხმაროთ.

VI. მარცვალთა შემოკლება.

ძველებური მკა და შა ახლა მკ-თ არის შემოკლებული: ცხოვარი — ცხვარი, საშუალება — საშეალება

ხალხში, განსაკუთრებით აღმოს. საქართველოში, ხშირათ მკ-ს მაგიერ მ იხმარება: ამილახარი, ცხარი, ცოდო, კომლი, დასდო და სხ.; მაგრამ სამწერლო ენა მკ-ს ირჩევს: ამილახვარი, ცხვარი, ცოდვა, კვამლი („ვისრ.“-ში კუამლი, „მეფხ.“-ში კვამლი, — მართლწერა კომლი მოსახლე კაცის აღსანიშნავ ტერმინათ დარჩება), დასდვა-ო და სხ. მკ-ს არჩევენ მხოლოდ სიტყვებში: ხომალდი, ხონთქარი, ხორბალი, ხოლმე, ღიაკონი (ამ საგნის შესახებ ნახ. გვ. 28.).

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ზოგიერთ სიტყვაში უბა ხალხური განოთქმით მათ შემოკლებდა: თუარა — თვარა, საშუალება — საშვალეა, საშუალი — საშვალი, შუამდგომელი — შვამდგომელი, შუადლე — შვადლე, შუამავალი — შვამავალი, და სხვ.; ჩემი აზრით, სამწერლო ენაშიც უნდა ვიხმაროთ.

VII. ეკლესია — ეკლესია.

ძართულ ენას არ უყვარს ერთისა და იმავე თანხმოვანის ერთ ადგილას გამოვრება, როგორც უცხო ენებს, მაგალ. როგორც ბერძნულს, ლათინურს, ფრანგულს და სხ. არათუ ძირეულ სიტყვებში ვერ შეხვდებით ერთად ორს ერთგვარ თანხმოვანს, არამედ თავსართებსა და დაბოლოებებთანაც ცთილობს ქართული ენა — მოაშოროს სიტყვებს ერთგვარი თანხმოვანების თავმოყრა: როგორც ზევითაც ვსთქვით (გვ. 49), მმართველი-ს მაგიერ ახლა ხშირათ მართველი იხმარება, თუმცა კანონით ორი მ უნდა ახლდეს (ერთი ძირის და მეორე მიმლეობის).

ძართული ენის ამგვარი თვისების გამო ჩვენ ვალდებული ვართ, როცა რომელიმე სიტყვა უცხო ენიდან შემოგვაქვს, უცხო ენის მართლწერა კი არ დავიცვათ, არამედ — ჩვენი ენისა. პოველი ხალხის თვისება და ჩვეულება ეს არის: როცა სხვისი ენიდან რამე თავისი ენის საუნჯეში შეაქვს — ზღაპრებია თუ სიტყვები — თავისებურათ ნათლავს, თავის ბეჭედს ასვამს. ეს კანონი დღეს ბევრმა შეიგნო — და ახლა თითქმის აღარ იხმარება მართლწერა ეკლესია, გრამმატიკა, კომპისია და სხ.

ჩა თქმა უნდა, ყოველი ენისათვის უფრო კეთილხმოვანი ის ფორმაა, რომელიც მის თვისებასა და ხასიათს ემორჩილება, მის კანონს არ ეწინააღმდეგება — და, მაშასადამე, ჩვენს მწერლობაში ამ შემთხვევაში უნდა დარჩეს მართლწერა: ეკლესია, გრამატიკა, პროგრამა, კომისია, პროფესორი, ანა, ხარა, იოანე და სხ. და სხ.

აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ზოგიერთი მწერალი ძველი ჩვენი ენის მართლწერას დღესაც ერთობ ბრმათ ემორჩილება და მეტათ საძნელო გამოსათქმელ ფორმებს ხმარობს, მაგალ. ჩჩვილი, თთვე და სხ., იმ საფუძვლით, რომ ეს სიტყვები ზოგიერთ ძველ წიგნში ამ ფორმით არის ნახმარი. ჩა თქმა უნდა, ხალხური გამოთქმის საფუძველი, რომელიც მე ზევით განვმარტე, უფრო საყურადღებოა — და იმის ძალით ჩველი, თვე უნდა ვაწეროთ, — მით უფრო რომ ძველ მწერლობაშიც უწარჩინებულესი ავტორები („მისრამანის“, „მფთხისტყაოსნის“, „ისობრძენე-სიცრუის“, „ღავითიანის“ და სხ.) ამ შემთხვევაში ჩვენ გვემოწმებიან (ს. ს. მარბელიანი და დ. ზურაბიშვილი სიტყვას თვე-ს ერთი მ-ნით ხმარობენ, ხოლო სიტყვას ჩვილი-ს — ორი ჩ-ნით)

VIII. მ და ა.

უცხო ენის სახელები, რომელიც მ-ნით იწერება, ქართულ მწერლობაშიც მ-ნით იხმარება, რუსული ენის გამოთქმის წინააღმდეგ, მაგალ. — მოსკოვი, მდენა, კომისია, კომიტეტი და სხ.; გამოირიცხება შეადგენს სახელები: კანტორა, სალდათი, — რომელნიც ა-ნით გამოითქმებიან.

IX. მარცვალთა გახმოვანება.

ს ი ტ ყ ვ ი ს დ ა მ ა რ ც ე ლ ა.

სიტყვის დამარცვლის, სტრიქონიდან სტრიქონში კანონიერი გადატანის შესახებ საკმაოთა მაქვს ნათქვამი „დამატება“-ში (ორივე რეცენზიაში) — და აქ სიტყვის დამარცვლის მხოლოდ წესრიგს აღვნიშნავ.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ერთი თანხმოვანია, ეს თანხმოვანი ამ ხმოვანს ეკუთნის. პვილოთ სიტყვა ზალი: თანხმოვანი ლ ხმოვანს ი-ს ეკუთნის და მასთან (კალკე მარცვალს ღი-ს შეადგენს (ზა-ღი).

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ორი თანხმოვანია, ერთი წინა ხმოვანს ეკუთვნის, და მეორე იმ ხმოვანს, რომლის წინაც ზის: ბავ-ში, კოვ-ში, ზარ-მე-ლი.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ სამი ან მეტი თანხმოვანია, უკანასკნელი თანხმოვანი იმ ხმოვანს ეკუთვნის, რომლის წინაც ზის, დანარჩენი თანხმოვანი კი თანამომდევარ ხმოვანს ეკუთვნის და მასთან ცალკე მარცვალს შეადგენს:

მარც-ვა-ლი, ბარტ-ყი, სა-ვარც-ხა-ლი.

თუ სიტყვა თავსართიანია ან რთულია, მაშინ თავსართები და რთული სახელის შემადგენელი ნაწილები ცალკე უნდა ვიანგარიშოთ:

ბა-სწო-რე-ბა, აღ-დგო-მა, სა-ბძა-ნე-ბე-ლი, და-ძმა, შავ-თვალ-წარ-ბა, ხელ-მწი-ფე.

*

როცა სიტყვის დაბოლოება და მისი შემდეგი სიტყვის დასაწყისი ერთგვარ თანხმოვანებს ერთად თავს უყრის, იმ შემთხვევაში წინა სიტყვის დაბოლოება (განსაკუთრებით მიცემითა და მოქმედ. ბრუნვებში) ანით ხმოვანდება — კეთილზმოვანობისათვის; მაგალითად — წყალს ვსვამ, პატრის ვსცემ, ეს სთქვა, ხელით სთხრის და სხ. ძნელი გამოსათქმელია — და ამიტომ თანამომდევარი სიტყვების დაბოლოება უნდა გახმოვანდეს: წყალსა ვსვამ, პატრისა ვსცემ, ესა სთქვა, ხელითა სთხრის. ამ შემთხვევაში შეიძლება ორგვარი ფორმა ვიხმაროთ: ან თანამომდევარი სიტყვა ანით გაეახმოვანოთ, ან შემდეგ სიტყვას (ზმნას) ს ზოვაშოროთ: ესა სთქვა, ან ეს თქვა.

ზახმოვანებული ფორმები აგრეთვე შემდეგ გამოთქმებში იხმარება, საზოგადოთ ერთმარცვლოვანი სიტყვების წინ: რასა იქ? რასა იქო? არა ვარ, არა ზარ, არა ვართ, არა ზართ, არა მწამს, არა მაქვს, არა გაქვს, არა მყავს, ვინა სთქვა? სადა ზართ? ხელთა გვაქვს, ძმასა გავს, ხესა გრგავთ და სხ.

ანის მიმატებით სიტყვა ბრუნვებში აგრეთვე იმ შემთხვევაში ხმოვანდება, როცა მას კავშირი ღა მისდევს: ქალსა და კაცს, ღიღსა და პატარას, ღვთისა და კაცის, წვითა და ღავით (ნახ. გვ. 13).

დანარჩენ შემთხვევაში კი სრული დაბოლოება ენის კილოს მეტისმეტათ აზვიადებს, გამოთქმას ამძიმებს, თუმცა ამერეთის ხალხი და მწერალნი თითქმის ყოველთვის სრულ დაბოლოებებს ხმარობენ. ჰოვითყვანოთ მაგალითი: „მთელი ქვეყანა მისდევს სწავლა-განათლებასა, აგრეტლებს ჟურნალ-გაზეთებსა, ბეჭდავს სხვადასხვა წიგნსა, ამრავლებს შკოლებსა, აზაადებს ცხოვრებისათვის ყმაწვილებსა, მარად მაცადინობს — სწავლის საქმეს ხელი შეუწყოს სიტყვითა, გონებითა, ფულითა, — ერთი სიტყვით — ყოველგვარი საშუალებითა“. — ბევრათ უფრო სასიამოვნო კილო გამოდის, როცა დაბოლოებას ა ყოველგვან მოშორდება.

ატქე უნდა ესთქვათ, რომ მეტათ უსიამოვნო მოსასმენია ახლანდელ მწერლობაში ძველებური ფორმა ბრუნვებში: საქმისა კაცისასა, საქმესა კაცისასა, საქმითა კაცისათა და სხ. თუ რომ წინადადებაში საჭიროა ვაბრუნოთ სასაზღვრ სიტყვას შემდეგ დასმული მსაზღვრელი სიტყვა (ლევკი ლომისა, საქმე კაცისა და სხ.), მაშინ ქემინც დაბოლოება უნდა შევამოკლოთ (საქმეს კაცისას; ლევკს ლომისას, საქმემ კაცისამ და სხ.), თვარა სულ სჯობია სიტყვების ამგვარ წყობას გვერდი აუშაროთ და ასე გამოვსთქვათ: კაცის საქმეს, კაცის საქმემ, კაცის საქმით და სხ.

X. ნაცვალსახელებისა და კავშირის რღმ-ის ხმარება.

წინადადებაში უნდა ვერიდოთ ნაცვალსახელებისა და კავშირის რღმ-ის ხმირ ხმარებას: არ უნდა ვიხმაროთ ისინი არსად, სადაც კი უმათოდ აზრი გასაგები იქნება, — მაგალითად: ა. მე ჩემს მეგობართან წავედი; მმ მინდოდა დამემტკიცებია მისთვის, რომ მმ მართალი ვიყავ. — ატ ნაცვალსახელი მმ არსად საჭირო არ არის, ან შეიძლე-

ბა მარტო თავში დაესტოვოთ;—ბ. რუმ დამარწმუნონ, რუმ უცებ გაგამდიდრებთო, უსინიდისობას მაინც არ ჩავიდენ.— აქ მეორე რუმ უნდა გამოიტოს.

სინტაქსიური კანონები.

შემასმენელის შეთანხმება ქვემდებარესთან.

ზადავალოთ თვალი ჩვენს მწერლობას და გავითვალწინოთ, თუ შემასმენელს ძველათ ამ შემთხვევაში როგორ ათანხმებდენ.

„ვისრ.“-ში პირველი დაბოლოებით (მრავლობით რიცხვში სახელებს ორგვარი დაბოლოება აქვს: მამი და ნი; მამის ეუწოდებთ პირველს, ნის კი—მეორეს; ძველათ პირველი დაბოლოებით იშვიათად აბრუნებდენ) მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარეს იშვიათად შეხედებით—და მისი შემასმენელი ხან მხოლოდობით რიცხვში ზის და ხან მრავლობ. რიცხვში: „რომელიცა ცნობილი კაცები იყო“, „ქაბუკები იყუნეს“.

როცა ერთ შემასმენელთან რამდენიმე ქვემდებარეა, „ვისრ.“-ში შემასმენელი ყოველთვის მრავლობითში ზის, თუ ეს ქვემდებარე ადამიანს მოასწავებს,—მაგალითად: „გაიხარებენ ასული ჩემი და ძე ჩემი“; დანარჩენ შემთხვევაში კი შემასმენელი მხოლოდობით რიცხვშია ნახმარი,—მაგალ. „ძირი და ნაპირი არა ჩანს“.—როცა ქვემდებარეთ უსულო საგნის მომასწავებელი სახელებია, შემასმენელს მრავლობ. რიცხვში იშვიათად შეხედებით.—შედგენილ შემასმენელათ „ვისრამიანში“ ხშირათ არის განსხვავებული ფორმა, რომელსაც ჩვენს მწერლობაში ძალიან იშვიათად შეხედებით,—მაგალ. „ყმანი ყუელანი დღდათ მოყუარულნია“. ამ წინადადებაში შედგენილი შემასმენელი მოყუარულნია შედგება მრავლობ. რიცხვის ზედსართავისგან და მხოლოდობ. რიცხვის შემწეობითი ზმნისაგან. ამგვარათვე შემასმენელი „მეფხისტყაოსანშიც“ არის ნახმარი, მაგრამ სულ ორჯერ თუ სამჯერ. საზოგადოთ კი ამისთანა შემთხვევაში შემწეობითი ზნა მრავლობითად დაისმის, როგორც ნახმარია ხშირათ „ვისრამ.“-ში,—მაგალ. „დღდანი გულ ჩვილნი არიან“.

„მეფხ.“-შიც იმგვარათვეა შემასმენელი ნახმარი, როგორც „ვისრამ.“-ში, ე. ი. მრავლობითად, როცა ადამიანს შეეხება: „ადგეს სოგრატ და აუთანდილ“, და მხოლოდობითად, როცა მოქმედება ადამიანს არ ეკუთნის: „დურაჯები დაინაბა“, „ბროლი და ლალი გათლილი ლაქვარად გარდიქცოდა“. ბევრ ქვემდებარესთან იშვიათად მრავლობითი რიცხვიც არის ნახმარი:

„მზე, ოტარიდი, მუშთარი და ზუალ ჩემთვის ბნდებთან,
მთვარე, ასპიროზ, მარიხი მოვლენ და მოწმად მყევბიან“.

„სიბ.-სიც.“ წიგნშიც შემასმენელი ქვემდებარესთან ზემოხსენებული წესებით არის შეთანხმებული, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ქვემდებარეს აქ პირველი დაბოლოებით (ები) უფრო ხშირათ შეხედებით, ვიდრე „ვისრამ.“-სა და „მეფხ.“-ში, და მათ შორის სულიერი საგნის მრავლობ. რიცხვის ქვემდებარე შემასმენელს ყოველთვის მრავლობითად თხოულობს, ადამიანს შეეხება ის თუ ცხოველებს, სულ ერთია,—მაგალ.: „მოვიდენ მცველები“, „მწვერებმან ასე გახადეს“, „ლორებმა წაუბდინეს“ და სხ. უსულო საგნის ქვემდებარე ხ.-ხ მრავლობიანს ზოგჯერ მხოლოდობითად აქვს ნახმარი და ზოგჯერ მრავლობითად (მრავლობითად—როცა რამდენიმე ქვემდებარეა და ერთი შემასმენელი): „ნათ კაცთა სახელები ესე არს“, „თაფლი და სამსალა ორივე სდიოდეს“.

ბი კიდევ შემასმენელის მაგალითები „სიბ.-სიც.“ წიგნიდან:

„მრნი მეფენი შეიბნენ“.—„მართი კუ და ერთი მორიელი დამძობილდნენ“.—

„მეფე-დღდოფალი შემოვიდნენ“.

ხშირათ ს.-ს. მრბელიანი რიცხვით სახელს მრავლობითად არ ხმარობს—და მაშინ შემასმენელსაც მხოლოდ. რიცხვში სეამს,—მაგალითად:

„მრავალი თეთრი ყარყატი ბუდობდა“; — „ორი დიდებული დასწეულა“.

ხალხის ენაში და ახლანდელ მწერლობაშიც შემასმენელის რიცხვი არეულათ იხმარება: მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარესთან შემასმენელს ხან მხოლოდით რიცხვში სმენ, ხან მრავლობითში--და ერთი რამე გარდაწვეტილი კანონი ამის შესახებ არ არსებობს.

აი ჩემი აზრი ამ საგნის შესახებ:

I. შემასმენელი მესამე პირში მრავლობით რიცხვში უნდა დაისვას:

1. თუ მრავლობ. რიცხვის ქვემდებარე მეორე დაბოლოებით არის ნაბრუნები,—მაგალ. ბავშვი სწავლობენ, მწევარნი გაიქცენ, ხეილნი აყვავებულან, მთანი თოვლით დაფარული არიან;

2. როცა პირველი დაბოლოებით ნაბრუნები მრავლ. რიცხვის ქვემდებარე სულიერ საგანს მოასწავებს,—მაგალ. ბავშვები სხედან, ძაღლები ყეფენ, მერცხლები მოფრინდენ;

3. როდესაც ერთ შემასმენელთან რამდენიმე ქვემდებარეა, სულიერი საგნის მოასწავებელი,—მაგალ. მანა და სანდრო სასეირნოთ შიდიან;—ძაღლი და ძაბა წაიკიდენ;—შაშვმა, ჩხართვმა და ბულბულმა ჩვენს ახლოს ბუდე გაიკეთეს.

II. შემასმენელი მრავლობ. რიცხვის ქვემდებარესთან მხოლოდ. რიცხვში დაისმის:

1. თუ ქვემდებარე უსულო საგანს მოასწავებს და პირველი დაბოლოებით არის ნაბრუნები, ან უსულო საგნის რამდენიმე ქვემდებარეა:

ა. სახლები შენდება, ტყეები ამწვანდა;

ბ. მთა და ბარი გასწორებულია; მიწა, ხე და ტყე მშვენიერ იმოსება.

2. სულიერი საგნის რთულ ქვემდებარეს შემდეგ: ჩემი ღედ-მამა აქ ცხოვრობს, შენი და-ძმა სოფელში იყო, თქვენი ქალ-ვაჟი კარგათ სწავლობს,—სიტყვები ღედ-მამა, და-ძმა, ქალ-ვაჟი, ცოლ-ქმარი, მამა-შვილი, ღედა-შვილი, ქმარ-შვილი, ცოლ-შვილი, რძალ-ღედაშვილი, სიძე-ხიშამარი და მზგავსი სხვები.—მტკიცეთ, განუშორებლათ შეერთებულ სახელებს წარმოადგენს, ისე რომ თითქმის ერთი აზრის აღმნიშვნელ სიტყვებათ გადაქცეულან; ამიტომაც არის, რომ ამისთანა სახელებს შემასმენელი მხოლოდ. რიცხვში უფრო უხდება, ვიდრე მრავლობითში. ამავე კატეგორიას ეკუთვნის კავშირით „და“ შეერთებული, აზრით ერთმანეთის მოპირდაპირე სახელებიც,—მაგალითად: დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, მდიდარი და ღარიბი, კეთილი და ბოროტი და სხ. და სხ., და ამიტომ იმათ შემდეგაც შემასმენელი უმჯობესია მხოლოდ. რიცხვში დაისვას,—მაგალითად: დიდი და პატარა იქით მიეშურებოდა, ქალი და კაცი მისი წინააღმდეგი შეიქნა.

სულიერი საგნის რამდენიმე ქვემდებარესთან შეიძლება შემასმენელი მხოლოდითად დაისვას, და მაშინ ეს მოქმედება უახლოეს ქვემდებარეს ეკუთვნება, ან თითოეულს ცალცალკე,—მაგალითად: „ტრედი, გვრიტი და ქედანი იქ ირევა ნამჯაშია“; „ქალი, კაცი, გოგო, ბიჭი ეზიდება ზამთრის სარჩოს“ (რ. მრისთაყის ლექსიდან).

III. რიცხვით სახელზე დამოკიდებული სიტყვა, როგორც ქვემოთაც გვექნება განმარტებული, მხოლოდ. რიცხვში დაისმის—და შემასმენელიც ამისთანა შემთხვევაში მხოლოდითად უნდა ვიხმაროთ,—მაგალ. ჯარში ბევრი ქალი იყო, ორივე მე-

გობარი აქ მოვიდა, სამი ძმა ერთად ცხოვრობს და სხ. — ამ შემთხვევაში, როცა ერთ წინადადებაში რამდენიმე შემასმენელია და ქვემდებარეთ სულიერი საგანია, პირველი შემასმენელი მხოლოდობითად იხმარება, დანარჩენები კი — მრავლობითად. — მაგალითად: მოვიდა ორი კაცი, თან მოიტანეს საკმელ-სასწელი, დახსდენ და ქეიფი გასწიეს; სამივე თავადი სანადიროთ წავიდა, მწევარ-მეძებრები მრავლათ წაიყვანეს და მთელ კვირას ნადირობდენ.

IV. შედგენილი შემასმენელი.

როცა ქვემდებარე მეორე დაბოლოებით არის ნაბრუნები, მაშინ შედგენილი შემასმენელიც თავის ქვემდებარეს სრულათ ეთანხმება, როგორც ზეითაც არის მოყვანილი: „მთანი თოვლით არიან დაფარული“, „ეს ყმაწვილნი კეთილი არიან“.

როცა ქვემდებარე პირველი დაბოლოებითაა ნაბრუნები და უსულო საგანს მოასწავებს, მაშინ შედგენილი შემასმენელი მხოლოდობით რიცხვში დაისმის:

მთები თოვლით არის დაფარული (თოვლითაა დაფარული, თოვლით დაფარულია); ჩვენი სახლები კარგათ იქნება მოწყობილი.

აგრეთვე რამდენმე ქვემდებარესთან:

მაზაფხულზე ხე, ტყე და ველი მწვანით არის შემოსილი (მწვანითაა შემოსილი, მწვანით შემოსილია).

როცა პირველი დაბოლოებით ნაბრუნები ქვემდებარე სულიერი საგანია, შედგენილი შემასმენელი, ჩემი აზრით, ასე სჯობია ვიხმაროთ: შემწყობითი ზმნა მრავლობით რიცხვში დავსვათ, და ზედსართავი სახელი კი უცვლელათ დავსტოვოთ, — მაგალითად:

მს კაცები სწორეთ ბრმა არიან; ბავშვები მშიერი იყვენ.

აგრეთვე რამდენმე ქვემდებარესთან:

ძალი, კატა და თხა მთელ ღღეს დაწყვედული ყოფილან (ამ შემთხვევაში შეეცეცილი დაბოლოებით ზედსართავის მრავლობითი ძველ ენაშიც იხმარებოდა, — მაგალ. „ამაჲ არიან ძენი კატანი, ცრუ არიან ძენი კატანი“, — ფსალ. ლავით: 61, „).

როცა შედგენილი შემასმენელი შემწყობითი ზმნისა და არსებითი სახელისაგან შედგება, მაშინ კი არსებითი სახელი მრავლობითად დაისმის:

მს კაცები ბრმები არიან, ისინი მდიდრები ყოფილან, ეს ბავშვები სწორეთ მხეცები არიან (ბრმები, მდიდრები, მხეცები ამ შემთხვევაში არსებითი სახელებია).

აქვე უნდა გამოვარკვიოთ, თუ ქვემდებარესთან და წინადადების სხვა ნაწილებთან როგორ უნდა შეეთანხმნოთ ნაცვალსახელი „რომელიც“ იმ შემთხვევაში, როცა დამოკიდებული წინადადება ამ ნაცვალსახელით იწყება და როცა მთავარი წინადადების მრავლობითად დასმული რომელღამე ნაწილი (ქვემდებარე, დამატება და სხ.) იმით ისაზღვრება.

ჩემი აზრით, ამ შემთხვევაში იმავე კანონებით უნდა ვიხელმძღვანელოთ, რომლითაც ჩვენ შედგენილი შემასმენელის ხმარებაში ხელმძღვანელობთ, ე. ი. თუ განსაზღვრება მრავლობითი რიცხვის სულიერ საგანს და ან მეორე დაბოლოებით ნაბრუნებს მრავლობითი რიცხვის უსულო საგანს შეეხება, მაშინ მრავლობით რიცხვში უნდა დავსვათ, — დანარჩენ შემთხვევაში კი — მხოლოდობითში. ამასთან უნდა ვსთქვათ, რომ ფორმა რომლები, რომლებს და სხ. არ არის კეთილზმოვანი, და სჯობია ყოველთვის მეორე დაბოლოებით ვაბრუნოთ (რომელნი, რომელთა და სხ.), მით უფრო რომ საზოგადოთ ნაცვალსახელები მრავლობით რიცხვში მეორე დაბოლოებით იბრუნვის (ისინი, ესენი, იგინი, მაგინი, იმათ, მაგათ და სხ.).

მოვიყვანოთ მაგალითები:

1. ძავეკასიაში ყოფილან მოგზაურები, რომელთაც ეს მხარე ყოველი მხრით აუწერიათ.

2. მანომ დაიქირა ტრედი, გვრიტი და ქედანი, რომელნიც ნამჯაში იმალეოდენ (ამგვარ შემთხვევაში „რომელიც“-ის მაგიერ ხშირათ რ. მ. იხმარება; მაგალითად, აქ დამოკ. წინად. ასეც ითქმის: „ნამჯაში რომ იმალეოდენ“).

3. მათ აშუთებდენ ენებანი, რომელნიც ზღვასავით ღელავდენ.

4. ამ დროს გამოჩნდა მთები; რომელიც თოვლით იყო დაფარული.

რთულსა და მოპირდაპირე სახელებს ამ შემთხვევაში მრავლობითი რიცხვი უფრო შეფერის:

1. აქ ცხოვრობს ჩემი და-ძმა, რომელნიც მე მზლიან.

2. მტერს მედღრათ ებრძვის დიდი და პატარა, რომელთაც სამშობლოს დასაცავათ გადაუღვიათ თავი.

მრავლობითი რიცხვზე უფრო შეფერის განსაზღვრებას მაშინც, როცა ის უსულო საგნის რამდენმე სახელს ეკუთნის:

ჩვენ დავინახეთ მიდერები და ტყეები, რომელნიც შორიდან ადამიანს ზღვას მოაგონებდენ.

მ ს ა ზ ლ ვ რ ე ლ ი ს ი ტ ყ ვ ა .

რა ადგილი უნდა ექიროს ფრაზეოლოგიაში მსაზღვრელ სიტყვას? როგორც ძველ მწერლობაში, ისე ახალშიც მას თავისი ადგილი მიიჩნილი არ აქვს: ერთი და იგივე მწერალი მსაზღვრელ სიტყვას ხან სასაზღვრის წინა სვამს და ხან უკან. საღეთო წერილში მსაზღვრელი სიტყვა თითქმის ყოველთვის სასაზღვრს შემდეგ არის ნახმარი: ძე შენი, ძენი კაცთანი, მამაო ჩვენო, სახელი შენი და სხ. და სხ. საერთო მწერლობაში კი—პროზაში მსაზღვრელს უფრო ხშირათ პირველი ადგილი უჭირავს, ხოლო ლექსებში—უფრო ხშირათ მეორე ადგილი; მაგალითად, „მისრამ.“-ში ხშირათ არის ნახმარი ამგვარი წყობა: ყურისა ძირნი წმიდასა ვერცხლსა უგუანდეს,—რამინის ქურტაბა,—მეფის შვილი,—ყოვლისა სოფლისა სიხარული,—სირცხვილისა ფარდაგი დახია,—შენი ძიძა, შენი ბრძანება და სხ.; იშვიათად შეხედებით წინააღმდეგ წყობას, მაგალ.: ასული ჩემი, ძე ჩემი, ძმა მოაბადისი და სხ.—„მეფხ.-ში“ კი ამის წინააღმდეგს გპოულობთ, ე. ი. უფრო ხშირათ მსაზღვრელი სასაზღვრს შემდეგ ზის,—მაგალითად: ლეკვი ღოშისა, მიმღომნი საწუთროსანი, ვაქებ ჭკუასა ბრძენთასა, საკმე სოფლისა, სჯობს უყოლობა კაცისა და სხ.,—თუმცა ხშირათ შეხედებით იქ მეორეგვარ წყობასაც,—მაგალითად: არაბთა მფობელმან, ამა მამისა სწავლასა, მეფისა ბრძანებასა და სხ.

ჩვენს ღღევანდელ მწერლობაში კი აღმოსავ. საქართველოს წარმომადგენელნი მსაზღვრელ სიტყვას თითქმის ყოველთვის სასაზღვრს შემდეგ სმენ, დასავლეთისანი კი—წინ; ამგვარი განსხვავებით იხმარება ეს წყობა ამ ორი მხრის ხალხის ენაშიც.

ამ ორ წყობას რომ დავუეკივრდეთ, დავინახავთ, რომ გამოთქმა, მაგალითად, ისტორია საქართველოსა, ნაწილი ქალაქისა და სხ.—ენის ერთი გამაზვიადებელ ფორმათაგანია; მართალია, ეს წყობა ქართულ-დიდი ხანია შეთვისებული აქვს, უცხო ენების (ბერძნულის, ლათინურის, ფრანგულის, რუსულის და სხვ.) მზგავსათ და უთუოთ ზოგიერთის მათგანის გავლენით, მაგრამ ეს თვისება იმ უცხო ენებისთვის მიუცილებელია (მე ვამბობ იმ შემთხვევაზე, როცა განსაზღვრება—მსაზღვრელი სიტყვა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით გამოიხატება, მაგალ. წიგნი ბავშვისა და სხ.), მათთვის ეს ერთადერთი ფორმაა ამ აზრის გამოსახატავათ,—ქართულს კი ეს ფორმა

საფუძვლიანათ დღემდე ვერ შეუთვისებია—და უფრო მეორე წყობას ეტანება, რომელიც უფრო მარტივია, აზრის ადვილათ გამოხატველი; ყველა ამ საფუძვლის გამო უმჯობესია მსაზღვრელი სიტყვა, როცა ის ნათეს. ბრუნვით იხატება, სასაზღვრის წინ დავსვათ,—მაგალ. საქართველოს ისტორია, ქალაქის ნაწილი, კაცის ბედნიერება, ბუნების სიმშვენიერა და სხ.

მს კანონი განსაკუთრებით პროზაში უნდა დავიცვათ; რაც შეეხება ლექსებს, იქ შეიძლება ორივე წყობა ვიხმაროთ, ლექსის საჭიროების მიხედვით.

პროზაში მსაზღვრელი სიტყვა უკან სასაზღვრს მხოლოდ იმ შემთხვევაში მოექცევა, როცა ამ მსაზღვრელ სახელზე მთელი წინადადებაა დამოკიდებული,—მაგალითად: მოგზაურმა დაათვალიერა მთელი ნაწილი ზოგისა, რომელიც შეეზღვის ბათუმის მახლობლად ჩაერთვის; ან კიდევ: ეს არის დასაწყისი საქმისა, რომლის წარმატებაზედაც მთელი ხალხის ბედნიერებაა დამოკიდებული. ამ შემთხვევაში მსაზღვრელი ნათესაობითი ბრუნვა შესაძლებელია წინ მხოლოდ მაშინ დავსვათ, როცა ნათესაობითს თან ჩვენებითი ნაცვალსახელი (იმ) მოსდევს; მაგალითად, ზემოთ მოყვანილი წინადადება ასე შეიძლება გამოვსთქვათ: ეს არის იმ საქმის დასაწყისი, რომლის წარმატებაზედაც მთელი ხალხის ბედნიერებაა დამოკიდებული.

როცა მსაზღვრელი სიტყვა ზედსართავი სახელით, ნაცვალსახელით, რიცხვითი სახელით და სხ. გამოიხატება, ამისთანა მსაზღვრელი სასაზღვრს შემდეგ მაშინ დავისმის, როცა საგნის თვისებას—ეპიტეტს განსაკუთრებული რამე მნიშვნელობა უნდა მისცენ, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ,—მაგალითად: ღმერთო ძლიერო!—თამარი იყო მეფე სახელოვანი;—მე ვამბობ, რომ იმ კაცს აქვს სახე ღვთაებრივი.—სასაზღვრ საგანს შემდეგვე დავისმის კუთნილებითი ნაცვალსახელები ჩემი, შენი, მისი, ჩვენი, თქვენი—ნათესაობის აღმნიშვნელ ზოგიერთ სახელთან: მამა, დედა, ბებია, ბაბუა, დეიდა, მამიდა, ბიძა,—მაგალითად: მამა-ჩემი, დედა-მისი, ბებია-შენი ღ სხ.

აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ზოგჯერ ნათესაობითი ბრუნვის მსაზღვრელი სიტყვა თავისი სასაზღვრის განუშორებელ ეპიტეტს შეადგენს, ისე რომ მსაზღვრელი და სასაზღვრი თითქმის ერთ სახელათ გადაქცეულა,—მაგალითად: ქვის კედელი, რკინის ზიდი, თათრის ქალი, ვაშლის ხე და სხ. ამისთანა შემთხვევაში, თუ რომ სასაზღვრ სიტყვას კიდევ უნდა დავერთოს ზედსართავის, რიცხვითის ან ნაცვალსახელის მსაზღვრელი სიტყვა, ეს უკანასკნელი მსაზღვრელი ნათესაობითის წინ დავისმის; მაგალითად: მაღალი ქვის-კედელი, ღამაში თათრის-ქალი, დიდი ვაშლის-ხე; და თუ ნათესაობითის მსაზღვრელი მაინცაღამაინც არ არის სასაზღვრის განუშორებელი ეპიტეტი (მაგალით. მოსწავლის წიგნი, კაცის სიმდიდრე, ქალის თვალები და სხ.), მაშინ სამატი მსაზღვრელი ნათესაობითს შემდეგ უნდა დავისვას: მოსწავლის დიდი წიგნი, კაცის შესანიშნავი სიმდიდრე, ქალის ღვთაებრივი თვალები (იხ. მე-11 „დამატება“-ში).

მოყვანილი სიტყვები.

მოყვანილ სიტყვებს ზოგიერთი მწერალი პირდაპირი მიმართვით ხატავს, ზოგი კი, სხვადასხვა პირის მიხედვით, ნაწილაკებს მეთქი-ს, თქო-ს (ან თქვა-ს) და მუ-ს ხმარობს. „მეფხ.“-ში თითქმის სულ პირდაპირი მიმართვა; მეორე პირის სათქმელში თქო მხოლოდ ერთ ადგილას აქვს რუსთველს ნახმარი: „მიკითხოვ, ჰყადრე, იყოთქო აქა ერთისა წამითა“; პირველი პირის სათქმელი ყოველგან პირდაპირი მიმართვით აქვს გამოხატული, მესამე პირისაში კი აქა-იქ აქვს იშვიათად ნახმარი ნაწილაკი მუ. „მისრამ“-ში კი ამისთანა შემთხვევებში ნახმარია ნაწილაკები მეთქი, თქო ან თქუა და მუ (თითქმის ყოველგან); იშვიათად პირდაპირი მიმართვაც იხმარება აქ. —სიბ.-სიტ.“-შიც არაერთად არის ნახმარი: ხან პირდაპირი მიმართვით, ხან ნაწილაკებით (მეთქი, თქო და მუ).—ჩვენი დროის მწერლობაში მოყვანილი სი-

ტყეები უფრო ხშირათ პიროვანი ნაწილაკებით გამოიხატება—და ამ ნაწილაკებს არეულათ ხმარობენ: ზოგი პირველსა და მეორე პირში თანასწორათ ხმარობს ნაწილაკს თქო ან თქვა-ს, ზოგი პირველში მეთქი-ს, მეორეში თქო-ს ან თქვა-ს.

ჩემი აზრით, პირდაპირი მიმართვა ქართულ ენას არ უხდება; უფრო ლამაზათ ეწყობა აზრი, როცა ის ზემოხსენებული ნაწილაკებით არის გამოთქმული. ამასთანავე უნდა ესთქვა, რომ მეორე პირის მისამართავ სიტყვაში თქვა-ს სჯობია ნაწილაკი თქო, რომელიც თავისი ფორმით უფრო გვიხატავს უცვალბებელ ნაწილაკს, ვიდრე თქვა, რომელიც ნამყო დროის ფორმას წარმოადგენს (მან თქვა).

მოვიყვანოთ მაგალითები იმ სახით, როგორც, ჩემი აზრით, მწერლობაში საერთოდ უნდა ეიხმართ:

1. მე ვუთხარი სიმონს, რომ შენი შვილი კარგათ სწავლობსმეთქი; 2. წადი და უთხარი სიმონს, რომ შენი შვილი კარგათ სწავლობსთქო; 3. მასწავლებელმა უთხრა სიმონს, რომ შენი შვილი კარგათ სწავლობსო.—ჰეელა ამ წინადადებაში შეიძლება კაცშირი რომ სულ გამოეშვათ.

მესამე პირით, უნაწილაკოთ, მხოლოდ მაშინ შეიძლება ამ შემთხვევაში აზრის გამოთქმა, როცა მოყვანილი სიტყვების მთქმელი არცა ჩანს და არც იგულისხმება,—მაგალითად: ზალხმა გაიგო, რომ მახტანგი ოსებთან ბრძოლას აპირებდა. მა როცა მთქმელი ჩანს ან იგულისხმება, მაშინ იმ სახით უნდა გამოითქვას აზრი, როგორც თავდაპირველათ იქნებოდა ის წარმოთქმული, და თან პირის შესაფერი ნაწილაკი უნდა დაერთოს; მაგალითად: მახტანგმა გამოაცხადა, (რომ) მე ოსებთან ბრძოლას ვაპირებო (და არა „რომ ის აპირებდა ოსებთან ბრძოლას“); საჩადამა ჯარს გამოუცხადა, (რომ) მახტანგი ოსებთან ბრძოლას აპირებსო, და სხ. შეიძლება არის ნახმარი რაფ. მარსთავის ლექსში („მორღოლი“): „მაგრამ ჯერ კითხა უცნობსა, რაზედ თავებუდობს იგია, ან რა რკინაა, რომ იმას ზედ მხარზედ ვადუილია?“ უნდა იყოს: „მაგრამ ჯერ კითხა უცნობსა: „რაზე თავებუდობ შენაო? ან რა რკინაა, რომ შენ მხარზე ვადუილიაო?“.

ხშირათ სასაუბრო პიროვან ნაწილაკებს მეთქი-ს, თქო-სა და ო-ს უადგილო ადგილას სდენ, მაგალითად ასე: მე მეგონა, დამიზნელდამეთქი თვალი; მანომ მოთხრა, მოვიდაო შენი ძმა, და სხ. სასაუბრო ნაწილაკები მეთქი, თქო და ო წინადადებას ყოველთვის ბოლოში უფრო უხდება, ვიდრე შუაში. ძველ მწერლობაში მხოლოდ შოთას აქვს ისინი უფრო ხშირათ შუაში ნახარი (თუქა ბოლოშიც ხმარობს; საზოგადოთ ლექსებში თავისუფლათ მათი ხმარება ძნელია); „სიბ-სიცი“-ში მხოლოდ ერთ ადგილას შევხვდით ო-ს შუა წინადადებაში: „მაშინვე მოჰყვდებოა უცილოდ“.

მასასადად, ზემორეზოყვანილი წინადადებანი ასე უნდა გამოვსთქვათ: მე მეგონა, თვალი დამიზნელდამეთქი; მანომ მოთხრა, შენი ძმა მოვიდაო.

პირდაპირ, უნაწილაკოთ, მისამართავი კითხვა-პასუხის გამოთქმა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა მოთხრობაში მომქმედ პირებს შორის პირდაპირი საუბარია გამართული და თანაც კითხვა-პასუხს სიტყვები კითხა, ხოქვა, უთხრა, უპასუხა და მისთანები არ ახლავს.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

— საით მიბძანდებიო?—მკითხა ჩემმა მასპინძელმა.

— მთაში მივდივარ სანადიროთმეთქი,—უპასუხე მე. *

— ზომ ხედავ, რომ მეტათ ცუდი ტაროსიაო,—განაგრძო მან,—დღეს აქ მოითმინე—და ხვალაც მოესწრები ნადირობასო.

მსვე საუბარი პირდაპირ, უნაწილაკოთავე შეიძლება გამოითქვას, როცა არ ეხლება სიტყვები მკითხა, ვუპასუხე და მისთანები.

მასპინძელსა და ჩემ შორის შემდეგი საუბარი გაიმართა:

— საით მიბძანდები?

— შთაში მივდივარ სანადიროთ.

— ზომ ხედავ, რომ მეტათ ცული ტაროსია; დღეს აქ მოითმინე—და ხვალაც მოესწრები ნადირობას.

ბძელ პერიოდში სასაუბრო ნაწილაკი იმ სიტყვას ახლავს, რომელზედაც მიქცეულია ყურადღება, და ეს სიტყვა უსათუოთ წინადადების ბოლოში უნდა მოაქციონ; უმეტეს ნაწილათ ამისთანა სიტყვაა **შმა** (შემასმენელი); სასაუბრო ნაწილაკი (მეთქი, თქო, ო) შეიძლება რამდენჯერმე იქნეს გძელ პერიოდში გამეორებული, მაგრამ ერთობ ხშირათ, ზედიზედ არ უნდა იხმარონ, თვარა საუბარი უკეთილხმოვანო გამოვა; აი მაგალითიც: ღედამ უთხრა შვილს: „შვილო, ჩემი სილარიბით რაც შემძლო, თავი არ მიზოგავს: დაეხარჯე, მოგამზადე და კლასში **შიგაბარეო**. აწი შენ იცი, როგორ მოინდომებ, რა სიბეჯითესა და კარგ ყოფაქცევას **გაშოიჩენო**. სწავლა და ცოდნა საკუთრათ შენთვის იქნება საბოლოოთ გამოსადეგი, მაგრამ ესეც გახსოვდეს, რომ კარგი სწავლითა და რიგიანი ყოფაქცევით შენი მოხუცი დედის გულს უზომოთ გაახარებო“.

დ რ ო თ ა შ ე თ ა ნ ხ მ ე ზ ა .

ბძელ მწერლობაში იხმარებოდა და ბევრი მწერალი ახლაც ხმარობს (ახლა განსაკუთრებით აღმოს. საქართველოს მწერალნი) დროთა ერთგვარ შეთანხმებას, რომელიც, ჩემი ფიქრით, აზრის ლოლიკურ მსვლელობას ეწინააღმდეგება.

მაგალითები:

„მსე დასკვნა, რომე ჩამინის ომად წავიდეს და შეებას“ („მისრ.“);

„მოალბენა ოცდაათი ისარი, შეკრა მაგრად და მოიზიდა, რათა გაატეხოს („სიბ.-სიც.“).

ორივე მოყვანილი მაგალითი გვიჩვენებს, რომ მოქმედება აქ წარსულ დროს შეეხება, წარსულ დროში მომხთარა; დამოკიდებულ წინადადებათა შემასმენელები კი (რომე წავიდეს და შეებას, რათა გაატეხოს) გვიჩვენებს, თითქო მოქმედება ჯერ არ მომხთარიყო, აწი უნდა მოხთეს. მართალია, იმ დროის დამსწრეთათვის, რომელსაც ეს გარემოებანი შეეხებიან, გახსული დროები (წავიდეს და შეებას, გაატეხოს) მყოფადი დროის მოქმედების აღმნიშვნელი იქნებოდა და, მაშასადამე, ზმნებიც მყოფად დროში უნდა დასმულიყო; ჩვენთვის კი, როცა ყველა ეს მოქმედება ნამყო დროს ეკუთვნის, მყოფადი დროის ფორმა სრულიად შეუფერებელია; ჩვენი აზრის თანდათანობითი მსვლელობა მოითხოვს - ამ შემთხვევაში შემასმენელი იმისთანა ფორმით აღინიშნოს, რომ წინათ მომხთარ მოქმედებას გვიჩვენებდეს. — მაშასადამე, ზემოთმოყვანილ წინადადებათა შემასმენელები ასე უნდა გამოითქვას: რომ წასულიყო და შებოდა, რათა გაეტეხა.

მოვიყვანოთ კიდევ რამდენიმე მაგალითი: (ირემმა აქ) „პირველად აახილა თვალი რომ მიესალმოს ქვეყანას, და ბოლოს უკანასკნელად დახუჭა, რომ სამუდამოდ გამოესალმოს“; — „განვიზრახე, რომ თვითონ გლახას გამოვფთქმევინო თავისი ვინაობა“; — „განვიზრახე, რომ პეპიასთან წავიდე და ყველაფერი შევატყობინო“.

ეს მაგალითები ილ. ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობიდან“ არის ამოღებული; ზაბრიელი უამბობს მონადირეს თავის თავგადასავალს, — მაშასადამე, ყველა მოქმედება წარსულ დროს შეეხება — და ამიტომაც ლოლიკა მოითხოვს - იმისთანა დრო დაესვათ, რომელიც წარსულში მომხთარ გარემოებას გვიჩვენებდეს, და არა მომავალში შესასრულებელს.

მაშასადამე, ზევით მოყვანილი მაგალითები ასე უნდა ითქვას:

ირემმა აქ პირველათ აახილა თვალი, რომ ქვეყანას მიესალმებოდა, და ბოლოს უკანასკნელათ დახუჭა, რომ სამუდამოთ გამოსალმებოდა. — შე განვიზრახე, რომ თვი-

თონ გლახისთვის გამომეთქმევიანება თაჲისი ვინაობა.—მე ზანეზრაზე, რომ ჰეპიას-თან წასულდვიყავ და ყველაფერი შემეტყუობინებია.

ბი კილევ დროთა უკანონო შეთანხმების რამდენიმე მაგალითი (იმავე „ზლახის ნამაზობი“-დან):

„მტყობოდათ ზედ, რომ ამათ პატრონს ბევრი ცეცხლი უნახავს, ბევრი ავღა-რი შესწრება და გამოუღლია“. — აქაც დარღვეულია აზრის ლოლიკური მსვლელობა; ამგვარი დროთა დაწყობა გვიჩვენებს, რომ მოქმედება იმისთანა პირს შეეხება, რომე-ლიც ახლა ცოცხალია; და თუ ის პირი, რომელსაც მოქმედება შეეხება, არ არის ცოცხალი იმ დროს, როცა იმაზე საუბრობენ, მაშინ ნამყო III (უნახავს) კი არ დაი-სმის, არამედ ნატვრითი კილოს ნამყო I (ენახა).

ამ სახით, ზემოხსენებული წინადადება ასე უნდა გამოვსთქვათ: ზედ ეტყობოდა, რომ იმათ პატრონს ბევრი ცეცხლი ენახა, ბევრი ავღარი შესწრებოდა და გამოვედლო.

ამ კანონს ამტკიცებს შოთა რუსთველის ენაც: „რომე პირველვე დაესვენათ, მათ ესე შეეტყობოდა“.

ბი კილევ სხვაგვარი შემთხვევა:

„რომ დამინახა, უკან მივდევი, მითხრა“ („ზლახ. ნამაზ.“).

„მე მაშინ არ მესმოდა, რას ამბობს“ (იქვე).

ბუხსნელათაც ცხადია, რომ აქ მოქმედება ნამყო დროს შეეხება და იმავე დრო-ში უნდა იყოს ნახმარი შემასმენელიც:

როცა დამინახა, რომ უკან მივსდევდი, მკითხა;—მე მაშინ არ მესმოდა, თუ რას ამბობდა.

არის ერთი შემთხვევა, როდესაც ნამყოს მაგიერ აწმყო იხმარება: როცა ავტორს სურს, რომ წარსულში მომხთარი მოქმედება ცოცხლათ თვალიწინ დაგვიხატოს, შემა-სმენელს, ნამყო დროის მაგიერ, აწმყოში ხმარობს; მაგალითად:

„სხვაგან ჰქრის მისი გონება“;

„იგი ლალი და უკადრი მივა ტანისა მრხეველად“;

„თაიკი მიუგს მერანსა, მიეფინების მზე ველად“;

„შიშავალი ცასა შესტირს, ეუბნების, ეტყვის მზესა“ (ვეფხ.).

„მნახე, ერთს მგელს პირთ ყრმა სწოია და მოაქვს („სიბ. სიკ.).“

ჩემი აზრით, აქაც უნდა დაეიცვათ მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებას შორის დროთა ერთგვარობა: ან ორივეში აწმყო იქნეს, ან ორივეში ნამყო,—

მაგალითად ასე:

მზივარ ტყეში და ვხედავ, რომ ყურდგელი ჩირგვეში წევს და ხმინავს, ან: ვი-ჯეჲი ტყეში და ვხედავდი (ან დავინახე), რომ ყურდგელი ჩირგვეში იწვა და ეძინა.

ამგვარი აწმყო სხვა ენებშიც იხმარება—როგორც ძველში, ისე ახალშიც (ლათი-ნურში, ფრანგულში, რუსულში და სხ.); ამისთანა აწმყოს ისტორიული აწმყო ეწოდება (praesens historicum).

აქვე უნდა ვსთქვა, რომ ხშირათ აწმყოს მაგიერ ამ შემთხვევაში ზოგიერთი ავ-ტორი მეოფადს ხმარობს, მაგალითად ასე: ივანე ადგება და მის ბინაზე მივა, მაგრამ კარი დაკეტილი დაუხვდება... მეოფადის მაგიერ აწმყო სჯობია, და ზემოხსენებული წინადადება ასე უნდა გამოითქვას: ივანე დგება, მიდის მის ბინაზე, მაგრამ კარი და-კეტილი უხვდება; ანუ ნამყო:... ადგა,... მივიდა,... დაუხვდა.

ქ ა ვ შ ი რ ი რ ა .

ახალ მწერლობაში ძალიან გააზიარეს კავშირის რა-ს უადგილო ალაგას დასმა, ე. ი. ზნანს შემდეგ, მაგალითად ასე: დაახრულა რა ეს სიტყვა, ორატორი გავიდა დარბაზიდან. ძველ საერო მწერლობაშიც და ხალხშიც ამ შემთხვევაში კავშირი რა

(აგრეთვე რაკი, როცა, რომ) ზმნის წინ დაისმის. „ვისრამ“-ში ეს კავშირი ყოველგან ზმნის წინ ზის: „რა ვისმან მოიხმინა მისგან პასუხი, გული გაუფიცხდა“ და მრ. სხ; „ვეფხ.“-ში: „რა უველაი დავიურვე, ხატაეთით გავემგზავრე“; „რა გაოენდა, შეეკაზმა“, და სხ. ამგვარი წყობაა ნახმარი „სიბ.-სიცი.“-შიც; მხოლოდ ერთ ადგილას შევხვდით აქ წინააღმდეგ წყობას: „ესმა რა ესე რუქას საკურისსა, აღშფოთლა“.

საღვთო წერილის წიგნებში, მართალია, რა ზმნას შევლევ იხმარება, მაგრამ, რაკი ხალხურ ენაში ეს წესი არ არსებობს, ჩანს - საღვთო წერილში, სათარგმნი დედნების გავლენით, ქართულიდან არაბულბრივი ფორმა შეუტანიათ.

ამ სახით, ზევით მოყვანილი წინადადება ასე უნდა გამოვსთქვათ: რა ეს სიტყვა დაასრულა, ორატორი დარბაზიდან გავიდა.— მსვე წინადადება შეიძლება ასეც გამოვსთქვათ:

მს სიტყვა რომ დაასრულა რომ დაასრულა ეს სიტყვა როცა დაასრულა ეს სიტყვა რაკი დაასრულა ეს სიტყვა დაასრულა ეს სიტყვა თუ არა	}, ორატორი დარბაზიდან გავიდა.
--	--------------------------------------

ახალ მწერლობაში ზმნას შემდეგ რა-ს ხმარება, როგორცა ჩანს, რუსული ენის გავლენით გაუფრცხლებიათ, რომ რუსული „დეკლარირატი“ გამოხატონ; მაგალითად, სწერენ: „გაცნობებთ რა ამას, გთხოვთ პასუხი დაუყოვნებლათ შეგვაცუბოიოთ“-ო (რუსული: сообщая об этом, просим და სხ.). ძართულათ ამისთანა შემთხვევაში აზრი შემაერთებელი კავშირით (და) გამოითქმის; მაგალითად, ზემოხსენებული წინადადება ასე ითქმის: გაცნობებთ ამას და გთხოვთ (ან: და მასთან გთხოვთ) - პასუხი დაუყოვნებლათ შეგვაცუბოიოთ.

მართი სიტყვით, როცა რუსული „დეკლარირატი“ გვინდა ქართულათ გამოვხატოთ, თუ აწმყო დროის არის, შემაერთებელი კავშირით გამოიხატება, და თუ ნამყო დროისა, მაშინ კავშირებით რა, რაკი, რომ, თუარა—იმ სახით, როგორც ზევით გვაქვს მაგალითები მოყვანილი.

აი კიდევ რამდენიმე მაგალითი:

1. Присылая вам при сем деньги, прошу выслать мне книги.—ამასთანავე გიგზავნით ფულს და გთხოვთ წიგნები გამომიგზავნოთ (და არა გიგზავნით რა ფულს და სხ.);

2. Окончивши это дело, он воротился назад.—რა (რომ, როდესაც, როცა) გაათავა ეს საქმე, ის უკანვე დაბრუნდა; ან: გაათავა ეს საქმე თუარა (ეს საქმე რომ გაათავა), ის უკანვე დაბრუნდა.

ნამყო დროშიც შეიძლება რუსული „დეკლარირატი“ შემაერთებელი კავშირით გადაითარგმნოს,—მაგალითად: Сидя в комнате, Георгий предавался розовым мечтам,—გიორგი ოთახში იჯდა და სასიხარულო ფიქრებით ერთობოდა (და არა იჯდა რა ოთახში და სხ.).

შედარებითი ხარისხი ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს.

ჩვენს ძველ საუკეთესო თხზულებებში ყოველთვის შედარებითი ხარისხის ფორმას შემდეგ ნათესაობითი ბრუნვაა ნახმარი ან მან თანდებულთ, ან პირდაპირ; მაგალითად, „ვისრამან“-ში: „მთისაგან უმძიმესი“, „ვეფხისაგანცა უფიცხესი“, „ამის უარესი“, „მის უკეთესი“; „ვეფხ.“-ში: „დისაგანცა უფრო დესი“, „პირველისა უარესი“, „უმჯობესი დედისა“, „ვარ უმაგრესი რვალისა“; და სხ; „სიბ.-სიცი.“-ში: „ენის უტკბესი“, „ენის უმძარესი“ და სხ. - ხალხში არეულათ ხმარობენ ამ ფორმებს; ერონაირათ მოი-

სმის იქ, მაგალითად, ამაზე კარგი, ღებზე დაბალი (ანდაზა: „კაცზე მაღალი, ღორზე დაბალი“) და სხ., და აგრეთვე: ამის უკეთესი, ღობის უდაბლესი, ან ამაზე უფრო კარგი, ღებზე უფრო დაბალი.

ჩემი აზრით, მწერლობაში ამგვარათ უნდა ვიხმაროთ: წმინდა შედარებით ხარისხს შემდეგ—ნათესაობითი ბრუნვა (მზის უბრწყინვალესი, მთის უმაღლესი და სხ.); თანდებული ზმ ამ შემთხვევაში მხოლოდ ნაცვალსახელებში იხმარება: ჩემზე (შენზე, თქვენზე, ამათზე, მათზე) უკეთესი; მხოლოდობით რიცხვში კი ჩვენებით ნაცვალსახელებში ნათესაობითი ბრუნვა იხმარება: იმის (ამის, მაგის) უკეთესი.—ზმნისართით ნაწარმოებ შედარებით ხარისხთანაც აგრეთვე თანდებული ზმ იხმარება: მთაზე უფრო მაღალი, ამაზე უფრო კარგი და სხ. რაც შეეხება გამოთქმას მთაზე მაღალი, ჩემზე დაბალი და სხვ., იგი, როგორც განუვითარებელი ფორმა, მწერლობიდან უნდა გაიდევნოს.

რიცხვითი სახელები რიცხვში არ იცვლება და მხოლოდობით რიცხვს თხოულობს.

ახალ მწერლობაში და აგრეთვე ხალხში მრავლობით რიცხვს აღმოს. საქართველოში ხმარობენ (უმეტეს ნაწილათ იმ შემთხვევაში, როცა აღმნიშნება ლაპარაკი), ხოლო დასავლეთში—მხოლოდობითს. ორნი ძმანი, ხუთნი ამხანაგნი და სხვ.—ერთი რომ მეტათ მიმე ფორმად, რაიცა გამოთქმას ამწელებს და ენას ატლანქებს, და მეორე—უმნიშვნელოცაა, რადგან მრავლობითი რიცხვის დაბოლოება ამ შემთხვევაში რაოდენობას არა სცვლის. რიცხვითი სახელი მრავლობითი რიცხვის დაბოლოებით მხოლოდ მაშინ უნდა ვიხმაროთ, როცა გვინდა ავლენიწნოთ, რომ ერთი და იგივე რიცხვი რამდენჯერმეა აღებული: მაგალითად, თუ გვინდა ავლენიწნოთ მრავალჯერ ხუთი, მრავალჯერ ასი და სხ., მაშინ ვიტყვი: ხუთები, ასები (ან ხუთნი, ასნი) და სხ.

აქიდან ცხადია, რომ არ ითქმის, როგორც ხმარობენ ხშირათ: ორივე თვალეზი, ორივე ხელეზი, ხუთივე ბავშეზი, ბევრი სახლები და სხ.; არამედ ორივე თვალეზი, ორივე ხელი, ხუთივე ბავში, ბევრი სახლი, ცოტა საქმე და სხ.—ზოგნი ბრუნვებსაც კი ამახინჯებენ და სახელობითში ხმარობენ: ორთავე, ორთავენი, ორივენიო და სხ.; სახელობითი, თუ მაინცაღამაინც, ორნივე იქნება, და არა ორთავენი და ორივენი; მაგრამ, ვიმეორებ, მრავლობითი რიცხვის დაბოლოება ამ შემთხვევაში შესაწყნარებელი არ არის (დაწერილებით საბუთები იხ. მე-II „ღამატება“-ში).

შვილითურთ, შვილით, შვილიანათ.

ღედა მოვიდა თავისი შვილითურთ, ღედა მოვიდა თავისი შვილით, ღედა მოვიდა თავისი შვილიანათ,—სამივე ეს გამოთქმა იხმარება ჩვენს დღევანდელ მწერლობაში. „მისრ.“-ში ნახმარია პირველი ორი გამოთქმა,—მაგალითად: „მოვიდეს მეფენი და დიდებულნი დედაწულითურთ“, „გულსა გონებითურთ შენ მოგცემ“; უფრო ხშირათ კი უთანდებლოთ არის ნახმარი: „მოვიდა ზარდი ციხესა ორასითა კაციითა“, „გამომგზავრდა მისითა მოუვარიითა და ლაშქრითა“ და სხ.—„მეფე.“-ში სამივე გამოთქმა ნახმარი: „ბეჭდითურთ თითი მოჰყვითა“, „მე და შესენი შვილითურთ აწ ახლა დავიბადენით“, „მივა ოთხითა მონითა“, „მოვიდა მოუხსითა სამითა“ და სხ.: „მოვიდალ მე ალაფიან-ტყეიანად“, „მეფემან ჰბრძანა: იკითხეთ, მარტოა, ანუ ყმინად?“.—„სიბ.-სიკ.“-ში მხოლოდ ერთ ადგილას შეეხვდი ძველებურ დაბოლოებას ურთ-ს და ერთ ადგილასაც ხალხურ დაბოლოებას იანად-ს: „ყოველნი მონაგებითურთ დაინთქენინ“, „ცტენ-კაცებინანად თან ჩავიკინან“; სხვაგან კი ყოველგან უთანდებლო მოქმედებითი ბრუნება ნახმარი: „დახედა ქორითა და მეძებრებითა“,—„ერთი ფუნდრუკი

მისის კაცებთა, აკლემითა, ადგილითა, სახლებითა, გაღაენითა სრულობით აიტაცა და წაიღო, და სხვ.

მანდებულნი ფორმა (შვილითურთ) იმდენათ მძიმე ფორმა და დღეს ხალხისა და მწერლობისაგან ისე დავიწყებულია, რომ ის ფეხს ვერ მოიდგამს; დანარჩენი ფორმები მწერლობაში, ჩემი აზრით, ორივე უნდა დარჩეს შემდეგი განსხვავებით: თუ გამოთქმაში ის აზრი იხატება, რომ ერთად მყოფი საგნები ერთმანეთთან მეტათ მტყიცეთ შეკავშირებულია, მაშინ დაბოლოება იანათ ვიხმაროთ,—მაგალითად: ქარმა ხე ძირიანათ ამოსთხარა, მგელმა ცხვარი ძვლიანათ შესქამა, კაცი ტანისამოსიანათ გადაეარდა წყალში, ტომარა ფქვილიანათ მოიპარეს, ვირი საპალნიანათ გადაეარდა კლდეზე, და სხ. და სხ; ამ კანონსე ემორჩილება წნეობრივთ შეკავშირებული საგნებიც: ცოლიანათ, შვილიანათ, ცოლ-შვილიანათ, მეგობრიანათ და სხ.; მაგალ.: ეს კაცი თავისი ცოლ-შვილიანათ აქ ცხოვრობს; და თუ გამოთქმა გვიჩვენებს, რომ ერთად მყოფი საგნები მაინცადამაინც მჭიდროთ შეკავშირებული არ არის, მაშინ წმინდა მოქმედებითი ბრუნვა უნდა ვიხმაროთ; მაგალითად: მეფე ორი კაცით გაიტყა ბრძოლის ველიდან, ჩემი ძმა თავისი ნაცნობით რუსეთში ცხოვრობს, ჩვენ ივანე თავისი მეზობლით გვეწვია.—**მრავალრიცხოვანის ან უხერხული გამოთქმის ასაშორებლათ** შეიძლება ან ზალხური ფორმა იანათ ვიხმაროთ, ან შემავრთებელი კავშირით **მპ** გამოვხატოთ აზრი,—მაგალითად: ჩვენი ჯარისკაცები ცხენებთან გაიტაცეს მტრებმა, ან ჩვენი ჯარისკაცები და მათი ცხენები მტრებმა გაიტაცეს (ცხენებით გაიტაცეს რომ ვსთქვათ, ის აზრიც ექნება, თითქო ცხენებზე შესვეს და ისე გაიტაცესო).

თურმე და თუარა.

მღევანდელ მწერლობაში ზმნისართს თურმე-ს ხშირათ პირდაპირ შემასმენელის წინ სმენ; მაგალითად: მთავრობას განზრახვა თურმე აქვს, რომ მიწის ბაჟი მოგვიმატოს, რაფიელი ავათ თურმე გამხთარა-ო და სხ.

შოთა რუსთველი და ს.-ს. მრბელიანი თურმე-ს ქვემდებარის წინ სმენ, ან ისე, რომ იმასა და შემასმენელს შორის კიდევ იყოს რამე სიტყვა; მაგალ. „მეფხ.“-ში შეხედებით:

„მას თურმე წყლული სტკიოდა“, „თურმე ბედი მოალაფლებს კაცსა ეგზომ არ ლაფალსა“ და სხ.; მხოლოდ ორ ადგილას შევხვდი აქ თურმე-ს პირდაპირ შემასმენელის წინ: „კარგი საქმე კაცსა ზედა აზომ თურმე არ წარხდების“,—„ამას თურმე მახარებდა“.—სიბ.-სიტ.-ში: „ძველთაგან თურმე ნასოფლარი ყოფილიყო“,—„თურმე ის უფრო ყრფ იყო“,—„ყალი თურმე სიბერით დაყრუებულიყო“ და სხ. აქაც ორ ადგილას შევხვდი წინააღმდეგ წყობას: „მას სოფელს ერაჟი უმეცარი დალაქი თურმე იყო“,—„ციხე თურმე შემოეთხარა“.

ზალხში მე თურმე-სთან სამნაირა წყობა მაქვს შენიშნული: აქ ის დაისმის წინადადების თავში, შუაში და ბოლოში. მეც ასე მგონია, რომ მწერლობაში ეს სამგვარი წყობა უნდა დარჩეს.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

1. თურმე ეს ყმაწვილი სოფელში ცხოვრობს;
2. მს ყმაწვილი თურმე სოფელში ცხოვრობს;
3. მს ყმაწვილი სოფელში ცხოვრობს თურმე.

არცა შედგენილი შემასმენელია:

1. თურმე ეს ყმაწვილი ნიჭიერი იყო;
2. მს ყმაწვილი თურმე ნიჭიერი იყო;
3. მს ყმაწვილი ნიჭიერი იყო თურმე.

აგრეთვე კავშირი თუარა ხშირად უადგილო ალაგას იხმარება,—მაგალ.: გამეფდა თუარა თამარი, სამეფო საკმევებს მიყო ხელი-ო, და სხ. ამ კავშირს ადგილი უფრო წინადადების ბოლოში შეშენის: გამეფდა თამარი თუარა (ან: თამარი გამეფდა თუარა), სამეფო საკმევებს მიყო ხელი.

შარყოფითი მიმოხრის ფორმები.

ა. შარყოფითი აზრი ძველათ ორგვარათ გამოითქმოდა: უ ნით და არა-თი (ან მარა-თი); მაგალითად, „მეფხ.“-ში ეპოულობთ: „ძოკობი და დაუფრკვენილი ვარდი დაგხედე დაუშქნარი“; „მივალ არ ფიცხელი“; „მკლავს სურვილი და ვერ-ნახვა ჩემისა სასურველისა“ და სხ.—შძველეს ქართულ ენაში შარყოფა აგრეთვე თანდებულთ თვინიერ-ით გამოიხატებოდა,—მაგალითად: „სარწმუნოება თვინიერ საქმეთა მკედარ არს“.

დღევანდელ მწერლობაში, აზრის შარყოფითად გამოსატქმელათ, ნაწილაკები უ და არა უნდა დარჩეს, მაგრამ, ჩემი აზრით, შემდეგი განსხვავებით: უ-ნით გამოხატული შარყოფა რისამე სრულს, გადაწყვეტილ შარყოფას ნიშნავს, ხოლო არა-თი გამოხატული—საშვალ შარყოფას; მაგალითად: უჩვეულებრივო ცხოვრება იმისთანა ცხოვრებას ნიშნავს, რომელიც ჩვეულებრივს სრულიად არა გაუს, ხოლო არაჩვეულებრივი ცხოვრება—იმისთანა, რომელიც ჩვეულებრივს მცირეთ მაინც მოგვაგონებს; უწესო საქციელს იმისთანა მოქმედებას ეუწოდებთ, რომელსაც წესიერების არაფერი ახლავს, ხოლო არაწესიერ საქციელს—იმისთანას, რომელსაც მცირეოდენი წესიერება უნდა ახლდეს.—მე გგონია, ამავე აზრით უნდა იყოს ნათქვამი ხალხში: „არცოდნა არ ცოდვიაო“, ე. ი. როცა კაცს რისამე სრული ცოდნა არა გაქვს, ეს გარემოება მაინცა-დამაინც დიდს, მომავდინებელ ცოდვას არ შეიცავსო უცოდნელობაზე, უცოდინრობაზე, ე. ი. სრულ უცილობაზე ხალხი ამავე აზრს, რა თქმა უნდა, არ შეადგენდა.

შარყოფა უ-ნით უმთავრესათ მიმღობაში და არსებით სახელთაგან ნაწარმოებ ზედსართავებში გამოიხატება; მაგალითად: დაწერილი—დაუწერილი, დამკნარი—დაუშქნარი, ხმაინი—უხშო, მამულიანი—უმამული, პედნიერი—უბედური, ძლიერი—უძლური, გონიერი—უგუნური და სხ.—წმინდა ზედსართავ სახელთაგან შარყოფა ან არა-თი გამოიხატება და ან წინააღმდეგი აზრის გამოხატველით, მოპირდაპირე სახელით; მაგალითად: მაღალი—დაბალი, მდიდარი—ღარიბი, კეთილი—ზოროტი, თფილი—ციფო, კარგი—ცუდი, კარგათყოფი—ავათყოფი, ახალი—ძველი, ახალგაზდა—ხნიერი და სხ. და სხ. თუ გვინდა ამ შემთხვევაში, რომ საგნის საშვალ თვისება გამოვხატოთ, და არა უყიადურსი, მაშინ ზედსართავი უნდა ეიხმაროთ არა-თი, როგორც ზეითაც ესთქვით: არაკეთილი, არაბოროტი, არახნიერი და სხ.

ბი კიდე შარყოფის მაგალითები კითხვაზე: როგორ?

უქულოთ წავედი, უფულოთ დავრჩი, შეუბრალეზლათ დასაჯეს, უშენოთ არ ვარგვარ და სხ.

ბ. ამ სახით, როგორც ზევით მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, თითოეული სიტყვის შარყოფითად გამოთქმა ძნელ საქმეს არ შეადგენს. მაგრამ ჩვენს ახალ მწერლობაში ხშირად გვერდს უვლიან იმ შემთხვევებს, როცა შარყოფითად რამდენიმე სიტყვა უნდა გამოიხატოს. ავიღოთ, მაგალითად, შემდეგი წინადადება:

მე დიდი შრომით შევასრულე ეს საქმე.

როგორ უნდა გამოვხატოთ გახაზული სიტყვები შარყოფითად? ამ შემთხვევაში შარყოფა სხვადასხვაგვარათ გამოიხატება: 1. დიდი შრომის გაუწევველათ (ე. ი. შარყოფითი. სიტყვის ჩამატებით), 2. დიდი შრომის უმისოთ (სადაც სიტყვა უმისით წარ-

მოადგენს ახლანდელს ხალხურ ფორმას ძველებური თვინიერ-ის მაგიერ), და 3. უდიდ-შრომით.

ძველებური თვინიერ-ის შემოღება, რომელიც ენას დიდი ხანია დაუფიწყებია, ახლა ძნელია, ვერ გავრცელებდა; ამ შემთხვევაში უარყოფის გამოსახატავათ ისევ უნდა დარჩეს,—თუმცა ვფიქრობ, რომ ხალხურმა ფორმამ უმისოთ-მა მომავალში უნდა გზა გაიკვლიოს, რადგან მისი შემწეობით ყოველგვარი უარყოფა ადვილათ გამოიხატება,—მაგალითად: შენი მოწყალების უმისოთ, ქვეყნის ბედნიერების უმისოთ და სხ. და სხ.

აქვე უნდა შევნიშნო, რომ ზოგჯერ ჩვენს მწერლობაში (მეტადრე ამერნი) ვერ არჩევენ უარყოფითი ნაწილაკების არ და მარ-ის მნიშვნელობას, თუმცა მათ შორის განსხვავება ძალიან ადვილი გასარჩევია. მოვიყვანოთ მაგალითები: არ მივდივარ ნიშნავს, რომ სურვილი არა მაქვს წასვლისა, თუმცა შემძლია წაყიდვ, ხოლო ვერ მივდივარ იმას ნიშნავს, რომ წასვლის სურვილი მაქვს, მაგრამ რაიმე გარემოება მბარკოლებს და არ შემძლია წაყიდვ.—შეიკანონოთ ხმარობენ (ამერეთში) ვერ შემძლიან-ო,—უნდა ითქვას: არ შემძლია.

ბ. ბევრი მწერალი ღლეს უარყოფით ნაწილაკებ არ, არა, აღარ-თან ნაცვალსახელს რა-ს სევამს ხოლმე, მაგალითად: არავინ არა იცოდა რა, არა გაუკეთებია რა აღარა უქნია რა, არას არ ელოდა, „არა რა არს რა“ (ილ. ზავიჯ.) და სხ. რა-ს მაგიერ უმჯობესია ეიხმაროთ არაფერი: არავინ არაფერი იცოდა, არაფერი გაუკეთებია, აღარაფერი უქნია, არაფერს ელოდა, არაფერია და სხ. არ ვარგა აგრეთვე გამოთქმანი: ვერა კალამი ვერ ასწერს, ვერა ფრინველი ვერ შეედრება და სხ. მარ-ას მაგიერ ვერცერთი, ვერაფერი სჯობია ეიხმაროთ: ვერაფერი კალამი ვერ ასწერს, ვერცერთი (ვერაფერი) ფრინველი ვერ შეედრება.

გ. უარყოფის აღმნიშვნელ სიტყვებთან (არავინ, არაფერი, ვერავინ, ვერაფერი, ნურავინ, ნურაფერი) ზმნასთან მეორე უარყოფა (არ, ვერ, ნუ) ხან იხმარება, ხან არა.

ორი უარყოფა (არავინ არ, ვერავინ ვერ და სხვ.) იმ შემთხვევაში იხმარება, როცა უარყოფას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევს; მაგალ., არავინ მოსულა—ჩვეულებრივს, მშვიდობიანი კილოთი გამოთქმულ უარყოფას ნიშნავს, ხოლო არავინ არ მოსულა—ენებიანს, ბრავშორულ კილოს, აღშფოთებას იმის გამო, რომ ერთიკი წამლათ არ გაქაპანებულა, ან განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევას იმაზე, რომ არავინ მოსულა.—არაოდეს, ვერაოდეს, ნურაოდეს, ვერავითარ, ნურავითარ—თან თითქმის ყოველთვის მეორე უარყოფაც იხმარება: არაოდეს არ, ვერაოდეს ვერ, ნურაოდეს ნუ,—მაგ. ვერავითარ საქმეს ვერ ვაკეთებთ, და სხვ.

ორი სხვადასხვაგვარი უარყოფა ერთად (მაგ. არ — მარ) შეუძლებელია: არა-სთან არ უნდა იქნეს, მარა-სთან მარ. შეიკანონოთ არის ნახმარი ილ. ზავიჯაძის ლექსში („ბევრი ვიტანჯე“): „ხოლო ჩემ თავის არაფრობისა არ ძაღმძის, ძმანო, ვერარით გაცდება“;—უნდა იყოს:... ანარით, არაფრით გაცდება.

იმიტომ და იმისთვის

ხშირათ ურევნ ერთმანეთში კავშირებს იმიტომ, ამიტომ, მიტომ-სა და იმისთვის, ამისთვის, მისთვის-ს. იმიტომ (ამიტომ, მიტომ; მიზეზის კავშირია, იმისთვის (ამისთვის, მისთვის) კი — მიზნის; მაშასადამე არ ითქმის, მაგალითად: „მე ამ კრებას ვერ დავესწრები, იმისთვის რომ დრო არა მაქვს“; აქ უნდა იმიტომ რომ, რადგან უკანასკნელი წინადადება მიზეზს გვიხატავს;—ხოლო მიზნის გამოსახატავათ კავშირი იმისთვის რომ იხმარება: სიცოცხლე იმისთვის უნდა გვინდოდეს, რომ ქვეყანას გამოვადგეთ (და არა იმიტომ... რომ).

სანამ — მანამ.

კავშირების სანამ — მანამ-ის მაგიერ (აგრეთვე სანამღი — მანამღი) ხშირათ ხმა რომენ უკანონო ფორმებს სინამ — მინამ, სინამღი — მინამღი-ს. მს კავშირები წარმო-მდგარია სიტყვების საღ და მანდ-ისაგან, ასე რომ ს-სა ზ მ-ს შემდეგ უსათულო ხმო-ვანი ა უნდა იჯდეს. — უკანონოთვე ხმარობენ აგრეთვე მანამ-ის მაგიერ სანამ-ს, — მა-გალითად: მე უფრო წაგებული დავარჩი, სანამ შენო; სანამ-ის აღდილას აქ უნდა მა-ნამ ან ვიღრე. აი კანონიერი მაგალითები: სანამ მუშაობას არ გაათავებენ, მანამ ქი-რას ვერ მიიღებენ; სანამ პეტრე მოვიდოდა, (მანამ) პავლეს ტყავი გააძვრესო; ან ასე: მანამ ვერ მიიღებენ ქირას, სანამ (ან ვიღრე) მუშაობას არ გაათავებენ; მანამ არ მო-ვიდა პეტრე, სანამ პავლეს ტყავი არ გააძვრეს.

რომ, და არა თუ.

კავშირის რომ-ის ალავას ხშირათ თუ-ს ხმარობენ: „თუ სანახევროდ სხვას მი-სცა. რაღა გასაყოფელი?“ (რაფ. პრისთ. „თინისა მამითადი“); „თუ ბრმა დავხატო, მომკლავს“ („სიბ.-სიკ.“). მაიყვანილ მაგალითებში კავშირი რომ სჯობია: „სანახე-ვროთ რომ სხვას მისცეს, რაღა გასაყოფელი?“ — „ბრმა რომ დავხატო, მომკლავს“.

მე ვსთვლემ, თუ მე მთვლემ?

ამერეთში ხშირათ იხმარება: ბავშსა სთვლემს, ბავშს ჩასთვლიმა-ო და სხ. ალბათ ეს ზნა მიმოხრითაც და მართელობითაც ზნას მძინავს-ს მიამზავსეს, რომელიც მიცემითს თხოულობს (ბავშსა სძინავს); მაგრამ თვლელა უფრო ხში-რათ ისე მიმოიხრის, როგორც პირველი მიმოხრის ზმნები: ვართი, ვხვრინავ და სხ., ე. ი. ვსთვლემ, სთვლემ, სთვლემს და სხ., და, მაშასადამე, მართელო-ბითაც ამ ზმნების ჯგუფს უნდა ეკუთნოდეს, ე. ი. უნდა ითქვას: მე ვსთვლემ, ბავში სთვლემს, ბავშმა ჩასთვლიმა და სხ. მეორე მიმ-ხრის ფორმები: მე მთვლემს, შენ გთვლემს და სხ., ამ სახით, — უნდა უარყვოთ, მაგრამ ფორმა: მე მეთვლიშება, შენ გეთვლიშება, მას ეთვლიშება და სხ., რა საკვირველია, შეიძლება ეიხმაროთ, როგორც ჩვეულებრივი ფორმა (მაგალ. როგორც ესტირი, ეიცინი — მეტირება, მეცინება).

ივანეს გააცევა.

ამერეთში უკანონოთ ამბობენ: ივანე გააცევა, ივანე გააცხელა-ო და სხე. დამატება სახელობითში საერთოდ ზოლოდ პიროვნე წინადადებაში იხმარება, ე. ი. როცა ქვემდებარე ჩანს ან იგულისხმება, — მაგალითად: ზამთარში გარეთ ყოფ-ნამ ივანე გააცევა. უპიროვნო წინადადებაში კი დამატება მიცემით ბრუნებაში შეშენის, როგორც ამბობენ იმერეთში: ივანეს შეაცხელა, ივანეს შეაცივა (გაა-ცივა). მნიშვნელობაშიც არის განსხვავება: ივანე გააცევა ნიშნავს ივანე ცივათ გა-დააქციაო, ივანეს გააცევა კი — ივანეს ცივა დაეშართა, ე. ი. ციების ნიშნები გა-მოაჩნდაო

იმეფა ოც წელს.

ხშირათ იხმარება ძველსა და ახალ მწერლობაში: იმეფა ოცი წელი, დარჩა იქ ერთი კვირაო და სხ.; აგრეთვე ხმარობენ: იმეფა ოც წელს, დარჩა ერთ კვი-რასო და სხ. პითხვაზე „როდის?“ კართულათ მიცემითი ბრუნვა დაისმის: რო-დის? — დილას, საღამოს, შვადლის ხანს, მესამე წელს და სხ.; ამის მზგავსათვე ზემორე აღნიშნულის მზგავს გამოთქმებში მიცემითი ბრუნვა უფრო შეშენის: იმეფა, დარჩა, იარა, იცხოვრა, იცოცხლა, მეფობდა, ცხოვრობდა და სხ. — ოც წელს, ახ წელს, ათ თვეს და სხ. და სხ.

მე ჩემს დღეში.

მე თავის დღეში არ გილალებ, შენ თავის დღეში არ მილალებ, ის თავის დღეში, ჩვენ თავის დღეში და სხ. არ შეეფერება ქართული ენის ხასიათს. ძარაული ენა ამ შემთხვევაში ლათინურს, ბერძნულსა და ფრანგულ ენებსა გაეს. სადაც თითოეულ პირში იმავე პირის ნაცვალსახელი იხმარება; მაშასადამე, უნდა ვსთქვათ: მე ჩემს დღეში, შენ შენს დღეში, ის თავის დღეში, ჩვენ ჩვენს დღეში და სხ. ძველ მწერლობაში ისეა ნახმარი, როგორც ჩვენ ვამბობთ, თუმცა იშვიათად წინააღმდეგი უხმარიათ, — მაგალ.: „ქორწილი თავისა თუალითა მინახავს“ („მისრ.“, გვ. 24). შეიძლება ყველა პირისათვის საზოგადოთ გამოითქვას აზრი — და მაშინ უნდა სიტყვა არაოდეს (იხმარება აგრეთვე სიტყვა მიდღეში): მე არაოდეს (მიდღეში) არ გილალებ, ჩვენ არაოდეს არ გილალებთ და სხ.

ს ა ვ ა უ ო გ ი მ ნ ა ზ ი ა .

ღედათა სასწავლებელი, ღედათა მონასტერი და სხ არ არის რიგიანი გამოთქმა, რადგან სასწავლებელი, მონასტერი და სხ. ღედათა სამყოფი ადგილი კი არ არის, არამედ საერთოდ ქალებისა. ძიდე ხმარობენ მწერლობაში საქალებო გიმნაზიო და სხ., მაგრამ არც საქალებო ვარგა, რადგან ქართულ ენაში საზოგადო აზრი მრავლობითი კი არა, მხოლოდობითი რიცხვით გამოიხატება, — მაგალ. საყმაწვილო წიგნი, საშოლო საქმე, სამასწავლებლო სემინარია, სასოფლო, საგლეხო, სააზნაურო, სათავადო, საქვეყნო და სხ. ამ სახით, ზემორეალნიშნული გამოთქმანი ასე უნდა ეიხმაროთ: საქალო სასწავლებელი (მონასტერი, გიმნაზია), სავაუო გიმნაზია...

ივანეს დამიძახე.

ზოგჯერ მოწვევის მაგიერ სიტყვა დამიძახე იხმარება: ხალხის დამიძახე მინდა, „ქუღზედ კაცი დაუძახე“-ო (ილ. ჭავჭ. „ლიმ. თავდად.“), ჭ სხ. დამიძახე იმის ქვია, როცა მაღალი ხმით უძახი ვისმე. „ქუღზედ კაცი დაუძახე“-ს მაგიერ უნდა ითქვას: ქუღზე კაცი გამოიწვიე (ან გამოიყვანე): — შეანონსოე იხმარება ამერეთში, მაგალითად, ივანე დამიძახე, პეტრე დამიძახე-ო და სხ. იმ მნიშვნელობით, ეიოთ ივანეს აცნობე ჩემთან მოვიდესო; ივანე დამიძახე იმას ნიშნავს, რომ სახელი ივანე მიწოდეთ. რა თქმა უნდა, უფრო კანონიერია იმერული გამოთქმა: ივანეს დამიძახე, რადგან ზნა ვუძახი მიცემით ბრუნვას თხოულობს: მე ეუძახი, ეუძახოდი, დავუძახე ივანეს.

ვილტვი,—ველტვი.

სშირათ უადგილოთ ხმარობენ ფორმებს ვილტვი და ველტვი-ს. ამათი აზრი სხედასხვაა: ვილტვი ნიშნავს გავუზრბი რასმე, ვშორდები; ველტვი კი — ვესწრაფები. ვუახლოვდები, ვეტანები. ხალხი ამბობს: „ამ ადგილს თევზი ელტვის, ყურდგელი ელტვისო“, ე. ი. ამ ადგილს ეტანება, ჩვევიაო.

მე რომ შენ ვიყო.

მე რომ შენი ვიყო, ჩვენ რომ თქვენი ვიყოთ და სხ. არ არის აზრის შესაფერი გამოთქმა; მე რომ შენი ვიყო ნიშნავს: მე რომ შენ გეკუთვნოდეთ. იმერული გამოთქმა, მე რომ შენ ვიყო, უფრო კანონიერია, რადგან აქ კითხვა უნდა: ვინ ვიყო? და ამ კითხვაზე სახელობითი ბრუნვა უნდა დაისვას. თუ არ შეიძლება ვსთქვათ, მაგალითად, შენ რომ ამ ვაჭრისა იყო (ყოველგან ამბობენ: შენ რომ ეს ვაჭარი იყო), არც, მე რომ შენი ვიყო ითქმის. შეიძლება ზემოხსენებული გამოთქმანი ასეც გამოვხატოთ: მე შენს ალაგას, ჩვენ თქვენს ალაგას და სხ.

ტანზე ჩაიცვა, — ნავახშმევს და სხ.

ამერიოში ამბობენ და მწერლობაშიც უფრო ხშირად ასე ხმარობენ: ტანთ ჩაიცვა, ფეხთ ჩაიცვა, ტანთ გაიხადა, ფეხთ გაიხადა, ფეხთ დაიხანა-ო და სხ. ზევითაც ესაიქვი, რომ ქართული ენის ხასიათს არ შეშენის საზოგადო აზრის მრავლობითი რიცხვით გამოხატვა, ასე რომ, ჩემი აზრით, სჯობია ზემოხსენებული გამოთქმანი იმ სახით ვიხმაროთ, როგორც იმერეთში ამბობენ: ტანზე ჩაიცვა, ფეხზე ჩაიცვა, ტანზე (ფეხზე) გაიხადა, ფეხი დაიხანა. — მაშე საფუძვლებით, თვალთ დაუბნელდა, მუხლთ მოეყეცა, ვახშამთ უკან, სადილთ უკან და სხ გამოთქმების მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ: თვალი დაუბნელდა, მუხლი მოეყეცა, ვახშამს უკან, სადილს უკან (ან ნავახშმევს, ნახალილევს, ვახშამს შემდეგ და სხ.).

სხვაზე გაუიღვა და სხ.

ახლანდელ მწერლობაში იხმარებიან ხშირად გამოთქმანი: სხვაზე გაუიღვა (გა-ეგმა, გადაცემა, მიცემა) და სხ., ვაჰარი ქალზე ყიდის სხვადასხვა საქონელსო და სხ. ამისთანა შემთხვევებში თანდებული ზე ქართული ენის ხასიათს არ შეეფერება; აქ ზოგან უნდა ვიხმაროთ თანდებული თვის, ზოგან ნათესაობითი ბრუნვა უთანდებულოთ: სხვისთვის გადაცემა (მიცემა, გაცემა), სხვისთვის მიუიღვა. ხალხი ამბობს: ანტონის მიცემას — ივანესთვის მიგეცა, უფრო მაღლს იზამდიო და სხ. — ძველ მწერლობაში „სიბ.-სიკ.“ წიგნში ერთ ალაგას თანდებული ზე-ა ნახმარი. „შასცა განძი ურიცხვი გლახაკთა ზედა“; მაგრამ გამოთქმა გლახაკებზე გასცა, მე მგონია, ქართული სმენისათვის შეუფერებელია, და ყოველთვის შესაძლებელია ამისთანა გამოთქმას გვერდი აუღაროთ და ესთქეთ, მაგალითად, ასე: მეფემ მრავალი განძი დაუარიგა გლახაკებს, უბოჲა გლახაკებს-ო და სხ. და სხ. — ზემოხსენებული გამოთქმა — ვაჰარი ქალზე ყიდის საქონელს — შეიძლება ასე გამოვსთქვათ: ვაჰარი ქალს ფასათ აძლევს საქონელს, ან ქალი ვაჰრისაგან ყიდულობს საქონელს და სხ.; ვაჰარი ქალზე ყიდის საქონელს კი ქართული ენის ხასიათით იმას ნიშნავს, რომ ვაჰარი საქონელს აძლევს და სამაგიეროთ მას ქალს აძლევს, როგორც, მაგალითად, ვიტყვი: ივანე თევზზე ყიდის ბამბას-ო, ე. ი. თევზის სამაგიეროთ ბამბას აძლევს.

მთილისში ცეცხვრობ, — მთილისს მივდივარ, — შინ დავბრუნდი.

ძველ ენაში კითხვაზე საღ ქვეყნების, ქალაქებისა და სოფლების სახელები შიგან (შინა) თანდებულით დაისმობდა, ან პირდაპირ უთანდებულოთ — მიცემით ბრუნვაში: კითხვაზე საით კი — ყოველთვის წმინდა მიცემითი ბრუნვა. — მაგალ.: მარავს მივიდა, დარჩეს მარავშიგან, მოისტანს ვჯუდ („მისრ.“); იყო არაბეთს როსტევან („აფხ.“).

ახალ მწერლობაში ორივე შემთხვევაში უმეტეს ნაწილათ თანდებული ში იხმარება: მთილისში წავიდა, მთილისში ცეცხვრობს და სხ, თუმცა ზოგჯერ პირდაპირ მიცემითაც ხმარობენ — უთანდებულოთ: ხალხშიც იმ სახითვე იხმარება, როგორც ახალ მწერლობაში. ჩემი აზრით, ჩვენს ენას უფრო შემდეგი კანონით ხელმძღვანელობა შეშენის: როცა მდებარეობა იხატება (კითხვაზე საღ), თანდებული ში ვიხმაროთ, და თუ მიმართულება (კითხვაზე სად) — მაშინ უთანდებულო მიცემითი ბრუნვა; — მაგალითად: მთილისს მივდივარ, საფრანგეთს გაემგზავრენ, მთილისში ცეცხვრობ, საფრანგეთში ვიყავი. — შეპარონოთ იხმარება ახალ მწერლობაში: სახლში ვიყავი, სახლში მივდივარ და სხ.; ზმნისართია შინ, და არა სახლში, ასე რომ უნდა ითქვას: შინ მივდივარ, შინ ვიყავი და სხ. ზმნისართად სახლში ძველ მწერლობაში არსად იხმარება, არამედ ყოველგან შინ. — სახლში მაშინ ითქმის, როცა უნდათ აღნიშნონ,

რომ ვინმე შიგნით სახლში შედის ან იმყოფება: კაცი სახლში შედის, სახლში ცხოვრობს და სხ.

ჰიქა გატყდა, კიქები დაიმტვრა.

ზოგიერთი ზნა რიცხვის მიხედვით ძირსა სცვლის; მაგალითად, ერთ კიქაზე იტქის გატყდაო, მრავალზე კი—დაიმტვრაო; აგრეთვე: კაცი მოკვდა—ხალხი დაიხოცა, კაცი მოკლეს—კაცები (ხალხი, ჯარი) დახოცეს, ბავში დაჯდა—ბავშვები დასხდნენ, ქული გდია, ეგდო—ქულები ურია, ეუარა, ქვა ძეგს—ქვები აწევია, სხალს აბია (ერთი კაკალი)—სხალს ასხია (ბევრი), ბია ჩამოვარდა—ბიები ჩამოცვინდა ღ სხ.

სუფიქსები მბ და მზ.

ხშირათ ერთმანეთისაგან ვერ არჩევენ მბ-სა და მზ სუფიქსებს და უკანონოთ ხმარობენ: უსიამოვნება, უქმაყოფილება, ეცხოვრება-ო და სხე—ჩემი აზრით, მათი ხმარების უმთავრესი საფუძვლები და წესრიგი შემდეგია:

1. შიმობრაში მზ საშელო გვარის ზმნების სუფიქსია, ხოლო მბ—მოქმედებითი გვარისა (ნახ. გვ. 16): ეცხოვრებ—ეცხოვრება, ვწვალმბ—ვწვალმბ, ვხმარმბ—ვხმარმბ (აქ მოყვანილი ზმნების სახელზმნა ორივე გვარისათვის მბ-ზე ბოლოვდება: ცხოვრება, წვალმბ, ხმარება; დანარჩენ შემთხვევებში კი ორივე გვარის სახელზმნა შესაძლოა მბ-ზეც ბოლოვდებოდეს და მზ-ზეც: სეირნობა, გართობა, ხმაურობა, გასეირნება,—შემკობა, გაცნობა, დაწყობა, დაწყება და სხე.).

2. თავისუფლმბა—თავისუფლმბა, უბედურმბა—უბედურმბა:—მზ სუფიქსით გამოხატული არსებითი სახელი კონკრეტული მნიშვნელობისაა, მდგომარეობას აღნიშნავს, ხოლო მბ სუფიქსით—განუცხადებულ ცნებას; მაგალ.: უბედურობაში ეცხოვრობთ (ე. ი. უბედურ მდგომარეობაში),—უბედურება გვეწვია (ე. ი. საუბედურო მოვლენა); ბაზრობას ცოტა ხალხი დაესწრო და ამიტომ დიდი თავისუფლობა იყო; — „თავისუფლებავ, შენ ხარ კაცთა ნათესაყუდარი“ (ილ. შავკ. „ლედა ღ შეილი“).—აღნიშნული მნიშვნელობით უნდა ეიხმაროთ ფორმები: ქვეყნიერობა—ქვეყნიერება, ბედნიერობა—ბედნიერება, კადნიერობა—კადნიერება, მეცნიერობა—მეცნიერება, თავისებურობა—თავისებურება, უფუნერობა—უფუნერება, კმაყოფილობა—კმაყოფილება, სიამოვნება—სიამოვნება, ღირებულობა—ღირებულება, ერთსულოვნობა—ერთსულოვნება, დამოკიდებულობა—დამოკიდებულება ღ სხე. (შორები გა-თავისუფლმბა, გა-უბედურმბა, და—კმაყოფილმბა და სხე.—მოქმედ. გვარის სახელზმნებია. — იხ. ზევით 1).

3. მ-ზე დაბოლოებული უარყოფითი ზედსართავი სახელი არსებით სახელს მზ-თი აწარმოებს: უქმაყოფილმ, უსიამოვნმ, უსამართლმ, უწესმ და სხე.—უქმაყოფილობა, უსიამოვნობა, უწესობა, უსამართლობა (და არა უსამართლობა).—წინააღმდეგ ამისა მბ სუფიქსით წარმოებს: უმანკოება, უბიწოება, უსაზღვროება, უსჯულოება.

მხოლოებითი რიცხვის უპირატესობა.

ძართული ენა სხვადასხვა გამოთქმაში უპირატესობას მხოლოებით რიცხვს აძლევს: ცხვრის ფარა, ცხენის ჯოგი, რუსის ჯარი, ხომხის ახალგაზრდა ღ სხე. (ღ არა ცხვრების—ცხენების—რუსების—სომხების); ქალისა და ვაჟის საზოგადოება, საქალო და სავაჟო სასწავლებელი (და არა ქალებისა და ვაჟების, საქალებო და სავაჟებო); თვალდახუებული, თვალი მოავლო, ხელი შორს! ხელი აიღე! ხელი არ მახლო! „ხელი ხალთას!“—და მრავ. სხე. (ნახეთ აგრეთვე გვ. 68 და 69).

როლის თამაში, როლი ითამაშა—ქართულათ უმჯობესია როლის შეხარულება, როლი შეხარულა, —მაგალ : ივანე მთავრობაში დიდ როლს ასრულებს (ღ არა თამაშობს), —მსახიობმა ჰამლეტის როლი კარგათ შეხარულა (და არა ითამაშა).

როცა სიტყვა საზოგადოება მცხოვრებთ აღნიშნავს, უნდა ითქვას ქართველი საზოგადოება, და არა ქართული საზოგადოება, როგორც ხშირათ იხმარება დღევანდელ მწერლობაში; ქართული საზოგადოება მაშინ ითქმის, თუ რომ საზოგადოება რაიმე დაწესებულებას აღნიშნავს, მაგალ. საზოგადოება „შრომა“ და სხვ.

მაგალითები მოაქვს, მოიტანა-ო, შემოიღეს ზოგიერთებმა მწერლობაში; საზოგადოთ კი ამგვარ გამოთქმებში ზმნა მოუყანა იხმარება: მაგალითები მომყავს, მაგალითები მოვიყვანე. ჩემი აზრით, მოუყანა უნდა დარჩეს: ქართული ენა ამ შემთხვევაში მაგალითების მოწმობას გულისხმობს, და სიტყვასა და მაგალითს ცოცხალი მოწმის — ადამიანის თვისებას აძლევს, — როგორც ადამიანების შესახებ იტყვიან — მოწმეები მოვიყვანეთ-ო, ისე აქაც: მაგალითები (ადგილები, ნაწყვეტები, ციტატები — იგულისხმება მოწმეებათ) მოვიყვანეთ-ო.

ცხენიდან გადმოხტა, თუ ცხენზე გადმოხტა? ხელიდან გაუვარდა, თუ ხელში გაუვარდა? — ორივე გამოთქმა ქართულია (და არა უცხო ენის — მაგ. რუსულის — გაჟღენით შემოღებული, როგორც ზოგიერთს გონია) — და, როგორც მხატვრული გამოთქმები, ორივე შეიძლება დაესტოვოთ. — „მისრ.“-ში ნახმარია: „ცხენისაგან გარდავდა“, — „წიგნი კელთაგან დავარდა“.

წევე, ქემაინც, ქე.

მს ნაწილაკები იმერეთში იხმარება — ხალხში, და მწერლობაში კი ჯერ არაღის უხმარია (იხ. „ჩემი აზრი და ფიქრები“, წიგნი პირველი, 1901 წ., გვ. 8). ჩემი აზრით, საჭიროა შევიტანოთ მწერლობაში ყველა ეს ნაწილაკი, რადგან თითოეული მათგანი მოკლეთ ხატავს განსაკუთრებულ აზრს, ხშირათ მთელ წინადადებას. მაგალითად: წევე კეკიანურს ლაპარაკობდე, ამდენს რათ ლაუბობ? მს ნიშნავს: „კეკიანურს რომ ლაპარაკობდე, კიდევ არა უშავს (ან: ყველამ ვიცით, რომ კეკიანურს არ ლაპარაკობ) — და ამდენს რა გალაუბებს?“.

„ამდენი დავხარჯე შენი გულისათვის, და ქემაინც მადლობა მითხარიო“, ამბობენ იმერეთში. ამერეთში ასე იტყვიან: „ამდენი დავხარჯე შენი გულისათვის, და მადლობა მაინც მითხარიო.“ — მაინც კიდევ ნიშნავს ყოველ შემთხვევაში (მაგალ. შენ მაინც შენსა გაიძახი), და ქემაინც-ის მნიშვნელობა მაშინ ეძლევა მას, როცა წინადადებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს (უმეტეს ნაწილათ ამ შემთხვევაში პირდაპირ შემასმენელის წინ დაისმის); ქემაინც კი შეიძლება წინადადების თავშიც დაესვათ, შუაშიც და ბოლოშიც; ამასთან ქემაინც-ის ის უპირატესობა აქვს, რომ მარტო ერთი მნიშვნელობით იხმარება.

„მართადერთი იმედი მქონდა ცხოვრებაში — და ისიც ქე მომისპეთ?“ — ქე მომისპეთ ნიშნავს: ისე მომისპეთ, რომ აღარათფერი ეშველება, საბოლოოთ, გადაწყვეტილათ მომისპეთ. — კიდევ მაგალითი: „სთხოვე კი ვისმე ეს საქმე?“ — ქე ვსთხოვე, მაგრამ არაღინ შეისმინა“, — ე. ი. რა თქმა უნდა, რასაკვირველია, ბეჯითად ვსთხოვე და სხ. ძე-ს მაგიერ შეიძლება კი ვიხმაროთ ამ შემთხვევაში, მაგრამ კი ვსთხოვე ისე მტკიცეთ ვერ ხატავს მოქმედებას, როგორც ქე ვსთხოვე (ნახ. აგრეთვე ჩემი ლექსი „მესტ“. მქ.-ძის გარდაცვალებაზე“. ათუ გამოჩნდა ერთი-ორი, ქე დაუხშეთ მათაც პირი?“ მს ლექსი პირველათ „ივერიაში“ დაიბეჭდა 1885 წელში და რედაქციამ ძე ხმ-მთ გადამისწორა — და ლექსში ამით სრულიად სხვა აზრი იხატებოდა, და არა ის, რომელიც მე მქონდა განზრახული).

სხვადასხვა გამოთქმა

(ფრჩხილებ-გარეე კანონიერი გამოთქმები, ხოლო ფრჩხილებში — უკანონო).

1. ადვილი შესაძლებელია, ძნელი წარმოსადგენია (ადვილათ შესაძლებელია, ძნელათ წარმოსადგენია).
2. კინელამ წაიკცა, კინელამ მოკვდა (კინელამ არ წაიკცა, კინელამ არ მოკვდა); რა საგანიც უნდა აიღოთ (რა საგანიც არ უნდა აიღოთ).
3. ჰრება დიდხანს გაგძელდა, გაგძელდება (. გასტანა. გასტანს).
4. საქმე, სიტყვა განაგრძე, განეგრძოთ (. გააგძელე, გაეგძელოთ; გაგძელება, გამოგძელება — გაკიანურებას ნიშნავს, გაგრძობა კი — შეწყვეტას შემდეგ კელაჲ ქეთებას ან თქმას).
5. ღამნაშავე ვარ, დანაშაული მიმიძღვის (დანაშაული ვარ).
6. ბინა, ეტლი და სხვ. დაეკირავე, დაიკირავეს (. დაეკირე, დაიკირეს).
7. უმეტესი ნაწილი (უფროს ერთი).
8. ღმერთი აღარა გყავს, ან აღარა გწამს? (. აღარა გაქვს?).
9. რომელი საათია? — ორი საათია (რამდენი საათია? — საათის ორია).
10. გზა გვიტოვებ (გზა გეყუავით).
11. ისე, ასე, იმნაირათ, ამნაირათ (იმისთანად, ამისთანად).
12. ფული მჭირდება, მჭირია, მეჭირვება (ფული მიჭირს; — მე მჭირს ნიშნავს, რომ გაკვირებული ვარ).
13. ყურამდი, ფეხამდი (ყურთამდე, ფეხთამდე).
14. შიგემე, იგემა (ვიწვნიე, იწვნია).
15. ბევრათ ნაკლები (ბევრით ნაკლები).
16. ძვეითად მიედივარ (ფეხით ..).
17. თავი ნუ მომიკვდება, თავი არ მომიკვდეს (თავი არ მომიკვდება).
18. ამ კვირაში, იმ კვირაში, გადაღმა კვირაში (ამ კვირია, იმ კვირია).
19. მით უფრო (მით უმეტეს)
20. ჰოველი ჩვენგანი, ოქვენგანი და სხვ (ყოველი ჩვენთაგანი, თქვენთაგანი).
21. ასე-წოდებული, აგრე-წოდებული (ეგრედ წოდებული).
22. ხელს ვუსვამ, ხელს უსვამს, ხელის მოსმა (ხელს უსომს, ხელს უსობს, ხელის მოსობა).
23. მიწას ვმუშაობ, ნიადაგს ვაბრუნებ, ძაფს ვართავ და სხვ. (და არა ვამუშავებ).
24. ხტკვი, რის თქმაცა გსურს (და არა რისიც თქმა...).
25. ორხლის მეტათ, ორჯრის მეტათ, სამხლის მეტათ და სხვ : — იმერეთში იხმარება ორხელ მეტათ, ორჯერ მეტათ, სამხელ მეტათ..., და რადგან ორჯერ, ორხელ, სამხელ და სხ. უცვალუველი სიტყვის ნაწილია (ზმნისართი), უპირატესობა იმერულ ფორმას უნდა მიეცეს (გამოთქმა ორხლის, სამხლის... სმენისათვისაც უსიამოვნოა).

რ უ ს ი ც ი ზ მ ე ბ ი.

რუსული ენის გავლენით ქართულ ენაში ბევრი, ჩვენი ენისათვის შეუფერებელი, ტერმინი და გამოთქმა შემოჰქრია—და საჭიროთ მიმაჩნია მათი გათვალწინება და წმინდა ქართული ტერმინებისა და გამოთქმების დაცვა.

1. **სამელნე**—რუსული чернышхия-ს მიხედვით არის შემოღებული; ქართულათ **ხაწერელი** ითქმის, კალმინათ კი—**საწერ-კალამი**. სამელნე ყოველგვარ შუშას შეიძლება ეწოდოს, რომელშიც მელნის ჩასხმა შეიძლება, ხოლო **ხაწერელი**—საკუთრათ წერისათვის მომარჯვებულ შუშას ეწოდება.

2. **სათვალეები**:—მრავლობითი რიცხვის ფორმით რუსული ენის გავლენით შემოუღიათ (==очки), ქართულათ კი ეს ცნება მხოლოდ. რიცხვის ფორმით გამოიხატება: **სათვალე**.—**შრავლ**. რ. ფორმა **სათვალეები** იმ შემთხვევაში უნდა ვიხმაროთ, როცა ბევრ თანახეა ლაპარაკი.

3. **დუშენი**, და არა **დუჟინი**. თუმცა იშვიათად იხმარება, მაგრამ უფრო კანონიერი ფორმაა წარმოებით (ფრანგულიდან) და ამიტომ უფრო საუფლებლიანია ვიხმაროთ სიტყვა **დუშენი** (დუჟინის ნაცვლათ, რომელიც ჩვენს ენაში დამახინჯებულათ რუსული ენის საშვალებით შემოსულა).

4. **სუფრა**, **ჭიკა**, **ლანგარი** (და არა **სტოლი**, **სტაქანი**, **ფადნოსი**). რუსული ენის გავლენით ჩვენს მწერლობაში და მის მეოხებით ხალხის ენაშიც გავრცელდა სახელები: **სტოლი**, **ფადნოსი**, **სტაქანი** (**სტაქანი**, აგრეთვე **დოსტაქანი**, სპარსული ძირისაა და ძველ მწერლობაშიც უხმარიათ, მაგრამ ხალხურ ენაში რუსის შემოსვლის დროიდან გავრცელდა).—იმერეთში ხალხი სიტყვას **სუფრა**-ს ხმარობს, რომელიც გძელს ოთხეზიან დაბალ „სტოლს“ ნიშნავს. თუმცა აღმ. საქართველოში **სუფრა** „სტოლის“ გადასაფარებელს ეწოდება, მაგრამ, ჩემი აზრით, „სტოლის“ მნიშვნელობით სიტყვა **სუფრა** უფრო ადვილათ გავრცელდება, ვიდრე სახელები **მაგიდა** და **ტაბლა**, რადგან მას ხალხის ენაში აქვს საფუძველი. თუმცა დასავ. საქართველოში **სუფრა** მხოლოდ ერთგვარ „სტოლს“ ეწოდება, მაგრამ აქიდან ადვილია, სხვა ენების მზგავსათ, სხვადასხვაგვარ „სტოლზე“ მნიშვნელობის გადატანა: მაღალზე, რგვალზე, საწერზე და სხვ. აღმოსავლ. საქართველოში **სუფრის** მნიშვნელობა „სტოლის“ მნიშვნელობას უახლოვდება: **სუფრას მოუხსდენო**, ამბობენ იქ იმავე აზრით, როგორც **სტოლს მოუხსდენო**. საბა მარბელიანს სიტყვა **სუფრა** თავის ლექსიკონში სწორეთ იმ მნიშვნელობით აქვს განმარტებული, როგორც მე ვამბობ.

შოთა რუსთველი სიტყვას **ჭიკა**-ს ხმარობს—„სტაქნის“ მნიშვნელობით—და მწერლობაში საერთოდ ასე უნდა ვიხმაროთ, რადგან ხალხის ენაშიც არის ეს სიტყვა და მწერლობაშიც ხშირათ იხმარება.

რაც შეეხება სიტყვას **ფადნოს**-ს, ამის აღმნიშვნელი სახელწოდება ქართულ ენაში **ხონჩა**-ა.

5. **ღმერთა**, **მეფა** და **სხ.** რუსული ენის მიბაძვით, ზოგიერთი ჩვენი მწერალი, ვითომდა **მღერლობითი სქესის** ალსანიშნავათ, რამდენმე სიტყვას რუსული დაბოლოებით ხმარობს: **ღმერთა**, **მეფა**, **ბატონა**, **ხელმწიფა**-ო და **სხ.** ქართულ ენაში სქესი არ არსებობს, და, მასადაამე, მის ალსანიშნავათ განსაკუთრებული დაბოლოება ჩვენს ენაში სრულიად შეუფერებელია. **მეფე** ვაჟზეც ითქმის და ქალზეც (თამარ მეფე-ო, ვამბობთ ყოველთვის, და არა თამარ მეფა), და **ღმერთი**—ვაჟის სახელით წარმოვიდგენთ მას თუ ქალის—ქართულათ მაინც **ღმერთი** იქნება.

6. ქართული ენის ხასიათის წინააღმდეგია გამოთქმები: **რა ღირს?**—**იაფი ღირს**, **ერთი აბაჯი ღირს** და **სხ.**—მს გამოთქმები რუსული ენის გავლენითაა შემოსული (что стоит?—сто рублей და **სხ.**). ძველ მწერლობაში—და, რუსის შემოსვლამდე, ხალხშიც

ყოველთვის ასე იხმარებოდა: როგორ ღირს? რამდენათ ღირს?—იაფათ ღირს, ძვირათ ღირს, ძვირათ დამოჯდა, ახ მანეთად დაჯდა და სხვ.—და აუცილებლათ ასე უნდა ვიხმაროთ (დაწერილებით ნახეთ მე-11 „დამატება“-ში).

7. ხადილზე (ვახშაშზე, საუშმეზე და სხვ.) დავგვატიუეს—რუსული გამოთქმაა (приглашил на обед); ქართულათ ითქმის: ხადილათ დავგვატიუეს, ხადილათ დავსხელით და სხვ.

8. ბიორგი ნინოზეა შეუვარებული. რუსული ენის გავლენით შემოულიათ გამოთქმანი: ბიორგი შეუვარებულია ნინოზე-ო და სხ. ძართული ენის ხასიათი მოითხოვს, რომ ამისთანა გამოთქმა მოქმედებითი გვარის ზნით გამოიხატოს: ბიორგის ნინო უუვარს, ნინოს ბიორგი უუვარს, და სხვ.

9. მოკლულიქნა. მწერლობაში იხმარება, — განსაკუთრებით მე-19 საუკუნიდან, — ფორმა მოკლულიქნა, დამარცხებულქინენ, გადაყვანილიქნა და სხ.

ძველ მწერლობაში ძალიან იშვიათად შეხვდებით ამ ფორმას (ფსალმუნში ერთ ადგილას არის ნათქვამი: „შეძრწუნებულ იქმნა“, 76—18, და „ძართლის-ცხოვრება“-შიც შემხვდა აქა-იქ). მკვი არ არის, ჩვენს ახალ მწერლობაში განსაკუთრებით რუსული ენის გავლენით გავრცელებულა ეს ფორმა (дьял убит, переведен дьял და სხ.).

შემოხსენებული ფორმები სრულიად არ შეეფერება ქართული ენის ხასიათს—და, ცხადია, მეტათ საზოთიროა ქართველის გაურყენელი სმენისათვის. „აზონი ამ ომში მოკლულიქნა“, „მტერი დამარცხებულქინა ქართველთაგან“, „ჯარი გადაყვანილიქნა“ და სხ. ქართულათ ასე ითქმის: აზონი ამ ომში მოკლეს (ან მოიკლა), ქართველებმა მტერი დამარცხეს, ჯარი გადაიყვანეს და სხ.

10. ზედის კმაყოფილი, — გადახვას ემუქრება. ბრიგოლ მრბელიანს ერთ ლექსში („სალამო გამოსაღებისა“) ნახმარი აქვს გამოთქმა: ღრუბელნი „ქვეყანას წარდვნიოთ ემუქრებიან“-ო. ზმნა ემუქრები ქართულათ ორ მიცემითს თხოულობს: ივანე პეტრეს გადახვას ემუქრება და სხ.; მოქმედებითი ბრუნვა ამ შემთხვევაში რუსული ენის გავლენით არის ნახმარი, ხალხის ენაში კი ვერსად გაიგონებთ.—რუსულის გავლენითვე შემოუტანიათ გამოთქმანი: ცხოვრებით კმაყოფილი, ზედით კმაყოფილი და სხ.; სიტყვა კმაყოფილი, სიტყვების მადლობელი-ს, მადლიერი-ს, უმადური-ს, მომდურავი-ს და სხ. მზგავსათ, ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს: ცხოვრების კმაყოფილი, ზედის კმაყოფილი და სხვ. (მოქმედებითს ზმნა თხოულობს: კმაყოფილდება, დაკმაყოფილდა ამ ცხოვრებით და სხ.); ნაცვალსახელებთან კი, ნათეს. ბრუნვის მაგიერ, კუთნილებით ნაცვალსახელს თხოულობს სახელობით ბრუნვაში: შენი კმაყოფილი და სხ.—მიცემითს თხოულობს აგრეთვე ზმნა ვიქალი: ეს კაცი ერთობ იქალის თავის ქუასა და გამოცოთილდება.

11. წიგნით ვაქრობს, ხილით ვაქრობს, ფართლით ვაქრობდა, დათვზე ნადირობს, ყურდგელზე ნადირობა და სხ.—რუსული ენის გავლენით შემოულიათ; ქართულათ უნდა ითქვას (წმინდა ხალხურ ენაში ყოველთვის ასე ხმარობენ): ხილს ვაქრობს, ფართალს ვაქრობდა, ხილის ვაქარი, ფართლის ვაქარი, დათვს ნადირობს, ყურდგლის ნადირობა და სხ.

12. წერეთლის ასული ნინო. ძალის სახელსა და გვარს ახლანდელ მწერლობაში იმ სახითვე ხმარობენ, როგორც ვაჟისას: ნინო წერეთელი, მარიამ ზერხეულიძე-ო და სხ. შეტომბაა, რუსული ენის გავლენით შემოსული. მთ გაუთხოვარია ქალი, ასე ითქმის: ნინო წერეთლის ასული, მარიამ ზერხეულიძის ასული და სხ; ან: წერეთლის ასული ნინო, ზერხეულიძის ასული მარიამი; და თუ გათხოვილია, მაშინ, მაგალითად, ასე: ნინო წერეთლის ასული პნდრონიკაშვილისა, —სადაც აღნიშნულია ქალის მინისაც და ქმრის გვარიც, ან ასე: ნინო პნდრონიკაშვილისა (იგულისხმება მეუღლე), —სადაც მარტო ქმრის გვარია აღნიშნული.

ძველი დროის ნაწერებში ამ წესის მაგალითები არა ჩანს, ხოლო ხალხის ცოცხალ ენაში, ისეთ კუთხეებში, სადაც გარეშე გავლენით ენა არ შერყენილა, ისეთი წესია მიღებული, როგორიც ზევით აღვნიშნე.

13. ზგერა ჭ განა ქართულია?! ჩვენს დღევანდელ მწერლობაში, თუმცა კი იშვიათად, შეხედებით ანტონ კათალიკოზისაგან, რუსული ენის მიბაძვით, უადგილოთ შემოღებულ ჭ-ს. ანტონ კათალიკოზს რომ ქართული ენის ხასიათი და თვისება არ ესმოდა, იქიდანა ჩანს, რომ, რუსული ენისვე მიბაძვით, თანდებულებს წინ უსვამს სახელებს და ხმარობს, მაგალითად, „თვს კავშირთა“, „თვს სახელთა“-ო ღ ღ სხ., კავშირთათვის და სახელთათვის მაგიერ.

თუ რომ საკუთარს, ძირეულ სიტყვაში ხალხი რომელმე ხმას არ ხმარობს, უცხო ენიდან გადმოტანილ სიტყვებშიც არ უნდა ვიხმაროთ იგი, არამედ უცხო სიტყვები საკუთარი ჩვენი ენის შესაფერი ხმით, ხალხური გამოთქმით შემოვიტანოთ. რაც უნდა სწეროთ ჭილოსოფოსი, ჭოტოგრაჰია, ჭუკილიდი, ჭრანსუა-ო და სხ., ხალხი მაინც თავისებურათ გამოსთქვამს: ფილოსოფოსი, ფოტოგრაფია, შუკილიდი, შრანსუა-ო, და სხ.

14. რაშია საქმე?—საქმე იმაშია, რომ... ამგვარი გამოთქმა ქართულათ ყოველად მახინჯია, რადგან იგი ქართული ენის ხასიათს ეწინააღმდეგება (რუსულიდანაა შემოღებული: в чем дело?—дело в том, что...). ძარბევილი ხალხი ყოველთვის ასე ამბობდა—და, სადაც ქალაქის გარეუბნობა არ შესულა, დღესაც ასე ამბობს: რა მოხთა? რა ამბავია?—ის ამბავია (ის მოხთა). რომ... საქმე ისაა, რომ... აგრევე წინააღმდეგია ქართული ენისა გამოთქმები: უბედურება (დაბრკოლება, ბედნიერება და სხვ.) იმაშია, რომ... სწორი ქართულია: უბედურება ის არის, რომ... და სხვ. (ნახ. აგრეთვე I „დამატება“-ში).

15. დამოკიდებულია ჩემგან (=зависит от меня),—ქართულათ ითქმის: ჩემზეა დამოკიდებული.

16. პალტოში (ბლუზა-შარვალში, სამხედრო ტანისამოსში და სხვ) გამოწყო-ბილი, ფიქრებში გართული და მგ. გამოთქმები რუსული ენის კონსტრუქციები (одетый в пальто, погруженный в думу); ქართულათ უნდა ითქვას: პალტოთი გამოწყობილი, ფიქრებით გართული....

17. შეადარეთ ერთმანეთთან,—უნდა ითქვას: შეადარეთ ერთმანეთს.

18. ქართულათ შეუწყნარებელია ფულის ამგვარი ანგარიში: 15 კაპიკი, 20 კაპიკი, 25 კაპიკი, 30 კაპიკი და სხვ. ქართულ ენას დიდი ხნის შეთვისებული აქვს შაურობითა და აბაზობით თელა ფულისა: 1 შაური, 2 შაური, 3 შაური, 1 აბაზი, 5 შაური, 6 შაური, 7 შაური, 2 აბაზი, 9 შაური, 10 შაური, 11 შაური, 3 აბაზი, 13 შაური, 14 შაური, 15 შაური, 4 აბაზი, 17 შაური, 18 შაური (ან ოთხ აბაზ-ნახევარი), 19 შაური—და 1 მანეთი; აგრეთვე თუშნობით: ერთი თუმანი, 2 თუმანი,... 10 თუმანი, 100 თუმანი, 200 თუმანი და სხვ.—ძაპიკებით ანგარიში მაშინ შეიძლება, როცა შაურები ან აბაზები ზუსტათ არ გამოდის, არამედ ან მეტია და ან ნაკლები,—მაგალ.: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12 და სხვ.—ბაქა ზოგჯერ ხალხში შაურობითა ღ აბაზობით თელა მოისმის,—მაგალ.: 37 კაპ.=შეიდი შაური და ორი კაპიკიო, ამბობს ხალხი, 43 კაპ.=ორი აბაზი და სამი კაპიკი-ო, და სხვ.

პრითმეტრიული ამოცანების გამოანგარიშების დროს შესაძლოა, მოქმედების გასაადვილებლათ, ქართული შაურები და აბაზები კაპიკებით გამოისახოს--დაიწეროს (10 კაპ., 15 კაპ., 75 კაპ. და სხვ.), მაგრამ, გამოთქმის დროს, მასწავლებელი მოწაფეებს უნდა ავალებდეს, რომ ქართული ენის თვისების მიხედვით გამოსთქვან: 2 შაური, 8 შაური, 15 შაური და სხვ.—ბაქე უნდა ვსთქვა, რომ შეუწყნარებლათ მიმაჩნია ზოგიერთების წინადადება, რომელიც ამ უკანასკნელ ხანებში გამოითქვა—რიცხვები ასე-

ულის ფარგალში ათეულებით გამოვსტკეათო: ორათი, სამათი, ოთხათი, ხუთათი და სხვ. ამგვარი რეფორმა ენისა მისი დამახინჯებაა, გარყვნაა, რომელსაც ვერაეითარი სიადვილე ცნებისა ვერ გაამართლებს.

19. ქართული ენის ხასიათს ეწინააღმდეგება ამგვარი გამოთქმა: ხანდრო ამბობს, რომ იგი ხაზღვარ-გარეთ მიდის (რუსული კონსტრუქცია: Сандро говорит, что он идет за границу). ქართულათ უნდა ითქვას: ხანდრო ამბობს, (რომ) საზღვარ-გარეთ მივდივარო (ერცელი განმარტ. ნახ. გვ. 59).

20. ივანე ამ საქმეში დიდ როლს თამაშობს,—ივანემ დიდი როლი ითამაშა; —ქართულათ სჯობია ითქვას: როლს ასრულებს, როლი შეასრულა. ასევე ითქმის პიესების როლებზედაც.

21. ...მოგზაურთაგან ერთნი ჩვენში რჩებიან, მეორენი ინგლისს მიემგზავრებიან, მესამენი—ამერიკას... (=одни, другие, третьи); —ქართულათ იტყვიან: ზოგი, ზოგნი, ზოგიერთნი, —მაგალ.: ზოგი ჩვენში რჩება, ზოგი ინგლისს მიემგზავრება, ზოგი—ამერიკას (ან: ზოგნი ჩვენში რჩებიან და სხვ.).

22. ხმარობენ: ზომების მიღება, წამლის მიღება, ვანის მიღება; —უნდა: ზომების ხმარება, წამლის სმა (დალევა), ვანის გაკეთება (ვანა გავიკეთე).

23. რუსული გამოთქმა „так например“ ქართულათ „ასე მაგალითად“—ო, იხმარება: მაგრამ ამგვარი გამოთქმა ქართულს არ უხდება—და სიტყვა „ასე“ უნდა გამოიტოვოს.

24. სასტუმროში გაჩერდენ (=остановились) --ქართულათ ითქმის: სასტუმროში ჩამოხტენ-ო.

25. მიმართვის დროს მამის სახელის ხმარება რუსული ენის თვისებაა (მაგალ.: ბიორგი ლავითის ძე! მარია სოლომონის ასულო!—და სხვ.), ქართულათ კი უმამის-სახელოთ უნდა მიმართონ: ბატონო*) ბიორგი! პატივცემულო, ნინო! მოქალაქე მო-რამ!—და სხვ.

26. თუთხმეტ მაისს, —ნახევარი სამეფო. ღვემბრის ნახევარში, აპრილის ნახევარში, მაისის თუთხმეტს, აგვისტოს დამლევს და სხ., როგორც ხშირათ ხმარობენ ახლანდელ მწერლობაში, მე მგონია, რუსული ენის გავლენით არის გავრცელებული; წმინდა ხალხურ ენაში ასე ხმარობენ: შუა ღვემბერში, შუა აპრილში, თუთხმეტ მაისს, ოც ივლისს, დამლევ აგვისტოს და სხ. წინათაც ასე უხმარიათ,—მაგალ.: „თვესა ივლისსა ოცსა“ („ქართლ. ცხ.“), —„სრულ იქმნა შრომა ესე ოკტომბერსა ოცსა“ (ვახუშტ. „ისტორ.“), და სხ. ამისევე მზავასათ უმჯობესია ეიხმაროთ: ნახევარი სამეფო, მესამედი ჯამაგირი და სხ. (სამეფოს ნახევარი-სა, ჯამაგირის მესამედი-სა და სხ. ნაცვლათ).

27. ტერმინი მიწადმოქმედება რუსულიდან გადმოუთარგმნიათ (земледелие), მაგრამ ქართულათ აზრითაც უფარგისი გამოდის და მართლწერითაც უკანონოა. მიწას მუშაობენ ხოლმე (მიწის მუშაობა ან დამუშავება), და არა ამოქმედებენ, და ფორმაც მიწად გაუგებარია: აქ ნათესაობითი ბრუნვის აზრია—და, მაშასადამე, მიწათ ან მიწის უნდა იყოს.

*) სოციალისტურ წრეებში ზოგიერთები ამ სიტყვის ხმარებას გაურბიან; მაგრამ, როგორც ფრანგულ „მოსიე“-სა და ინგლისურ „სერ“-ს, ისე ქართულ „ბატონო“-საც დღეს საუბარში მხოლოდ თავაზიანობისა და მოქალაქობრივის კეთილშობილური ურთიერთობის მნიშვნელობა ეძლევა—ღ შეებნელი „ბატონ-კობის“ ეპოქასთან უკვე აღარაფერი საერთო არ აქვს.

უცხო სიტყვების შემოტანა.

ძართველ ხალხს ბევრ უცხო ხალხთან ჰქონია ხანგრძლივი დამოკიდებულება, ბევრ უცხო ტომს უცხოვრია საქართველოს საზღვრებში—ზოგს როგორც დამპყრობელს, ზოგს როგორც შემოხიზნულს—და ამიტომაც ქართულ ენაში ძველი დროიდანვე ბევრი უცხო სიტყვა შემოსულა. წერაკითხვის უცოდინარი და გონებით განუვითარებელი ხალხი ადვილათ ითვისებს უცხო ტომის სიტყვებს, განსაკუთრებით ტენიკურ სახელებს, რომელიც კი რაიმე მიზეზით ცხოვრებაში ხშირათ ესმის. ღლესაც თვალწინ გვიდგას ხალხის ამგვარი ჩვეულება,—ის ამბობს: **იამა, სტოლბა, სვიაი, კანავო, დანაზადება, უგლავოში, პრიამათო** ჭ მრავ. სხ., თუმცა ყველა ამ სიტყვის მაგიერი, რა თქმა უნდა, ყოველთვის ყოფილა ჭ არის ჩვენს ენაში.

ამ შემთხვევაში ენის სწიმინდის დაცვა მწერლობის აუცილებელ მოვალეობას შეადგენს. ძველათ, როგორცა ჩანს, ჩვენი მწერლობა უცხო ენების გავლენისაგან ქართულის დაცვის სურვილით მაინცადამაინც დიდათ გამსკეპლული არ ყოფილა—და ამიტომაც ძალიან ბევრი უცხო სიტყვა შემოსულა ქართულ ენაში ისე, რომ მათ მაგიერი წმინდა ქართული ძირის სიტყვები დაკარგულა, დაიწყებულა. ღლეწანდელი ჩვენი მწერლობა უფრო ფრთხილათ იქცევა, მაგრამ ეს სიფრთხილე მას მხოლოდ თითოეული სიტყვების, სახელების ხმარებაში ატყეია; რაც შეეხება სხვადასხვა გამოთქმასა და კონსტრუქციას, ამ მხრით ახალ ქართულს ხშირათ რუსული ენის გავლენა ეტყობა (იხ. „რუსიციზმები“).

ამ სახით, რა თქმა უნდა, დიდი სიფრთხილე გვმართებს, რომ უცხო სიტყვების შემოტანით ჩვენი ენა არ დაემახინჯოთ. მაგრამ აქაც უკიდურესობა არ ვარგა. შეუძლებელია—რომელმე ენაში უცხო სიტყვა არ შევიდეს, მაგრამ ეს სიტყვა უთუოთ იმისთანა ტენიკური, განსაკუთრებული მნიშვნელობის მექონი უნდა იყოს, რომლის მზგავსიც ამ ენაში არაოდეს არ ყოფილა. ამისთანა სიტყვების კატეგორიას ეკუთნის, მაგალითად, რუსული სიტყვა „სამოვარი“. ზოგიერთებმა სცადეს ამ სიტყვის გადათარგმნა—და მას ქართულათ „თვითმადულელები“ უწოდეს, მაგრამ თარგმანმა ფეხი ვერ მოიდგა, და, ჩემი აზრით, არც არაფერი ცოდვია, ამისთანა უცხო სახელები რომ შემოვიღოთ. ფრანგულ ენაშიც კი იხმარება ეს სიტყვა რუსული გამოთქმით; ფრანგები ხმარობენ რუსულ სიტყვებს „ცარ“, „ცარევიჩ“ ჭ სხვ.; რუსულ მწერლობაში ხშირათ იხმარება ქართული სიტყვები: „ბატონიშვილი“, „მეპე“ (მეფე), „აზნაურ“ (აზნაური), „ტავად“ (თავადი), „ღზელკეა“, (ძელქვა), „ტხემალი“ (ტყემალი), „მცირო“ (მწირი) და სხვ. ღლესაც ამათ იხარჯება ზოგიერთების ენერგია იმისათვის, რათა ქართულათ სთარგმნონ ისეთი უცხო ტერმინები, როგორიც არის, მაგალ., **ელექტრონი** (ელსმენი-ო!), **ვაკუმი** (ბოწოდლა-ო!) და სხვ. ამგვარი ტერმინების თარგმნა არც მიზანშეწონილია და ცხოვრებაშიც არ გატარდება.

ცოდვია ის კი არ არის, რომ ჩვენს ენაში „სამოვარი“ და ამის მზგავსე სიტყვები შემოვიდეს,—ჩემი აზრით, დიდი ცოდვია და დიდი შეცთობა ის არის, რომ ქართული სამწერლო ენა პროვინციალური ფორმებით ავაკრელოთ, როცა ეს საჭირო არ არის, როცა ჩვენს ენას შემუშავებული, საერთოდ სახმარი განვითარებული ფორმები აქვს. მაგალითად, ჩვენი დროის ზოგიერთი მგოსნის ნაწერებში ხშირათ შეხედებით: **ხანჯარი** (ხანჯალი), **მიწოვავ** (მიწოვია), **აუნთავ** (აუნთია), **დაუკლავ** (დაუკლავს), **დგა** (დგას), **ქალაუ** (ქალო), **წაიღევით**, **მოიტანევით** (წაიღეთ, მოიტანეთ) და სხ. და სხ.; და ამ შემთხვევაში მგოსნებსა და მწერალთ იძენი დანაშაული არ მიუძღვისთ, რამდენიც ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებსა და ესთეტიური გრძნობის უქონელ ჩვენს კრიტიკოსებს, რომელნიც ამგვარებს უბეჭდვენ და უწონებენ. წინასიტყვაშიც ნათქვამი მაქვს, რომ სამწერლო ენა თავის საზღოს ყოველ კუთხეში უნდა პოულობდეს, ყოველი კუთ-

ხიდან უნდა ივსებოდეს იგი, როგორც დედა-მდინარე სხვადასხვა კუთხის ნაკადულებით ივსება და იზღება; სამწერლო ენა დედა-მდინარეს მხოლოდ იმით არა გავს, რომ მდინარეში ყოველგვარი ნაკადული ერთვის—აეი და კარგი, ღვრია და ანკარა,—ენაში კი უსათუოთ უსაქიროესი სიტყვები და ხალასი, დაწმენილი ფორმები უნდა შეიტანონ.

ხალხური ენის ფორმები მწერლობაში მხოლოდ მაშინ იხმარება, როცა მწერალი პირდაპირ ხალხის ტიპს ალაპარაკებს; წმინდა ლიტერატურულ ენაში კი, როცა მწერალი ამბავს თავისი საკუთარი ენით გადმოგვცემს, ლიტერატურული ენის საწინააღმდეგო ფორმების ხმარება, როგორც განსაკუთრებით შეამჩნევით ფშაველი მგოსნები ხმარობენ,—დიდი შეცდომაა.

საუბარისა და კითხვის კილო.

როგორც ვიცით, საქართველოს ყოველ კუთხეში გამოთქმის განსაკუთრებული კილო არსებობს: გურული სისწრაფითა და ენის მოქცევით ლაპარაკობს, იმერელი—მიხვეულ-მოხვეულათ, ენის გრებით, ქართლელი და კახელი—სიტყვის გამომწელებით, მძიმეთ, გაბრტყელებით. ხალიტერატურო ენას საუბარში, გინდ კითხვაში, არცერთი ეს კილო არ შეშენის: მოსაუბრე, გინდ მკითხველი, სიტყვებს გაზვიადებულათ, არც ენის მოქცევითა და გრებით, არ უნდა გამოსთქვამდეს,—მისი გამოთქმის კილო უნდა იყოს სწორი, გადაჭრილი, მოშორებული ყოველგვარს განსხვავებულ ხასიათს ეს გამოთქმა ყველასთვის ერთნაირი უნდა იყოს,—როგორც ქართლელის, ისე იმერლის, გურულისა და სხვებისათვის. ამიტევასა და საუბარში აუცილებლათ საჭიროა გამოთქმაში სხვადასხვაობა, მრავალფეროვანობა,—მაგრამ ეს სხვადასხვაობა მხოლოდ გრძნობიერი ადგილების განსხვავებულათ გამობატვას უნდა შეეხებოდეს, აზრის მიხედვით ხმის აწვე-ლაწვევას ხან ამაღლებას, ხან დაშვებას.

„ლიცენცია პოეტიკა“.

მოშაირებს ძველი ღრდიდანვე ერთი ზნე შეჩვევით და მას დღესაც მტკიცეთ იცვენ: ისინი ხშირათ თავისუფლათ ხმარობენ, ლექსთწყობისა თუ რითმებისათვის, იმის-თანა ფორმებს, რომელიც პროზაში არ შეიძლება ვიხმაროდ. პოეტების ამგვარ ჩვეუ-ლებას „ლიცენცია პოეტიკა“ ეწოდება, ე. ი. პოეტური უფლება.

შოთა რუსთველი ხშირათ სარგებლობს ამგვარი უფლებით; მაგალითად:

„მაჰზაენა მონა თორმეტი მისი წინაშე მდგომარე,

უბრძანა: „ხელთა აიღეთ აბჯარი თქვენ საომარე“.

„სთქვა: „მზეო, ვარდსა სიშორე შენი დამაჩნდეს ეს ადრე...

შხამს მოყვრისათვის სიკვდილი, ესე მე დამიძს წესადრე“.

აი კიდევ მაგალითები: „მისთვისც გეტყვი ძმას“... „ან შენ მაშინ რა იცოდი, ან შენმ გიჟმა რა იცოდა“ და სხ. (ილ. ზავჯ.).

თუმცა პოეტებს ეს უფლება ათასწლობით აქეთ აღბეჭდილი და დამტკიცებული, მაგრამ მე მგონია ენისთვისაც და ლექსის სილამაზისთვისაც უმჯობესი იქნება - ამ უფლე-ბით რაც შეიძლება იშვიათად ისარგებლონ: უკანონო ფორმები როგორც პროზაში, ისე არც ლექსებში არაოდეს განვითარებული სმენისათვის სასიამოვნო არ იქნება.

ლექსთაწყობის გაადვილებისათვის, ჩემი აზრით, შეიძლება, ენის დაუშაბინჯე-ლათ, პროზის ენის კანონებს შემდეგ შემთხვევებში აუარონ გვერდი:

1. ლექსის საქიროების მიხედვით იხმარონ სრული, გინდ მოკლე დაბოლოება ბრუნებებში (ბავშისა—ბავშის, ბავშითა—ბავშით და სხ.), აგრეთვე თანხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნისართებში (შინ—შინა, წინ—წინა, გარეთ—გარეთა, ქვეით—ქვეითა, ძირს—ძირსა და სხვ.); ი-ზე დაბოლოებული ზედსართავებიც შეიძლება შემოკლდეს ბრუნებებში: კეთილ გულის, კეთილ გულით;

2. მსაზღვრელი სიტყვა სასაზღვრის გინდ წინ დასვან, გინდ უკან, როგორც ლექსისთვის ემოჯობინება (ლექვი ლომისა—ლომის ლექვი);

3. „მოყვანილ სიტყვებში“, თუ ლექსთაწყობა მოითხოვს, ნაწილაკები მეთქი, თქო, ო გამოუშვან, პირდაპირი საუბრით გამოსთქვან აზრი;

4. წოდებით ბრუნებაში იხმარონ დაბოლოებათ მ-ც, როცა ამას ლექსის ზომა მოითხოვს (ა-სა, მ-სა, ო-სა და შ-ზე დაბოლოებულ სახელებში);

5. არ გამოაკლონ ბრუნებებში ხმოვანები ა, მ, ო შესამოკლებელ სახელებში, მაგალ. იხმარონ ხმალისა გინდ ხმლისა, ხმალითა—ხმლითა.

რაკი ლექსებზე გვაქვს ლაპარაკი, საქიროა ორიოდ სიტყვა ლექსთაწყობის შესახებაც ესთქვათ. ჩვენი მოშაირეები ზოგჯერ უკანონოთ აწყობენ ლექსებს, განსაკუთრებით ასეწოდებულ „შაირში“. „შაირი“ ორგვარია: მაღალი და დაბალი. ორივეგვარი შაირის თითოეული ტაეპი ცეზურებით ოთხ ნაწევრათ გაიყოფება; მაღალ შაირში ოთხივე ნაწევარი ერთი ზომისაა, ოთხ-ოთხი მარცვლისგან შემდგარი,—მაგალითად:

„ნახეს უცხო || მოყმე ვინმე, || ჯდა მტირალი || წულისა პირსა“.
ამის მუსიკალური ნიშნებია:

ა—აა || ა—აა || ა—აა || ა—აა.

დაბალ შაირში პირველი და მესამე ნაწევარი ხუთ-ხუთი მარცვლისგან შემდგება, მეორე და მეოთხე კი—სამ-სამისაგან,—მაგალ.:

„იყო არაბეთს || როსტევან ||, მეფე ლეთისაგან || სვიანი“.

ამის მუსიკალური ნიშნები:

აა—აა || —აა || აა—აა || —აა.

შოთა რუსთველს თავის პოემაში ორივე შაირი აქვს ნახმარი, მაგრამ ისე, რომ თითოეულ ხანაში ორივეგვარი შაირის წყობა არ შეგხვდებოდათ,—ან მთელათ მაღალია, ან მთელათ დაბალი. ჩვენი დროის მოშაირეებს კი ხშირათ აქვთ არეული ზომა—და ერთ ხანაშივე ზოგი ტაეპი (ლექსის სტრიქონი) მაღალია, ზოგი დაბალი.

მოვიყვანოთ მაგალითი:

„შეებ მეფემ თვალი მოჰკრა,—

ხალხი გაირღვა შუაზედ:

ორს მარჯვე ბიქს ბერიკაცი

მოჰყავთ მის წინ მოედანზედ“.

აქ მეორე ტაეპი დაბალი შაირია, დანარჩენი კი მაღალი,—რაკი სმენისათვის არ არის სასიამოვნო.

ორივეგვარი შაირი (მაღალიც და დაბალიც) მხოლოდ პოემებს შეშენის,—იქ შეიძლება ზოგი ხანა დაბალი შაირი იყოს რ ზოგი მაღალი, როგორც, მაგალ., „მეფე ხისტაოსანის“—ა დაწყობილი; პატარა ლექსებს კი არ შეშენის სხვადასხვა ზომა: ისინი ან მთლათ მაღალი .შაირით უნდა იყონ დაწყობილი და ან მთლათ დაბალი შაირით.

ლექსებში უნდა ერიდონ აგრეთვე ბოლოში უთავბოლოთ ა-ნის მიმატებას, როცა იმას ბრუნვა სრულიადაც არ მოითხოვს,—მაგალითად:

„მეფისა იყო ის ცხენი, თამამი, თითქო ვეფხვია;
იმის უზანგში მეფის მეტს ვერვის შეედგა ფეხია“.

მახაზულ სიტყვებში ბოლოში ა სრულიად შეუფერებელია, მხოლოდ მარცხლის მისამატებლათ მიეკრებულები.—ასე უადგილოთ ხშირათ არის ა მიმატებული ხალხურ ლექსებშიც, ხშირათ ხმარობს ამისთანა ლექსი ჭუსთველიც; მაგრამ ამგვარი ლექსები მეტათ უსიამოვნო მოსასმენია—და ეს ჩვეულება ჩვენს ლექსთაწყობაში უნდა მოი-სპოს. ა სახელებს, ლექსის დაუმახინჯებლათ, ყველა ბრუნვაში შეიძლება მიემატოს, სახელობითს გარდა.

ბოლოში ა-ს ჩვენი მგოსნები ზმნებშიც ხშირათ უმატებენ, რაიცა აგრეთვე ზაირ-სიტყვას მეტათ აუკეთილხმოვანებს,—მაგალ. აკაიის „ბებიას ნაამბობ“-ში:

„შენ რომ ბოჩოლა გგონია, ის არის ძეგლი გმირისა.—

ხომ ხედავ, ქუდმოხდილია, თითქო რალაცას სტირისა“.

შესთომების მაგალითები

ქართველ მწერალთა ნაწარმოებში.

ხაკიროთ მიმჩნია-მკითხველებს რამდენიმე ქართველი მწერლის ენის შეცთო-მები გაუთვალწინო, ვინაიდან, ჩემი აზრით, სწორი ქართულის მონიტორესე მკითხ-ველი ენის სისწორეს ამგვარი გათვალწინებითა და ვარჯიშობით უფრო ადვილათ შეითვისებს, ვიდრე კანონების თეორეტიული განმარტებითა და გათვალწინებით.—თითოეული ავტორის ყველა შეცთომის აღნიშნვა შეუძლებელია, რადგან ამ შეცთო-მათა რიცხვი უამრავია; აქ მხოლოდ რითმე საყურადღებოსა და იშვიათ შეცთომებს მოვიყვან—და ზოგს მათგანს იქვე გავასწორებ, ხოლო სხვების გასწორებას თვით მკითხველს მივანდობ (ამ ჩემი წიგნისვე საშეალებით—ლექსიკონით და სხვ.).

ილია ჭავჭავაძის თხზულებებიდან (1892 წლ. გამოცემა).

1. „ჰაცია-აღამიანი“: ჰის-კარები=ქიშკარი; არასფერი; დაწყებილი=დაწყე-ბული; გადმოიქნია, გაუქნია, ამოერჩია—გაუქნია, ამოერჩია და სხვ.; ჩამოართო, ხელი გადართო, ცხენზედ შესო=ჩამოართვა, შესვა და სხვ.; ბაშვი; ესე მოხდა ეს ამბავი, ესე დაიწერა=ასე...; ჩაუკრამს; შამოჰხედა=შეჰოხედა; ლუარსაბი მათქა-რიძე=ლუარსაბ მათქარიძე; შენ სწუხარ=სწუხხარ, უნდა ვუყვანეთ=ვიყოთ; გონე-ბის გახართავად=გასართობათ; უკაცრაოდ=უკაცრაავათ; ბედი მომეცი და სანახვეზე გადამადგეო=...სანებეზე; მაიკუნტა=მოიკუნტა.

2. „მლადიკავი. ტფილისამდე“: არა ხალხი=არც ერთი ხალხი; აქედ; შეუ-კვეთ ერთს ფეხმოტეხილს სალდათსა, რომელიც ბოლოს სტანციის გუშავად გამო-დგა=... ფეხმოტეხილს სალდათს, რომელიც ბოლოს სადგურის გუშავი გამოდგა (აღ-მოჩნდა); რაც კი დამეტოვა=დამეტოვებია; დავუდგევი ყური=დავუდგი...; გარდა გადარეული ლაპარაკისა არა შევატყვე რა=... ვერაფერი შევატყვე (ვერა შევატყვე რა); ყუთში რაჟი ბუზებს აღარ ვნახავდი, აშკარა იქნებოდა, რომ ყუთის თავი აუ-ხდია ვისმე=... ველარ ვნახავდი...; გროშიც არ დაჯდება=გროშთაც არ დაჯდება; მაშწონს; იმ ფიქრით მივეცი თავი ძილს, რომ ზვალე ცხენს ვიკირავებ და ისე გად-ვივლი მთებს=... ზვალ... ვიკირავებ და გადვივლი მთებს-მეთქი; ერთ და იგივე საგანზედ=ერთსა და იმავე საგანზე; მილაგებულნი ფიქრები=მილაგებული ფიქრები.

3. „მოთარანთ ქვრივი“: იგი სთეს=სთესს (თესავს). რუი; რუიღამ=რუ, რუ-ღან; იძლეოდა, არევოდეს, გამოიღევოდა (3 არ უნდა); ზევრს ამისთანაებს=ბევრ ამისთანას; რომ ეცქრანა=ეცქირა; ამის მერმედ=ამის შემდეგ; არა ხარჯი არ და-ზოგა=არავითარი ხარჯი...; დახუჭვილი=დახუჭული; ქრისტეშობისთვე=ქრისტეშო-ბისთვე; ავის ხიტყვით,—რაც სთქვი=ავი სიტყვით, რაცა სთქვი (კეთილხმოვანობა

მოითხოვს, რომ პირველ გამოთქმაში ერთი ს გამოაკლდეს, და მეორე გამოთქმაში ერთმარცვლოვანი რაც გახმოვანდეს).

4. „ლექსები“, ტ. I: გარშაო; ყვავილს სწოწს=ყვავილსა სწუწის; ყველა ყვავდება=ყვავის (ჰყვავის); მერედ=მერე, მერე; დავიწუბ კენობას; ელოდდა= ელოდა; ფრენა ციურნი=... ციური; კიდით კილამდინ=კილემდინ; ძრისტის სიტყვა-თა=ძრისტეს...; მე დავუკრამ; სიმრგვლივ=ირგვლივ; ჯერედ ხომ შენი ბედი=ჯერ ხომ შენი ბედი; მინამ=სანამ, ვიდრე; მინახვისხარ; შენ ამშვენებ; „უსულდგულო ცხოვრება ცის ნიჭად ნუ გგონია“=... ცის ნიჭი ნუ გგონია; ვერ მიმასწავლებ? = ვერ მიმასწავლი? — დალუპვილსა=დალუპულსა; მამა მომკვდომიყო=მომკვდომოდა; ციურნი ხმები; დავამთქნარევით=დავამთქნარეთ; სახლი არ ვარგდა=არ ვარგოდა; ძარღვში მი-დგია სისხლს=მიდგას...; ჯერ ეგრეთყო დამიჯერეთ, საზუთოთყო მერე იყოხ=ჯერ აგრე დამიჯერეთ, და საზუთი მერე იყოსთყო; აღსდექი=აღსდგეკი; თუ მიენდები= მიენდობი; ტვირთშიმენი ხალხი=ტვირთშიმი ხალხი; საწველ ფურად=მეწველ ფუ-რათ; წავა და ინახულებდა, წავა და შესჩივლებდა=წაიდოდა...; ამშვენებს= აშვენებს; ნახი, როგორც მშელია=... მშელია; დაჰბადავს=დაბადებს; უწონს=უწო-ნის (უწონავს); ვეღარ განუძლებს=გაუძლებს; დაჟანგებულნი=დაჟანგული; შესძლე-ბიუოს=შესძლებოდეს; მხვედრი=ხეიდრი; გარედ; ცეცხლი ჰჩნდოდა=... ჩნდა; მე ამოვეყ ფარასა ცხერისას=ამოვეყვი(ე)...; მე იქ გავერთვი=გავერთე (გართობა); ნუ-თუ მისდღეში არა გყოლია=შენს დღეში...; რასმეს=რასმე; გაუბედნია=გაუბედავს.

ბაკი წერეთლის თხზულებებიდან.

1. „ჩემი თავგადასავალი“: — ერთ ფასში იყიდება=ერთ ფასათ; ფრაქში გამო-კოხტავებული=ფრაქით...; ჩაუღვეს=ჩაუღვია; თავის შრომას=თავის შრომას; თელ-წინ მიდგია=... მიდგას; არასოდეს; მოწყალება=მოწყალება; ესენები ყველა, ესე-ები ყველა=ესენი, ყველა ეს; სათითაოდ; კვირის=კვირას; შამოშესმა, შამოშითა; უმარული; გაგებდნით; თამაშობები; მივედი სახლში, — სახლში დავბრუნდი= შინ...; ყველამ მოჩიხეს=ყველამ მიჩიხა.

2. „ლექსები“, ტ. I-II (1893 წ.): — გვიწამლიდა=გვიწამლადა; უნახევართ= უნახევართ; ხვალ შენ ეენახს ამოშიაფ=... ამოშიაფეთ; რომ გცოდნებოდათ=გცოდ-ნოდათ; ქარავლის; ანთებაებს, — ღირსებაებს, — მოჩვენებაებს; უპატრონოდ არ ვარ-გივართ=უპატრონოთაც არ ვარგვართ; მისთვისც, — რომლითც=მისთვისაც, რომლი-თაც; შესვავს, — ისხავს, — ურტყავს; მაშწონხარ; ვიწვიდე, ვით აბედი=ვიწოდე; უდროვოდ=უდროით; განქრა, განქრეს; გაცხვენია=გერცხენი; დამფრთხარი= დამფრთხალი; მოძმებს=მოძმეებს; მიმალამთ; შიშის ქრად=ქარათ; მისდო ხელი= მოსდვა (მოხვია ხელი); გულშიდა=გულში; სახლში მივედი; მათ მომხრებს=მო-მხრეებს; დადგომილან=დამდგარან; ვერავის ვერ შეგადრი=ვერავის შეგადარებ; არავის მივედილ არც ჯილდოში და არც ფულში=... არცა ჯილდოთ და არც ფუ-ლათ; წმინდა სისხლით ღებულსა=(შე)ღებულსა; ვნახამ; აჯანლია=აჯანებული; ყოვ-ლისფერს=ყველაფერს (ყოველიფერს).

3. „მოჩინაჲ მისითაჲ“: — გილოცავ თქვენ გამარჯობას, — გამარჯობა და-რჩათ=... გამარჯვებას, — გამარჯვებას; წავეთა სასოებისა—წარკეთა; საბოლოოთ= საბოლოოთ; ჰფერავენ, ჰყერავენ=ფერვენ, კერვენ; შევარდნულადო=შავარდნულა-თო; გამაგზავნეს=გამგზავნეს; უნცროსმა=უმცროსმა; საერო საქმებს=საქმეებს; გაუღწიათ ბერძნები=დაუღწეიათ ბერძნები; აჯანის, აჯანინდა=გზანის, გზა-ვინდა; ქართველები ბერძნებისაგან დარჩენილყვენ მიტევებული=... მიტოვებული

(მეტევემა ქორ-მიმინოზე ითქმის — ქორი ხოხობს ზიუტევესო და სხვ.); შენსებრ=შენ-ებრ; ვეცადოთ უველაშ=ვეცადოთ ყველა (ყველანი); სიღამაც=საიდანაც.

თანამედროვე სხვადასხვა ქართველი მწერლის თხზულებებიდან.

1. ზელის გადასოზა=ზ. გადასმა; 2. ცრუმორწმუნოება (ნახ. ლექსიკ.); 3. ძვი-რათ შეხედებით=იშვითად შ.; 4. მიხედა, რაშიც იყო საქმე=მ., რაც მოხდა; 5. ბაი-რონის ჩაილდ-გაროლდი=ზ. ჩაილდ-მაროლდი; 6. ნამეტარი=ნამეტანი; 7. მკერმე-ტყველება=მკერემეტყველება; 8. მიშალაის მთები=ჰიმალაის მთები; 9. შავში ჩა-ცმული, თეთრში გამოწყობილი=შავათ ჩ., თეთრათ გ.; 10. ბეჭდის თვალეზი=ზ. თვლები; 11. ღაწილი=ღაწული; 12. რისიც თქმა გვსურდა=რის თქმაცა გვ...; 13. მებურთალნი=მობურთალნი; 14. რას შვებით?=რას შერებით? 15. ღელა ბეშს ძუძუს აქმევდა=... ძუძუს აწოვებდა; 16. მერხვის ფოთელი=ვ. ფოთოლი; 17. ქარგ ფასში გაყიდა=ქარგ ფასათ გ.; 18. უმფროსი ძმა=უფროსი ძ.; 19. მღონ=ოლონდ; 20. აქამდისინ=აქამდი; 21. ამშვენებდა; 22. ასხავენ=ასხმენ; მმართეგს=მართებს; 23. რასშეს=რასს; 24. შაშინათვე=მაშინვე; 25. ბებერისავით შემომცქეროდნენ=ბებერივით შემომცქეროდნენ; 26. ცოტა არ იყევს=... იყოს; 27. საუკუნოების გან-მავლობაში=საუკუნეების გ.; 28. რაშია საქმე?=რა ამბავია? რა მოხდა? 29. მხოვნის ასრულება ვერ შემოძლიან=... არ შემოძლია; 30. სხვადასხვა ფერისანი არიან=... ფერის არიან; 31. შევარდენი; —32. პატარა, მაგრამ გიჟ წყალს=პატარას,...; 33. მწირ, გამოფიტულ ნიადაგზე=მწირს,...; 34. გაეკეთებინა, გაეთავებინა=გაეკეთებია, გაე-თავებია; 35. ისეთ ადგილებში, რომელი ადგილიც ...ისეთ ადგილებში, რომელიც ...; 36. ღაბოლოს=ბოლოს, დასასრულ. ღა მრავ. სხვ.

ფრაზეოლოგია

(წინადადების ნაწილთა წყობა).

წინადადების ნაწილთა წყობას, თუ რომელ ნაწილს რა ადგილი უნდა ეკავს, თავისი წესები და კანონები აქვს — და არ შეიძლება ფრაზის დაწყობა იმის მიხედვით, თუ რომელ მწერალს როგორ მოეპრიანება და ფრაზის რომელი ნაწილი ფიქრსა და ენას უწინ მოადგება. ფრაზის ლამაზ დაწყობასა და აშენებას ისევე გულდასმით უნდა მოფიქრება, როგორც შენობის არქიტექტურის სილამაზეს, და სრულქმნილი შემოქმე-დების წინაშე დიდათა სკოლდენ ის მწერალნი, რომელნიც, ვითომდა ზეშთავონების რაშზე შემსხდარნი, ფიქრ-აზრთა მერანს უგზო-უკვლოთ მიაქროლებენ და უკან არ იხედებიან — სისწრაფით გააკფული გზის ხელაბლა გულდასმით დათვალთვლებას არ ცდილობენ, რომ აქა-იქ ხრამები ღოროჩოლორ ნაპირები შესაწორონ ღ შელამაზონ. ისინი ერთ წამსაც არ უნდა ივიწყებდენ, რომ მარმონია, სილამაზე — საერთოდ გარე-განი მშვენიერება — თუ მეტის არა, ნაკლები მნიშვნელობის არ არის, ვიდრე მშვენიე-რება შინაარსისა.

შეუძლებელია ყველაფრის თეორეტიულათ განსაზღვრა, თუ წინადადების რომე-ლი ნაწილი სად უნდა იყოს მოთავსებული. რაც რომ ამ ფარგალში მე დაქირავება და გამოცთილება მაქვს, ვფიქრობ — მკითხველს რამდენიმე მაგალითით უფრო ადვი-ლათ შეუძლია გაითვალწინოს, ვიდრე თეორეტიული დებულებებით. თეორეტიულათ, მაგალითად, ცნობილია (და ამ ჩემს წიგნშიც ზევით მოხსენებულია), რომ შემასხმენელს ქართულ ფრაზაში უმთავრესათ ფრაზის ბოლოში აქვს ადგილი; მაგრამ არის შემთხვე-

ვები, როცა ეს ასე არ ხერხდება და იგი სადმე წინ უნდა დაისვას. თეორეტიულათ კიდე შეიძლება შემდეგის თქმა: ფრაზაში პირველი ადგილი იმ სიტყვას უკირავს (წინადადების იმ ნაწილს), რომელზედაც განსაკუთრებული ყურადღებაა მიქცეული, და ეს სიტყვა—ეს ნაწილი შემამსენელის წინ დაისმის.

მაგალითები: 1. ჩვენი დედაქალაქი მთელია: —აქ ჩვეულებრივი—დამოუკიდებელი აზრია გამოთქმული და წყობაც ჩვეულებრივია;— 2. მთელია ჩვენი დედაქალაქი: —ამ წყობით ის აზრი გამოსცვივის, რომ მთელია ჩვენი დედაქალაქი, და არა სხვა, რომელიც უნდა იყოს;—3. ბიორგი მთელის გაგზავნა: —აქაც ჩვეულებრივი წყობით ჩვეულებრივი აზრია გამოთქმული;— 4. ბიორგი გაგზავნეს მთელის: —ამგვარი წყობით ის აზრი გამოითქმის, რომ მთელის ბიორგი გაგზავნეს, და არა სხვა ვინმე;—5. მთელის გაგზავნეს ბიორგი: —ამგვარი წყობა გვეუბნება, რომ ბიორგი მთელის გაგზავნეს, და არა სხვაგან.

ახლა, ფრაზის ნორმალური დაწყობის გასაცნობათ, წინადადების ნაწილთა დალაგების გასათვალწინებლათ, რამდენმე მაგალითს მოვიყვან—შესთომებით, როგორც ჩვენს მწერლობაშია ნახვარი, და ჩემი შეხედულებისამებრ იქვე გავასწორებ (წყობასაც, ეტიმოლოგიასაც და სხვ):

1. „მოთარაანთ ქვრივი, რაც უნდა მდარე მოსავალი ყოფილიყო, სამს საპალნეს ღვინოს მაინც გაჰყიდდაო ყოველ წლივ“ („მოთარ. ქვრ.“); —აქ არც ფრაზაა რიგიანათ დაწყობილი—და ეტიმოლოგია (სამს საპალნეს ღვინოს) დღევანდელ სალიტერატურო ენას ეწინააღმდეგება; უნდა იყოს (გახაზულის მაგიერ): ყოველწლივ სამს საპალნე ღვინოს მაინც გაყიდდაო.

2. „შველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა მოთარაანთ ქვრივს თავის ქმრისაგან“ (იქვე)=მოთარაანთ ქვრივს თავისი ქმრისაგან ყველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა.

3. „მეთრი და ფაფუკი ღრუბელი ნაქერ-ნაქერ აქა-იქ მიდიოდ-მოდიოდა წუნარად და აუჩქარებლად გადაწმენდილ ცაზედ, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ეძებნო ხელი-ხელს გადასაბმელად“ (იქვე)=მეთრი და ფაფუკი ღრუბელი გადაწმენდილ ცაზე აქა-იქ ნაქერ-ნაქერ წუნარათა და აუჩქარებლათ მიდიოდ-მოდიოდა, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ხელი-ხელს გადასაბმელათ ეძებნო.

4. „მერე თითქო რალა ხიდი გაიდოო მორევიდამ გამოსასვლელად, წამოდგა ფეხზედ და ხმამალა სთქვა“ (იქვე)=მერე, მორევიდან გამოსასვლელათ თითქო რალა ხიდი გაიდოო, ფეხზე წამოდგა და ხმამალა-სთქვა.

5. „პრჩილი ახალს ვენახს აშენებდა და უნდოდა მიწა ქანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-უჯრად დაეყო და ისე მოერიგებინა ვაზი მწკრივად და ლარზედ“ (იქვე)=პრჩილი ახალ ვენახს აშენებდა და უნდოდა მიწა ქანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-უჯრათ დაეყო და ვაზი მწკრივათა და ლარზედ ისე მოერიგებია.

6. „სოფელი ეშურებოდა ვენახებიდამ შინ თივის ზიდვას საქონლის გამოსაკვებად ზამთარში“ (იქვე)=სოფელი, ზამთარში საქონლის გამოსაკვებათ, ვენახებიდან შინ თივის ზიდვას ეშურებოდა.

7. ბევრი „უწმინდურია თავისი ტყაპუკით კი არა, ზოგჯერ თავის გულითაც“ (იქვე)=ბევრი არა მარტო თავისი ტყაპუკით, არამედ ზოგჯერ თავისი გულითაც უწმინდურია.

8. „მკერდზედ სცემდა თოვლივითა მოხუცებულს თეთრი წვერი“ („ღიმიტრი თავდად.“). —ამგვარი წყობით ისეთი აზრი გამოდის, თითქო წვერი მოხუცებულს თოვლივით სცემდაო; უნდა იყოს: მკერდზე სცემდა მოხუცებულს თოვლივითა თეთრი წვერი.

9. „თამარ-ცბიერი რომ დაიბეჭდა ცალკე წიგნად და ზედ ათი შაური ეწერა ფასი“.... (ბაკის „ჩემი-თავგადასავალი“) = „თამარ ცფიერი“ რომ ცალკე წიგნათ დაიბეჭდა და ზედ ფასი ათი შაური ეწერა....

10. „ამ ახირებულობას ისე იყვენ მიჩვეული დიდი და პატარა, რომ უამისოდ ვერც კი შეეძლოთ წარმოედგინათ სადილ-ვახშმის კამა“ (იქვე) = დიდი და პატარა ამ ახირებულობას ისე შეჩვეული იყვენ, რომ უამისოთ სადილ-ვახშმის კამა არც კი შეეძლოთ წარმოედგინათ.

11. „მერიქიფეებს ეპირათ ხელში ღვინით სავსე ღოჭები და, დაიცლებოდა თუ არა ვისიმე კიკა, მაშინვე აავსებდნენ“ (იქვე) = მერიქიფეებს ღვინით სავსე ღოჭები ეპირათ ხელში და, ვისიმე კიკა დაიცლებოდა თუ არა, მაშინვე აავსებდნენ.

12. „ეს ზნე მოუვლიდა ხოლმე უფრო ხშირად მაშინ, როდესაც უნებურად გამო-ალვიძებდა ვინმე“ (იქვე) = ეს ზნე უფრო ხშირათ მაშინ მოუვლიდა ხოლმე, როდესაც ვინმე უნებურათ გამოალვიძებდა.

13. „ხელში ეპირა წყება და, შეეშლებოდა თუ არა ბავშვს კითხვა, უცხუნებდა და უცხუნებდა“ (იქვე) = ხელში წყებელი ეპირა, და ბავშვს, კითხვა შეეშლებოდა თუ არა, უცხუნებდა და უცხუნებდა.

თანამედროვე ურუნალ-გაზეთებიდან და სხვ.

14. პარლამენტი იხილავს საკითხს ჯარების გაგზავნის შესახებ ჩინეთში = ... ჩინეთს ჯარების გაგზავნის შესახებ; ან: პარლამენტი ჩინეთს ჯარების გაგზავნის საკითხს იხილავს.

15. ისე მძლავრათ დააქირა მზემ თავისი სხივები დედამიწას, რომ.. = მზემ დედამიწას თავისი სხივები ისე მძლავრათ დააქირა, რომ.....

16. გავიდა ჯარი ქალაქიდან და დაადგა ბრძოლის ეელისაკენ მიმავალ გზას = ჯარი ქალაქიდან გავიდა და ბრძოლის ველისაკენ მიმავალ გზას დაადგა.

17. განზრახულია შეიკრიბონ მთავრობათა წარმომადგენელი მოსალაპარაკებლათ მშვიდობიანობის დამყარებაზე სახელმწიფოთა შორის = ... სახელმწიფოთა შორის მშვიდობიანობის დამყარებაზე მოსალაპარაკებლათ შეიკრიბონ.

ქარბი სტილის ნიმუშები პროზაში.

I. „ვისრამიანი“-დან:

1. რა რამინ ზურგანით მარაგს მივიდა, ვისი მუნ ველარა პოვა. მისისა სიხარულისა ვენავი გამვმარი ნახა და წალკოტი უყუავილო. ღარბაზსა შიგან ქუეყნისა მზე აღარ დახუდა, არცა საჯდომი მისთა თმათა სურნელობისაგან საესე გაიცადა, არცა ქალაქი პირველისაებრ მოხარული დახუდა. თუ სთქუა, დარბაზი და მიდამო რამინის გულისაებრ უმისობისათუის ტიროდა. იგი ამო დარბაზი, მისგან გასახარებელი, საყნადა უჩნდა ღ შექირეებითა, ვითა ბროწეული ქერქსა შიგან, გასქდა, ტიროდა სულ შეუღებლად; გაზაფრანებულსა პირსა ზედა მარგალიტსა აწვიმებდა. მისსა საჯდომსა ზედა პირი დასდვის და, ვითა იაღონი ვარდსა ზედა, ეუბნებოდა, კუნესოდა და საბრალოდ მოატქმიდა (გვ. 190).

2. ზაფხულისა ჟამი იყო: დღე ამო; მინდორნი, ველნი და წალკოტნი სამოთხესა გუანდეს; ხენი ნაყოფიანნი, წყალნი მდინარენი და მფრიმველნი ზედა დამღეროდეს; ნარგისნი მწდეთა გუანდის და იანი თავჩამოგდებულობითა მთურალთა; შტონი ნაყოფისაგან—წოშრევენისა გულიგუნისა სიტურფითა; ველნი სიმწუანითა ზურმუხტსა და მთანნი ბეგმდესა; ყოველი ქუეყანა ყუაილითა, სიტურფითა სულნელობითა ავისილიყო. საწუთრო ახალ სძლისაებრ ნაზობდა (გვ. 233).

3. თუ შეიდნივე ცანი ქალაღლად მქონდეს, სრულად ეარსკულაენი მწიგნობრად მყუეს, ღამისა ჰაერი მელანი იყოს, ასონი ფურცელთა, ქუიშათა და თევზთაებრ ხშირად სხდენ, აღსასრულამდინ იმედი და ნატრა ჩემისა მოყურისა ნახუისათუინ მქონდეს,—შენმან მზემან, ნახევარსა ვერცა მაშინ დაესწერ სურვილსა (გვ. 289).

II. „სიბრძნე-სიცრუის წიგნი“-დან.

მამოხდეს ჟამი რაოდენიმე. შეიწყალა ღმერთმან და მისცა ძე ესეთი, რომე სინათლითა მზე მოშურნობდა, ათხუთმეტისა დღისა მთოვარე ნათელს მისგან ითხოვდა, ეარსკულაენი მისს კამკამებას გაეცეფრებინა, შაენი მერცხლის მყარნი ბროლთა ზედან განპყრობით დაეშვენებინა, მელნის გუბენი გიშრის ლერწმით შემოესარა, ვარდი და ზამბახი ერთმანერთში აეყვავებინა; სახელად ჰუმბერ უწოდეს (კანონიერი ფორმებია: გაეცეფრებია, დაეშვენებია, აეყვავებია).

III. ილია ჭავჭავაძის „ბლაზის ნამშობი“-დან

(ჩვენი მართლწერის დაცვით).

მე სწორეთ, ნადირობის ტრფიალს რომ იტყვიან, ისა ვარ. საეკირველათ მიყვარს დაბურულს, ხმაგაკმენდილ ტყეში ხის ძირას ჯდომა და მიღებული გულის-ცემით ღოდინი ნათვალევი ნადირობისა. პრის რაღაც მოუწყინარი სიამოვნება ამ ხალისიან გართევაში. თუ გნებავთ, ამასაც კი ვიტყვი, რომ ნადირობა ცოდვაა: ყოველი სულიერი ღვთის დანაბადია, ყველას აქვს თანასწორი ნება ამ თვალმოუწეოდომელ ქვეყანაში ცხოვრებისა... მაგრამ რა გაეწყობა!.. ტყელათ კი არ გვარწმუნებს ჩვენი საღვთო წერილი, რომ პირველი სისხლი უბოროტო ქვეყანაზე კაცმა კაცისა დაანთხიაო. ძაცი

მოსისხლეა,—მეც კაცთაგანი ვარ. ბევრჯერ მინახავს ირემი, დამფრთხალი ძაღლისა-
გან, ბევრჯერ მინახავს—და ბევრჯერ გაუტაცია ჩემი გონება მის თავისუფალ სილა-
მაზეს. ზადაუნწევია ზურგზე თავისი შტოიანი რქები—და მორბის გამალებული, ლამაზი
და ამაყი, უკან მოჰყუფს ნაგეში ძაღლი. ძაღლს მიუღრბის საწყალი—და ზედ კი შეეხლე-
ბა ხოლმე კაცსა. რომელიც ამ შემთხვევაში ძაღლზედ უფრო შეუბრალებელი და
დაუნდობელია.

IV. აკაკის „ბაში-აჩუკი“-დან

(ჩვენი მართლწერით).

დიდი ხანია, რაც ახალმა ცხოვრებამ კახელის გულის ფიცარზე დღემდი ღრმით
დაბეჭდილი მისი ისტორიული ნაგრძნობი და ნაფიქრები გადაფხიკა... ქართულ ტკბილ
ლილინს, ვაჟკაცურ შეხმატკბილებასა და სასოების მომგერელ გალობას თათრულმა
შეჟაჟანებამ მოუღო ბოლო... ტკბილი ჩანგური და საღამური ზურნა-ჰიანურმა
ჩაყლაპა...

დ ა მ ა ტ ე ბ ა

(კრიტიკული გარჩევა)

I. სუბიექტური პრეფერენციები და ობიექტური პრეფერენციები

აკაკი შანიძის (1920 წ.).

II. სალიბერალური პარტულისათვის

პროექტი ქართული ორთოგრაფიის სადაო საკითხების მოსაწესრიგებლად, შემუშავებული საორგანიზაციო კომისიისა და მიღებული სასწავლო კომიტეტის მიერ (მასალები კონფერენციისათვის), — 1921 წ.

დამატება I.

აქაპი შანიძის

ზნეობრივი და მეცნიერული ავლადილება

(ქართული ენის გრამატიკის ფარგალში მისი ნაშრომის გამო).

მე აზრათა მაქვს - აკაი შანიძე მკითხველ საზოგადოებას ორი მხრით გაეაცნო: როგორც ადამიანი და როგორც მეცნიერი. პირველს მის თვისებას მკითხველები იმ მიწერ-მოწერიდან გაიცნობენ, რომელიც მე მასთან ჩემი გრამატიკის შესახებ, მისი რეცენზიის გამო გავმართე (ფოტის საშუალებით). აქ მე მკითხველს მოწიწებითა ვსთხოვ - ჩემი პირველი წერილების კილოს დაუევირდეს და კარგათ გაითვალწინოს, თუ რამ გამოიწვია უკანასკნელის ჩემი წერილის გაბრაზებული კილო. — ზოლო მეორე ღირსების, ე. ი. აკაი შანიძის მეცნიერული ავლადილების, ახსნასა და განმარტებას ამის მოინტერესენი ამ ჩემი წერილის მეორე თავში ამოიკითხვენ.

I. აქაპი შანიძის აღამიანობა

(მასთან მიწერმოწერა ჩემს გრამატიკაზე მისი რეცენზიის გამო).

პირველი ჩემი წერილი.

ღიდათ პატივემულო ბ. აკაი! სარეცენზიო ამომისიისაგან დადგენილი რეცენზია ჩემი წიგნებისა („ქართული გრამატიკა“, წ. I და II) მაქცნობეს—და ვხედავ, რომ უსამართლობა მკირს. ამომისიის თურზე „მრავალი თვალსაჩინო ნაკლი“ უნახავს ჩემს წიგნებში—და მაინც კიდევ ნებადართულად უტენია. მადლობის მეტი რა მეტქმის, როცა წიგნებში მრავალი თვალსაჩინო ნაკლია—და, ჩემი პატივისცემისათვის, მაინც კიდევ, თუნდ ღრუბითაც, ნებასა რთვენ!..

მე თქვენდამი, როგორც ერთგორი რეცენზენტისადმი, ორი სათხოვარი მაქვს—და იმედია ამისრულებთ: 1) გაუცანიოთ ჩემს მოხსენებას, რომელსაც ამასთანავე სარეცენზიო ამომი.იას ვუგზავნი, და, თუ იგი საფუძვლიანათა სცნოთ, სიმართლეს ნუ დამიკარგავთ, და 2) მომეცით საშუალება შემდგომი გამოცემისათვის მხედველობაში მივიღო ყველა ის შენიშვნა, რომლის გამოც ჩემს წიგნებს წუნსა სდებენ;—ამისთვის კი საპიროა პირადათ თქვენი და საერთოდ ამომისიის შენიშვნები ხელთ მქონდეს—და გთხოვთ, მოწიწებითა გთხოვთ, როგორმე ამ მოკლე ხანში მომაწვდინოთ ყველა შენიშვნა, რომელზედაც ამომისიამ თავისი დადგენილება დაამყარა.

იმედი მაქვს - უპასუხოთ არ დამტოვებთ.

თქვენი სილოვან ზუნდაძე.

სოფ. ალაგონი, 1919 წლის 10 აგვისტოს.

აქაპი შანიძის პასუხი*)

15 VIII 1919 წ. ტფილისი.

ღიდალ პატივემულო ბატონო სილოვან,

ჩემი რეცენზია თქვენი გრამატიკისა ამომისიის თავმჯდომარეს აქვს გადაცემული და განზრახულია, სხვა რეცენზიებთან ერთად, დაიბეჭდოს. თქვენ, როგორც ავტორს, უფლება

*) ბ. შანიძის წერილები სრულიად უცვლელათ იბეჭდება, გარდა მთავრულებისა.

გაქვთ, რომ რეცენზიის დაბეჭდვამდეც მოითხოვოთ მისი პირი, რომელსაც ალბათ გადა-
ალეზინებდნ და გამოგვიგზავნიან. ჩემი მურითაც ესთხოვ ქოშისიის მდივანს, რომ ჩემი რე-
ცენზიის პირი გადალენინოს და თქვენ გადმოგიგზავნოს, რაც შეიძლება: მალე.— თქვენი
მოვსენება ჯერ არ მინახავს, მაგრამ თუ ჩამოსულია, მე მაგონია, გადმოცემენ წასაკითხად.—
ღარწმუნებული უნდა ჰქონდებოდეთ, ბატონო ჩემო სილოვან, რომ თქვენი წიგნის გარჩე-
ვის დროს მე მალაპარაკებდა მხოლოდ ჩვენი სკოლის ინტერესი და სალიტერატურო ენის
ბედი. მა თუ მაინც, მიუხედავად თქვენი წიგნის მრავალი თვალსაჩინო ნაკლისა, მე
შესაძლებლად ვცანი (და ქოშისიის წიგნებმა ეს ჩემი აზრი გაიზარეს) მისი ღრეობით
ნებადართვა, ეს არა თქვენი პატივისცემისათვის, როგორც თქვენა გგონიათ, (ჩემი პა-
ტივისცემა თქვენდამი დილია, მაგრამ კიდევ მეტია ჩემი პატივისცემა ქართული სამწერლო
ენისადმი), არამედ იმ უმწეო მდგომარეობისა, რომელშიაც იმყოფება ჩვენი ღლეწანდელი
სკოლა საველმძღვანელოთა უქონლობის გამო.—

მარად თქვენი პატივისცემელი ბ. შანიძე.

ჩემი მეორე წერილი. 26 VIII 1919 წ.

ბ-ნო ბაკი! თქვენი პასუხი მივიღე--და მადლობას გწირავთ, რომ პასუხი არ დამი-
გვიანეთ, —თუმცა წერილს გზაში დაუგვიანებია, რადგან თქვენ საქამისერზე გაგიგზავნიათ,
და მე კი 20 აგვისტოდან ძუთაისში ვარ.

ბ-ნო ბაკი, თქვენი წერილის კილო ისეთია, რომ, გაცუბოთ, ჩემი წერილი საწყე-
ნათ მიგიღიათ, და მე კი ფიქრათაც არ მომსვლია თქვენი წყინება, მით უფრო, რომ არც
ვიცოდ, თუ სარეცენზიო ჩეზოლიჯისი ავტორი თქვენ იყავით. ჩემი წერილის შავი ხელ-
თა მაქვს, ერთხელ კიდევ გადვიკითხე—და მიკვირს, რა სახეთ შიგ საწყენი!.. თვით მე კი
მაქვს საბუთი ნაწყენი ვიყო, რადგან ის რეცენზია, რომელიც თქვენს „ქოშისიას“ მიუღია,
სამართლიანი არ არის. თქვენს წერილში თქვენ ამბობთ: „მე მალაპარაკებდა მხოლოდ
ჩვენი სკოლის ინტერესი და სალიტერატურო ენის ბედი“-ო, და რატომ ფიქრობთ, რომ
ჩემთვის ეს ინტერესი და ბედი უცხოა?! 35 წელია მე ქართულ შკოლასა და ქართულ
ენას ვეძახებები—და ნუთუ ერთი კალმის მოსმით ფიქრობთ მთელი ამ ხნის გულმოდგინე
სამსახური წყალში ჩამოყარათ და ქართული შკოლისა და ენის მტრათ დამსახოთ?!.. არა,
მე მტერი არა ვარ არც ქართული შკოლისა და არც ქართული ენისა, და თუ ჩემი შეზე-
დულება ქართული სალიტერატურო ენის შესახებ განსხვავდება ზოგიერთების შეზედულე-
ბისაგან--და მათ შორის, როგორცა ჩანს, თქვენი შეზედულებისაგანაც, ეს კიდევ იმას არ
ნიშნავს, რომ მე მტერი ვარ და თქვენ კი მოყვარე ჩვენი შკოლისა და ენისა. ჩვენ მხოლოდ
სხვადასხვა აზრისა ვართ სალიტერატურო ენის შესახებ—არც მეტი და არც ნაკლები, და
ვინ უფრო მართალია, ამას მიუდგომელი მომავალი გამოაჩენს. შეიძლება ზოგიერთ მაშიმე
ვცთვებოდე (შეუცხოებელი ვინ არის?!), მაგრამ თქვენც ხომ შეიძლება ცთვებოდეთ, რადგან
თქვენც ადამიანი ხართ!.. მაგალ., რა საფუძველია იმისა, რომ ახალმა ქართულმა ენამ,
კოცხალი ხალხის ენამ დაიცვას უძველესი ფორმები და ძველი მართლწერა, არქაიზმები,
რომელსაც, როგორც თქვენი წერილიდან და „პრომეთე“-ში მოთავსებული თქვენი წერი-
ლებიდანა ჩანს, თქვენ მისდევთ, მაგალ. ძფილიხი, მოვსენება, მვხრითაც, საველმძღვა-
ნელო, ჰმრძანდებოდეთ და სხვ?.. თქვენ ფიქრობთ—ასე სჯობიაო, მე კი სხვანაირათ
ფიქრობ—და ნუთუ თქვენ უღლება გაქვთ სთქვით, რომ ჩვენ ორში მხოლოდ თქვენ გა-
ლაპარაკებს ქართული შკოლის ინტერესი და სალიტერატურო ენის ბედი?!.. არა, ბ-ნო
ბაკი! ასეთი ლაპარაკი და მსჯელობა შეურაცხყოფელია მთელი ჩემი ადამიანობისა—და
მე ეს არ დამიმახურობია.

როგორც გადმოცემს, ნიკოლაიშვილის გრამატიკა თერმე უმიზეზოთ მიგიღიათ, და
მისი გრამატიკა ჩემისაგან მით გაირჩევა, რომ იგი უკანასკნელ გამოცემაში ენებით ბრუნ-

ვაში დაბოლოებას ღ-ს ხმარობს (თავდაპირველად კი თ-ს ხმარობდა) და ხმნებში — ჰ-ს, მაგრამ ამ უკანასკნელს ისე უთავბოლოთ ხმარობს, რომ თავის „კანონს“ (!!) თვითონაც არ ემორჩილება... ღანარჩენი თითქმის ყველაფერი ჩემი აქვს თავის წიგნში შეტანილი: ჩემ-მიერ გამოკვლეული და შემუშავებული წესები და კანონები, მრავალი მაგალითიც კი მზამზარეული შეუტანია უცვლელად; — გარდა ამისა — იქ „პროვინციალური“ საკმაოდ შეგხედებათ, ის „პროვინციალური“, რომლისთვისაც მე ჯერას გნებავთ მაცვთ, მაგალ.: მწყეის (გვ. 8), იზღება, ზავში (9), ბძანება (10), შკოლა (11), ხხალი (23), იყვენ (41 და სხვ.), რაფერ (48), და სხვ. და სხვ. (იხ. ნიკოლ. გრამ. მე-3 გამოც.). ზევრია იქ თვალსაჩინო შეცთოპაც წესებსა და გამოთქმებშიც, მაგრამ ახლა აქ ამის აღნიშვნისათვის დრო და ადგილი არ არის...

მიუხედავად ყველა ამისა, მე ჩემს მოხსენებაშიც ვაცხადებ და თქვენც გიცხადებთ, რომ ჩვენი სახელმწიფოებრიობის პატივისცემა და მისი დაცვის შეგნება კარგათ მესმის — და ამიტომ ჩემს თავს მოვალეთ ჩავსთელი ოფიციალურად მივიღო ის ფორმები, რომელსაც სახელმწიფო ყველასათვის სავალდებულოთ შემოიღებს, და ჩემი წიგნების მომავალ გამოცემაში შევიტან შესწორებას იმდენად, რამდენათაც ამას კანონი დამავალებს. ამიტომაც აუცილებელია მთავრობამ მიანდოს რომელსამე ავტორიტეტულ კომისიას შემუშავება და გამოცხადება სახელმძღვანელო წიგნებში სავალდებულოთ სახმარებელი ფორმებისა. სანამ ეს არ მომხატარა, მანამდე თითოეული მკვლევარისა თუ რეცენზენტის აზრს ინდივიდუალური ხასიათი და მნიშვნელობა ექნება — და შეუძლებელია ამგვარი აზრი ყველასათვის სავალდებულოთ გახადოთ, მართვარობა არა მარტო გრამატიკაში, სხვა სახელმძღვანელოებშიც უნდა იქნეს დაცული — და მხოლოდ მაშინ შეიძლება ქართული ენის სწავლება თანდათან კალაპორტში ჩადგეს. რაც შეეხება შეცთომებს, რომელიც მთავრობისაგან დაკანონებულ ფორმებში — ეპეი არ არის — შეიპარება, იმათი შესწორება თანდათანობით მოხდება — ისევე კანონიერი გზით, და არა ვისიმე თვითნებობით, ე. ი. მცოდნე პირთა დასაბუთებული შენიშვნების მიხედვით, რომელსაც შემდეგ მთავრობაც დააკანონებს.

ასეთი უნდა იყოს, ჩემის აზრით, გზა შკოლაში ქართული ენის ერთგვარობის შემოღებისა, და თუ ამ აზრს თქვენც იზიარებთ, სხვებთან ერთად, ვინაც მთავრობასთან ახლოს ხართ, შეეცადეთ — რაც შეიძლება მალე დააკანონოთ განსაზღვრული ფორმები და მით ავტორებს საშვალება მოგვცეთ ჩვენი სახელმძღვანელოები სათანადოთ შევსწოროთ.

ბ-ნო აკაკი, თქვენ იწერებით, ჩემს რეცენზიას გამოვგზავნიებო, და არ ვიცი, რომელ რეცენზიაზე ბძანებთ: მოკლე რეზოლიუციაზე, თუ დეტალურ რეცენზიაზე. რეზოლიუცია მე უკვე ვიცი (კომისიის მდივანმა უკვე მაცნობა), ხოლო დეტალური რეცენზია არ ვიცი — და სწორედ ეს არის ჩემთვის საჭირო, რომ შემდეგი გამოცემისათვის ვიხელმძღვანელო. თუ ამ დეტალურ რეცენზიას გამოვგზავნიებთ ორივე წიგნისას, დიდათ დამავალბებ — და ვეთები თქვენი შენიშვნები კეთილად გამოვიყენო... მაგრამ კიდევ ვიმეორებ, რომ საჭიროა დაუყოვნებლივ შემუშავდეს სალიტერატურო ენის განსაზღვრული ფორმები, რათა ყველამ იცოდეს, თუ რა ფორმები იხმარონ სახელმძღვანელოებში და რა ფორმები ასწავლონ შკოლაში...

თქვენი პატივისმგებელი ხილოვ. ზუნდაძე

ქუთაისი, 1919 წლის 26 აგვისტოს.

ჩემი მესამე წერილი. ნ X 1919 წ.

ბ-ნო აკაკი! ჩემი მეორე წერილი მიღებული გექნებათ — და იქიდან გაიგებდით, თუ რა უკმაყოფილობა გამოიწვია ჩემში „კომისიის“ უსამართლო დადგენილებამ. მაშინ მე თქვენი შენიშვნები წაკითხული არ მქონია, ახლა კი ხელთა მაქვს კაი ხანია, რამდენჯერმე გადვიკითხე — და ყოველთვის, როცა თქვენს შენიშვნებს ვიგონებ, ჩემს თავს ვეკითხები: რამ

გაღიწვია ეს ადამიანი, რომ ასეთი შეურაცხყოფელი კილოთი მიხსენიებს—იმის მაგიერ, რომ ღინჯის, დარბაისლური კილოთი გაერჩია წიგნი, როგორც შეშენის მეცნიერების მიმდევარ ადამიანსმეტქი!..

თქვენი შენიშვნების შესახებ მე ახლო მომავალში ალბათ პრესაში დამპირდება საუბარი. მაგრამ ჯერჯერობით მინდა გავიგო, რამ გაღიწვია თქვენი მხრით ასეთი შეურაცხება ჩემი პირიუბებისა, როცა ასე დაუსაბუთებლათ უბრტყეობთ ქვეყანას, თითქო მე სრულიად არაფერი გამეგებოდეს იმ საგნისა, რომელსაც ვიკვლევ!.. ამისხენით, რა აზრია თქვენს დაცინვაში მეგრული „გოკვათუა“-ს შესახებ? რა შეტომაჲს პოულობთ თქვენ ამ შემთხვევაში?—ხაზოგადოთ თქვენს შენიშვნებს უმეტეს ნაწილათ არავითარი განმარტება არ ახლავს, თქვენი აზრი და საფუძველი არა ჩანს—და საჭირო კი არის, რომ თქვენი საკუთარი აზრი და შეხედულება იყოს აქ დასაბუთებული, რათა თქვენს მართლმსაჯულობას მეტი ფასი ექნეს.

იმედია გამაგებინებთ, თუ რა უბრტყარი საბუთი და საფუძველი გაქვთ იმისათვის, რომ დაცინვის საგნათ გაგიხთივართ!..

თქვენი სილოვ. ხუნდაძე.

1919 წლის 5 ოქტომბერს.

პ. შანიძის პასუხი. 13 X 1919 წ.

ბატონო ჩემო სილოვან,

ჰამათის სურვილი არა მაქვს და არც დრო მაქვს საამისოდ. მე გადმოცემული მქონდა გასარჩევად თქვენი წიგნი და მე ამ წიგნთან მქონდა და მაქვს საქმე. თქვენი დაცინვა ფიქრადაც არ მომსვლია. თქვენს გრამატიკაში მოკლეულ მასალებს რომ ვარჩევდი, შიკს სხვათა შორის, მეგრ. გმ.—და იმერეთში ვმარებულ გმ.—ნაწილაკის შედარება შემხვდა. მათი შედარება კი იმას ჰმოწმობს, რომ გრამატიკის ავტორი, (გეწყინებთ, მაგრამ უნდა ვთქვა მაინც) ჩამორჩენილია ენათმეცნიერებაში, რადგანაც გარეგნული მსგავსება მისთვის საკმარისი ყოფილა, რომ შედარებაზე ჩამოაგდოს ლაპარაკი.

თქვენ განხრახვა გქონიათ ჩემი კრიტიკის შესახებ შენიშვნები დაპბეკდოთ პრესაში. ძეთილი და პატიოსანი, მაგრამ თქვენი შენიშვნები შეიძლება მხოლოდ მას შემდეგ დაიბეკდოს, როცა ჩემი გარჩევა თქვენი წიგნისა დაპბეკდილი იქნება სრულიად და უცვლელად.

თქვენ უსამართლობაზე ჰლაპარაკობთ. ბეთანვებით, რომ ქომისიის დადგენილება უსამართლო იყო, რადგანაც ჩვენი სკოლა, დროებით მაინც, უნდა შეურიგდეს თქვენი წიგნის ვმარებას და ჩვენმა ბავშვებმა ერთხანს კიდევ თქვენის თვალით უნდა უცქირონ ქართული ენის ბუნებას და გრამატიკულ აგებულებას. თქვენი პ. შანიძე.

P. S. პრესის თვალყურის დევნებისათვის (განსაკუთრებით ქუთათურისათვის) მოცალდება არა მაქვს და მაღლობელი ვიქმნები, თუ მაცნობებთ, როცა თქვენი შენიშვნები დაიბეკდება.

პ. შ.

ჩემი მეოთხე წერილი. 16 X 1919 წ.

ბატონო პაკი! შეანასწელ თქვენს ბარათში იწერებით: „მე თქვენს წიგნთან მქონდა და მაქვს საქმე, თქვენი დაცინვა ფიქრადაც არ მომსვლია“-ო. ამგვარ შემთხვევებზეა ნათქვამი: „ფიცი მწამს, და ბოლო მაქვირებებსო“! საკმობ დავრწმუნდი, რა „ადამიანთანაც“ მაქვს საქმე. თქვენს რუცენხიაში ნათქვამია: 1) „ეს სილოვანისებურად გაგებული კეთილხმოვანება“, 2)... „ქართული ფორმების შესაღარიბელი მასალების მოყვანა ისეთი ცოდნით არ შეიძლება, როგორიც მქონია გრამატიკის ავტორის“; 3) (მეგრული გოკვათუა-ს და იმერული გოუქრა, გოუყვეთა-ს) „ერთმანეთთან შედარება ვერც ბატ. სილო-

ვანს შესძენს სახელს და ვერც მოწაფეს ცოდნას“; 4) „გრამატიკიდან არა სჩანს სრულეობით, რომ ავტორს თვალსაყრდენი ედევნებინოს ქართული გრამატიკული ლიტერატურისათვის“-ო, და სხე.

ბაბა რა სამართლიანობა უნდა მოეთხოვოს იმისთანა „ადამიანს“, რომელსაც ისიც კი არ ესმის, რომ ამგვარი ფრაზები შეურაცხყოფელია ადამიანისა, დაცინვაა—და ისიც სრულიად უსაფუძვლო, რადგან ამის დამამტკიცებელ საბუთად ერთი სიტყვაც არ არის მოყვანილი.—„შედანდებათ“ კიდევ თქვენს კედრაზე წერილებშიც შეურაცხყოფელ კილოსა და ფრაზებს ხმარობთ,—მაგალითად, უკანასკნელ ბარათში: „გრამატიკის ავტორი (ე. ი. ვითომ მე) ჩამორჩენილია ენათმეცნიერებაში“-ო!..

ნება მომეცით მოგახსენოთ, ბ. ბაკი, რომ ჯერ არც კაცობრიობას გაუგია რაიმე ბაკი შანიძის მეცნიერებისა და არც საქართველოს, და, როგორცა ჩანს, ვერც მომავალში გაიგებს, რადგან მართალი ნათქვამია, რომ „სახავე მოზერეს სასკოლოში შეეტყობა“-ო. რაც შეეხება თქვენს მეორე მაღაყინურ ფრაზას: „გეთანხმებით, რომ ქომისიის დადგენილება უსამართლო იყო, რადგანაც ჩვენი სკოლა, დროებით მაინც, უნდა შეურიგდეს თქვენი წიგნის კმარებას (ეს კ—ი წიგნი თქვენი ლოლიკისა და მეცნიერული აღმოსაძლიერებისა!) და ჩვენმა ბავშვებმა ერთხანს კიდევ თქვენის თვალთ უნდა უცქირონ ქართული ენის ბუნებასა და გრამატიკულ აგებულებას“-ო, ამაზე მოგახსენებთ, რომ შესაძლებელია ზოგი რამ არ ვიცოდეთ (ყველაფრის მცოდნე ვინ არის?!), მაგრამ ერთი კი შემძლია თამამათა ვსთქვა: თქვენზე უკეთ ქართული ენის ბუნებაც მესმის და გრამატიკული აგებულებაც. თქვენი „რეცინების“ შენიშვნები მაჩვენებელია იმისა, რომ თქვენ უბრალო რისამე გაგებაც არ შეგძლებათ, და მართლაც სამწუხარო და საველალოა, რომ ჩვენი ნორჩი უნივერსიტეტი „ერთხანს მაინც უნდა შეურიგდეს“ თქვენისთანა „მეცნიერის“ „პროფესორობას“!

ჩემი წარსულიდან თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ პირიქით შეურაცხებას არავეს ეყენებ მანამდე, სანამ მე თვითონ არ შეურაცხყოფენ, ან საზოგადოებრივი ბიწიერებით არ გამოიმწევენ, და როცა ეხედავ, რომ უსამართლოთ და უდიერათ მეპყრობიან, მერე კი აღარ დავხოვავ არავითარი კანონიერი აზრითა და შეხედულებით. „მბილი კბილისა წილ!“ აი ჩემი დევნი—და ამა ბურთი და პოედანი! გამოძახნით და დაუმტკიცოთ შეგნებულ მკითხველებს, თუ რომელს ჩვენგანს უკეთ ესმის „ქართული ენის ბუნება და გრამატიკული აგებულება“.

ისიც დამახსიათებელია თქვენი პიროვნებისა, რომ იწერებთ: „კამათის სურვილი არა მაქვს და არც დრო მაქვს საამისოდ“-ო. ბ.ნ. „პროფესორო და მეცნიერო“, თუ გგონიათ, რომ ქვეყანას აწერებთ და მართლა დიდ სამსახურს უწევთ ქართულ მეცნიერებას!? ან ფიქრობთ, რომ თქვენ მოცალეა არა გაქვთ (მეცნიერებას ემსახურებით!), და მე კი უსაქმოთა ვარ!.. უსამართლობას ჩა უთხრა, რომ თქვენისთანა უკაცრავათ პასუხია „რეცინიერო“ დროს მაკარგვინებს თავისი ყოვლად უსაფუძვლო—ბავშური შენიშვნებით, მაგრამ რა უნდა ექნა: ავიტოვებ რომ ავი არ ვეწოდო, კარგს სახელათ რა დეარკო“?!

ხილოვ. ხუნდაძე.

ქუთაისი, 1919 წლის 16 ოკტომბერს.

შენიშვნა. პასუხი შანიძეს ამას შემდეგ არ მოუცია.

მოინტერესე მკითხველთათვის მოვიყვან აქ (მოკლეთ) იმ შენიშვნებს, რომლის ძალითაც ბ. შანიძე ჩემს გრამატიკას იწუნებდა: 1. „სიტყვის ასე დამატყვლა სრულეობით არ შეუფერება ქართული ენის ბუნებას“-ო (ნახეთ ქვემოთ ჩემი შენიშვნა ამ საგნის შესახებ);—2. გრამატიკის „ავტორს არა აქვს სწორი წარმოდგენა ქართულ ფონეტიკაზე“-ო;—სხვათა შორის იწუნებდა ჩემს ტერმინოლოგიასაც: „კბილისპირი, ხორხისპირი“ და სხვ.;—3. რე-

ცენტრი უარყოფდა ჩემ-მიერ აღნიშნულ კანონს, რომ ქართულ ენას ძირეულ სიტყვებში არ უყვარს ერთისა და იმავე თანხმოვანის ერთად ხმარება (ეკლესია, გრამატიკა), და ამბობდა: მაშასადამე. „უნდა ეწეროთ სწუხარ, და არა სწუხხარ“-ო! აქ. შანიძეს ვერ გაურჩევია, თუ რა არის ძირეული სიტყვა—და ამიტომ მაგალითად სწუხარ მოყავს! როგორ მოგწონო, პეტრეველი, აქ. შანიძის „მეცნიერული“ ალლო?!—4 იმისთანა სახელებს, როგორც არის, მაგალ., ტოროლა, ბელურა და სხვ., ნათესაობითში დაბოლბა ის აქვს (ტოროლის, ბელურის), და არა სი-ო (ტოროლასი, ბელურასი);—ნუთუ ამ შენიშვნაში მოიპოვება თუნდ ნამსევი გონიერი დაკვირვებისა და სიმართლისა?!—5. წოდებით ბრუნვაში უნდა ვიხმაროთ: ბიცოლავ, შაქვაქაძე, და არა ბიცოლა, შაქვაქაძე-ო; 6. მიწუნება, როგორც ვითომდა პროვინციალურს, ისეთ ფორმებს, როგორიცაა, მაგალ.: ბავში, შენ ცხოვრობ, შენ ტყეები, ისინი კეძენ, ვიჯექი, დავჯექი, ვიწოლები, ვიჯდომები, ვიჯდომები, კაცთ და სხვ.;—7. როცა დედაქართულსა და სვანურ-მეგრულს ერთმანეთს ვადარებ, მე ვამბობ, რომ სვანური და მეგრული დიალექტები ახლოსაა თავისი ფორმებით დედაქართულთანმეტყი, და, სხვათა შორის, ასეთი მაგალითი მომეყვას: ქართულათ არის თავსართი ბა (მაგ. გა-კეთა), მეგრულათ კი ბო (გო-კეთა); მაგრამ აქაც კი მეგრული ქართულს ღიდატ არ დაშორებია, რადგან იმერულ კილოში აგრეთვე თავსართი ბო იხმარებამეტყი: გო-უკეთა, გო-უკრა და სხვ.—ამაზე აქ. შანიძე თავის რეცენზიაში ბძანებს: „მეგრულიდან ქართული ფორმების შესადარებელი მასალების მოყვანა ისეთი ცოდნით არ შეიძლება, როგორც ჰქონია გრამატიკის ავტორს; მაგალითად მეგრული ბო ნაწილაკისა (გოკეთა) და იმერულ კილოში ხმარებული ბო ნაწილაკის (გოუკრა, გოუკეთა) ერთმანეთთან შედარება ვერც ბატ. სილოვანს შესძენს სახელს და ვერც მოწაფეს ცოდნას“-ო!—არსად! აქ. შანიძე თავის შენიშვნას არ ასაბუთებს—და არც ამ შემთხვევაში მოყავს მას რაიმე საბუთი—და ცარიელი სიტყვებით ასე უხედალად ილანძლებს.—ზმნების შესახებ მისი შენიშვნები აქ არ მოყავს, ვინაიდან ჩემს რეცენზიაში აქ. შანიძის აზრი ქართული ზმნებისა და მათი პრეფიქსების შესახებ ვრცელათა მაქვს განხილული.—ამ შენიშვნების შესახებ ჩემი ვრცელი პასუხი მკითხველს შეუძლია ნახოს 1919 წლის გაზ. „სახალხო საქმე“-ში, №706, 707 და 709. მე იქ საკმაოდ ვასაბუთებ და ვამტკიცებ, რომ აქ. შანიძის არც ერთი შენიშვნა საფუძვლიანი არ არის და ბევრი—სასაცილოცაა. აქ მხოლოდ შემდეგი მწადია ესთქვა: აქ. შანიძეს რომ სერიოზული მომზადება და ცოდნა არ აქვს ქართული ენის სისწორისა და აგებულობის ფარგალში, სხვათა შორის, იკიდანაცა ჩანს, რომ იმ ამოხსნამ, რომლის ნამუშევრსაც მე ამ ჩემს წიგნში ვარჩევ და რომელსაც თვით აქ. შანიძე თავმჯდომარეობდა, წინააღმდეგ აქ. შანიძის ზევით მოყვანილი შენიშვნებისა, ბევრი იმისთანა ფორმა მიიღო, რომლისთვისაც ეს „მეცნიერი“ ჩემს გრამატიკას „ანიაებდა“;—ამოხსნის ნაშრომში („ქართული მართლწერისათვის“) ნათქვამია: „ბავში“ (გვ. 8), „შაქვაქაძე“ (წოდებ. ბრ., გვ. 18), „ცხოვრობ, და არა ცხოვრებ“ (გვ. 32). „ეკლესია, გრამატიკა“ (გვ. 50) და სხვ.

რაც შეეხება მეგრული გოკეთათუ-ს იმერულ გოუკეთათ—გოუკრა-სთან შედარებას. მე დღესაც კარგათ არ მესმის, თუ რის თქმა უნდოდა აქ. შანიძეს. შესაძლოა ის ფიქრობდა და ფიქრობს, რომ თავსართის ბო-ს შესახებ არა დედაქართულის კილოს—იმერულს მოუთენია გავლენა მეგრულზე, არამედ, პირაქით—მეგრულს იმერულზე;—მაგრამ ამ დებულებას ჯერ ერთი გამოთქმა უნდა, და მერე—დამტკიცება; ხოლო აქ. შანიძე ბრძოლის ველზე სრულიად უიარაღო—უცოდნო გამოდის—და, თვით მოუზადებელი და ულოლიკობით გზა-კვალაბნეული, სხვებს—მაზე მეტის მკოდნეებს—უცოდნობასა და „ჩამორჩენილობას“ უყიენებს!...

II. აკაკი შანიძის მემორუა.

ა. ქართული ენის უცოდინრობის ნიშნუბები.

აკაკი შანიძემ ზედგინა და 1920 წელს კიდეც დაბეჭდვინა ერთი წიგნი, სახელათ „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“. ქართული გრამატიკის კანონების მონიტორესე მკითხველებს მე დაეპირდი ამ წიგნის გარჩევას (იხ. ჩემი სრული გრამატიკ., 1920 წლ. გამოც., ბოლოსიტყვაში ზენიშენა)—და ახლა მწადია ეს დაპირება ზედასრულო.

ღიბებედა ეს წიგნი თუ არა, აეტორმა იმისათვის უდიდესი ჯილდო მოითხოვა—ხარისხი მეცნიერების დოკტორისა—და ჩვენს კურთხეულ დედაქალაქში, თფილისში, მყისვე დადასტურდა კიდეც ის ქორი, რომ აკაკი შანიძე ქართული ენის დიდი მცოდნეა და ღირსია -მეცნიერების დოკტორის სახელი ატაროსო!... მს ამბავი სა-ქართველოს ქალაქებს, დაბებს, სოფლებს—მთელს განათლებულ ქართველობას ეუწყა, და იმ დღეს ზემდეგ აკაკი შანიძე ბეერს ჩვენში ქართული ენის დიდ მცოდნეთ მია-ჩნია და ყველა მას „დოქტორს“ უწოდებს!..

როგორც მოგვხსენებათ, ქორს ჩვენში დღეს დიდი გასავალი აქვს; მაგრამ თითო-ოროლა ჩვენშიც მოიპოვება, რომელთაც ქორი არაფრათ ეპრიანებათ და ცთილობენ, რომ ყველაფერი სალი კრიტიკის თვალთ ასწონ-დასწონონ და ჰეშმარიტებათ მხო-ლოდ ის იწამონ, რაიც მართლა ჰეშმარიტებაა, და არა „სიცულის კანანახია“. მეც ზეეცადე ზემესწავლა აკაკი შანიძის მეცნიერული ავლადიდება, ქართული ენის ცოდ-ნის ფარგალში, და რაკი დაერწმუნდი, რომ ამ დარგისა მასში „ქატის ასაკიდე-ბელიც“ კი არაფერი ყრია, მწადია გაუფანტო და გაეცამტვერო ის ქორი, რომელიც თფილისში დაიბადა და რომელმაც მერე „განათლებულ ქართველობაში“ თვისი კოქ-ლი ფეხი თითქო მოიკიდა.

იმ ჩემი წერილთაც, რომელიც 1919 წლის „სახ. საქმ“-ის სამ ფელეტონათ იყო დაბეჭდილი (№№ 706, 707 და 709), დაკვირვებული მკითხველი საკმაოთ დარწმუნ-დებოდა, რომ არა მე, არამედ თვით აკაკი შანიძე ყოფილა „ჩამორჩენილი მეცნიე-რებაში“ და მეტათ ყალბი წარმოდგენა ჰქონია მას ქართული ენის კანონებზე, და, რადგან, მიუხედავათ ამისა, აკაკი შანიძე, რალაც გაუგებარი მანქანებით, ქართული ენის დიდ მცოდნეთ გამოაცხადეს და მეცნიერების დოკტორათ აღიარეს, ამიტომ უფრო მწადია ამ „მეცნიერის“ ზეფასებას ეკლავ დაეუბრუნდე და მკითხველებს წარ-უდგინო უტყუარი საბუთები იმისა, რომ აკაკი შანიძე, ქართული ენის კანონების ცოდნის ფარგალში, არა თუ ცოდნისა, არამედ მხოლოდ უეცრობის დოკტორის სა-ხელის ღირსია.

მართალა, ეს ჩემი წერილი აკაკი შანიძის ჩემდამი უმართებულო მოპყრობით არის გამოწვეული, და ზესაძლა ზოგიერთმა მკითხველმა იფიქროს, რომ პირადი უქმაყოფილობით გამოწვეული წერილი გაზეიადებული იქნებაო. ზეარამ სრული ჩემი სინილისით, დამზეიდებული სინილისით ზემიძლია დავარწმუნო მკითხველი, რომ, რო-გორც მთელს ჩემ სიცოცხლეში არავისთვის არაფერი მომიგონებია, ისე აკაკი შანი-ძესაც არაფერს მოუგონებ: მე საბუთებს მხოლოდ მისი ნაწერებიდან მოვიყვან—და მკითხველს ყოველთვის ექნება ზედლება ზეამოწმოს ისინი. რაც ზეეხება კილოს, იმე-დი მაქვს, რომ მკითხველი, როცა ამ წერილის პირველ თავს გაეცნობა, კილოს სი-მწეავეს მე ვეღარ მისაყვედურებს.

სანამ აკაკი შანიძის წიგნის მეცნიერული კვლევადიების დასკვნებს ზეეხებოდე, მინდა ცბილი გაუღზინჯო იმ ენას, ქართულ ენას, რომლითაც ეს კვლევადიებაა გამო-ხატული. მკითხველი უნდა დამეთანხმოს, რომ ის კაცი, რომელიც ქართული ენის ცოდნის უპირველესი ხარისხის მიღებას ეტანება, ვალდებულია ეს ენა საკმაოთ კარ-

გათ იცოდეს და თავის აზრებს—რაც უნდა შემცთარი იყონ ისინი მეცნიერულათ—ავლარულ ფორმებში არ ახვედეს და მახინჯ გამომეტყველებას არ აძლევდეს.

ბი რამდენი უმზავსოება ზევით დასახელებულს აკაკი შანიძის თხზულებაში,—უმზავსოება, მომასწავებელი იმისა, რომ აკაკი შანიძემ ქართული ენა არ იცის, ან იცის იგი ისე შეუგნებლათ, როგორც ყოველმა დილეტანტმა:

1. არსებით სახელთან ზედსართავ სახელს აკაკი შანიძე ხან შეკვეცილი დაბოლოებით აბრუნებს ხოლმე, ხან კი სრული დაბოლოებით; მაგალითად: ა) ძველს ქართულში, მთელს ვრცელს წინადადებას, ძველს სამწერლო ენაში (გვ. 1—3) და მრავ. სხვ.; ბ) ქართული ზმნის, ქართულ ზმნას (იქვე) და მრავ. სხვ.—ასეთი მერყეობა და არევიარევა მხოლოდ დილეტანტსა და უცოდინარს ეპატიება, და არა იმ პირს, რომელსაც სწადია ენის კანონები სხვებს უკარანახოს და ენის მცოდნის, მეცნიერების დოქტორის სახელი ღირსეულათ ატაროს.

2. ძველმებაიის გარდა (გვ. 1), შემასშენელს გარდა (გვ. 23).—როგორცა ჩანს, აკაკი შანიძეს ჯერ თავისთვისაც ვერ გაურკვევია, თუ რა გზას დაადგეს, თვარა განა შეიძლება ასე არევიარევა ფორმებისა და კანონებისა? მანდებული გარდა, როცა იგი სამართავ სახელს შემდეგ არის მოქცეული, ან ნათესაობით ბრუნვას უნდა თხოულობდეს, ან გიცემით, ხოლო ხან ისე და ხან ასე მხოლოდ მანასეს დამახასიათებელი საქციელია, და არა „მეცნიერების დოქტორისა“ *).

3. მერყეობა და მანასეობა აკაკი შანიძის წიგნში ხშირია—და ერთი კიდეც აღენიშნოთ: იგი ერთსა ჭ იმავე დროს ხან მღი-ს ხმარობს, ხან მღე-ს ჭ ხან მღის-ს: „ჩვენამღი მოღწეული“ (გვ. 130;—ერთი ესეც უნდა ეკითხოს ჩვენს მეცნიერ „დოქტორს“: ეგ ღ-ნიანი ფორმა მოღწეული რომელს ძველ ძველში აშოიკითხა მან?!), „ბოლომღი“ (გვ. 148), „შაბლონამღე“ (84), „იქამღე“ (85), „იქამღის“ (140). ეს ხომ დომხალია, და არა შეგნებლი მკვლევარის ენა!

4. სიტყვას მხოლოდობით-ს აკაკი შანიძე ერთი მ-ნით ხმარობს: „მხოლოდობით“-ო (გვ. 25, 28, 36, 44 და სხვ.). საკვირველია, იმდენი სმენა როგორ არ უნდა ქონდეს „შეგნებულ ენათმეცნიერს“ (ჩვენ ხომ ჩამორჩენილსა და, მაშასადამე, უმეცარს გვიწოდებს), რომ ეს უბრალო კვშმარიტება ვერ შეუთვისებია: მ-ზე დაბოლოებული სახელები, ფორმების წარმოების დროს, მ-ს არ კარგავს (გარდა სიტყვისა ღვიწო); მაგალითად: მარტმ—მარტოობა, მარტოოდენ; უთმ—დაუთოება, საუთოებელი; კალმ—კალოობა, და სხვ. და სხვ.

5. „მანსხევება იმაშია, რომ“... (გვ. 26). ასე მოქართულობს ტფილისის მეცნიერი დოქტორი შანიძე—და არათუ მეცნიერებმა, უმეცრებმაც კი დიდი ხანია შეიგნეს, რომ საქმე იმაშია, მანსხევება იმაშია და მზავსი გამოთქმები აშკარა რუსიციზმებია, ხოლო ქართულათ უნდა ითქვას: საქმე ის არის, მანსხევება .ის არის, რომ, და სხვ.

6. თავისი სამეცნიერო—სადოქტორო წიგნის მე-14 გვერდზე „დოქტორი“ შანიძე ბძანებს, რომ აწმყო დროში უთანდებულთ იხმარება ფორმა ღვას, ხოლო უანდებულთ (პრევერბით)—ღვების-ო! ამის დასამტკიცებლათ „დოქტორს“ მაგალითი სახარებიდან მოყავს: „მჭედარნი აღღვებიან“. ქართული ენის „დოქტორს“ უბრალო რამ ვერ გაუგია,—სახელდობ ისა, რომ ვღვავარ სხვა ზმნა და ვღვები სხვა—და აღღვებიან მეორე ზმნის ფორმა, და არა პირველისა.

7. აკაკი შანიძე აწმყო დროში ხმარობს ფორმებს: იგი ფქვის, იგი თიბს (გვ. 99—100). ვერ გავგვიგია, თუ საიდან გამოატყვერინა „ტფილისის დოქტორმა“ ეს უმზავსო ფორმები! „ტფილისის მეცნიერს“ იქვე ძველი დროის წიგნებიდან მოყავს მა-

*) თანდებული გაწყა, ჩემი გრამატიკით, ნათესაობით იმ შემთხვევაში თხოულობს, როცა იგი სამართავი სიტყვის წინა ზის.

გალითები: „ორნი ფქვილენ ფქვილსა“, „თივისა თიბლენ“-ო, და ალბათ ამ უებარ მკელეეარს, გონია, რომ, რაკი ნამყო უსრულში ფქვილენ და თიბლენ არის ნახმარი, აწყო ფქვის და თიბს იქნება, რადგან ნამყო უსრული აწყოსაგან წარმოობს!.. აკაკი შანიძეს რომ თუნდ მცირედი მეცნიერული დაკვირება მისცა, ადვილათ შეიგნებდა, რომ ნამყოში, მართალია, ხშირათ იხმარებოდა ძველათ (და დღესაც იხმარება) ფორმები: **ხედვიდა, ბედვიდა, რკვიდა, რწვიდა, წვიდა** და სხვ., მაგრამ ამგვარი ნამყო აწყოში სრულიადაც არ გულისხმობდა შემდეგნაირ ფორმებს: იგი **ხედვის**, იგი **ბედვის** და სხვ., არამედ—იგი **ხელავს, ბელავს** და სხვ.; მაშასადამე, არ შეიძლება ითქვას ფქვის და თიბს, არამედ—**ფქვავს, სთიბავს**.

8. „მეცნიერს“ აკაკი შანიძეს უტყუარი მეცნიერული კვლევა-ძიება მოუხთენია და შემდეგი სიბრძნე ამოუჩენია: ზნნას მშია-ს წმინდა ძირი ალბათ მ-ნით ეწყებოდა, მაგრამ შემდეგ ეს მ გამოვარდნილაო (შენ გ-შია, მას შია) და ამის დამამტკიცებელი საბუთია ფორმები **შეეშია** და **შიშშილი** (=სიმშილი)—ო! (გვ. 73, შენიშვნა 2). **დოქტორის** აკ. შანიძის ლოლიკით გამოდის, რომ, რაკი არის, მაგალ, ფორმები **შეშჩნე-ვა** და **შეეშჩნა**, ამიტომ ამ ზნნის ძირიც მ-ნით უნდა იწყებოდეს (მჩნ, და არა ჩნ), და თუ არსებობს, მაგ., ფორმები **სიშწიფე, სიშშენიფე** და სხვ., აქიდან ის დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ, რომ მ ძირს ეკუთნის, ე. ი. ძირები აქ **მშვენ, მწიფე**. იქნება, და არა **შ(ვე)ნ**—წიფ! ნამდვილათ კი ქართულ ენას ამგვარი თვისება აქვს: ნაწარმოებ ფორმებში (განსაკუთრებით კი თავსართებს სა-სა და სი-ს შემდეგ) ხშირათ ჩაერთვის ხოლმე მ—კეთილხმოვანობისათვის (დიახ, იმ კეთილხმოვანობისათვის, რომლის გამოც ჩემი გრამატიკის რეცენზენტი შანიძე ისე უსაფუძვლოთ მაშხილებდა). აი, მაგალითად, სიტყვა **ხუბუჭი** უფრო ხშირათ უმანოთ იხმარება, მაგრამ არ ითქმის **ხიხუ-ბუჭე**, არამედ **სიშხუბუჭე**, აგრეთვე **ტრედი** უმანოთ იწერებოდა და ახლაც ბევრი ასე სწერს და გამოსთქვამს, მაგრამ არ ითქმის **ხატრედია**, არამედ **სამატრედია**.—ასეთი გახლავთ ქართული ენის ხასიათი და თვისება—და ამითვე აიხსნება მ-ნის არსებობა **შეეშჩია-სა** და **სიშშილ-ში**, და არა მისი ძირეულობით.

აკაკი შანიძემ, როგორც უკვე დავამტკიცე, სრულიად უსაფუძვლოთ წამოიხრო-ლა ჩემს შესახებ დამცინავი სიტყვები იმისთანა საკითხის გამო, რომელიც თვით მას თურმე ვერ შეუგნია და ვერ გაუთვალწინებია (მეგრული **გოცვათუა-სა** და იმერული **გოუეცვათა-ს** შესახებ მოგახსენებთ), და ამის გამო „მეცნიერებაში ჩამორჩენილი“ მი-წოდა, და როგორ არ უნდა ვამხილო მეცნიერებითეკვებარა „დოქტორი“ მისი მართ-ლაც ჩამორჩენილობისა, მისი ულოლიკობისა და მხოლოდ გარეგან სახეებსა და ფორ-მებზე (**შეეშჩია, სიშშილი**) მეცნიერული დასკვნების დამყარებისათვის?! სხვის თვალ-ში რომ წვეღს ეძიებს, თავის თვალში დვირეებს რატომ ვერ არჩევს ეს „დოქტო-რი“ და „მეცნიერი“?!

9. „ორთავე საკითხის“, „ორთავე გვარის“, „ორთავე რიცხვში“ (გვ. VII, 42, 43). ასე ხმარობს აკაკი შანიძე—და ამგვარი ფორმების ხმარება მომასწავებელია იმისა, რომ აკაკი შანიძეს ძალიან ბნელი წარმოდგენა ჰქონია როგორც ძველი ენისა, ისე ახალი ენის ბრუნვებსა და ფორმებზე. თუ რომ ძველი ფორმებით სწავლია მეცნიე-რების **დოქტორს** გვესაუბროს, მაშინ მხოლოდობით რიცხვში ასე უნდა აბრუნოს: **ორი-სავე საკითხისა, ორისავე გვარისა, ორსავე რიცხვსა შინა** (გინა რიცხვში), ხოლო მრავლობით რიცხვში—**სახელობ. ორნივე რიცხვი ან გვარნი, ნათეს. ორთავე რიცხ-თა ან გვართა** და სხვ.; და თუ ახალი ენის ფორმები სწავლია იხმაროს, მაშინ ასე უნდა ეაბრუნოთ (მხოლოდ. რიცხვში): **ორივე გვარი, ორივე გვარის, ორივე გვარს** და სხვ., ხოლო მრავლობითი რიცხვის ფორმა ამ შემთხვევაში სულაც საჭირო არ არის.—შინაც ეს არ იცის, იგი არც **დოქტორათ** გამოდგება და არც **დოხტურათ**,—იგი უბრალო მანასეა—და მერტი არაფერი.

10. „ბამოვდიოდეთ უნდა არა შათი მნიშვნელობიდან მეროპის ენებზე“ (გვ. 70): აშკარა რუსიციზმია—და აზრის ასე გამოთქმა ქართულათ ყოვლად შეუწყნარებელია.

11. „ლოლიკური სუბიექტი იგივე იქნება, რაც გრამატიკული ქვემდებარე“, „საქირო შეიქმნა“ (გვ. 70 ღ 105), და სხვ. ჩანს, „მეცნიერების დოქტორმა“ არ იცის, თუ როდის უნდა იხმაროს იქმნება და როდის—იქნება; მოყვანილ ფრაზებში აუცილებლათ იქნება და შეიქმნა უნდა, და არა იქმნება და შეიქმნა. მ-ნიანი ფორმა რისამე შექმნას, გაკეთებას ნიშნავს, ხოლო უმანო—ყოფნას, არსებობას: ა) ეგ საქმე გონიერულათ იქმნება (ე. ი. კეთდება), ბ) ეგ საქმე ყოველი მხრით კარგი იქნება.—ძველ ენაში თუ მ-ნიანსა და უმანო ფორმებს ხშირათ ერთმანეთში ურედედენ, ეს არ კმარა იმის საბუთად, რომ დღესაც ასე მოვიქცეთ.

12. „მისთანამების“, „მისთანამებზე“, „მისთანამებში“ (გვ. 72, 75, 79). დოქტორმა უნდა იცოდეს, რომ ორი მ ამ ფორმებში სრულიად უადგილოა.

13. „მოუსწმრიათ“ (გვ. 75). „მეცნიერების დოქტორს“ უნდა მოეხსენებოდეს, რომ სახელზმნის „მოსწრება“—დან ბგერა მ არცერთ დროში არ იხმარება.

14. „ამშენებს“ (გვ. 105). პრის სიტყვა შვენება (და არა მშვენება)—და ამ ძირის სიტყვაში მ მხოლოდ ზედსართავ სახელს შეიძლება ახლდეს და მისგან ნაწარმოებ ფორმებს (მშვენიერი, მშვენიერება), თუმცა ძველათ აქაც უმანოთ იხმარებოდა (შვენიერი), ხოლო ზმნის ფორმებში მხოლოდ მოქმედებ. გვარის მიმღობაში ჩნდება მ (დამშვენებელი), სხვაგან კი მ-ნის ხმარება ყოვლად შეუწყნარებელია—და აღმნიშვნელია ქართული ენის უტოლინრობისა.

15. „მამჩნდარიყო“ (გვ. 105). მიმღობის ფორმა გამჩნდარი დღემდე, ეგონებ, არაღის უხმარია, და თუ ვინმე იხმარა, იგი, ალბათ, იმგვარივე „მეცნიერი“ იქნებოდა, როგორიც ბაკი შანიძე ბძანდებდა, და სამწუხაროა, რომ დროზე არ მოუთხოვია, თვარა თანამედროვე „პროფესორები“ მასაც „დოქტორობას“ უბოძებდენ—და მაშინ ბედნიერ საქართველოს, ერთის მაგიერ, ორი ღირსეული და სახელოვანი დოქტორი ეყოლებოდა: ის უცნობი იქსი და აწინდელი „ცნობილი“ ბაკი შანიძე!

16. „ავადმყოფობ“ (გვ. 189). მეცნიერებაში დაწინაურებულმა დოქტორმა შანიძემ (ჩვენ ხომ ჩამორჩენილს გვიწოდებს!) არ იცის, რომ იმისთანა რთულ სახელზმნებს, როგორიც არიან, მაგალითად, ავადმყოფობა (ავათ+მყოფობა), ნათელყოფა (ნათელი+ყოფნ-ა), ცხადყოფა (ცხადი+ყოფნ-ა), გარშემორტყმა, გარემოცვა, უარყოფა და სხვ.,—პირველი პირის პრეფიქსი მ შუაში ჩაერთვის, და არა თავში: ავადმყოფობ, ავადმყოფობთ, ნათელმყოფ, ნათელმყოფთ, გარშემომერტყმებით, გარემომოცავთ, უარმყოფთ და სხვ. და სხვ. დოქტორობის მეძიებელს ამ ანბანის უცოდინრობა სასიერცხოთ უნდა მიაჩნდეს.

17. „ღრომს“, „ძილომს“ (გვ. 4, 103 და სხვ.). ბგერა ჳ კაი ხანია ჩვენი მწერლობიდან გაიდევნა, თუმცა არის შემთხვევები, როცა ეს ბგერა საქირო ხთება. ხოლო ბაკი შანიძის უბედურება ის არის, რომ მას მხოლოდ უსაზღვრო წადილი აქვს მეცნიერის სახელი ატაროს, ხოლო მეცნიერის ადლო, სენა და უნარი სრულიად არ შესწერს, რათა ეგ საქიროება განსაზღვროს და გამოარკვიოს. —ბგერა ჳ მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება ვიხმაროთ, როცა იგი, რაიმე სმოვანთან ერთად, ერთ მარცვალს შეადგენს. აი, მაგალ., „მეფხისტყაოსნის“ ცნობილი ფრაზა ასე უნდა ვსწეროთ: „შა, სოფელო, რამიგან ხარ“—და სხვ., რადგან შაჳ აქ ერთი მარცვალა (ან შესაძლოა შაჳ-ს მაგიერ აქ ფორმა ვაჳ ან შა ვიხმაროთ). ბგრეთვე შესაძლოა ჳ-ს ნახევარზმინანობის თვისებით ვისარგებლოთ და, მისი საშვალებით, უცხო ენებიდან შემოტანილ სიტყვებშიც ერთმარცვლიანობა დავიცვათ,—მაგალითად ასე: ილჳჳსტრა-ცია, ნაჳჳანსი, ნაჳჳთონი და სხვ. რაც შეეხება ბკ. შანიძის მიერ ნახმარ ფორმებს,

იქ სრულიად უადგილოა **მ**, ვინაიდან ცოცხალ ენაში იქ აშკარა ი მოისმის — და, მაშასადამე, სრული მარცვალა: **დროის** (ორი მარცვალა), **კილოის** (სამი მარცვალა). ძველ ენაში თუ ამისთანა შემთხვევაში **მ** იხმარებოდა, დღეს ამგვარი მართლწერა შეუწყნარებელია: მეცნიერების **დოქტორს** უნდა ესმოდეს, რომ ხიშველდ არ არის საბუთი **კანონიერობისა**.

18. როგორც ზევით მოგახსენეთ, მესამოცე წლებში განდევნილი ასოებიდან შესაძლოა კელაე მხოლოდ **მ შემოვიღოთ, თუმცა საეჭვოა, რომ მან საყოველთაოთ ფეხი მოიკიდოს. ზოლო ყოვლად შეუწყნარებელია იმ ასოს დაბრუნება, რომელსაც აკაკი შანიძე ასე დაჟინებით ებლაუტება: ვ-ისა. აკაკი შანიძე რამდენმე სიტყვას წერს ხოლმე ვ-ით, ხოლო დანარჩენებს — ხ-ით, მაგრამ ჩვენ არსად გვინახავს მისგან განმარტებული კანონი, თუ როდის უნდა ვიხმაროთ ვ და როდის ხ: ეს „მეცნიერი დოქტორი“, ექვი არ არის, ფიქრობს, რომ, რასაც მე მოვისაზრებ, ან, უკეთ ესთქვათ, მოვისაზრებ, იგი ყველასათვის დაუსაბუთებლათაც დასაჯერებელი უნდა იყოსო!.. აი სიტყვები, რომელსაც აკაკი შანიძე ვ-ით სწერს: ვმარება, მვარე, ვღება, ვმა, და რამდ. სხვ. მრთადერთი საბუთი ვ-ის ხმარებისათვის შანიძეს, ალბათ, ის აქვს, რომ ძველთაყ ასე სწერდნო. მაგრამ საქმე ის არის, რომ ძველათ თუ ვ-ს ხმარობდნენ, იმას მაშინ განსხვავებული გამოთქმაც ჰქონდა, ხოლო დღეს დედა-ქართულში ეს გამოთქმა სრულიად მოისპოა — და, მაშასადამე, დღეს დედა-ქართულში იმის ხმარება ანაქრონიზმი და აბსურდი იქნება; ხოლო მის კილოყავეში (მაგ. სვანურ ენაში) ეს განსხვავებული გამოთქმა დღესაც არსებობს — და სამართლიანათ მისი ხმარება მხოლოდ იქ შეიძლება (იხ. ჩემი სრული გრამატიკა).**

19. როცა აკ. შანიძე ჩემს გრამატიკას რეცენზიას უყეთებდა, სხვათა შორის სიტყვების დამარცვლის კანონებს მიწუნებდა. როცა სხვებს რასმე უწუნებთ, ვალდებული ხართ ამის საფუძველიც წარმოადგინოთ და ყველას დაანახოთ, რომ ეგ თქვენ-მიერ დაწუნებული საგანი თქვენ კარგათ გესმისთ. აკ. შანიძე ასე არ მოქცეულა: იგი უსაბუთებოთ, მშრალი ფრაზებით იწუნებდა ჩემს კანონებს, ხოლო თავისას არ გვეუბნებოდა. ღა, აი, როცა თავისი „მეცნიერული“ კვლევა-ძიება გამოაქვეყნა, იქ თავისთავათ გამოაშკარადა აკაკი შანიძის ყოველგვარი „სიბრძნე“ — და, სხვათა შორის, სიტყვათა დამარცვლის შეგნებაყ. აი რამდენიმე მაგალითი სიტყვათა დამარცვლისა აკ. შანიძის აღნიშნულს „ხადოქტორო“ წიგნში: 1) სარ-წმუნოებითა (გვ. 15), 2) გრ-ძლად (73), 3) მრ-ჩობლი (105), 4) შეჰხვ-ღება (107), 5) მიცემი-თში (183) და მრავ. სხვ. ამგვარათ სიტყვების დამარცვლა და სტრიქონში გადატანა მხოლოდ უფიცობის დოქტორს ეპატიება — და სწორეთ ასეთი უნდა იყოს აკაკი შანიძე, რადგან არა სცოდნია, რომ: 1) „სარწმუნოება“ — ში ხა თავსართია და იგი ცალკე მარცვალს უნდა შეადგენდეს; 2) „გრძლად“ ერთმარცვლოვანი სიტყვაა და იმის დამარცვლა, ორ ნაწილათ გაყოფა და სტრიქონში გადატანა შეუძლებელია; 3) „მრჩობლი“ ორმარცვლოვანი სიტყვაა (მრჩობ + ლი) — და, მაშასადამე, სტრიქონში მრჩობ უნდა დარჩეს და ლი მეორეში გადავიდეს; 4) „შეჰხვდება“ — ში შა თავსართია — და, მაშასადამე, გადატანა ამ კანონიერი დამარცვლის მიხედვით უნდა მოხდეს: შე + ჰხვდ + ბა; 5) „მიცემითში“ — თში-ს გადატანა ყოვლად შეუწყნარებელია, რადგან ში თანდებულია ღ იგი ცალკე მარცვალს შეადგენს: მი + ცე + მით + ში.

აი ამისთანა ანბანური კეშმარიტება არ იცის „დოქტორმა“ შანიძემ — და კიდე სხვებს უქიჟინებს, დამარცვლის კანონები არ გესმისო!.. ან, შესაძლოა, „მეცნიერი“ შანიძე მიმდევარია იმ ბრძნული მოსაზრებისა, რომელიც ამბობს, რომ, სადაც და-ცხიკება*) მოვინდებ, იქ მძიმე (.) უნდა დასვო, სადაც დამთქნარება — იქ წერტილ-

*) აქერულ „ცხვირის დაყვინება“ — ს ტერპინათ იმერული „დაცხიკება“ სჯობია.

ბძიმეო (!), სადაც ძილი—წერტილიო (!)?!. ლოქტორი შანიძის გადატანის კანონიც ასეთია: რამდენი ასოც დაეტევა ერთ სტრიქონში, იმდენი უნდა ჩაყარო!..

20. სანამ წიგნის მთავარ საგანს შევეხებოდე, აკაკი შანიძის, ვითარცა მეცნიერის, დასახასიათებლათ საკიროთ მიმანია ორიოდ მაგალითი მოვიყვანო, — მაგალითები, დამამტყიცებელი არა მისი მეცნიერული მომზადებისა, არამედ, პირიქით, მისი უვცობისა და მის-მიერ სამეცნიერო აღლოს უქონლობისა.

თავისი წიგნის 71-ე გვერდზე აკ. შანიძე შემდეგ სიბრძნეს მოგვითხრობს: „ჰყავს ზ მბაძავს ზნებს ერთი ზ იგივე უღვლილება აქეთ“-ო! როგორცა ჩანს, „ლოქტორი“ შანიძე წმინდა მეორე მიმოხრის ზნებს (მყავს, მაქვს, მძინავს, მეშინია, მწყუნია ზ სხვ.) ასე-წოდებულის მიჩემებითი ზნებისაგან (მბაძავს, მწერს, მხატავს, მიწერს, მიხატავს და სხვ.) ვერ არჩევს, როცა ამ ორი ჯგუფის ზნებით ერთმანეთისაგან—როგორც შინაარსით, ისე მიმოხრის ფორმებითაც--დიამეტრალურათ განსხვავდება. მეორე მიმოხრის ზნების მოქმედება თვითმყოფია, დამოუკიდებელია, ხოლო მიჩემებითი ზნებისა—დამოკიდებული, ასე ვთქვათ—გარემოვით, ზეგავლენით,—და ამიტომაც მეორე მიმოხრის ზნა, წარმოების მხრით, თვითარსია, ხოლო მიჩემებითი ზნა—წარმოებითი: იგი უმთავრესათ მოქმედებითი გვარის ზნებისაგან წარმოებს ხოლმე (მწერს, მაწერს ან მიწერს, მხატავს ან მიხატავს, მაშენებს ან მიშენებს და სხვ.), ან საზოგადოთ სხვა ზნებისაგანაც—საშვალო გვარის ზნის მნიშვნელობით (მაცვია, მახურავს, მარტუია, მაეირა, მახატია და სხვ.)—ზ მეორე მიმოხრის ზნასთან მხოლოდ ის მზგავსება აქვს, რომ ეგ წარმოება მეორე მიმოხრის ზნების პიროვანი პრეფიქსების (მ, მ, მვ) საშვალებით ხდება;—ზნას მყავს-ს მიმოხრაში ყველა პირი აქვს, ხოლო მბაძავს-ს (როგორც მოქმედებითი გვარის მიჩემებითი) ყველა პირი არ აქვს (იხ. ჩემი გრამატიკა, გვ. 97—100), და საზოგადოთ მიმოხრაში ამ ორგვარ ზნებს საერთო თითქმის არაფერი აქვს. აბა რა არის საერთო, მაგალ., ფორმებში: მათ უკეთ—ისინი მბაძვენ (აწმყო), მათ ეყოლათ*)—მათ მბაძეს (ნამყო), მე მეყოლება—მე მივბაძვ (მყოფადი):—ნუთუ ეს „ერთი და იგივე უღვლილება“-ა?!—„ტფილისის ლოქტორი“ რომ მიჩემებითსა და მეორე მიმოხრის ზნებს ერთმანეთში ვერ არჩევს, ეს უფრო ნათლათ შემდეგიდან ჩანს (გვ. 71): „ამგვარივე (ე. ი. როგორიც ჰყავს და მბაძავს შორის) ურთიერთობაა უყუარს და უწერს ზნას შორის, და თუ რაიმე განსხვავებაა ამ უკანასკნელებს შორის, მხოლოდ იმ მკრივ, რომ პირველ მათგანს ერთი დამატება აქვს (მას), მეორეს კი ორი (მას, წიგნს); ქვემდებარე კი ორთავ ერთი და იგივე აქვს (უყუარს იგი, უწერს იგი).—ჩვენ ზევით უკვე განვმარტეთ, რომ მყავს, მიყვარს და სხვ., როგორც მეორე მიმოხრის ზნები, შინაარსითაც და მიმოხრის ფორმებითაც დიამეტრალურათ განსხვავდებიან მიჩემებითი ზნებისაგან. რაც შეეხება ქვემდებარეს, მიჩემებით ზნაში (უწერს იგი), აშკარაა, ქვემდებარე იგია-ი, ხოლო მეორე მიმოხრის ზნებზე (უყვარს იგი, აქვს იგი) არ შეიძლება იგივე ითქვას. მართალია, ძველათ მას იგი უყვარს, მას იგი აქვს ასე ესმოდათ: იგი მის საყვარელ საგანს შადგენს. იგი მის ქონებას შადგენს,—სადაც, ცხადია, იგი ქვემდებარე იქნებოდა, და მაშინ ზნაც რიცხვში ამ ქვემდებარეს ეთანხმებოდა ხოლმე,—მაგალ. ძველათ ასე ითქმოდა: მას ისინი უყუარაან, შენ მრავალნი თვალნი პათიოსანნი გაქონან. ღღეს კი ამ ზნების ხასიათი შეიცვალა: ღღეს ძველებური მართველობა - შეთანხმება (გაქონან, გუვანან. უყუარაან და სხვ.) აღარ იხმარება—და ძველის ფორმალური ქვე-

*) თავისი წიგნის 187-ე გვერდზე „ლოქტორ“ შანიძეს ჰყავს (მყავს) ზნებიდან ნამყო სრული ნაწევრები აქვს წაჰყვა. „მეცნიერი ლოქტორი“ ვერ არჩევს ორს სულ სხვადასხვა შინაარსის ზნას: მყავს-სა და მიყვავს-ს; მყავს-იდან ნამყო სრული (ჩვენი ტერმინოლოგიით ნამყო II) მიყვავს იქნება, ხოლო წაჰყვა, მიჰყვა, გაჰყვა და მზგ. სხვ. ფორმები „მიყვავები“-დან არის ნაწარმოები, და არა მყავს-იდან.

მღებარის (იგი, იგინი) როლი ლოლიკურ ქვემღებარეში (მე, შენ, მას, ჩვენ, თქვენ, მათ) გადავიდა.

მეორე მიმოხრის ზოგიერთი ზნნიდან განსაკუთრებით ნათლათა ჩანს, რომ ქვე-მღებარე მიცემით ბრუნვაში დგას. ავიღოთ, მაგალ., ზნა მეზინა: ბავშვს მასწავლებლის ეზინია. სად არის აქ ქვემღებარე?—რასაკვირველია—ბავშვს. ან კიდევ: მოსწავლეს მასწავლებლისა რცხენია, ერიდება და სხვ.,—ქვემღებარეა მოსწავლეს. ან კიდევ: ამ კაცს ლმერთი სწამს;—აქ კაცს არის ქვემღებარე, ხოლო ლმერთი—დამატება. ასეთი ხასიათი შეითვისა ქართულ ენაში მეორე მიმოხრის ზნებმა—და რისთვის არის სა-კირო, რომ ამ ზნებს ძველებური შინაარსი და ხასიათი დაეუბრუნოთ?!

თავსართიან ზნებს თუ ავიღებთ, მაშინ უფრო ნათლათ დავინახავთ, რომ იგი (ყავს იგი, აქვს იგი) დამატება, და არა ქვემღებარე,--მაგალ.: მუშას ტვირთი მოაქვს, მამას შვილი სასწავლებელში შეყავს. ამ წინადადებებში მუშას და მამას (მას—მიც. ბრ.) მევემღებარეებია, ხოლო ტვირთი და შვილი—დამატებანი.

აწმყო დროის ყყავს, მიყვარს და სხვა ზნების მართველობა ნამყო დროის მიწერია, მიკითხავს და მზგ. სხვ. მართველობასა გაეს, და თუ ბავშვს წიგნი უკითხავს (წაუკითხავს)—ამ წინადადებაში ბავშვს ქვემღებარეა და წიგნი დამატება, მაშინ ისიც უნდა ვიწამოთ, რომ მამას შვილი უყვარს—ამ წინადადებაშიც ამგვარივე მართვე-ლობა იქნება, ე. ი. მამას—ქვემღებარე, ხოლო შვილი—დამატება.

„დოქტორი“ შანიძე თავისი „მეცნიერული ნაშრომის“ 84—87 გვერდებზე მო-გვითხრობს, რომ ქართულ ენაში სამი უღვლილებათ: პირველ უღვლილებას ის ზნებები ეკუთვნის, რომელთაც არაავითარი დამატება არა აქვთ (მაგალ. დაჯდა, ტირის, და-ბერდა და სხვ.), მეორე უღვლილებას --ის ზნები, რომელნიც სახელობითი ბრუნვის დამატებას თხოულობენო (მაგ. დაწერა იგი, მოკლა იგი, გაუიდა იგი, მოკრა იგი და სხვ.), ხოლო მესამე უღვლილებას--ის ზნები, რომელნიც მიცემითი ბრუნვის (ან სახელობითისა და მიცემითის) დამატებას მოითხოვენო (მაგ. ჰკითხა მას იგი, მიჰყიდა მას იგი, შესძინა მას იგი, ჰქონდა მას, ჰშია მას, ჰკავს მას, მისწერა მას და სხვ.).

ამგვარი დაყოფა მიმოხრისა (უღვლილებისა) პირველათ გვესმის. ზნების მიმო-ხრაში კატეგორიები იმისთვის არის შემოღებული, რომ ერთგვარი მიმოხრის, ერთგვა-რი ფორმების მექონი ზნები ერთად, ერთ ჯგუფში მოაქციონ და მათი მიმოხრისა-თვის სხვადასხვა კილოსა და დროში ერთგვარი წესი და რიგი დააყნონონ. არც ერთი ენის გრამატიკაში არ გაავრცელა დამატების მიხედვით მიმოხრის კატეგორიებათ დაყოფა, არამედ -- მხოლოდ ერთგვარი დაბოლოება, ერთგვარი ფორმებია უვლგან მხედველო-ბაში მიღებული, და ქართული ენაც ამ გზას ვერ აშორდება. ახლა რა არის საერთო, მაგალ., პირველი მიმოხრის ზნებში დაჯდა და ტირის, მიმოხრის ფორმების მხრით?!

ღიღი კოდნა არ არის საკირო იმისათვის, რომ ამ ზნების მიმოხრაში დიამეტრალუ-რი განსხვავება შეამჩნიონ. ასე დიამეტრალურათ განსხვავდებიან ერთმანეთ-შორის მეორე მიმოხრისა და მესამე მიმოხრის ზნებიც—და „მეცნიერ“ მეკლევარს კი ისინი ერთ ჯგუფში მოუქცევია ღ მრუდი ღ მართალი დომხალივით ერთმანეთში აურევია!..

კიდევ ბევრი მაგალითი შეიძლება მოვიყვანოთ აშკარა შეცთომებისა აკაკი შა-ნიძის წიგნიდან, რომელშიც, მართალია, 189 გვერდია, მაგრამ რომელიც უმთავრესათ სხვადასხვა წიგნიდან ამოღებულ ტექსტს შეიცავს, ხოლო თვით ავტორისა შიგ ძლივს 75 გვერდია (ჩვენ ეგ ზედმიწევნით გამოვიანგარიშეთ); მაგრამ 75 გვერდზე ოცზე მეტი სასირცხო შეცთობა, იმისთანა შეცთომები, რომელიც მარევენებელია ავტორის უვიკო-ბისა და მეცნიერული ალღოს უკონელობისა, სრულიად საკმაო საბუთს წარმოადგენს იმისათვის, რათა ამდენი უცოდინრობის პატრონი „მეცნიერების დოქტორათ“ არ ეცნოთ; ხოლო მთილისის პროფესორებმა აკაკი შანიძის წიგნის, ალბათ, მთავარ სა-განში პოვეს დიდი სიბრძნე და ამისათვის მიუბოძეს მას ხარისხი „დოქტორობისა“!..

მნახოთ, ამ მხრით მაინც რაშდენათ ღირსშესანიშნავე და საფუძვლიანია სიბრძნე აკაკი შანიძისა და მართლმსაჯულობა პროფესორებისა.

ბ. აკაკი შანიძის ნაშრომის მთავარ დებულებათა უხაფუძვლობა.

აკაკი შანიძე ქართულ ზმნებს ორს მთავარ ჯგუფათა ყოფს. პირველ ჯგუფს— მისი ტერმინოლოგიით—**სუბიექტური ზმნები** შეადგენს, ე. ი. იმისთანა ზმნები, რომელთაც არავითარი დამატება არ აქვთ;—მეორე ჯგუფს—**ობიექტური (სუბიექტურ-ობიექტური)** ან **რელატიური ზმნები**, რომელთაც დამატება აქვთ; ხოლო დამატება შეიძლება იყოს ან სახელობით ბრუნვაში (**=სახელობითდამატებიანი ზმნები**), ან მიცემით ბრუნვაში (**=მიცემითდამატებიანი ზმნები**), ან სახელობითშიცა და მიცემითშიც ერთსა და იმავე დროს.

აკაკი შანიძე ცთილობს დაამტკიცოს, რომ ძველებურ ქართულში: 1. **სუბიექტურ ზმნებს** ა) მესამე პირში არავითარი პრეფიქსი არ აქვს, ხოლო მეორე პირში აქ სუბიექტური პრეფიქსია ჰ, რომელიც ზოგიერთი თანხოვანის წინ (ჩამოთვლილია ეს თანხმოვნები) ხ-ნათ იქცევა (ხ-ნის მაგიერ ზოგჯერ შ ზის);—ბ) ბძანებით კილოში პრეფიქსი არ იხმარება;—გ) როცა ზმნის თემა ხმოვანი ბგერით იწყება, იმ შემთხვევაში პრეფიქსი არ იხმარება.

მაგალითები: ა) მე გარდამოვკვდ, შენ გარდამოვკვდ, ის გარდამოვკვდა;—მე ვმწირობ, შენ ჰმწირობ, ის მწირობს;—მე აღვდეგ, შენ აღსდეგ, ის აღდგა;—ბ) გარდამოვკვდ;—მწირობდ!—გ) მე განვახლდი, შენ განახლდი, ის განახლდა;—განახლდი!—

2. **სახელობითდამატებიან ზმნებში** სუბიექტური პრეფიქსები (ჰ-ს-შ) იმავე წესით იხმარება, როგორც სუბიექტურ ზმნებში, ხოლო ობიექტური პრეფიქსი აქ პირველი პირისა არის მ, მეორე პირისა გ, მესამე პირს კი არავითარი პრეფიქსი არ აქვს. —**ობიექტურ პრეფიქსთან სუბიექტური პრეფიქსი იკარგება.**

მაგალითები: ა) მე მოვკალ, შენ მოჰკალ, მან მოკლა;—ბ) მოკალნ!—მოკალთ!—გ) მე ვიხილე, შენ იხილე, მან იხილა;—იხილე!

3. **მიცემითდამატებიანი ზმნა.** სახელობითდამატებიანისგან იმით განსხვავდება, რომ ობიექტური პრეფიქსი მას მესამე პირშიც აქვს (ეს პრეფიქსები იგივეა, რაც მეორე პირის სუბიექტური პრეფიქსებია, ე. ი. ჰ=ს-შ); მაშასადამე, ამ ჯგუფის ზმნებს პრეფიქსები ყველა პირში ჰქონია, აგრეთვე—ბძანებით კილოშიც.

მაგალითები: 1) მე ვჰკითხე (მას), შენ ჰკითხე, მან ჰკითხა;—2) ჰკითხე!

არის ზმნები, რომელნიც ხან სახელობითდამატებიანი არიან, ხან კი მიცემითდამატებიანი;—**მაგალ.:** მე დაწვერე, შენ დასწერე, მან დაწერა,—დაწერე! (წიგნი),—ე. ი. როგორც სახელობითდამატებიანი ზმნა;—მაგრამ დასწერა მას ჯუარი,—დასწერე ჯუარი!—ე. ი. როგორც მიცემითდამატებიანი (გვ. 65).

ასეთი არიან—**მოკლეთ**—ბ. შანიძის დებულებანი ზმნების სუბიექტურ-ობიექტური პრეფიქსების შესახებ ძველს ქართულ ენაში.—**საზოგადოთ** კი უნდა ვსთქვათ—ბ. შანიძეს არ აქვს უნარი იმისა, რომ აზრი მოკლეთ და ნათლათ გამოხატოს—და ხშირათ უბრალო აზრი იმდენი შენიშვნითა და არეულ-დარეული ფრაზოლოგიით აქვს ხოლმე გამოთქმული, რომ მეტათ ძნელი გასაგებია, თუ რის თქმა სწადია—და აზრი კი არა, დომხალი გამოდის.

აღნიშნულ დებულებათა დასამტკიცებლათ ავტორს მაგალითები სხვადასხვა ძველი ძეგლიდან მოყავს.

სანამ ამ დებულებათა დახასიათებას შევეუდგებოდეთ, საჭიროა ორიოდ სიტყვა იმ წყაროებზედაც ვსთქვათ, საიდანაც მკვლევარს მაგალითები ამოუღია.

დაბეჭდილი „ღაბადების“ მაგიერ, აკ. შანიძეს აუღია ფორტოგრაფიული სურათები ათონის მთაზე დაცული ხელნაწერისა, სურათები, რომელიც სამეცნიერო აკადემიას გადაუღებინებია. ჩვენ არ შეგვიძლია შევამოწმოთ, რამდენათ მართალია მკვლევარის-მიერ იქიდან მოყვანილი ციტატები, რადგან ეს სურათები ჩვენთვის ღლეს მიუწვდომელია; მაგრამ შემთხვევით ერთმა ადგილმა, რომელიც, ჩანს, შეცთომით არის ნაჩვენები, დაგვაქევა. 29-ე გვერდზე „გამოსვლათაჲ“—დან მოყვანილია: „უბრალოა და მართალი არ მოჰკლა“—და ნაჩვენებია „გამოსვლათაჲ“ ს თავი 23-ე, მუხლი მე-17. დაბეჭდილ „ღაბადება“—ში კი მართლწერა განსხვავებულია (არ მოკლა) და მუხლიც მე-7-ა, და არა მე-17. მართლწერა შესაძლოა სხვადასხვა იყოს, ხოლო მუხლი, ალბათ, ათონისაშიც მე-7 იქნება, და არა მე-17. ამ სახით, შესაძლოა აკ. შანიძეს სხვა ადგილებიც და მართლწერაც შეცთომით ქონდეს აღნიშნული—და მაშინ მის ციტატებზე დამყარება ძნელია.—ამასთან ისიც უნდა ითქვას, რომ საჭირო იყო იმის საბუთების მოყვანაც, თუ რატომ მიაჩნია აკ. შანიძეს ათონის ხელნაწერი უფრო სანდოთ, ვიდრე დაბეჭდილი. სანამ ამის საბუთები არ მოგვისმენია, ჩვენ დაბეჭდილ „ღაბადება“-ს ვერ უარყოფთ და ჩვენს მაგალითებს იქიდან მოვიყვანთ.—აგრეთვე სახარების ტექსტიც აკ. შანიძეს ბენეშევიჩის გამოცემიდან მოყავს (1909.—1911 წლ.), და არა „ბრიტანისა და უცხო ქვეყანათ ლეთისმეტყველების საზოგადოების“ გამოცემიდან, და არც აქ განმარტავს, თუ რა უპირატესობა მიუძღვის პირველს მეორის წინაშე. განსხვავება კი აღნიშნული წყაროების მართლწერისა (როგორც „ღაბადების“-ა, ისე სახარებისაც) საკმაოდ დიდია—და, მაშასადამე, საჭირო იყო ამ წყაროების შედარება და დახასიათება.—მართა რამე კი გადაჭრით შეიძლება ესთქვათ: ხელნაწერის მარტო ნიშნულე სრულიადაც არ არის საკმარისი დავასკვნათ, რომ ორ ხელნაწერში—ის, რომელიც უფრო ადრეულ ეპოქაში არის გადაწერილი, უფრო სწორი ზე კანონიერია, ვიდრე ის, რომელიც, შედარებით, უფრო გვიან არის გადაწერილი. ადვილი შესაძლებელია, რომ უპირატესობა მერმენდელ ხელნაწერს მიუძღოდეს, და არა უწინდელს: ამ შემთხვევაში გადაწერის დროს კი არ აქვს იმდენი მნიშვნელობა, არამედ გადაწერს, თუ რამდენათ დახელოვნებული და საქმის მცოდნე იყო იგი გადაწერაში, და კიდევ—რა დროისა და ღირსების იყო ის დედანი, რომლის პირსაც გადაწერი იღებდა.

ციტატების წყაროთა შესახებ უმთავრესათ კიდევ ის უნდა ითქვას, რომ აკ. შანიძეს მარტო სასულიერო ხასიათის ძეგლებიდან მოყავს მაგალითები, საეროს კი სრულიად არ იხსენიებს, და ჩვენ კი გვგონია, რომ, ხალხის ენის, სამწერლო ენის კანონების დახასიათებისათვის, საერო მწერლობა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე სასულიერო-საეკლესიო, ვინაიდან სასულიერო წიგნების ენა სკოლასტიური—კაბინეტური ხასიათისაა, ხალხის ცოცხალ ცხოვრებას დაშორებული, ხოლო საერო მწერლობა—პოეტური მხატვრული—ცოცხალი შეილია ხალხის ცოცხალი ენისა. სალიტერატურო ენა რომელიმე ერისა არ შეიძლება იყოს ხელოვნურის, ვოლადიუკ-ესპერანტოს ხასიათისა, არამედ იგი ხალხის ცოცხალი ენის ლექსიკონისა და ფორმების კვინტესენციას უნდა შეადგენდეს.—ამგვარ შეხედულებას, ამ დებულებას თვით დოკტორი შანიძეც კი ვერ უარყოფს, და თუ უარყოფს, არც ერთს გონიერ მკვლევარსა და მეცნიერს არ შეუძლია მას მხარი დაუჭიროს.

ამ სახით, უპირველესი ადგილი ქართული სალიტერატურო ენის შემუშავებაში ჩვენის ძეგლისა და ახალი მხატვრული მწერლობის ძეგლებსა და ნიმუშებს უნდა ეკავოს—და, მაშასადამე, დიდი შეცთომაა აკ. შანიძის ნაშრომისა, რომ არც „მისამიანის“, არც „მეფისტყაოსნისა“ და არც სხვა მზავს ნაწარმოებთა ენა მხედველობაში მიღებული არ არის.

აკ. შანიძის მიერ წამოყენებულ დებულებათა საწინააღმდეგო მაგალითი ზნეების ფორმებისა მრავალი მოიპოება როგორც სასულიერო წყაროებში, ისე საეროშიც.

ბი მაგალითები, წინააღმდეგი მისი პირველი დებულებისა, რომელიც ამბობს, თითქო სუბიექტურ ზმნებს პრეფიქსები არ აქვს, გარდა მეორე პირისაო (გვ. 3, 4, 20)—1) „დაბადება“, ნაწ. 1, 1884 წლ. გამოც.:

ქეთილი დახსტრა (გვ. 1054, 1112, 1131, 1133 და სხვ.), ჰბრძოდა (გვ. 1132), აღმოჰვდა მზე (1149) და სხვ.;

2) ხახარება (1879 წლ. გამოც. ბრიტ. და უცხო ქვეყ. ლეთისმეტყვე. საზ.):

შეჰაძრუნდა (გვ. 2), აღჰსდგა (3, 13, 15 და მრავ. სხვ.), არა პურიოთა ხოლო ჰსტონდების კაცი (5), დაჰსჯდა (23), შეჰარბა ერი მრავალი (23), დაჰვარდა გზა-სა, აღმოჰსცენდა, აღმოჰვდა (24), ჰროკვდა (27) და მრ. სხვ.;

3) ფხალმუნი ღავითისი (იმავე საზოგ. გამოც.):

მე დავსწევ ზღ დაეიძინე (გვ. 2), აღჰსდგე, შეფალო! (4), გამოჰსჩნდა ნათელი (2);

4) „ჰმისრამიანი“:

გასძლებს, გავსძლებ (გვ. 11), გასწერა (23), გასძლო (41), დასწენარდი! (55), ხწვიმდა (63), გასძლოს (64), და მრავ. სხვ.

5) „ჰმეფხისტუაოსანი“ (იუსტ აბულაძის რედაქტ. გამოც. 1914 წ.): მეფე გაჰკვირ-და, გაცასწერა (გვ. 12), ამოსწუდა მათი ყველაი (67), გაჰკვირდა (164, 186), ზღ სხვ.

ბი მეორე დებულების წინააღმდეგი მაგალითები—სახელდობ იმისა, თითქო სა-ხელობითდამატებიან ზმნებს ობიექტური პრეფიქსი ნამყო სრულის მესამე პირში და არც ბძანებით კილოში არ ქონდეს (გვ. 24 და სხვ.):

1) „დაბადება“:

რომელი სჰამეს კბუტათა (გვ. 25), შესცვალა სასყიდელი ჩემი (61), გარდასდვა სამხარი (207), დაჰყლა იგი (208), დასწვით! (209), რაჲ სოჰქა შეფალმან (319), პური არა ვსჰამე (373), სჰამე ვორცი! სჰამე შენ ვორცი იგი (382), დასწერა მოსე გალობა ესე (427), დასთხიეს სისხლი (1096), აღმოჰკეპთეს (1117), მალნარნი მათნი სალოც-ველნი მოჰკაფნა (1129), სცნეს (1144), მოჰკვეთა თავი (1152), მოსწუა ეკვპტი ტანჯ-ვთა (1095), და სხვ.;

2) ხახარება:

აბრაამ ჰშუა ისაყ (ფორმა ჰშუა მრავალჯერ არის აქ ნახმარი); შეჰარიბნა ყო-ველნი მღუდელთმთავარი და მწიგნობარი (2), განჰკურნა იგინი (6), ჰსოჰქა, აჰა დედა ჩემი (23), შეჰსჰამეს იგი (24), ჰჰოფა კაცმან ზღ დაჰმალა (26), ჰსოჰქეს, ჰსჰა-მეს (28), მოჰსწყდნეს, დაჰკრიბეს, ჰსოჰქა, ჰსოჰქეს, მოჰკლეს (42), მოჰსწუა ცეცხ-ლითა (43), და სხვ.

3) ფხალმუნი ღავითისი:

კნარცი სთხარა და აღმოჰკვეთა იგი (4—5), ჰსოჰქა გულსა შინა თვისსა (7, 8 და სხვ.), ჰსჰამეს (16 და მრ. სხვ.);—

4) მესალონიკელთა მიმართ:

მოჰკლეს იესო (418), მე პავლე დავსწერე კელითა ჩემითა (442), და სხვ.;

5) „ჰმისრამიანი“:

მოჰკაჰმეთ მინდორნი! (5), შეჰკაჰმეს (5, 13, 27), გარდასწვითა (32), მო-ჰკალ! (36, 37), დასცალა (45), და მრავ. სხვ.;

6) „ჰმეფხისტუაოსანი“:

ჰფიტა მზე (9), გარდასწვიდეს (9), ამოვსწვიდე (53), ღავოცეს და ამო-სწვიდეს (10), ცრემლი ცხელი გარდმოჰყარა (19), წიგნი დავსწერე (55), დასწერა წიგნი (156), სიძე მოჰკალ! (64), მოჰკაჰმეთ (65), სძებნეთ ყოველგან (76), კარვის კალთა ჩახლათული ჩავსჰერ (66), სეეს და სჰამეს (114), დასწვეს, გაცვალეს (126), გასტება ფიცი (141), და მრავ. სხვ.

მიცემითდამატებიანი ზნეებიც ხშირათ არღვევს აკაკი შანიძის დებულებას, თუმცა შედარებით ისე ხშირათ არა, როგორც სახელობითდამატებიანი, რაიც იმით აიხსნება, რომ ძველ მწერლობაში ჰაენი ფორმები უფრო ხშირათ და წარამარა, უწყეს-რიგით იხმარებოდა, ვიდრე უპაეო.—„ღაბადება“-ში უპრეფიქსოთ განსაკუთრებით ხშირათ იხმარება ფორმა *შეწირა* (*შეწიროს*, *შეწირვიდეს*),—იხ. გვ. 258, 956 და სხვ.—„ვისრამიანა“-ში: *მიმართა*, *მიმართოთ* (33), *არაეის შერთო* (7, 15), *ვთხოვო* (34), *გავს* (59, 60), და სხვ.—„ვეფხისტყაოსანა“-ში: *მან ყმაჲან ქებასა მიმართა* (გვ. 27), *მიმართა ზახილით კლდესა და ღრესა* (28), და სხვ

შდევლეს დროთა ძეგლებს შორის ბრიგოლ ზანძთელის ცხოვრების აღწერა ერთი იმათგანია, რომელნიც კარგათ შენახულან და რომელთა მართლწერაც დამახასიათებელია ძველის ქართული ენის ფორმებისა. ამ ძეგლშიც კი საკმაოთ ბევრია მაგალითი იმისთანა მართლწერისა, რომელიც აკ. შანიძის-მიერ წამოყენებულ დებულებებს ეწინააღმდეგება.

აი ეს მაგალითები: 1) *ღაბბეკდა* (გვ. ღ); 2) *ღმერთმან*. *ღაბბაღნა* ისინი (კლ); 3) *შეჰრატხეს შემზადებაჲ* (ლგ); 4) *მადლი შეწირა ჰრისტესა** (ლდ); 5) *ორნი ჯუარნი აღჰმართნა* (ლპ); 6) *წარჰვლო* (ლპ); 7) *წიგნი მიწრა* (მა); 8) *ღამშაღა მათთჳს პური* (მბ); 9) *შესაწირაიე განჰმშაღა*(აგ); 10) *თანაწარჰკვედ* (ნგ); 11) *მან მიწრა წიგნი ეედრებით* (ჟ); 12) *მან მიწრა ეპისტოლჲ* (ჟ); 13) *ვითარცა შუენის სიწმიდესა შენსა*, და სხვ.

მართალია, თვით აკ. შანიძეც არ მალავს და მაგალითებიც მოყავს იმისა, რაიც მის დებულებებს ეწინააღმდეგება, მაგრამ ამგვარ ფორმებს მეტათ ახიერებული ჰიპოთეზით აქარწყლებს. იგი ამბობს (გვ. 75); „ამ ჯგუფის ზნენს ოდესღაც, ძველისძველად, დამატება მიცემით ბრუნეაიცი უნდა ჰქონოდა, მაგრამ შემდეგ დროთა განმავლობაში განვითარების გამო მიცემითის დამატება დაჰკარგვიათ, მაგრამ (ამდენი მაგრაჲ. აღბათ, კარგი სტილის, კარგი ქართულის ნიმუში! ს. ხ.) დაჰკარგვიათ გა-რეგან“—და სხვ. (—ამგვარი მსჯელობა ჩენი „დოქტორის“ მასწავლებელს მაგონებს, რომელმაც ერთხელ გადაჰრით გამოაცხადა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ სპარსულიდანაა ნათარგმნი და დედანი ბრიტანეთის ერთერთ წიგნსაცაჲში უნდა მოიპოვებოდესო!)—ან კიდევ: „ეს ზნა (ჰფუცა მას იგი) მიცემითდამატებიანია, მაგრამ უცნაურია, რომ არა თუ აწმყოში, არამედ ნამყო სრულშიაც ისე იფლვება, თითქოს მიცემითი და მატება სრულებით არა ჰქონდეს“—ო (გვ. 123).

ღა როცა, ამ სახით, „დოქტორ“ შანიძეს ძველი ძეგლებიც კი ღალატობს და მის „მეცნიერულ“ დასკვნებს არღვევს, „დოქტორი“ მათ ადვილათ აქარწყლებს ღ ყველა ამისთანა შემთხვევას (მათი რიცხვი კი მრავლის-უმრავლესია) ანომალიებს უწოდებს!...

ღაბ, რაიც რომ მთელიისის „დოქტორის“ „მეცნიერულ“ დასკვნას ეწინააღმდეგება, იგი „ოდესღაც“ უსათუოთ ისე იქნებოდა, როგორც მას, „დოქტორს“, ნებაჲს,—ამგვარი ყველაფერი უცნაურია და ყველა ეს ანომალია!.. ასეთია. მეცნიერული უნარი და ხერხი გაბედული ჰიპოთეზების ავტორის—ცნობილი პროფესორის „ნიკიერი“ მოწაფისა!..

როგორც ხედავთ, აკ. შანიძის-მიერ მოხსენებული საბუთებით სრულიადაც არ მტკიცდებიან ის დებულებანი, რომელნიც მან ძველ ენაში ობიექტურ-სუბიექტური პრეფიქსების (ჰ, ხ) შესახებ წამოაყენა. მაგრამ, დახეთ, რა სითამამით იკვების და ყვირის თავის დასკვნებში: „გამოირკვა“... „ამგვარად, დამოწმებულია და დადასტურებული ყველაფერი, რაც ნათქვამია ამ ზნეების შესახებ ზემოთ“ (გვ. 41; 53). —

*) აკ. შანიძე მართლწერას მეწირა-ს იმით ხსნის (გვ. 40), რომ ეს ზნა ნათეს. ბრუნვას თხო-ულობსო; მაგრამ აკ ხომ მიცემითი ბრუნეაა?!

„ეს არის ის პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად უნდა დაედოს საორთოგრაფიო რეფორმას ჰაესა და სანის კმარების საკითხში. ეს პრინციპები შემუშავებულია ხაკითხის ყოველმკრივი შესწავლის შემდეგ და სრულებით ეთანხმება ქართული ენის ხასიათს საზოგადოდ და კერძოდ სალიტერატურო ენის ისტორიული განვითარების საერთო მიმართულებასაც. ამ რეფორმის პროექტით თანამედროვე ცოცხალი კილოების მდგომარეობაც არის გათვალისწინებული და ქართული მწერლობის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციებიც არ არის დავიწყებული“ (გვ. 189).

ასეთია „ტფილისის მეცნიერი დოქტორის“ ტრაბახა დასკვნები. ხოლო სინამდვილე სულ სხვას გვიჩვენებს. ქართული ენა თავიდანვე თავისუფალი ყოფილა იმ პედანტიზმისა თუ სკოლასტიზმისაგან, რომელიც ზოგიერთ ენას ახლაც ამძიმებს, და მისი მართლწერა და გამოთქმა ურთერთ-შორის სრულიად მარტივად ყოფილა შეთანხმებული: ისე იწერებოდა, როგორც გამოითქმოდა, და ისე გამოითქმოდა, როგორც იწერებოდა. ჰ-სი და ს-ნის ხმარებაც ასე წარმოობდა: როცა ისინი გამოითქმოდნენ და მწერლის სმენაც ამ გამოთქმას იზიარებდა, ისინი კიდევაც იწერებოდნენ ხოლმე, და როცა მწერლისა თუ გადამწერის სმენა მათ გამოთქმას არ იზიარებდა, ისინი არც იწერებოდნენ. ამიტომაც არის, რომ ერთნაირ ფორმებში ჰ-სა და ს-ს ხან ეხედებით ხოლმე, ხან კი არა. ზალხის დღევანდელი ჩვეულება ნასახია ძეგლისა—და როგორც დღეს არის განსხვავება სხვადასხვა კუთხის ფორმებსა და გამოთქმაში, ისე ყოფილა ძველათაც. ძველმ იმერეთში დღეს ამბობდნენ შიკა-ო, ზემო იმერეთსა და ქართლ-ქახეთში—მისცა-ო, ზოგან ხმარობდნენ დაწერა-ო, ზოგან—დასწერა-ო, და ამ შემთხვევაში ზალხი იმას კი არ არჩევს და ასხვავებს, თითქო—როცა ჯგერის-წერა იგულისხმება, მაშინ ხ უნდა ვიხმაროთ, ხოლო წერის დანწერა—უსანოთო; არამედ ყველა შემთხვევაში ან დასწერა-ს ხმარობდნენ, ან დაწერა-ს, როგორც მთქმელსა თუ დამწერს მისი კეთილშემოვნობის გემოვნება უკარნახებს.

თვით ბ. შანიძე შენიშნავს (გვ. 49), რომ, როცა ზმნის თემა ხმოვანით იწყება, მაშინ არავითარი განსხვავება არ არსებობს მიცემითდამატებიანსა და სახელობითდამატებიან ზმნებს შორის (მაგ. უბრძანა მას, უჩვენა მას—ე. ი. მიცემითდამატებიანი უპრეფიქსოთ იხმარება, როგორც სახელობითდამატებიანიო),—და ნუთუ ეს არ არის მაჩვენებელი იმისა, რომ „დოქტორის“ მიერ მოკოროილი „კანონი“ ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია? თუ რომ ხმოვანთემიანი ზმნებისათვის—აზრისა გინა ობიექტ-სუბიექტის გასარჩევად—ეს კანონი ზედმეტი ბარგია (და ამისთანა ზმნების რიცხვი აუარებელია), მაშ რა აუცილებელ საკიროებას წარმოადგენს იგი თანხმოვანთემიანებისათვის?!

ქართულ ენაში, რასაკვირველია, არსებობს საგანთა შორის დამოკიდებულების (განსაკუთრებით სუბიექტის) მაჩვენებელი პრეფიქსები, ყველასათვის ცხადი და გარკვეული, რომელიც კიდევაც მოისმის და კიდევაც გამოითქმის; ესენი არიან ასე-წოდებულის მიჩვენებითი ზმნების პრეფიქსები: მ, ზ, უ, გვ (მითხრა—მან მე, მითხრა—მან შენ, უთხრა—მან მას, ან მათ, ზეითხრა—მან ჩვენ). არის სხვა ხმებიც (ინფიქსები თუ თავსართები), რომლითაც საგანთა შორის ურთიერთობა გამოიხატება,—მაგალი: შებრყო (მას მან), შეიძყო (საზოგადოთ), შემაყო (მას, დამოუკიდებლათ); გაბეკათა—საზოგადოთ, გაიკეთა—თავისთვის; ადის—ქვევლიდან ზევით, ჩამოდის—ზევიდან ქვევით, შადის—შვინით, გაშოდის—შვინიდან გარეთ, და სხვ. და სხვ.

რაც შეეხება ჰ(ს)—ს. ესენი ზმნებში ან კეთილშემოვნოზიხათვის იხმარებიან (დასწერა, სთქვა, დასცა, სდუმს, ჰქონდა, ჰქვია), ან—იშვითად—ორაზროვნობის ასაშორებლათ (მიკივის—მე მიკივის, მიჰკივის—მას უკივის, მიწერა—მე მიწერა, ჩემთვის სწერა, მისწერა—მას მიუწერა, და სხვ.).

ღარწმუნებული ვარ, დაკვირვებული მკითხველისათვის საკმაოდ დაეასაბუთეთ, რომ აკ. შანიძის-მიერ წამოყენებული დებულებანი ძველ ენაში სუბიექტურ-ობიექტური პრეფიქსების (ჰ-ს) ხმარების კანონების შესახებ უსაფუძვლო არიან და, მაშასადამე, მისი „პროექტიც ორთოგრაფიის რეფორმისათვის“, რომელიც ამ დებულებებზეა დამყარებული, მისილები არ არის, ეინიდან ყალბ აზრზე დამყარებას შედეგათ არ შეიძლება სიყალბე არ მოყვეს. შიუხედავთ ამისა, აკ. შანიძე თავის „პროექტს“ მაინც ასეთი კვებით იწყებს (გვ. 182): „ახლა, როცა პრეფიქსების საკითხი ქართულ ზმნებში შესწავლილია ისტორიულადაც და დიალექტოლოგიურადაც, დავის გადაწყვეტა სულ ადვილი საქმეა“ო!

ღიახ, აკ. შანიძეს „სულ ადვილ საქმეთ“ მიაჩნია, მაგალ., დაგვარწმუნოს, რომ „დაწოლა“-სგან ნამყო სრული უნდა ვიხმაროთ შენ დასწევო, თქვენ დახწევით (გვ. 185) —და მზგავის მრავალი სხვა უმზგავსოება!..

ჰმარა! Sapienti sat!..

ჩემი დასკვნა ასეთია: 1) აკ. შანიძეს არ მოეპოება მეცნიერული კვლევა-ძიების უნარი და ლოლიკა, თუმცა დიდი სურვილი აქვს მეცნიერების სკამზე წამოსკუპებისა,*) და 2) პირადათ ჩემთან მიწერ-მოწერის დროს თავისი წერილებით მან დამტკიცა, რომ არ ესმის ელემენტარული წესები სამართლიანისა და სინიღისიერი მოპყრობისა. ამ სახით, აკ. შანიძემ საბოლოოთ ცხადყო, რომ იგი არათუ როგორც მეცნიერი, არამედ როგორც უბრალო—ჩვეულებრივი ადამიანიც, ძალიან დაბალი ხარისხისაა.

სილოვან ზუნდაძე.

ძუთაისი, 1923 წლის 3 მაისს.

*) ერთადერთი დამსახურება მისი დღემდე ის არის, რომ ტერმინის სანისკიტი-ს მნიშვნელობა განმარტა,—მაგრამ ამას უფრო შემთხვევითი მიხედვრის ხასიათი აქვს, ვიდრე მეცნიერული კვლევა-ძიებისა.

დამატება II

(ნახეთ გვ. 87).

დასაბუთებელი შენიშვნები

დაუსაბუთებელ დებულებათა შესახებ.

ზევით დასახელებულ წიგნში ყოველგვარი საკითხი ქართული მართლწერის შესახებ სრულიად დაუსაბუთებლათ არის გადაწყვეტილი და მოყვანილი, რაიც ქომისიის ნამუშავერს ართმევს მეცნიერული კვლევის ხასიათს და უქარგავს მნიშვნელობას ცხოვრებაში მათი გატარებისა და განმტკიცებისათვის. ხანამ სახელმწიფოებრივ ორგანიზაციას ქართული ენის ორთოგრაფია საყოველთაოთ საეალდებულოთ არ გაუხთია, მანამდი ამ საკითხის მოინტერესე პირთათვის აუცილებელია გაითვალწინონ ის საბუთები, რომლის ძალითაც ქომისიას თავისი საბოლოო დასკვნები გამოუტანია.

ჩვენს შენიშვნებში ვეტყვით ყოველგვარი ჩენი შეხედულება შეძლებისამებრ დაეცაბუთოთ.

1. ქომისიის მიერ წინასწარ მიღებული პრინციპები: „პროექტი“-ს მე-5 გვერდ-ზე ქომისია გვითვალწინებს იმ პრინციპებს, რომელიც მას. სალიტერატურო ენის ფორმა-გამოთქმის შესამუშაველათ სახელმძღვანელოთ მიუღია. ამ პრინციპებს შორის ორი მუხლი (ბ და ლ) შემდეგს გვამცნებს: ბ) „ორ და მეტ ფორმათა შორის, რომელთაგან ერთი ძველია, მეორე ახალი (ანუ ერთი „მკედარია“, მეორე „ცოცხალი“), უპირატესობა ეძლევა ახალ ფორმებს ძველი ფორმების წინაშე“; — დ) „როცა ერთისა და იმავე ფორმის ვარიაციები თითქმის თანაბრად გავრცელებული და მიღებულია თანამედროვე ენასა და მწერლობაში, მაშინ არჩევის დროს ყოველთვის უნდა გათვალისწინებულ იქნას ამ ფორმის ისტორიული სახე“.

ბრტერით ეს პრიეციპი ამ სახით ჩენ შესაწყნარებლათ არ მიგვაჩნია. ბრც გავრცელებულობა ცხოვრებაში და ბრც ისტორიული ტრადიცია მხედველობაში მისაღები არ არის, თუ რომელიმე მათგანი საღ მოსაზრებასა და მეცნიერულ საბუთებზე დამყარებულს ძირითად კანონებს ეწინააღმდეგება. ზანა ხალხში ცოტაა გავრცელებული იმისთანა სიმახინჯე — ცრუმორწმუნეობაა ის თუ სხვა უქულებურობა, რომლის შეწყნარებაცა და მიღება ყოვლად შეუძლებელია? განა შორიულ წარსულში (ზოგჯერ მახლობელშიც) ისტორიას ცოტა ახსოვს იმგვარი რწმენა და შეხედულება, რომელსაც შეუგნებელი ნაწილი ღლესაც კი იზიარებს და რომლის დადასტურებაც შეგნებელი ნაწილისათვის შეუწყნარებელი და შეუძლებელია?! მასაში გავრცელებული რწმენა და ისტორიული ტრადიცია ზოგჯერ იქამდი მიგვიყვანს, რომ ქაჯებისა და ეშმაკების არსებობასა და ღედამიწის უმოძრაობას დაგვადასტურებინებს!.. ან რას ეძახის ქომისია ისტორიულ სახეხ? ისტორიულია ისიც, რაიც ძრისტემდი ყოფილა, და ისიც, რაიც რომ ძრისტეს აქით პირველ საუკუნეებში ყოფილა, და რაიც მერე საშეალო საუკუნეებში ხთებოდა, და ისიც, რაიც შემდგომ საუკუნეთა განმავლობაში მომთარა; ღლეს უკვე მე-18 და 19 საუკუნეებიც ისტორიას ეკუთნის — და, მაშასადამე, იბადება საკიოხი: რომელ ისტორიას უნდა დავეყაროთ ღ. რომელი ეპოქის ისტორიით უნდა ვიხელმძღვანელოთ? მნის ფორმებზე თუ ვილაპარაკებთ, მე-18 საუკუნის ქართული ენა ბევრით განსხვავდება ჩენი, ლიტერატურის პირველი საუკუნის ენისაგან, — მაგალ. ცნო-

ბილი ქირეველი მართლწერა **ტფილისი მე-18** საუკუნიდან უკვე **თბილისი-სა ღ მფი-**
ლისი-ს მართლწერაზე გადადის (ზურამიშვილის „ღეიჯიანში“ ყველგან **თფილისი-ა**
ნახმარი)—და რომელზე უნდა გაჩერდეს ჩვენი არჩევანი? ჩვენი დროის უკანასკნელ
ხანებში, რუსული ენის გავლენით, საშინლად გავრცელდა ქართული ენის ხასიათის
აშკარა წინააღმდეგი გამოთქმა: **შაური ღირს, ძვირი ღირს, მანეთი დამიჯდა ღ სხე.**
—და ისე გავრცელდა, რომ კანონიერი გამოთქმა—**შაურათ** (შაურად) **ღირს, მანე-**
თად დაჯდა და სხვ.—როგორც მწერლობაში, ისე ხალხშიც იშვიათად მოისმის, და
როგორ უნდა მოვიქცეთ: ხელგულდაკრევით შევეყუროთ ამგვარ სიმახინჯესა და ძალ-
მომხრებას?!—არა და ათასჯერ არა! ღა თვით მომისიაც კი ხშირად უარყოფს ამ
თავის პრინციპებს—და, თუმცა საბოლოოდ ვერ გადაუწყვეტიათ, მაგრამ „ისტორი-
ული“ მართლწერის **ტფილისი-ს** წინააღმდეგ სამ წვერს მიუცია ხმა, ხოლო „გავრცე-
ლებული“ მახინჯი უკანონო გამოთქმა **შაური ღირს** და სხვ. ერთი ხმის უმეტესობით
მაინც უარუყვით (ესეც დიდი ნუგეშია სიმახინჯის მოტრფიალეთა წინააღმდეგ ბრძო-
ლაში!)... ღიახ, თვით მომისის უმრავლესობა გრძნობს, რომ, როცა კანონიერი სა-
ფუძველი არაა, ისტორიული ტრადიცია და გავრცელებულობა პრინციპებით ვერ
გამოდგებიან.

2. (იგივე მე-5 გვ.). მომისია საჭიროთ არა სთვლის ასომთავრულების ხმარება-
სო, ნათქვამია აქ. მაგრამ იმავე გვერდზე შენიშვნაში ეკითხულობთ: „მომისიას გა-
თვალისწინებული ჰქონდა, რომ ორთოგრაფიის სადაო საკითხების მოწესრიგებას
პრაქტიკული მიზნები აქვს დასახული ყოველდღიური საჭიროებისათვის, და არა მე-
ცნიერული კვლევა-ძიება“-ო. ამ შენიშვნის აზრი ეწინააღმდეგება იმას, რასაც მომი-
სია ასომთავრულების შესახებ ამბობს. ასომთავრულებს სწორზე პრაქტიკული მნიშ-
ვნელობა აქვს და მათი მიზანი ის არის, რომ მკითხველს წაკითხვა და მკერ წაკითხულის
გამეორება გაუადვილონ. მთავრულების საშვალებით მკითხველი ადვილად ჩერდებახოლმე,
ადვილად პოულობს ადგილს, სადაც შეჩერდა, საკუთარი სახელებით ადვილად პოულობს
და იკონებს წაკითხულ შინაარსს, და სხვ. უმიზნოთა და უმნიშვნელოთ არ არის მთავ-
რულები ევროპიულ ენებში შემოდებული, და თუ მომისიას, როგორც იგი ამავე გვერდ-
ზე ამბობს, „შესაძლოდ მიაჩნია პირველი ასოს დიდად დაწერა.... ან ყოველი თავის
დასაწყისში“,—საკვირველია, რატომ „საჭიროდ არა სთვლის მთავრულების ხმარებას“
საზოგადოთ? მთავრულების მოწინააღმდეგენი საბუთად უმთავრესათ იმას ასახელებენ,
რომ მთავრულები შავათ გამოდის და ნაბეკდს აუშნოვდსო! ამისთანა საბუთი მხედ-
ველობაში მისაღები არ არის, ვინაიდან ქართული მთავრულების გაუმჯობესება დიდ
სიძნელეს არ წარმოადგენს და ტეხნიკა ამას ახლო მომავალში მიზანშეწონილად მო-
აგეარებს.

3. მე. მე-6 და 7. მომისიას ერთ ფარგალში მოუთავსებია მართლწერა მწე-
ვარი—მმართველი და მმატებს—მმარჩავს. უკანასკნელი ორი სიტყვა არცერთს ცო-
ტათ-თუ-ბევრათ წეზაკითხვის მცოდნე მწერალს არაოდეს ერთი მ-ანით (მე მატებს,
მე მარჩავს) არ უხმარია, და თვით ხალხიც ყველგან (გარდა სმენის სრულიად უქო-
ნელისა) ორი მ-ანით გამოსთქვამს; ხოლო მწევარი და მმართველი ძალიან ხშირად
დღეს მწერლობაშიც ერთი მ-ანით იხმარება (იხ. აგრეთვე ზახუშტის გეოგრა.: მართ-
ველობა, გვ. 454) და ხალხიც თითქმის ყველგან ერთმანიან ფორმას ხმარობს, და
თუ მომისიას მფრინველი-ს მაგიერ ფრინველი კი მიუღია, იმავე საფუძვლით მართ-
ველი-ც უნდა მიიღოს—არსებითი სახელის მნიშვნელობით, ხოლო მმართველი (გა-
მმართველი, მომმართველი და სხვ.)—მიმღეობის მნიშვნელობით დარჩება. რაც შეეხება
მწევარი-ს, ეს სიტყვა შესაძლოა მ-ანით ვიხმაროთ, მაგრამ მხოლოდ იმ საფუძვლით,
რათა ორზოროვნობა თავიდან ავიცილოთ და გვაეარჩიოთ სიტყვის წევარი-საგან (მწე-
ვარი და წევრები). იგივე ითქმის სიტყვების: მღვდელი-ს, მტევანი-ს, მწვანელი-ს

მსხალი-ს, მსხვილი-ს, მრგვალი-ს, მსუქანი-ს, მღოგვი-ს შესახებ, ე. ი. უმანოთ შეიძლება ვიხმაროთ, რადგან მწერლობაშიცა და ხალხშიც ეს სიტყვები ხშირათ იხმარება ხოლმე უმანოთ; ხოლო ჩატე, ძაღე, თლათ, დარე, ხალი (მხალი-ს აზრით!) უმანოთ მწერლობაში არავის უხმარია—და აქ მათი დასახელებაც ზედმეტათ მიმართია.—მართლწერა ტევანი და სხალი ნახმარი აქვს საბა მრბელთანაც (იხ. ლექსიკონი) და აგრეთვე სხალი—ვახუშტი ბატონიშვილს (იხ. მისი ბეგურაფი);—მართლწერა ღვდელი ახალ მწერლობაში ხშირია—და ილია ჭავჭავაძესაც აქვს იგი ბევრგან ნახმარი (იხ. „საქაია-აღამიანი“).

4. ზვ. S. კომისიის მიუღია მ-ინჩართული ფორმები: შევიტყმე, გავაწყმე, შემიტყვია, შემიმყვია, ხოლო უარუყვია ფორმა გვაძვრე. პირველი სიტყვების მართლწერას იმგვარივე საფუძველი და ხმარება აქვს ხალხსა და მწერლობაში, როგორიც უკანასკნელისას, და, მაშასადამე, მიღებული უნდა იქნეს მართლწერა გვაძმრე-ც, გამიძმრია.—

კომისიისაგან მიღებული ფორმები თვითთ და თვითეული, ჩემის აზრით, საფუძვლიანი არ არის. ჯერ ერთი—ჩემის გამოცთილებითა და ამიტომ ღრმა რწმენითაც—ფორმა თითთ ბევრათ უფრო გავრცელებულია ხალხში, ვიდრე თვითთ, და მეორე—თითთ არა ეგონებ თვით-ისაგან იყოს წარმომდგარი, რათა ბევრა მ აქ აუცილებელი იქნეს. თითთ რამდენჯერმე გამოვრებულ ცალს (ერას) აღნიშნავს, ხოლო რიცხვითი სახელები ერთი, ხუთი და ათი დაკავშირებულია თითებთან: ერთი=ცალი თითის რაოდენობა, ხუთი=რაოდენობა ცალი ხელის თითებისა, ათი=რაოდენობა ორივე ხელის თითებისა (უნდა ვიგულისხმობთ, რომ ამგვარი თელა ქართულ ხალხს თვისი კულტურის პირველ საფეხურზე შემოუღია).—„სიბრძნე-სიცრუის წიგნი“ საბა მრბელიანი ბევრგან თითთ-ს მხარობს; აგრეთვე „მართლის ცხოვრება“-შიც აქა-იქ ნახმარია ეს მართლწერა; დღევანდელ მწერლობაში კი თითთ გაცილებით უფრო ხშირათ იხმარება. ამ საფუძვლებისა გამო უფრო სამართლიანი იქნება ფორმა თითთ მივილოთ, და არა თვითთ. ამასთანავე თუ მხედველობაში ვიკონიებთ, რომ მ-ზე დაბოლოებული სიტყვები მ-ს არ კარგავს (გამორიცხვას შეადგენს ღვინო), ცხადი იქნება, რომ თითთეული უნდა ვიხმაროთ, და არა თვითეული ან თითეული, და ეს ფორმა (თითთეული) საკმაოთ გავრცელებულიცაა როგორც ხალხში, ისე მწერლობაშიც.

5. ზვ. მე-9. კომისიის მიუღია წმინდა, და უარუყვია წმიდა. მე მგონია, ორივე სიტყვა უნდა დარჩეს, რადგან მათ სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვთ. მართლწერა მაშინ შეიძლება ავირიხოთ, როცა რომელიმე ერთი ცნება ორით ან რამდენიმეგვარი ფორმით გამოიხატება; ხოლო შეუწყნარებელია ქართულ ენას მოეუსპოთ საშვალეზა გამოხატოს ორი სხვადასხვა ცნება—წმინდა=სუფთა ღ წმიდა=უმოყვლო—სხვადასხვა მართლწერით, ისე როგორც სხვა ენებსაც აქვს ამის საშვალეზა, მაგ. ფრანგულს (propre ღ saint), რუსულს (чистый ღ святой).—რაც შეეხება ფორმებს მქვიან, ჭკვიან, ჭკვიან და სხვ., არ მესმის—რატომ არის აქ აუცილებელი ბოლოში ნ? ნუთუ მხოლოდ იმიტომ, რომ ძველთ მქვიან იხმარებოდაო? ძველათ ამ ფორმებს ბევრა რ-ც ახლდა, ხოლო ღღეს რ აღარ იხმარება, და თუმცა ნ ბოლოში ღღეს ხმარებაში ბევრგან დარჩენილა, მაგრამ უნარო ფორმა ცოცხალი ენაში, ჩემის აზრით, უფრო ხშირია, ვიდრე ნ-არიათ, და ვისაც სწამს პრინციპი ენის გამარტივებისა და გაკეთილხმოვანებისა, მათ უნარო ფორმები უნდა აირჩიონ და მით, როცა ეს შესაძლებელია, თავიდან აიშორონ თანხმოვანთა ისეთი უსიამოვნო შეგუგუფება, როგორიც არის, მაგალ, თქვენ ჭკვიანთ.

6. ზვ. მე-12. ა) კომისიამ დაადასტურა მ-ანის დაკარგვა ფორმებში: იქნება, იქნა, იქნებოდა, მექნება-ო, ნათქვამია აქ. ჩემის აზრით, კომისიის დადგენილებაში აქაც ისეთივე შეცდომაა, როგორიც წმინდა და წმიდა-ს შესახებ: უმანო ფორმას სხვა

მნიშვნელობა აქვს, და მ-ანიანს სხვა; იქნება ნიშნავს: კეთდება, ეწყობა, საფუძველი ან საძირკველი ეყრება; აქიდან—საღვთო წერილის აზრით: ღმერთმა ქვეყანა ექვს დღეს შექმნა, ქვეყანა ღვთისაგან შეიქმნა;—ან კიდევ: ჩვენმა ხალხმა მდიდარი პოეზია შექმნა, მეცნიერება სწავლულთა მიერ იქმნება;—ხოლო იქნება ნიშნავს იარსებებს (ან გამოვა), მაგალ.: ეს ბავში, ეტყობა, ავი იქნება.

ბ) კომპისიას მიუღია თანდებული მღმ, ხოლო ამის საბადლო სხვა ფორმები (მღი, მღის, მღისინ) ყველა უარუყვია. მე კი გგონია, რომ ი-ზე დაბოლოებული ფორმა (მღი) უფრო გავრცელებულიც არის და უფრო ადვილი გამოსატქმელიც, ვიდრე მ-ზე დაბოლოებული (მდე). შორმის მდგ-ს დამცველთაგან წარსულში მე შემდეგი საფუძველი მომისმენია: მუსიკაში (სიმღერაში) მ უფრო მუსიკალურ ხმოვანთ ითვლება, ვიდრე ი, და მ-ზე ხმის აწევა უფრო იაფისუფლათ შეიძლება, ვიდრე ი-ზეო. მუსიკის კანონი ენის კანონს ვერ გააქარწყლებს, და ქართველ ხალხს დიდი უმრავლესობა სიტყვებისა ი-ზე დაუბოლოებია, და ძველათ იქაც კი, როცა სიტყვები ბ, მ, მლ-სა და შ-ზე იყო დაბოლოებული, ამ სიტყვებსაც კი ბოლოში ხშირათ ი-ს (ღ-ს) უმატებდა, —მაგალ.: „ჩვეთოს ცოდვილთა ზედა მახეჲ, ცეცხლი და წუნწუბაჲ“, და სხვ. (შეადარეთ დღევანდელ ხალხურს: ძართლში—ღედაი, მამაი, მანოი, სანდროი; იმერეთში—ძმაი, ღაი და სხვ.

„მისრაზიანში“ მღმ მხოლოდ ერთჯერ გვხვდება (იხ. გვ. 12: შვილიშვილთამდე), რამდენჯერმე ნახმარია მღის ან მღინ, ძალიან ხშირათ კი მღი (ნახეთ გვერდები: 24, 39, 64, 116, 125, 147, 171, 181, 183, 224, 244 და მრ. სხვ.); „მეფისტყუასანშიც“ რამდენჯერმე მღი არის ნახმარია, უფრო კი მღის, ხოლო მღმ—არც ერთჯერ; ლ. ბურამიშვილს უხმარია აქა-იქ მღი (1881 წლ. გამოც., გვ. 18, 22, 284); აგრეთვე საბა ორბელიანსაც „სიბ.-სიც.“-ში (1871 წლის გამოც., გვ. 106, 109, 129, 138, 144, 159, 180).—შველა ამ მოსაზრების გამო უპირატესობა მღი-ს უნდა მიეცეს.—ზ) კომპისიას მიუღია მართლწერა ბრძანება, გაზრდა, ზრდილობა, გრძელი, მრწამსი.—მე გგონია, რომ ბგერა რ ამ სიტყვებში დღეს უკვე აუცილებელი არ არის: ხალხის გამოთქმაში იგი აქ ან სულ არ მოისმის, ან ძლიერ იშვიათად, ხოლო ახალ მწერლობაშიც იმგვარი მიდრეკილებაა, რომ რ-ს ხმარება მოისპოს. ხალხში დღეს თითქმის ყველგან ასე მოისმის: მობძანდით, დაბძანდით, ბძანეთ, რას მიბძანებთ ღ სხვ.; აგრეთვე: შენს გაზღას (ქართლში ამბობენ „შენს გარდას“-ო, მაგრამ აქ ზ ალარ ახლავს—სწორეთ იმიტომ, რომ თანხმოვანთა შეჯგუფება ზრდ ძნელგამოსატქმელათ ერეენებთ—და ხალხი ზოგან რ-ს აკლებს, ზოგან კი ზ-ს), ახალგაზდა, ახალგაზღობა, —გძელი, სიგძე (აქიდან ნაწარმოებია გვარები ბძელიძე, ბძელიშვილი;—შეადარეთ აგრეთვე ილია შავჭავჭავაძის „ძაციო-ადამიანში“ ბძელაძე), —აგრეთვე მწამს, მწამლა (მიაკიეთ ყურადღება: ნამყო დროში „ვიწამე“, მყოფადში „მეწამება“, „ვიწამებ“). პრის ორგვარი სახელზმნა: წამება და რწმუნება; პირველისგან ნაწარმოები ფორმებია: მწამს, მწამლა, ვიწამებ, მწამებია და სხვ.; მეორისგან: ვარწმუნებ, გარწმუნებ, მერწმუნე, მერწმუნეთ, გერწმუნებ—და სხვ.;—არსებითი სახელები რ-თი დარჩება: რწმენა, მრწამსი.—„მისრაზიანში“ ბრძანება-სთან ერთად ხშირათ იხმარება მართლწერა ბძანება-ც (გვ. 1, 24, 97, 146, 316, 340, 388, 453);—იქვე ნახმარია მართლწერა სიგძე (გვ. 194, 342) და გაზდა, გაზდილი, საზღო, გასაზღელი (გვ. 9, 11, 12, 259 და სხვ.);—ლ. ბურამიშვილიც ხმარობს ბძანება-ს (გვ. 10, 32, 35, 37, 39, 42, 54 და მრავ. სხვ.), აგრეთვე საზღო-ს, იზღება-ს (გვ. 82, 83);—ნახეთ აგრეთვე საბა ორბელიანის „სიბრძ.-სიცრ.“ წიგნი“ გვ. 73, 85 (გაზღაში, გაუზღია); აგრეთვე „მართლის-ცხოვრებაში“ (სენბია ჩხეიძის და პაპუნა ორბელიანის ნაწარმოებში), აგრეთვე ილია შავჭავჭავაძის „ძაციო-ადამიან“-ში (აუბანა“, „ბძანდებოლეთ“, „სიტყვა გააგძელა“, „საზღო“ და სხვ.).

7. მგ. 13—17. ნაჩვენებს ხუთ გვერდზე მომისიას მოყავს ორგვარი მართლწერის სიტყვები და აღნიშნულია, თუ რომელი მართლწერა უნდა იქნეს, მისი აზრით, შეზღოვებული. მომისიის აზრი უმრავლესობის შესახებ კანონიერია, ხოლო ზოგიერთ არჩევანში ვერ ვეთანხმები,—სახელდობ: ა) მართლწერა ჰკვიანი ხალხშიცა და მწერლობაშიც, ჩემის აზრით, უფრო გავრცელებულია, ვიდრე ჰკუიანი, და მე ვფიქრობ, რომ ჰკვიანი უფრო ფართო ცნებასა და შინაარსს შეიცავს, ვიდრე ჰკუიანი: ეს უკანასკნელი, ჩემი შეგნებით, მხოლოდ ჰკუის მქონებელს ნიშნავს, უკეთ ვსთქვათ—რომელიმე ადამიანი ან ცხოველი რომ უკუო არ არის; ხოლო ჰკვიანი გულისხმობს გონიერობას, გამჭრიახობას, ჰკუის სიმახვილეს. როცა განსხვავებული მნიშვნელობა სწადიათ აღნიშნონ, ზოგჯერ ქართულ ენაში დაბოლოება იანი სახელის პირდაპირ ფორმას კი არ ემატება, არამედ შეცვლილ ფორმას,—ან იანი-ს მაგიერ იერი-ზე ბოლოვდება,—მაგალ.: ლეთ-იანი (და არა ღმერთ-იანი), გონიერი (და არა გონებიანი ან გონიანი). ხალხში ზოგჯერ იხმარება ფორმა ჰკვიერი-ც, მაგრამ ეს ფორმა მწერლობაში არ მიიღო, და ჰკვიანი კი ხალხშიც ხშირად იხმარება და ახალ მწერლობაშიც—და იგი უნდა მივიღოთ (ბურამიშვილსაც უხმარია ფორმა ჰკვიანი—ნახეთ 1881 წლ. გამოც., გვ. 6, 7, 108, 186 და სხვ.;—აგრეთვე ხაბა ორბ. „სიბ-სიც.“—1871 წლის გამოც., გვ. 86, 99, 107, 187, 188—და სხვ.);—ბ) მაგივრად, მშვენიერად:—არ ვიცი, რატომ აძლევს მომისი ამ ფორმებს უპირატესობას, ვიდრე მაგიერად-სა და მშვენიერად-ს. ძველათ ყოველთვის მ-ნიანი ფორმა იხმარებოდა, და დღესაც კი მ-ნიანი ფორმები უფრო ხშირია ხმარებაში (ზეპირშიცა და მწერლობაშიც), ვიდრე მ-ნიანი, და, მაშ, რატომ ეწინააღმდეგება მომისი: მისგანვე მიღებულ „ჰრინციკს“—ხალხსა და მწერლობაში უფრო გავრცელებულ ფორმებს?.. გ) ცალიერი, ხარბუჯაი, და არა ცარიელი და ხაზურჯაი-ო, ამბობს მომისი; მაგრამ ცარიელი და ხაზურჯაი, როგორც ვიცი, უფრო გავრცელებულია დღეს, ვიდრე წინააღმდეგი ფორმები, და რადგან ამგვარი მეტათეზის ენის კანონს არ ეწინააღმდეგება, ცარიელი და ხაზურჯაი უნდა დავსტოვოთ.—„წავიდა ტარიელი, მოვიდა ცარიელი“-ო, ამბობს ხალხი; „მისრამიანში“ ყველგან ცარიელი-ა ნახმარი (გვ. 48, 316, 254 და სხვ.); „მეფხის-ტყაოსნის“ ყველა ვარიანტში ვკითხულობთ: „არ დაარჩენს ცარიელსა არ ემასა და არცა ქალსა“; იხ. აგრეთვე მახუშტის გეოგ., გვ. 112, 150, 154, 188 და სხვ.;—დ) ერთგული თუ ერდგული?—დღევანდელს ხალხურ გამოთქმაში უფრო დ მოისმის, ვიდრე თ, და მწერლობაშიც დღეს მართლწერა ერდგული იშვიათი არ არის; რაც შეეხება ძველ მწერლობას, მახუშტის თითქმის ყველგან ერდგული აქვს ნახმარი (გვ. 298, 408); „მისრამიან“-შიც ეპოულობთ ერთ დღილას ამ მართლწერას (გვ. 138), და თუ მომისიამ მართლწერა ჰკვიერი კი მიიღო, იმავე საფუძვლებით ერდგული-ც უნდა მიიღოს;—ე) მსგავსი თუ მზგავსი?—ხალხში ყველგან ზ მოისმის, ზოგან მეტათეზისიც მოუხთენიათ, სადაც აშკარა ზ იხმარება: მზგავსი; რაც შეეხება მწერლობას, დღეს ორივე მართლწერა ერთნაირად იხმარება, ხოლო ძველ მწერლობაში მსგავსი იხმარებოდა, თუმცა „მისრამიან“-ში რამდენჯერმე ნახმარია მართლწერა მზგავსი და მზგავსი (გვ. 44, 214, 339 და სხვ.; ნახეთ აგრეთვე „ღაფთიანი“ ღე. ბურამიშვილისა 1881 წლ. გამოც., გვ. 12, 58, 69, 139, 155, 161, 162, 163, 165, 166, 179);—მახუშტიც ხმარობს მართლწერას მზგავსი-ს (გვ. 86, 370). თუ რომ ამასთანავე მხედველობაში მივიღებთ ჩვენი ენის მიდრეკილებასაც, რომ ერთ სიტყვაში ერთისა და იმავე ბგერის გამეორებას ერიდება (იმერული=იმერული, გურული=გურული, ლეღვემი=ლეგრწამი და სხვ.), მაშინ მართლწერა მზგავსი უნდა ეამჯობინოთ;—ვ) წლეულს, წლევანდელი—ეს მართლწერა მიუღია მომისიას, წინააღმდეგ წრეულს და წრევანდელი-სა, მაგრამ საფუძველი უკანასკნელ ფორმებს მეტი აქვს, ვიდრე პირველ ფორმებს: 1) „მისრამიან“-ში ნახმარია მართლწერა ლერწამი (გვ.

174), სურნელება (გვ. 190, 211, 213, 259, 341) და რბილი (გვ. 259)—და ამ სიტყვების მართლწერას იმგვარივე კანონი აქვს, როგორიც წრეულს-წრევეანდელი-ს (პირველსახეა ლელწამი, სუნნელება, ლბილი, მაგრამ, კეთილზოვნანობისა გამო, ლ და ნ მონათესავე თანხმოვანათ ქცეულა); 2) ხალხურ ენაში თითქმის ყველგან რ მოისმის, და არა ლ; 3) დღევანდელ მწერლობაში რ-იანი ფორმა ძლიერ ხშირია; 4) ქართული ენის წესიც ხშირათ მოითხოვს, რომ ერთი და იგივე ხმა თუ ბგერა სიტყვაში არ იყოს (იხ. ამის წინ მზგავის-ს განმარტება)—და, ამ საფუძვლების გამო, უმჯობესია წრეულს და წრევეანდელი დავსტოვოთ;—ზ) ყურდგელი თუ კურდღელი?—მართლწერა ყურდგელი ძველ მწერლობაშიც იხმარებოდა ყველგან და დღესაც ხშირათ ხმარობენ, ხოლო ხალხურ ენაში დღეს ორივე ფორმა იხმარება (ვეგონებ ერთნაირათ). ძირეული წარმოების მიხედვით (ყური+ბგელი) ეს სიტყვა შ-არათ უნდა იწყებოდეს—და სჯობია ყურდგელი დავსტოვოთ;—ც) ტფილისი-მბილისი-მფილისი:—შეუწყნარებლათ მიმანია არგუმენტაცია, რომლის ძალითაც დღეს მართლწერა ტფილისი-ა მიღებული. მრთადერთი საბუთი ის არის, რომ ძველ მწერლობაში რატომღაც ტფილისი იხმარებოდა, ხოლო დანარჩენი ყოველგვარი მოსაზრება ამ საფუძვლს ეწინააღმდეგება: ა) თანხმოვანთა კომბინაცია ტფ არცერთ სიტყვაში არ გვხვდება—და არც შეიძლება იყოს, რადგან იგი მეტათ ძნელი გამოსათქმელია; ბ) ხალხის გამოთქმაში არა თუ ტფ, არამედ თბ-ც (მბილისი) არ მოისმის,—იქ ყოველთვის თფ (მფილისი, თფილი, გათფობა) ისმის, რაიც დამამტკიცებელია იმ თვისებისა, რომელიც ქართულ ენაში არსებობს, ე. ი. რომ რბილი *) ხმასთან (ბგერასთან) რბილი ხმა მოისმის, ხოლო მაგართან—მაგარი *). ეს ფონეტიკური თვისება ქართული ენისა იმდენათ მტკიცეთ და ურყევლათ მიმანია, რომ აქ მწადია იგი ერთხელ კიდევ ვრცლათ განვმარტო (იხ. აგრეთვე ჩემი „ხალიტრატურო ქართული“ და ვრცელი გრამატიკა).—ხმები (ბგერები) ბ, გ, პ, ჰ, ტ, წ—ჩემი ტერმინოლოგიით—მაგარი ხმებია: მათი გამოთქმის დროს წკრიალა, წმინდა ხმა მოისმის; ხოლო ზმები (ბგერები) თ, ფ, ძ (ლ, შ, ხ), ც—ჩემივე ტერმინით—რბილი ხმებია: მათი გამოთქმის დროს დარბილებული, დანაზებული ხმა მოისმის. თ თითქო ორი ხმისაგან შესდგება: ბ+ჰ (=ევროპ. li), ფ+პ+ჰ (=ევროპ. pi), ძ+პ+ჰ (=ევროპ. ki), ლ+შ+ჰ (=ევროპ. gi), ც+წ+ჰ (=ევროპ. iz).—ხალხის გამოთქმაში ძირეულ სიტყვებში არაოდეს არ მოისმის შემდეგი კომბინაციები: ბმ ან ჰბ, ბძ ან ჰძ, პც ან ცპ, ე. ი. რბილი და მაგარი ერთად,—არამედ ყოველთვის რბილი—რბილთან (შძ, მძ, ძს ან პირუქულმა) და მაგარი—მაგართან (ბბ, პპ, ტბ, ტპ, წპ ან პირუქულმა) და სხვ.;—

*) პროფ. ბ. ახვლედიანი თავის გამოკვლევაში („მკვეთრი ხშულნი ქართულში“, თფილ. უნივერსიტეტის შობაზე II, 1922—1923) ამბობს: „შუხარდის მიერ ძ ბ-სთვის მიღებული „მტკიცე“ (harl) გულისხმობს ძ თ შ-ს „რბილ“ (weich) თანხმოვნებად, რაც მეუღლებელია ყოველი თვალსაზრისით“—ო. ქარგი იქნებოდა, რომ ავტორს ეს „თვალსაზრისები“ განვმარტებია. პტ. ახვლედიანი ალბათ უმთავრესათ იმას გულისხმობს, რომ რბილი კონკრეტულ—თვალსაზრის საგანზე შეიძლება ითქვას, ხოლო იმისთანა განწყენებულ საგანზე, როგორიც ბგერა-ა, სირბილეს-ს წარმოდგენა ფიზიოლოგიურათ შეუძლებელიაო. მაგრამ მე მგონია, რომ ამგვარი მოსაზრება საფუძვლიანი არ არის. თუ რომ აღმაინის ზმა-ზე კი ვიტყვი, რომ ამ მომღერალს საუცხოო რბილი ზმა აქვსო (რუსები ამ შემთხვევაში ხმას ზავერდის სირბილეს უფარდებენ და ამბობენ: бархатный—ზავერდისებური რბილი ხმაო), რატომ ბგერა-ზე არ შეიძლება ასევე მეტაფორულათ აზრის გამოთქმა?! ამგვარი მეტაფორული მნიშვნელობითა მაქვს მე განმარტებული ტერმინები რბილი და მაგარი ჩემ „ხალიტრატურო ქართულში“—იხ. გვ. 95 და შემდგ.—და ამ ტერმინებს დღესაც უცვლელათ ვსტოვებ. ხ. ხ.

მაგალითები: შპელი, იშქლი, ხეიში, ზაში, ძევა (მოქცევა, გაქცევა), ძსია (მდინარეა), ძეგრა და სხვ.; ბგერა, აბა, აპი, პპურება, ტბა, ტქენა, ტპილი, წქეპელი, მწპივი, უბილი და სხვ.

შენიშვნა. შპ-სა და ტშ-ს, აგრეთვე პპ-ს, ტპ-ს, წპ-ს პირუკულმა კომბინაციები (შშ, შთ, პპ, პტ, პწ) ჩვენი ენის ლექსიკონში არ მოიპოება (მხოლოდ ქვემოთხსენებულს ხალხურ გამოთქმაში მოისმის: შშილი, კპილი, პტე—ე. ი. კლდე, მოძა=მოკდა, და სხვ.).—როგორც ტ-არის, ისე ღ-ონის წინაც ხმა კ მეტათ იშვიათია, მაგრამ სალიტერატურო ენაშიც ეპოულობთ ძლ კომბინაციას: კლდმა, კლდმაჰოხილი. ზ-ანის წინ უსათუოთ რბილი ხმა იხმარება როგორც ხალხურში, ისე სალიტერატურო ენაშიც: თხა, თხელი, თხრილი, სამოთხე, ოთხი, თხრობა (მოთხრობა); უხა (უხიანი), უხაკური, ზაუხელი (გაუხეული) და სხვ.;—კომბინაციები ბხ, ღხ, გხ, ტხ და მგ. სხვ. (ე. ი. ზ-ანის წინ მაგარი ხმები) ქართულს ძირეულ სიტყვებში არ გვხვდება, არამედ—მხოლოდ ნაწარმოებ ფორმებში (რთულ სიტყვებში და პრეფიქს—ფლექსიებითან),—მაგალ.: მრუდხელიანი, მეტხანათ, გხედავ, და სხვ.—ხ-ს შემდეგ კი სალიტერატურო ენაში მაგარი ხმებს ვხვდებით (ხლა, მოხდენა, სხდომა, ტახტი, ხტომა და სხვ.), თუმცა ხალხურში რბილი გამოთქმა ხშირია (მოხთა, მოხთენა, წახთენა, გამხთარი, მოხთენილი და სხვ.).—ც-ანის წინაც და შემდეგაც ხალხურში ყოველთვის რბილი ხმა მოისმის (იხ. წინ), მაგრამ მწერლობაში უფრო ხშირათ ც-ს შემდეგ ღ-ს ხმარობენ: ცლა (მოცლა, გამოცლა). ძველ მწერლობაში კომბინაცია ცთ იხმარებოდა იქ, სადაც ღლეს ხშირათ ცღ-ს ხმარობენ: შეცთომა, ცთუნება, ცთომილი (საღვთო-წერილის წიგნები, „მისარმინი“, „მეფეხისტყაოსანი“ და სხვ.). ღლესაც ბევრი მწერალი შეცთომა-სა და მზავეს მართლწერას ხმარობს—და ამიტომ საფუძვლიანათ მიმჩნია, რომ სალიტერატურო ენაში მართლწერა ცთა (მოცთა, განცთა...), შეცთომა და სხვ. მზგ. ვიხმართ. როცა ძირს ცთ-ს ხმოვანი ჩაერთვის და სიტყვა გახმოვანდება, მაშინ, თანახმათ გამოთქმისა, ღ იქნეს თავს: გამოსცაღა, მოიცაღა და სხვ.

მე-19 საუკუნეში შემოიღეს მართლწერა სექტემბერი, ოქტომბერი, რედაქტორი, ღირეკტორი და სხვ.—და ამისისადაც ზიუღია ეს მართლწერა (გვ. 50), როცა ამ მართლწერას არავითარი გასამართლებელი საფუძველი არ აქვს. ძველ მწერლობაში ჩვენ გვხვდება მართლწერა სეკტენბერი, ოკდონბერი (ან სეკდემბერი, ოკტომბერი), ე. ი. კომბინაცია ძლ, რომელიც თუმცა ევროპული ენის (ლათინურის) ფუძისაგან განსხვავდება, მაგრამ მაინც ჩვენი ენის იმ კანონს ემორჩილება, რომელიც ზევით აღნიშნეთ (მაგარი ხმები ერთად—ძლ). ბატონიშვილი მახუშტი ხმარობს მართლწერას ოკტომბერ-ს (იხ მისი „ისტორია“, გვ. VII); ღვ. ბურაშიშვილს უხმარია მართლწერა „სეკტენბერს“ (გვ. 316);—ხოლო გაუგებარია, რატომ უნდა მიეცეს უპირატესობა თანხმოვანთა კომბინაციას ძტ-ს, როცა ამგვარი გამოთქმა ჩვენი ენის კანონსაც ეწინააღმდეგება (იხ. ზევით) და იმ ენის ფუძესაც, საიდანაც სიტყვები მიგვიღია (iktomber, director და სხვ.)?! ც-სთან, რასაკვირველია, ძ უნდა ვიხმართ, თანახმათ ჩემ-მიერ აღნიშნულის ჩვენი ენის კანონისა (რბილ ც-ანთან მაგარი ძ რბილდება და გამოდის კომბინაცია ძც: რედაქცია, ინსპექცია, კოლექცია—და აქ ძ-ს ალაგას ა წერაკითხვის მცოდნე ნწერალს ჯერ ვგონებ არც უხმარია, და ამისისა ეს მართლწერა, ჩემის აზრით, ტყუილათ გაუხთია საკმაოდ);—ხოლო კომბინაცია ძტ მისაღები არ არის—რე უნდა მივიღოთ მართლწერა სექტემბერი, ოკტომბერი, ღირეკტორი, რედაქტორი და მზგ. სხვ.;—გ) ზევით აღნიშნული კანონის (რბილთან რბილი ბგერა, მაგართან-მაგარი) განმარტებას შემდეგ ერთხელ კიდევ მინდა ტფილისი-ს მართლწე-

რის შესახებ ორიოდ სიტყვა დაეუმატო. — მე-18 საუკუნიდან მწერლობაში მართლწერა **ტფილისი** საგარძობლათ შეიკა და ხშირათ იხმარება **თფილისი** და **თბილისი** („ძართლის-ცხოვრება“, „ღვეითიანი“ ზურამიშვილისა და სხვ.); ზურამიშვილს ყველგან მართლწერა **თფილისი** აქვს ნახმარი (1881 წლის გამოც., გვ. 51, 53, 54, 55, 91, 93); ხოლო დღეს ხალხურ ენაში ხომ, როგორც ზევითაც არის ნათქვამი, უმთავრესათ **თფილისი** (თფილი, გათფობა) გამოითქმის, და დღევანდელ მწერლობაშიც ხშირათ **თფილისი** იხმარება. საკვირველი კიდეც ის არის, რომ ამავე სახელწოდების ძირიდან ნაწარმოებ ზედსართავ სახელსა და ზმნას თბ კომბინაციით სწერენ (თბილი, გათბობა), ხოლო ქალაქის სახელს კი ტფ კომბინაციით!.. ამ სახით, ყოველგვარი მოსაზრება გვიკარნახებს, რომ **თფილისი** მივიღოთ. — ღვეიანდელ დღეს, ამ უკიდურესათ დემოკრატიულ ხანაში, ძველი „ისტორიული მართლწერის“ **ტფილისი**-ს მიღება, ე. ი. მიღება მკედარი ფორმისა და ძველი დროის ჩვეულებასა და ისტორიაზე დამყარება — ერთგვარ კერპთაყვანისმცემლობას მოასწავებს, რაიც მეცნიერებისა და დღევანდელი კულტურისათვის სრულიად შეუფერებელი და შეუწყნარებელია.

8. გვ. მე-18. პნაბითი ბრუნვის დაბოლოება.

„პროექტი“-ს მე-18 გვერდზე მომისია ამბობს: „ზ. აბელდიანის სპეციალური მოხსენებისა („ყრუ mediae ქართულში“) და წინასწარ მიღებული ზოგადი პრინციპების თანახმად, მომისიამ ერთხმად მხარი დაუჭირა ენებით ბრუნვაში ღ და ბოლოებას“-ო.

მომისიის ამ არგუმენტაციას რომ კაცმა ყური დაუგდოს, ასე ეგონება, რომ ეს ორი არგუმენტი — „ყრუ mediae ქართულში“ **ზ. აბელდიანისა** და **წინასწარ მიღებული ზოგადი პრინციპი** მომისიისა (==ორს თანაბრად ხმარებულ ფორმაში ისტორიული ტრადიციის უპირატესობა, — გვერდი „პროექტი“-სა 5, მუხ. დ) ისეთი სასწაულოთ-მომქმედი ან ურყევი საბუთებია, რომ, რაც უნდა წინააღმდეგი აზრის იყოს ადამიანი, ამ საბუთებს ვერ გაეცქევია! ნამდვილათ კი მომისიის წევრებისაგან ამ საკითხის „ერთხმად მიღება“ სულ უბრალო გარემოებით აიხსნება: ხუთივე წევრი მომისიისა, რამდენათაც მე მათ ვიცნობ, **ზ. აბელდიანის** მოხსენების წაკითხვამდისაც, არა თუ განწყობილი, არამედ თითქმის ყველა ერთობით მეტრძოლიც იყო — დაბოლოებისათვის, და, მაშასადამე, აქ ერთხმად მხარის დაჭერაში მეცნიერულ საფუძვლასა და წინასწარ მიღებულ პრინციპებს კი არ უმუშავიათ, არამედ — წინასწარ რწმენასა და წინასწარ განწყობილებას. მომისიის წევრები ხშირათ ერთმანეთს უბრალო რაშიმე ეწინააღმდეგებიან: ამის მაგალითი „პროექტ“-ში მრავალია, მაგრამ აქ ერთს დავასახელებ, რომელიც მე სხვაზედ უფრო თვალსაჩინოთ მიმაჩნია. ღიდი მეცნიერული დასაბუთება არაა საკირო იმისათვის, რომ გამოთქმები: წიგნი ძვირი ღირს, სახლი იაფი დამიჯდა (გინა ძვირი დამიჯდა) და მზგ. სხვ. ქართულ ენაში აშკარა სიმბინჯეთა ვსცნოთ, ჩვენს ენაში ტლანქათ შემოკრილ რუსიციზმათ; მაგრამ, წარმოიდგინეთ, მომისია ამ თვალსაჩინო ქეშმარიტებაშიც კი „ვერ შეთანხმებულა, ორი წევრი (მკვლევარნი ქართული ენის კანონიერი ფორმებისა და გამოთქმებისა!) მას გამოყოფია — და ეს ცხადი ქეშმარიტება (იაფად ღირს, ძვირად დაჯდა) ძლიერ ერთი ხმის უმეტესობით გადაწყვეტილა! ამას შემდეგ რა ფასი უნდა ქონდეს იმ გაცხადებას, რომ ენებით ბრუნვაში დაბოლოება ღ „ერთხმად მიიღეს“-?!.. რა ფასისაც არის მომისიის-მიერ წინასწარ მიღებული პრინციპი — ისტორიული ტრადიცია, ჩვენ ეს ზევით დაეხასიათეთ; ხოლო მეცნიერული გამოკვლევა პატივც. **ზ. აბელდიანისა** („ყრუ mediae ქართულში“),

მიუხედავად ავტორის მრავალმხრივი სერიოზული დაკვირვებისა და შემეცნებისა, ჩვენ ისეთ დამარწმუნებელ საბუთად არ მიგვაჩნია, რომ ზევით აღნიშნულ შემთხვევაში ღ-დაბოლოებას ო-ს წინაშე უპირატესობა მივანიჭოთ. შეეჩერდეთ ცოტა ხანს ამ გაპოკლევაზე.

პროფ. ახვლედიანი თავის გამოკვლევას ასე იწყებს: „ზ. ხილოვან ზუნდაძის ძლიერი გავლენის გამო (გვულისხმობ უმთავრესად მის გრამატიკულ კვლევა-ძიებას) ქართულ სამწერლო ენაში ენებითი ბრუნვის ტრადიციულ ღონს გაუჩნდა მეტოქე ო-ანის სახით“-ო.—ჩემი საყვარელი ნამოწაფარი ზ. ახვლედიანი, როგორც ვიცი, ჩემი პატივისმცემელია—და ზევით მოყვანილი მისი სიტყვები, ეკვი არ არის, ჩემდამი პატივისცემისა და თავაზიანობის განზრახვით არის ნაქარნახევი... მაგრამ, ამ სიტყვების შინაარსი რომ მართალი იყოს, თუ რომ საფუძვლიანად განვიხილოთ, იგი შეურაცხყოფელია ჩემი პიროვნებისა. ასე გამოდის, რომ მე ძლიერი გავლენა მომიხდენია მასაზე და ძალმომრეობით იმგვარი ფორმა გამოეცხადება, რომელიც ისტორიულ ტრადიციასაც ეწინააღმდეგება და მეცნიერების საღ მოსაზრებასაც!.. ნამდვილათ კი არცერთი ეს მართალი არ არის. ჯერ ერთი—თუ რომ ჩემი ძლიერი გავლენის შესახებ ნათქვამი მართალია, უპირველესათ ყოვლისა გავლენა იმისთანა საყვარელსა და ჩემს მოსიყვარულე მოწაფეზე უნდა გამოჩენილიყო, როგორიც თვით ამ აზრის ავტორია; მაგრამ, როგორც ხედავთ, ეს ჩემი პატივისმცემელი მოწაფე იმისთანა საკითხშიც კი მეწინააღმდეგება, რომლის ქეშმარიტებაც ყოველი საღი აზროვნებისათვის ადვილი დასანახავია. ჩემს „ქართულ გრამატიკაში“ დიდი ხანია გათვალწინებულია სხვადასხვა უკანონო გამოთქმა და ნაჩვენებია, თუ როგორ უნდა ითქვას კანონიერათ; მათ შორის პირველი ადვილი უქირავეს გამოთქმას: „რა ღირს? რა დაჯდა?—ერთი აბაზი ღირს, ერთი მანეთი დაჯდა.—“უნდა ვიხმაროთ: როგორ ღირს? როგორ დაჯდა?—ერთ აბაზი ღირს, ერთ მანეთად დაჯდა“ (მე-7 გამოც., გვ. 152).—მინ იფიქრებდა, რომ ძლიერი გავლენის მექონი ხილოვან ზუნდაძე თავის საყვარელ მოწაფეზედაც კი გავლენას ვერ მოახტენდა და მისი პატივისმცემელი ნამოწაფარი ამგვარს აშკარა უკანონობაშიც კი მის მოძულესა და უსაფუძვლოდ შეურაცხყოფელ აკ. შანიძეს დაუშვენებდა გვერდს?! (იხ. „პროექტი“-ს გვ. 42, სადაც ნათქვამია: „აკ. შანიძე და ზ. ახვლედიანი შესაძლოდ სთვლიან ფორმასაც: რა ღირს?—ახი მანეთი“). მე ისეთი ძლიერი გავლენა მქონია თურმე, რომ ჩემი მოწაფისათვის უბრალო რამ ვერ შემიგნებინებია!—„პროექტი“-ს 46-ე გვერდზე ნათქვამია: ზ. ახვლედიანს „შესაძლოდ მიაჩნია ფორმა: ყველა მოწაფეები“ (ნახეთ ამის შესახებ იგივე ჩემი გრამატიკა, გვერდი 146—147).

ასეთი ხასიათის გახლდათ საერთოდ (არა მარტო გრამატიკაში) ჩემი ძლიერი გავლენა, და ამასთან კიდევ პატივც. ახვლედიანის გაცხადება, თითქო ენებით ბრუნვაში დაბოლოების ო-ანის გავრცელება ჩემი გავლენით მომხმარაიყოს, ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია. აბა რა შუაში იყო ხილოვან ზუნდაძის გავლენა მე-11—12 საუკუნეში, როცა „მისრაშიანშიც“ კი მრავალია თ-ანიანი დაბოლოება? ან მე-18 საუკუნეში, როცა „სიბრძნე-სიცრუის წიგნის“ ავტორსა და „ქართლის-ცხოვრების“ შემდგენელთ ძლიერ ხშირათ უხმარიათ ეს დაბოლოება? ან მე-19 საუკუნის მე-60 წლებში, როცა ილია ჭავჭავაძეც კი ერთხანს სულ ო-ანიან დაბოლოებას ხმარობდა, ხოლო მერე ღ-ონზე გადავიდა, მაგრამ ო-ანიან ფორმას მაინც ვერ მოეშვა და ხშირათ აქვს იგი ნახმარი თავის ნაწერებში?... არა, არა! ჩემთვის არც დაუმსახურებელი კომპლიმენტია სასიამოვნო და არც დაუმსახურებელი შეურაცხყოფა. მე არავითარი ძალმომრეობა არ მომიხდენია—და არც შემძლო მომეხდინა, ხოლო ჩემს მტკიცე რწმენას კი ყოველთვის სასტიკათ ვიცავდი და ახლაც სასტიკათ დავიცავ, და დავიცავ თვალსა-

ჩინო არგუმენტებით, და არა ძალმომრეობითა. —და სხვა ამგვარი რაიმე „ძლიერი გავლენით“.

დაეუბრუნდეთ პროფ. ახვლედიანის გამოკვლევას. მეცნიერების გზაზე ექსპერი-
მენტალური კვლევა-ძიება ფონეტიკის სფეროში მეროპაშიც კი შედარებით ახალი
საქმეა—და ჩვენში ხომ მ. ახვლედიანი პირველი მერცხალია ქართული ფონეტიკის
მეცნიერული გამოკვლევისა, განსაკუთრებით ფიზიოლოგიურ-აკუსტიკური მხრით. რო-
გორც ვიცით, ყოველს ახალ მიმართულებასა და ახალ აზროვნებას თანა სდევს უკი-
დურესობა—გადაქარბებული აღფრთოვანება და გატაცება—და ამას ვერც ექსპერი-
მენტალური ფონეტიკა აცთებოდა. ხელოვნური სასის მანქანებთან და ექსპერიმენ-
ტებთან მე საქმე არ მქონია, მაგრამ აწერილობითაც ვამჩნევ, რომ ბევრი-რამ ამ სა-
ექსპერიმენტო მუშაობაში პრობლემეტიურია, მერყევია, არ აქვს ბეჯითი—მტკიცე
რწმენის თვისება და ხასიათი. მს მერყეობა აქა-იქ პატივც. ავტორის განმარტებაშიც
მოჩანს; მაგალ. მე-5 გვერდზე („ყო mediae ქართულში“) ნათქვამია: „ჩვეულებრივი
დ (მაგ. დედა-ში) მელერია და ამასთანავე უფშვინვო, თუმცა ფშვინვის ჩანახაზი
მასშიაც შესაძლებელია იყოს“-ო. როდის არის „შესაძლებელი“? და თუ შესაძლე-
ბელია, მაშინ უფშვინვო მას არ შეიძლება ვუწოდოთ... მიუხედავად ამისა, იმავე
გვერდზე დ-ს პატივც. მკვლევარი ასე ახასიათებს: მელერი, უფშვინვო და სხვ. მე-6
გვერდზე ნათქვამია: „მაგალ. დაბად, დაფად, დად და სხვა—სიტყვის თავში ყველგან
ისმის სრული მელერობის დ, ხოლო სიტყვის ბოლოში დ-ს მელერობა ისმის მხოლოდ
მაშინ, თუ ამას განზრახ ვეცდებით“-ო.—მოყვანილ მაგალითებში (დაბად, დაფად,
დად) თავში დ-ს თუ მელერობა ემჩნევა, ეს იმის გამოა, რომ დ ხმოვანის წინა ზის;
აბა აიღეთ იმისთანა მაგალითი, როცა დ თანხმოვანების წინა ზის,—მაგალ. ღრტეინ-
ვა, ღღეს და სხვ. ზანა დ აქაც ისე მელერია სიტყვის თავში, როგორც წინა მაგალი-
თებში? აქ თავშიც კი მაშინ ისმის დ-ს მელერობა, „როცა ამას განზრახ ვეცდებით“:
მაშასადამე, დ დამოუკიდებლათ, თავისთავად მელერი არ ყოფილა?!—მიუხედავად დ-ს
მელერობის ამგვარი მერყეობისა, პატივც. ავტორს დ-სა და თ-ს შედარებიდან ასეთი
დასკვნა გამოყავს (გვ. 5): „დ—მელერი, უფშვინვო, შეხების არე შედარ. მეტი, —
თ—ყრუ, მფშვინავი, შეხების არე შედარ. ნაკლები“. —მესამე თვისებაა მ თანხმო-
ვანებისა (შეხების არე) ავტორის საკუთარი გამოკვლევით (ხელოვნური სასის საშვა-
ლებით) დაუდგენია—და შემდეგ განმარტავს, რომ „ბოლოკიდური თანხმოვნის და-
ყრუების წესით ჩვენ აღვიღბა შევიძლია წარმოვიდგინოთ დ-სა და თ-ს შორის
პირველი განსხვავების მოშლა, ე. ი. ამ პირობაში (მაგ. ენებით ბრუნვაში) დ დაყრუე-
და, მაგრამ ეს სრულიად არ მოასწავებს, რომ დანარჩენი ორი განსხვავებაც მოისპო;
ჩვენ კიდევ შევიძლია წარმოვიდგინოთ მეორე განსხვავების დასუსტებაც (და არა
მოსპობა), რადგან: ა) ფიზიოლოგიურად ყრუს უფრო ეთვისება ფშვინვა, ბ) ფშვინვის
ჩანახაზის შესაძლებლობა დ-შიაც ესცანით; მაგრამ მესამე შედარებითი განსხვავება
ძალაში რჩება.—აზლა ჩვენ შევიძლია ნათლათ წარმოვიდგინოთ ის ბგერა, რომელიც
გვესმის ენებით ბრუნვის ბოლოში და რომელიც ტრადიციულად დონით გამოიხატე-
ბოდა, დღეს კი ზოგნი თანითაც გამოხატავენ. ის არ არის დ და არც თ,—ის არის
ბგერა, რომლის ბუნება ამგვარია: წინა ენისმიერი, ყრუ, უფშვინვო, შეხების არე შე-
დარებით (თ-სთან) მეტი; მოკლედ: წინანისმიერი ყრუ media (დ გამოითქმის ყრუ
media-დ ენებითს გარდაც განსაზღვრულ პირობებში).—აქედან ჩანს, რომ ამ ყრუ
media-ს (დ-ს) შეუნარჩუნებია ორი თავისი გენეტიური (წარმოების თვალსაზრისით)
თვისება და შეუძენია გარემოების მიხედვით ყრუ თანხმოვანთა (და არა მხოლოდ თ-სი)
ერთი თვისება—სიყრუე... პრაქტიკულად საკითხის გადაწყვეტა თავისთავად ცხადია
უისტორიულნიდავოდაც: ეს ბგერა უნდა გამოიხატოს იმ ბგერის ნიშნით, რომლის

გენეტიური თვისება (და იხილ ორი) მან შეინარჩუნა; შეიძლება ასედაც:.... იმ ბაგრიხ ნიშნით, რომელსაც ის უფრო გავს—ეს არის ღონი“.

ამგვარი დასაბუთება, მიუხედავად „ექსპერიმენტალური“ კვლევისა, მაინც თეორეტიკული ხასიათისაა და პრობლემატიურია, ვინაიდან მუღერობასა და დაუჩრუებაში დ—ონის ცვალებადობა ერთობ მერყევი თვისებისაა და, ამასთან კიდევ, ხელოვნური სასით მოხთენილი ექსპერიმენტები შესაძლოა რაიმე გაუგებრობასაც ატარებდეს. შოველ შემთხვევაში, რეალური ცხოვერების ექსპერიმენტსა და საუკუნეთა განმავლობაში ხალხის შეგნებული ნაწილის ცხოვერებაში განმტკიცებულ ქეშმარიტებას ხელოვნურ-თეორეტიკული ექსპერიმენტები წინ ვერ გადაელობება, და ხალხის ცხოვერება კი აი რას მოკვითხრობს:

პირველ საფეხურზე ჩვენს მწერლობაში ენებითი ბრუნვის დაბოლოება, მართალია, დ—ონით გამოხატულა, მაგრამ შემდგომ საუკუნეებში დ—ონის მეტოქობა მ—ანს დაუწყია, და ცხადია, რომ ეს ევოლიუცია უმიჯნოთ არ მომხთარა: ხალხის ერთი ნაწილი, ალბათ, გრძნობდა, რომ დაბოლოებაში მ უფრო ადგილი გამოსატქმელია, ვიდრე დ, და რადგან ჩვენი მწერლობის მშვენიერი თვისება თავიდანვე ისეთი ყოფილა, რომ სიტყვა ისე დაიწეროს, როგორაც გამოითქმის, ამიტომ ენის ევოლიუციის გზაზე მ—ანმა უკვე საგრძნობლათ გაიკვლია გზა, ხოლო დლეს რაც არის, ამას ყველა თვალსაჩინოთ ხედავს.

ბევრჯერ გამოთვალწინებია—და ერთხელ კიდევ გაუთვალწინებ მკითხველებს სხედასხვა დროის სავრო თვალსაჩინო თხზულებებში ენებით ბრუნვაში (და აქიდან ნაწარმოებ ზმნისასათებში) მ—დაბოლოების მაგალითებს: 1) „მისრამიანში“: წინათ, საპატიოთ, ანასდათ, დლეთ (=დამე დლეთ შექქმენ), ხანახავათ, ხაპასუხოთ, ცუდათ, ბიჯათ, რათ, ჯოჯოხეთათ, ქარათ (ნახეთ გვერდები: 4, 5, 34, 50, 58, 70, 104, 106, 185, 207, 219, 239, 246, 333);—2) „საბრძნე-სიტყუის წიგნში“ (1871 წ. გამ.): საგზლათ, მეორეთ, აშხანავათ, დიდათ და მრავ. სხვ....—მინაიდან მრავალი მაგალითია, აქ მხოლოდ გვერდებს აღწინავე (სადაც ზოგან ორი-სამი მაგალითიც გვხვდება): 10, 19, 23, 29, 30, 31, 32 33, 35, 41, 47, 55, 57, 62, 67, 95, 99, 112, 115, 126, 127, 136, 139, 151, 170, 179, 180, 188, 189, 194;—3) მეცხრამეტე საუკუნეში მე მხოლოდ ორ მწერალს დავასახელებ, რომელნიც ძველ ორთოგრაფიას დიდათ არ შორდებოდენ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მ—დაბოლოებას მაინც ხშირათ ხმარობდენ: ილია ჭავჭავაძეს (განსაკუთრებით „ძირითეულ წერილებში“ და „ცხოვერება და კანონში“, ბევრგან სხვა თხზულებებშიც);—ზრიგოლ შიფშიძეს (იხ. მის-მიერ დაწერილი ბიოგრაფია ილია ჭავჭავაძისა და სხვა ნაწერებიც);—4) „შახლესი დროის ავტორებსა და დღევანდელ პრესას აღარ ვასახელებ: დლეს დაბოლოება მ ისე გავრცელებულია, რომ, თუ ვისიმე (მაგ. დ—ონის მოტრფივალე რედაქტორისა თუ სხვებისა) ძალდატანება არ ხთება, მ—დაბოლოება სკარბობს დ—დაბოლოებას.

რატომ ხთება ეს ასე? რატომ ეძლევა დაბოლოებაში მ—ს თანდათან უპირატესობა დ—ონის წინაშე?—რასაკვირველია, არა „სილოვან ზუნდაძის ძლიერი გავლენით“, როგორც პატიეც. ზ. ახვლედიანი გვარწმუნებს, არამედ იმიტომ, რომ ის რბილი და ურუ გამოთქმა, რომელიც ენებითი ბრუნვის დაბოლოებაში მოისმის, წინააღმდეგ პროფ. ახვლედიანის გამოკვლევისა, მ—ანით უფრო ადვილათ გამოითქმის და გამოიხატება, ვიდრე დ—ონით. მიმეორებ: ენის ევოლიუციის გზაზე მწერალთა დაკვირვება და მახვილ ცოცხალ სმენასთან გამოთქმის შეთანხმება ბევრათ უფრო ძლიერია, ვიდრე მშრალი თეორეტიკული მსჯელობა და ზელოვნური სახის მანქანები ექსპერიმენტალური მეცნიერებისა.

კიდევ მოვიყვან რამდენმე მაგალითს იმის დამამტკიცებელს, რომ არა მარტო ენებითი ბრუნვის (ავრეთვე ვითარებითი ზმნისასათების) დაბოლოებაში, არამედ სა-

ზოგადოთ ბევრი სხვა ფორმის დაბოლოებაშიც ჩვენს ენას **თ-ანი** აურჩევია, და არა **ლ-ონი**: 1) ბრუნვებს შორის ურყეველი **თ-ანი**თ დაბოლოებულია სამი ბრუნვა: **ორი-**ვე რიცხვის **მოქმედებითი**—**კაცი(თ)(ა), კაცები(თ)(ა)**—და **მრავლობ.** რიცხვის **ნათესაობითი** და **მოცუვითი** მეორე დაბოლოებისა—**კა(თ)(ა), ხოლო ლ-ონით**—**მარტო ვნებითი** ბრუნვა **ორივე** რიცხვისა; მაგრამ როგორი მერყევი აღმოჩნდა აქ **ლ**—დაბოლოება, ეს ჩვენ ზევით დავინახეთ;—2) **აღმაიანთა სახელებში** არის რამდენიმე ქართული ან გაქართულებული სახელი, რომელიც **თ-ანი**თ ბოლოვდება, **ლ-ონით** კი—**არც ერთი**,—მაგალ.: **ღვით(ი), ასმათ(ი), სეით(ი)***. საგულისხმოა, რომ სახელი **ღვით(ი)** უცხო ენებში **ლ-ონით** ბოლოვდება: **Dawid**;—3) **თანდებულებში**: **უერთ, მიმართ** (კაცითურთ, კაცის მიმართ);—**თანდებულის ზედ თუმცა ლ-ონით** ბოლოვდება, მაგრამ იმერეთში აქაც **თ** მოისმის—და, გარდა ამისა, ამ თანდებულმა დღეს დაბოლოება **ლ** თითქმის სულ დაკარგა და **ზე** იხმარება;—4) **შმნისართებიც** (ადგილის მაჩვენ.) თათქმის ყველა **თ-ზე** ბოლოვდება: **საით?** აქით, იქით, გარეთ, შიგნით, ქვეით, ზევით, ქვემოთ, ზემოთ;—**აგრეთვე** ვითარებითი **შმნისართი** ვით (კაცივით, მხეცივით);—**ლ-ონით** ბოლოვდება: **სად, მანდ**,—მაგრამ **სად** მდებარე ხალხში ხშირათ **სათ** მოისმის, ხოლო **მანდ-ის** მაგიერ ბევრგან **მაქ** იხმარება (და სრულიად კანონიერათაც: როცა გვაქვს აქ, იქ, უფრო საფუძვლიანია **მაქ** ვინმართ, ვიდრე **მანდ**);—**ლ-ონით** იხმარება აგრეთვე **ფრიად, მარად, კვალად**,—მაგრამ ეს სიტყვები უფრო მწიგნობრულია, ვიდრე ხალხური, და თუ ხალხმა გამოსთქვა, მის გამოთქმაში თ უფრო მოისმის, ვიდრე **ლ**;—5) **ნაცვლასა**.: **თეით** (=თეითონ);—6) **შორისდებულნი**: **ქვით!** (=გაქვითების შეძახილი);—7) **თ-ანი**თ ხმარობენ ახლა ყველანი სიტყვებს: **წინათ** (ან **წინეთ**), **უკეთ** (მათ შორის **უკეთ-ში** თ ძირეული ბეგრად: **უკეთ-ესესი, კეთ-ილი**);—8) **შმნებში**—ყველა კილოში და ყველა დროში მრავლ. რიცხვის პირველი და მეორე პირი **თ-ანი**თ ბოლოვდება: ჩვენა ვართ—თქვენა ხართ, ჩვენ ვიყავით—თქვენ იყავით, ჩვენ ვიყომ—თქვენ იყომ, და სხვ. და სხვ.

ზოგიერთებს იმის საბუთად, რომ ენებითი ბრუნვის დაბოლოებაში **ლ** თითქო მტკიცე და ურყეველი იყოს, მოყავთ ნაწარმოები ფორმები: **გულადი, პირადი, ფერადი** და სხვ. ეს მოსაზრება მართალიც რომ იყოს, იგი იმით აიხსნება, რომ, როცა **ლ** ბოლოში ზის, იმისი გამოთქმა **თ-ს** უფრო გავს, ვიდრე **ლ-ს**; ხოლო, როცა დაბოლოება გახმოვანდება, გარკვეული დ მოისმის—და მაშინ **ლ-თ** გამოვსთქვამთ და ასევე ვსწერთ, თანახმად ქართული ენის ძირითადი კანონისა: **გამოვსთქვით ისე, როგორც მოისმის, და დასწერეთ ისე, როგორც გამოვსთქვამთ**. მაგრამ აღნიშნული მოსაზრება მართალი არ არის. ფორმები **გულადი, პირადი, ფერადი** და სხვ. ენებითი ბრუნვისგან კი არაა ნაწარმოები, არამედ—სახელობითისგან, და თუმცა ეს ფორმები ენებითის ფორმას მოგვეგონებს (**გულად, ფერად**), მაგრამ ამ საფუძველს აქარწყლებს სიტყვები: **ფრიადი, ზვიადი, ღიადი, განთიადი, გულითადი, ცვალებადი** და **მზგ. სხვ.**, რომელთაც ენებით ბრუნვასთან საერთო არაფერი აქვთ, და თვით ენებითისმაგვარ ფორმებსაც რომ დაეუკუიოდეთ (**პირადი, პურადი, გულადი**), მათი შინაარსი გვიჩვენებს, რომ იქ **აღ**—**მაგ. გულადი**—სუფიქსია, სიტყვაც სახელობითისგანაა ნაწარმოები (**გულ(ი)+ად(ი)**) და მნიშვნელობაც განსხვავებული აქვს.—სუფიქსის **აღ-ის** მაგვარია აგრეთვე **ზედსართავისე** სუფიქსი **აღ**: **მრჩობლადი, სამკუთხლადი, მორბლადი, ყბლადი** და სხვ.;—ამ ფორმებსაც ხომ ენებით ბრუნვასთან კავშირი არ აქვს!..

ზევით ნათქვამიდან ცხადი ხდება, რომ ქართველი ხალხის სმენისათვის დაბოლოებაში თ უფრო ადვილი გამოსათქმელია, ვიდრე **ლ**, და ამიტომ უძრავლეს შე-

* ქველი მწერლობის სახელებში **ლილარგეთ(ი)** თანით უხმარიათ, ხოლო **ჰიმშე-დ(ი)** და **მოაბად(ი)**—**ლონით**; მაგრამ ქართველი ხალხის ცხოვრებაში ეს სახელები არ შესულა.

მოხვევაში ქართული ენის ფორმებს, როგორც ზევით განვმარტეთ, თი აქვს დაბოლოება, და არა ღ, და სადაც დაბოლოება ღ ყოფილა, იქაც ეს ბგერა ღ დიდ რყევას განიცდის.

ნუთუ ამდენ საბუთს შემდეგ კიდევ უნდა გავჯიუტდეთ და, ისტორიისადმი კერპთაყვანისმცემლობით, ძველი ეკლესიის ხატები ვილოცოთ და ისეთი ტლანქი გამოთქმებიც კი მივიღოთ, როგორიც არის დიდად, დედად, ძფილისი და მზგავსი სხვები?!

ჩემი საბოლოო აზრი და წინადადება ასეთია: თი-დაბოლოებას იმდენი საბუთი აქვს დღეს არსებობისა, რომ უპირატესობა იმას უნდა ვაკუთნოთ, ხოლო იმის სრულიად უარყოფა ხომ ყოვლად შეუძლებელია.—და, რაკი ამომისია ზოგიერთ შემთხვევაში არ უარყოფს ჯერხანათ ორგვარი ფორმის არსებობას, თან-ღონის შესახებაც ასე უნდა მოვიქცეთ: ჯერჯერობით ორივე მართლწერა პარალელურათ—თანასწორი უფლებებით იქნეს დატოვებული, მაგრამ ერთი პირობით, რომელიც საჭიროა აუცილებლათ იქნეს დასული: როცა სიტყვა და, დი, დე, დო, დუ-ზე დაბოლოვდება, ენებით ბრუნვაში ამგვარი სიტყვები თი-დაბოლოებით ვიხმაროთ (დიდამი, დედამი, ბუდეში, ღარდომი, მორდუმი და სხვ.), ხოლო როცა თა, თი, თე, თო, თუ-ზე, იმ შემთხვევაში—ღ-დაბოლოებით (მართად, მნათედ, თოთოღ, ქართულღ).—მართლწერა და გამოთქმა დედად, დიდად და მზგ. სხვ. და აგრეთვე მნათეთ, თოთოთ და სხვ.—შეუწყწარებელია მხატვრის სმენისათვის, რომელიც ვერცერთ ენაში კეთილხმოვანობისადმი მისწრაფებას ვერ უარყოფს.

9. ბგერადი 19. რა საფუძვლით მიუღია ამომისიას ნაკლოვანება და კამეჩი, არ ვიცი. ამერეთში ზოგან ხალხი კამეჩი-ს გამოსთქვამს, მაგრამ საერთოდ საქართველოში გამოთქმა კამეჩი მოისმის და მწერლობაშიც უპირატესობა კამეჩი-ს ეძლევა; რაც შეეხება ნაკლოვანება-ს, იგი ახალ მწერლობაში იშვიათად გვხვდება, და ძველში არავის უხმარია:—და არცერთ ჩვენს ლექსიკონში მართლწერა კამეჩი და ნაკლოვანება არ არის შეტანილი, არამედ კამეჩი და ნაკლულევანება, და გაუგებარია, რათ ღალატობს ამომისია თავის პრინციპს—გავრცელებული ფორმების უპირატესობას!.. იგივე უნდა ითქვას უნაგერი-ს შესახებაც: გავრცელებული ფორმა უნაგერი-ა, ძველათაც ასე უხმარიათ (მოიგონეთ, სხვათა შორის, „ვეფხისტყაოსნის“... „ლაგამ-აბჯარ-უნაგერისა“)--და მართლწერა უნაგერი უნდა დარჩეს*).

10. ბგ. 23. ამომისიას პარალელურათ მიუღია ორგვარი ფორმები: რომლისამე, ვისიმე და სხვ.—და რომელიმესი, ვინმესი, რომელიმეს, ვინმეს და სხვ. მეორე ფორმებს გასამართლებელი საფუძველი არ აქვს—გარდა იმისა, რომ ხალხში ეს დამახინჯებული ფორმები უფრო ხშირათ იხმარება; მაგრამ განა ხალიტერატურო ენაში სიმახინჯეს ბრძოლა არ უნდა გაუწიოს?!

11. ბგ. 27. ამომისიას მიუღია ფორმები: ყყოფილვარ, ყყოფილიყავ, მოვსულვარ, დავწოლილვარ და სხვ. (უარუყვია: ყყოფილვარ, ყყოფილყავ, მოსულვარ და მზგ. სხვ.). მართალია, ხალხის ენაში დღეს კანონიერი ფორმები—ყოფილვარ, ყოფილ-ყავ, მოსულვარ, მოსულყავ და სხვ.—ალარ მოისმის, მაგრამ ზეითაც ვამბობ, რომ სალიტერატურო ენა ვალდებულია აშკარა სიმახინჯეს ებრძოლოს და კანონიერობა დაიცვას, და რადგან კანონიერი ფორმები (ყოფილვარ, მოსულვარ და სხვ.) გამოთქმით ძლიერ ახლოსა ცოცხალ ფორმებთან, ამიტომ შესაძლებელია სამწერლო ენაში—შკოლისა და ინტელექტუალური საშუალებით—შევიანხოთ ის კანონიერი ფორ-

*) მე მხოლოდ ამომისიასგან მიღებულ ფორმებზე ვმსჯელობ, და აქიდან ადვილი გასაგებია, თუ რადის ენობარებ შენიშვნებში მოხსენებულ შეხედულებას—სასწავლო ამოცანებისა და სხვებისას—და რადის არა: ამომისიის დადგენილებას ვეთანხმები ყველგან, სადაც არაფერს ვამბობ.

მები, რომელიც ძველ მწერლობაში იხმარებოდა (თუმცა ძველათ ორივე ფორმა უხმარიათ) და დღესაც ზოგჯერ, ახალ მწერლობაშიც, იხმარება: მოსულვარ, მოსულვიყა, წასულვარ, წასულვიყო და სხვ

12. ზვ. 27—28. თავსართები მ და ს ზმნებში: — ამის შესახებ ნახეთ I „დამატება“-ში ჩემი რეცენზია აკაკი შანიძის წიგნისა („სუბ. პრეფ. მეორე პირისა და ობიექტ. პრეფ. მე-3 პირისა ქართულ ზმნებში“).

13. ზვ. 29. მომატანიებენ, ვიწვეი (დაწვევი), წვანან, შინდიხარ; —ამათ მაგიერ უფრო კანონიერათ და თანაც უფრო კეთილზმევანათ (სალიტერატურო ენაში კეთილზმევანობას მეცნიერება არ უარყოფს) მიმაჩნია ფორმები: მომატანიებენ (ორი ნ ზედიზედ გამოთქმას ამახინჯებს და, გარდა ამისა, ერთნარიანი ფორმა ხალხში ხშირია), ვიწვეი, დაწვეი (ახალ ენაში ძ უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე მ, და მე-18 საუკუნის ნაწერებში, მაგალ. „ძართლის ცხოვრებაში“, ძ-ანიანი ფორმები ძლიერ ხშირათ გვხვდება, ხოლო ღვე. ზურამიშვილის „ღვეითიანში“ და ხაბა მრბელიანის „სიბრძნე-სიცრუის წიგნი“ — თითქმის ყველგან ძ იხმარება), — წევან (კანონიერი ნაწარმოებიცაა და ხალხშიც ხშირათ იხმარება), — შინდებხარ (ხალხში — იმერეთში — ხშირათ იხმარება, ახალ მწერლობაშიც ხმარობენ, სხვათა შორის — აკაკიც ხმარობდა).

14. ზვ. 34. მიქმნე, იქმნე და სხვ. — დაბოლოება მ (და არა ვიქმნა) ქომისიას კანონიერათ აღურჩევია, მაგრამ მ-ანიათაც შეიძლება ესწეროთ და უმანითაც (ვიქმნე და ვიქნე), სხვადასხვა მნიშვნელობით (იხ. ჩემი განმარტება ამის წინ — მე-6 მუხ.).

15. ზვ. 34. მაწყენინა, ვაწყენინე და სხვ. — ამგვარი გამოთქმები მეტათ უსიამოვნოა სმენისათვის (ნარიანი მარცვლების ზედიზედ გამეორება), და რადგან ხალხის ცოცხალ ენაში ერთნარიანი ფორმა ძალიან ხშირია, ამიტომ სჯობია იგი მივიღოთ: მაწყენია, ვაწყენიე (იხ. განმარტება ზემოთ მე-13 მუხლში — „მომატანიებენ“).

16. ზვ. 35. აქ ნათქვამია, რომ ქომისიამ შესაძლოთ სცნო პარალელურათ დატოვება ფორმებისა მქვიან და მქვია-ო; „პროექტი“-ს მე-9 გვერდზე კი ნათქვამია: ქომისიამ მიიღო ფორმები მქვიან, ჰქვიან, უარყო მქვია, ჰქვია-ო! რომელს ვერწმუნოთ?! — ამის შესახებ ჩემი აზრი ზევით მომყავს (იხ. მე-5 განმარტება) — და ნარიანი ფორმისა (მქვიან და სხვ.) და უნაროს (მქვია) პარალელურათ დატოვებას საკიროთ არა ვსთვლი.

17. ზვ. 38. ქალაქის მეორე აფთიაქი, ურმის კარგი თვალი: — თუმცა ამგვარი ფრაზეოლოგია ორაზროვნობას კი სპობს, მაგრამ თვით გამოთქმა ქართული ენის ბასიათს ეწინააღმდეგება; ამიტომ მისაღებია მხოლოდ ის ხერხი, რომელიც ორაზროვნობის თავიდან ასაცთენათ ქომისიას განუზრახავს, ე. ი. შეერთებული მართლწერა (კომპოზიტი), მაგრამ ერთი განსხვავებით: მართლწერა არა სრული შეერთებით, არამედ მტრე-ხაზით (დეფიზით) სჯობია აღინიშნოს — ასე: ქალაქის-აფთიაქი, ურმის-თვალი (მეორე ქალაქის-აფთიაქი, კარგი ურმის-თვალი) და სხვ. სრული შეერთებით შესაძლოა მხოლოდ იმისთანა რთული სიტყვა გამოიხატოს, რომელსაც დღემდე ხმარებაში უკვე ამგვარი სახე შეუთვისებია, — მაგალ.: ცისკიდე, ცისკაშარა, ზღვისპირი, მწვისმუშა, ქალაქისთავი, მეფისშვილი (მეფისწული, უფლისწული), გულისხმა, თვალისჩინი, ზელისუფალი, თავიხალა, დათვისბელი, ტყისმცველი, ტყისკაცი და. მზ. სხვ.; ხოლო დანარჩენი (ჯერჯერობით მაინც, სანამ თვალი და სმენა სრულ შეერთებას შეეჩვეოდეს) დეფიზით სჯობია ესწეროთ: მაღალი ვაშლის-ხე, გძელი ხის-ტოტი, გემრიელი ცხვარის-ხორცი, მშვენიერი დაუნის-გვირგვინი, მგრგვინავე ზარ-ბაზნის-ხმა, ობლათ დარჩენილი შვლის-ნუკი, კარგი ურმის-თვალი, პირველი ქალაქის-აფთიაქი და სხვ.

18. ზვ. 39. მეფე ღვეითის, მეფე ღვეითს, მეფე ღვეითმა — ასეთი შეთანხმება მიუღია ქომისიას, და, სამწუხაროთ, ამის საფუძველი კი არ მოყავს (საერთოდ „პრო-

ექტი“-ს ნაკლათ უნდა ჩაითვალოს, რომ კომისიას არსად თითქმის საფუძველი არ მოყავს, როცა, სანამ საბოლოოთ ჩვენი ენის ფორმები და მართლწერა არ შემუშავებულია, მონიტორესე მკითხველისათვის სწორეთ საფუძვლებია საგულისხმო, და არა დაუსაბუთებელი მხოლოდ გეშოვნება და არჩევანი კომისიისა!). ძველათ ხომ სრული შეთანხმება იხმარებოდა, და ახალ ენაშიც—განსაკუთრებით მწერლობაში, და ზოგჯერ ხალხშიც—სრული შეთანხმება ამ შემთხვევაში იშვიათი არ არის, და ვინაიდან შეკვეცილი შეთანხმებით ზოგჯერ შესაძლოა ორაზროვნობა დაიბადოს, ამიტომ სრულ შეთანხმებას უპირატესობა უნდა მიეცეს.—მოვიყვანოთ მაგალითი: შეეხვეწა ბრძენი მეფე ღვთის, —რა აზრია აქ: ბრძენი მეფე შეეხვეწა ღვთის, თუ ღვთი მეფეს ბრძენი შეეხვეწა? როცა სახელი წინა ზის (ღვთი მეფე, ღმერთი მეფე), მაშინ სახელი (ღვთი) და განმარტება (მეფე) ისე შექსოვილია ერთმანეთთან, რომ ერთი მთლიანი სიტყვის მნიშვნელობა მოისმის, და, მაშასადამე, ორაზროვნობას ამ შემთხვევაში აღგილი არ აქვს; ხოლო მეორე შემთხვევაში კი (მეფე ღვთით) სრული გაერთიანების აზრი არ იბადება, არამედ—თითოეული სახელისა ცალკე (მეფე ღვთით), და ამიტომ ორაზროვნობა აქ აღილი მოსალოდნელია, და რადგან, ამასთანავე, გამოთქმა მეფე ღვთით, მეფე ღმერთი და სხვ. მწერლობაში წინათაც სრულათ იბრუნებოდა ხოლმე და ახლაც ხშირათ ასე იბრუნვის, ამიტომ უმჯობესია სრული ფორმები მივიღოთ: მეფის ღმერთის, მეფეს ღმერთის, მეფემ ღმერთიმ და სხვ. (იხ., სხვათა შორის, ილია ჭავჭავაძის „ღმ. თავდადებული“, სადაც ნახმარია: „გული მეფის ღმერთისა“).

19. გვ. 41.—„ორი მსაზღვრელი სიტყვიდან წინა სიტყვა სრული დაბოლოებით უნდა შევეთანხმოთ მთავარს, ხოლო უკანასკნელი—ბოლოშეკვეცილად“-ო, ამბობს კომისია—და მოყავს მაგალითი: „კეთილი და ბრძენი კაცი, კეთილისა და ბრძენი კაცის, კეთილსა და ბრძენ კაცს“ და სხვ. როცა ორ სიტყვას შორის კავშირი ღმ არის, მაშინ წინა სიტყვა—გინდ მსაზღვრელი იყოს და გინდ სხვა რამე სახელი, ყოველთვის სრული დაბოლოებით იხმარება: ქალისა და ვაჟის(ა), ქალსა და ვაჟს(ა), მეცა და შენც(ა), აქაცა და იქაც(ა) და სხვ.;—კომისიას კი უნდა გაერკვია, თუ როგორ მოვიქცეთ იმ შემთხვევაში, როცა რამდენიმე მსაზღვრელი სიტყვაა ერთად,—მაგალ. ასე: კეთილი, ბრძენი, მშვიდი, პატიოსანი ადამიანი,—როგორ უნდა ვებარუნოთ ამ შემთხვევაში წინა სიტყვები—სრული დაბოლოებით თუ შეკვეცილით? მე გმონია—სრული დაბოლოებით: კეთილისა, ბრძენისა, მშვიდისა, პატიოსანი ადამიანისა, —ლსა, —ნსა, —დსა, —სან ადამიანსა და სხვ. (ნახ. ჩემი სრული გრამ., მე-7 გამოც., გვ. 48).

20. გვ. 42. წიგნი ორი! მანეთი ღირს, სახლი ათასი თუმანი დამიჯდა—და მზგავსი გამოთქმები ქართული ენისათვის ყოვლად შეუფერებელია—და კომისიას ძლივს ხმის უმეტესობით გაუყვანია კანონიერი გამოთქმები: ღირს ორ მანეთად, დამიჯდა ათას თუმნად და სხვ.! რა ღირს?—ათი მანეთი ღირს—და სხვა ამგვარი გამოთქმები ქართულ ენაში რუსული ენის გავლენითაა შემოპრილი (ЧТО СТОИТ?—десять рублей стоить), და თუმცა ბევრგან ეს წესი ხალხურ ენაშიც შეიქრა, მაგრამ ეგ სიმახინჯე ენისა იმდენათ უსიამოვნო და არასასურველია, რომ ყოველი ღონე უნდა ეიხმაროთ იმის განდევნისათვის; ამგვარი ღონეა შკოლა, მაგრამ დღევანდელი მასწავლებელი ქართული ენისა არა გრძნობს მოთხოვნილებას შეებრძოლოს ქართულ ენაში შემოპრილ სიმახინჯეებს—და ამიტომ არის, რომ იშვიათად შეხედლებით მოსწავლეს, რომ რასმე ყიდულობს, არ იკითხოს ამ რუსიციზმით: რა ღირს-ო. პასიუცარია, რომ კომისიის ორ წევრს შესაძლოთ დაენახავს ამ მახინჯი, რუსიციზმის გამეფება ჩვენს ენაში... საბრალო შოთა რუსთველი! რა იცოდა, რომ ცნობილ ფრაზას: „და რა ტურფა გაიფუდეს, აღარა ღირს არცა ჩირად“-ო, ან კიდევ: „ეგე სწავლა ჩემთვის ყოვლად

სოფლად ღირდეს“-ო — მეოცე საუკუნეში გაუსწორებდნენ, თვარა თავიდანვე „კანონიერათ“ დასწერდა: ალაჩა ღირს არცა ჩირი-ო, და ეგე სწავლა ჩემთვის ყოველი სოფელი ღირდეს-ო!.. არ შემოიღია ჩემი მწუხარება და გაოცება არ გამოვსთქვა, რომ ქართული ენის სხვადასხვა კანონის მკვლევარი პროფესორები „შესაძლოდ სთვლიან“ ასე „ეკიპართულოთ“: შენი დახმარება ძვირი მიღირს, — „როგორც გიპირდეს, ის გიღირდეს“ (და არა „იხე გიღირდეს“, როგორც ხალხს უთქაემს), — ტანისამოსი იაფი ღირს, — მტრის განდევნა ათასი კაცის სიცოცხლე დაგვიჯდა, და სხე. და სხე.! — ზა-საოცარია აგრეთვე ისიც, რომ კომისიის სადავოთ უცვნია და საკამათოდ გაუხთია გამოთქმები: კაცმა მოკვდა, მამამ მოვიდა — თუ კაცი მოკვდა, მამა მოვიდა — და უკანასკნელი გამოთქმები მიუღია (არ ვიცი — ერთხმად მიიღეს თუ ხმის უმეტესობით!)... ზასაოცარია იმიტომ, რომ კაცმა მოკვდა ანბანის მცოდნე მწერალს ჯერ არ უხმარია, და თუ ხალხური სიმახინჯეები ქონდა კომისიის მხედველობაში, მაშინ ამისთანა ათასი სხვა გამოჩნდებოდა.

21. გვ. 43. მცხეთის აქეთ, ზორის იქით, მდინარის გაღმა, მტკვრის გამოღმა, კალთის ქვეშ. — შპირველესათ უნდა შევნიშნო, რომ კომისიის თავისი „პროექტი“-ს 36-ე გვერდზე სამართლიანად მიუღია მართლწერა აქით და უარუყვია აქეთ; აქ კი (გვ. 43) ზედიზედ სამჯერ მართლწერას აქეთ-ს ხმარობს! როცა მართლწერა იქით საყოველთაოთ მიღებულია, მასთან აუცილებლად მართლწერა აქით უნდა იქნეს მიღებული, რადგან მათი წარმოება ერთნაირი ხასიათისაა. — რაც შეეხება ბრუნვას, მე გგონია — ამ გვერდზე აღნიშნულ ზმნისართებთან მიცემითი ბრუნვის ხმარებას უნდა მიეცეს უპირატესობა, და არა ნათესაობითი ბრუნვისას, რადგან ძველ ენაში მიცემითი იხმარებოდა — ცას ქვეშ, და არა ცის ქვეშ, და ახლაც ცასქვეშეთი-ო, ამბობს ხალხი, რაიც მიცემით ბრუნვას გულისხმობს; ნათესაობითი ბრუნვა მაშინ იხმარებოდა, როცა ზმნისართი სამართაფი სიტყვის წინ იდგა, — მაგალ. ქვეშ ქვეყანას; ასეთი უნდა იყოს დანარჩენი ზმნისართების წესიც (აქით, იქით, გაღმა, გამოღმა); მაგრამ ზმნისართებს მარჯვნივ-სა და მარცხნივ-ს ნათესაობითი ბრუნვა უფრო შეეფერება, ვიდრე პიცემითი: ივანე ჩვენი სახლის მარჯვნივ (გინა მარცხნივ) ცხოვრობს (და არა ჩვენ სახლს მარჯვნივ, გინა მარცხნივ). — მახუშტი უფრო ხშირად მიცემითი ბრუნვის მართველობას ხმარობს, ვიდრე ნათესაობითისას: მთას იქით (გვ. 120, 128, 314, 350, 372), ზონს იქით (352), ლიხეს გაღმა (256).

22. გვ. 44. შეკვეცილობრუნვიანი ფორმები: წყალ-გაღმა, თავ-ქვეშ და სხე. უმჯობესია დღეიზით დაიწეროს, რადგან ბრუნვის დაბოლოება ხ დაკარგულია; ბოლო-მოკვეცილი სახელის ცალკე დაწერა (წყალ გაღმა) უაზრო იქნებოდა, ხოლო თანდებულთან სრულ შეერთებას (წყალქვეშ) ის უშლის ხელს, რომ ზმნისართი-თანდებულები ქვეშ, გაღმა, გამოღმა და სხე. სამართავ სიტყვებს არ უერთდებან (წყალს ქვეშ, წყალს გაღმა); ამიტომ ის საშუალო გზა დაგვარჩენია, რომ დღეიზით ვსწეროთ: წყალ-გაღმა, თავ-ქვეშ (და არა წყალ გაღმა, თავ ქვეშ, როგორც კომისიის მიუღია).

23. გვ. 45. კომისიის პარალელურად დაუტოვებია მწერლობაში სახმარებლად ორგვარი წყობა: რა ნახა — ნახა რა, რა ესმოდა — ესმოდა რა, და ამას იმით ასაბუთებს, რომ „ძველი და ახალი მწერლობა ამ კავშირს (რა-ს) ზმნის წინაც ხმარობს და ზმნის უკანაც“-ო. მართალია, საღვთო წერილის წიგნებში რა ზმნას შემდეგ უხმარიათ, — მაგალ.: „ესმა რა ესე იესოს, დაუყვირდა და რქვა ერსა მას“ (სახარ. ლუკასი, თ. 8, მუხ. 10) და მრავ. სხე. მრავლად წყობა ნახმარი მე-18 საუკუნის მწერლობაში — იხ., მაგალ., მახუშტის გეოგრაფია, საბა მობელიანის „სიბრძნე“-სიკრ. წ. და სხე.; მაგრამ უძველეს საუკეთესო საერო მწერლობაში კავშირი რა ყოველთვის ზმნის წინაა ნახმარი (მაგალ. „მისრამიანში“, „მეთხისტყაოსანში“) — და ექვი არ არის, რომ, რადგან საღვთო წერილის წიგნებში ნახმარი წყობა (ესმა რა და სხე.) ხალხურ ენაში არ და-

რჩენილა და არც უძველესი დროის საერო ნაწერებშია ნახმარი, იგი „კაბინეტური“ გამოთქმა ყოფილა, მთარგმნელთაგან უცხო ენის გავლენით შემოღებული, და არა ცოცხალი ენის ჩვეულება და თვისება, და ამიტომ გამოთქმები ესმოდა რა, მოისმინა რა და მზავსი წყობა, როგორც ხალხისათვის მკდარი გამოთქმები, სრულიად საკირო არ არის მწერლობაში დარჩეს, როცა სამაგიერო ცოცხალი გამოთქმა გვაქვს და ჰომოსიასაც მიუღია: რა ესმოდა, რა მოისმინა (ან რო მოისმინა, როცა მოისმინა, რაკი მოისმინა) და მზგ. სხვ.

24. გვ. 46. ჰომოსიის ერთი წვერის გაცხადებისა და სასწავლო კომიტეტის დადგენილების გამო ღიათ დარჩენილა საკითხი შესახებ იმისა, თუ რა რიცხვში უნდა დაისვას არსებითი სახელი რაოდენობის გამომხატველ სიტყვებსა და რიცხვით სახელებთან. მე საკითხი იმდენათ საგულისხმოა, რომ შეტი არ იქნება მის შესახებ ჩემი მოსაზრებანი გამოვსტევა.

როგორც საეკლესიო წიგნებში, ისე საერო ნაწერებშიც აღნიშნულ შემთხვევებში მხოლოდობითი რიცხვიც იხმარება და მრავლობითიც, — მაგალ. — 1) უსალმუნო ღვთისი (1879 წლ. გამოც.): მრავლითა მოწყალებითა შენითა (ფსალმ. მე-5 — მუბ. 7), ორმეოც წელ (ფ. 94 — მ. 11), მრავლითა სიმღიდრითა მისითა (150 — 2); — კალაქი მრავალნი (96 — 1), მრავალ არიან მღვდარნი ჩემნი (118 — 157); — 2) ხახარება მათესი: ნათესავი ათოთხმეტ (თავი I — მუბ. 17), ორმეოცი დღე და ორმეოცი ღამე (თ. 4 — მ. 2), ერე მრავალი (4 — 25; 8 — 1), ორი ხირი (10 — 29), ხუთი პური და ორი თევზი (14 — 17, 19); რაოდენი პური გაქვს? — შვიდი და მცირედ თევზი (15 — 31), შვიდი პური, შვიდი სფირიდი (15 — 31, 37); — მრავალნი ფარისეველნი (3 — 1), ეშმაკეულეები მრავალი (8 — 16), ორნი ეშმაკეულნი (8 — 28), ორნი ბრძანნი (9 — 27), ათორმეტთა მოწაფეთა, ათორმეტთა მოციქულთა (10 — 1, 2); — 3) ვისრამიანი (1884 წ. გამოც.), — მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები: ყუელა ერთმანეთისაგან უყეკლუცესი იყო (გვ. 6), ცხრა თვე (9), ათისა თითისაგან (12), მრავალი ცხენი (17), მრავალი ღიაცი (25), მრავალი ყმაკაცი (29), აზოში კაცი მოკლეს (30), ყუელა გაიქცა (32), ოცდაათი წელიწადი (44), ეზოში საქონელი გაუგზავნა შაჰროს, რომელ თვით კაცი ენისაგან. არ ითქმის: ასი აქლემი კუბოთა შეკაზმული, სამასი აქლემი ღარკიდებული, ასი ტაიკი ცხენი და სამასი თუხარიგი, ყუელა სრულითა აკაზმულობითა შეკაზმული, ხუთასი ჯორი კიდებული ყუელა თუალითა, მარგალიტითა და გუირგუინითა შეკაზმული იყო, ... მქროქსოვილი ორასი ზანდუკი და დიდი ერთი ზანდუკი ოქროსა ფასდაუდებელითა სამკაულითა გატენილი იყო, ... სხვა სამაღნე ორმოცი (გვ. 45); — მრავლობითი რიცხვის მაგალითები: მრავალი ხოჯანი, მკვევალნი, მსახურნი (გვ. 12), ორნი ქმარნი (67), და სხვ.

შენიშვნა. მთელ წიგნში იმდენი მაგალითია, რომ ყველასი მოყვანა შეუძლებელია. შიტიყი მხოლოდ, რომ მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები მრავლობითისას თითქმის სამჯერ აღმბატება. მე-100 გვერდიდან ჩვენ მხოლოდ გვერდებს დავასახელებთ მხოლოდობითი და მრავლობითის მაგალითებისათვის ცალცალკე და აგრეთვე იმ გვერდებს, სადაც ორივეს მაგალითია ნახმარი.

მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითების გვერდები:

101, 102, 108, 109, 120, 123, 127, 138, 140, 147, 152, 155, 156, 157, 159, 167, 181, 198, 216, 217, 220, 221, 227, 228, 236, 261, 279, 303, 312, 313, 322, 326, 328, 333, 341, 350, 363, 372, 378, 384, 387, 391, 397, 401, 402, 404, 410, 413, 414, 419, 420, 421, 425, 428, 437, 438, 440, 442, 444, 446, 451, 456; — მრავლობითი რიცხვის მაგალითების გვერდები: 125, 131 (ასი მკვევალნი), 141, 158, 174, 213, 229, 281, 308, 315, 321, 324, 332, 335, 347, 352, 354, 382, 388,

403, 406, 424; — ორივეგვარი მაგალითების (მხოლოდ. და მრავლობითისაც) გვერდები: 114, 149, 180, 229, 235, 307, 315, 370, 395, 431, 450, 452, 453.

4) „მეფხისტყაოსან“-შიც მრავალი მაგალითია როგორც მხოლოდობითი, ისე მრავლობითი რიცხვისა; — მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები (აბუღლაძის გამოც.): ლექსი ცოტაი (წინას. ხანა X¹), მონა თორმეტი (ხანები 36, 40, 49, 57), სამსა სძებნე წელიწადსა (ბ. 95), ოც დღე იარა (109), სამი დღე, სამსა დღესა (111, 297), სამ წელ მოშიცადე (118, 125), ასი ფათერაჲი (125), წელიწადი სამი სამთვედ მიიყარა (142), ზეული დღისა შვიდისა (144), ეზოში ჯავრი (194), ექვსი სამეფო (258), შვიდისა წლისა (272), თხუთმეტისა წლისა (277), ასი საქურჭლე (281), და სხვ. მრავ.; — მრავლობითი რიცხვის მაგალითები: სამთა გმირთა (წინას. ხანა VI), სამთა ფერთა (იქვე X), მაშვრალნი ორნივე (ბ. 44), ორნივე გარდასდეს (49), ორთავე ცისა კიდეთა (79), ორნივე გავიპარნეთ (122), ექვსნი ცხენოსანნი (153), სამთა ძმთა (158, 160), ეზოში კირნი (174), ორნი დღენი და ღამენი (175), ორნი კაცნი (208), შვიდთავე მნათობთა (233), შვიდთა მეფეთა (258), ორნი მონანი (276), და მრავ. სხვ.

ზეითი დასახელებულ მაგალითებს შემდეგ — როგორც „მისრაშიანიდან“ მხოლოდ გვერდები დაენიშნეთ, აქაც მხოლოდ ხანებს აღენიშნავთ, ენიანიდან მაგალითი მრავალია.

მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითების ხანები: 355, 386, 388, 412, 414, 424, 427, 477, 491, 497, 500, 525, 527, 553, 589, 617, 679, 730, 799, 903, 906, 915, 939, 946, 983, 993, 996, 1004, 1005, 1101, 1147, 1152, 1154, 1166, 1169, 1171, 1185, 1195, 1197, 1200, 1204, 1219, 1224, 1236, 1238, 1242, 1292, 1294, 1313, 1315, 1318, 1334, 1344, 1351, 1352, 1355, 1359, 1384, 1390, 1393, 1406, 1412, 1424, 1430, 1483, 1484, 1491, 1501, 1503, 1507; — მრავლობითი რიცხვის მაგალითების ხანები: 364, 368, 387, 417, 447, 471, 501, 508, 529, 541, 548, 556, 558, 465, 734, 796, 857, 891, 899, 938, 944, 956, 957, 1045, 1060, 1064, 1102, 1119, 1138, 1168, 1215, 1230, 1282, 1296, 1299 (ორმოცივე საქურჭლეები), 1308, 1319, 1338, 1348, 1349, 1360, 1374, 1387 (მრავალი მონები), 1420, 1428 (მრავალი ხანები), 1446, 1460, 1464, 1468, 1474, 1489, 1492, 1493, 1502, 1504, 1505, 1506, 1510, 1515, 1516, 1518; — ორივეგვარი მაგალითების ხანები: 952, 1173, 1330, 1338.

5) საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუის წიგნშიც“ მრავალი მაგალითია ორივე რიცხვისა, მაგრამ აქ მხოლოდ რამდენსამე აღენიშნავთ. მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები (1871 წლ. გამოც.): განძი ურიცხვი (გვ. 2), საღარო ესეოდენი (2), ცხრა დღე (4), მრავალი ქვეყანა (5), სამეოცი ცხოვარი, — ხუთ-ხუთი კირმანეული (8), ორი კირმანეული, — ეგზოში განძი (9), სამი პური (10, 11), მრავალი ქონება, — ხუთი თვალი (13), ორი თვალი, — ორი ფული (14), ორმოცი დღე (18, 19), შეშა მრავალი, — ოცი დღე, — მრავალი ტყუელი (19), ათასი თვალისაგან (21), ორივე ხდიოდეს, — ორს მცნებას (22); — მრავლობითი რიცხვის მაგალითები: სამნი საღარონი (2), ექვსთ ვეზირთ (3), სამნი ქალნი (4), ხუთნი საქმენი (6), სამნი საქმენი, — ორთავე უხმონ, — ათორმეტნი დღენი (7), ათნი ვაჟარნი, — სამნი მეცობრენი (13), ორნი თვალნი, — რვა დღენი (15), ხუთთა ვეზირთა (17), ოთხნი ვეზირნი (18, 19), ორნი მთხრელნი (19), ხუთნი ძნელნი საქმენი (21) და სხვ.

აქვე აღენიშნავთ შემდგომ გვერდებს (23 გვერდიდან), სადაც ორივე ხასიათის მართველობა (მხოლ. და მრავლობ.) არის ნახმარი: 23, 26, 27, 28, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 46, 49, 50, 56, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 74, 75, 76, 77, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 108, 109, 113, 114, 115, 117, 122, 123, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138,

140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 205.

აღნიშნულ გვერდებზე ჩვენ დავთვალეთ: მხოლოდითი რიცხვის მაგალითი 150, ხოლო მრავლობითი რიცხვისა 69. მრავლობითი რიცხვის მაგალითებს შორის თორმეტი (12) იმისთანაა, სადაც რიცხვის აღმნიშვნელი სიტყვა მხოლოდითი რიცხვში დგას, ხოლო საგანი ან მოქმედება—მრავლობითში: მცირედი ღღენი (41 გვ.), ორიე დახოცნენ (49), ურიცხვი ბელელები (96), რამღენი ქმანი (109), მრავალი ღღენი (115), ორი მომერეოდნენ (122), ამღენი კაცნი (130), ორი ფეხები (140), მრავალი ხელ-არგნოსანი კაცნი (146), ორსავე ბარკლებზე (189), ათსავე თითებზე (198), შვილი-რვა ძაღლნი (198).—ამგვარივე ხასიათის მართველობა რამდენჯერმე „მეფხისტყაოსანშიც“ გვხვდება (იხ. ზევით): ორმოცივე ხაჭურკლები (1299-ე ხანა), გამოეგება მრავალი მონები (1387-ე ხ.), მრავალი ხანები (1428-ე ხ.).—ამგვარივე მაგალითები მოიპოება აგრეთვე საეკლესიო წიგნებშიც (იხ. ზევით სახარება მათესი: ეშმაკეულები მრავალი) და „მისრამიანშიც“: „მრავალი ზოჯანი, მკევალნი, მსახურნი“ (გვ. 12), „ახი მკევალნი“ (გვ. 131).

ზევით ამოწერილისა და აღნიშნული მაგალითების მიხედვით შემდეგი დასკვნები შეიძლება გამოვიტანოთ: 1) ძველ ნაწერებში, მეტადრე საეროში („მისრამ“, „მეფხისტყაოს“, „სიბრძ.—სიცრ.“, „ღავითიანი“ და სხვ.), რიცხვით სახელებსა და რაოდენობის აღმნიშვნელ სიტყვებთან, მათზე დამოკიდებული სახელები მხოლოდითი რიცხვშიც იხმარებოდა და მრავლობითშიც; 2) აღნიშნულ შემთხვევებში მხოლოდითი რიცხვი ბევრათ უფრო ხშირათ იხმარებოდა, ვიდრე მრავლობითი; 3) მრავლობითი რიცხვით უფრო ხშირათ სულიერი საგნები აღინიშნებოდა; 4) როცა მრავლობითი რიცხვის ფორმა იხმარებოდა, უმეტესათ—როგორც რაოდენობის აღმნიშვნელი სიტყვა, ისე მასზე დამოკიდებული სახელი თუ ზმნაც—მრავლობით რიცხვში დაისმოდა,—მაგალ.—„მეფხისტყაოს.“: ცოტანი ყმანია, სპანი ყველანი, ორნივე მიჰვდეს მზესა, ენახენ სამნი ღიდებულნი (ხანები 364, 368, 387, 501 და მრ. სხვ.);—ასეა სხვა წყაროებშიც;—5) რაოდენობის აღმნიშვნელი სიტყვა იშვიათად მხოლოდითი რიცხვშიც დაისმოდა, როცა საგანი მრავლობითად იყო ნახმარი (ნახეთ მაგალითები ამავე გვ.).

რაც შეეხება ღღენადღელ ხანას, ღღესაც ორივე მართველობა ხშირია ხალხსა ღმწერლობაში, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ მხოლოდითი რიცხვის ფორმები ღღეს უფრო სკარბობს, ვიდრე წარსულში, და ეს იმის მაჩვენებელია, რომ—როგორც საერთოდ ყველა სხვა შემთხვევაშიც—აქაც ჩვენი ენა გამარტივებისაკენ მიილტვის, და მხოლოდითი რიცხვის ფორმა, ექვი არ არის, ბევრათ უფრო მარტივეა, ვიდრე მრავლობითი რიცხვისა. ამასთან კიდევ მხედველობაში ისიც უნდა ვიჭონოთ, რომ ლოლიკური მოსაზრება და საფუძველიც მხოლოდითი რიცხვს ამართლებს: რიცხვითი სახელი და რაოდენობის აღმნიშვნელი სიტყვები (ხუთი, ათი, ასი, ათასი, ცოტა, ბევრი, მრავალი და სხვ.) რიცხვს თავისთავათ აღნიშნავს, და მრავლობითი რიცხვის დაბოლოება და ფორმა აქ უკვე ზედმეტია, უაზროა.

ზევით მოყვანილი საბუთები, ვფიქრობ, საკმარისია იმისათვის, რათა საერთოდ ყველა შემთხვევაში მხოლოდითი რიცხვის ფორმები ვიხმაროთ (ყველა ბრუნვაში): ორი ქმა, ბევრი (მრავალი) ხაქმე, ბევრი მოსწავლე, ყველა ხალხი და სხვ. (ნახ. ამის შესახებ წინ 55—56, 63 და 116 გვერდები).

ღამრჩა კიდევ რამდენიმე წერილმანი შენიშვნა.

1) მე-6 გვერდზე ნათქვამია: „ზედმეტია მ, კომიისის აზრით, ფორმაში მომქმედი, რომელიც უნდა შესწორდეს ისტორიულად: მოქმედი“-ო.—არ არის მოსაწონი მეცნიერების სფეროში ამგვარი დასაბუთება: ისტორიულად-ო; ნუთუ იმიტომ,

რომ ისტორიულ წარსულში უხმარიათ მოქმედი, ტფილისი, მკვეიან და სხვ., დღესაც უნდა ვიხმაროთ ეს უმზგავსო ფორმები?! მართხელ კიდეც ვიტყვი, რომ ხიმველე არ არის საბუთი კანონიერობისა, იმიტომ რომ ძველათ ბევრი შემცთარი შეხედულება და გემოვნება ყოფილა—და თუ ძველ ისტორიას დავეყარეთ, წინსვლა და პროგრესი შეუძლებელი შეიქნება. ზონიერი და საფუძელიანი ძველიც უნდა მივიღოთ და ახალიც, ხოლო წინააღმდეგი—არცერთი. ზორმა მომქმედი სწორი ფორმაა (მიმღობა) და არც ძნელი გამოსათქმელია, ისე როგორც მომთმენი, მომლხენი და მრავ. სხვ., და, ჩემის აზრით, მომქმედი უარსაყოფელი ფორმა არ არის (მით უფრო იმათი მხრით, რომელნიც ისეთს ენასამტერეც ფორმას სტოვებენ, როგორიც არის მმართველი,—იხ. იმავე მე-6 გვერდზე).

2) ზმოვანი ა „ზოგჯერ იკარგება ზნებში მ-ინის წინ მრავლობითი რიცხვის შესამე პირის ფორმაში“-ო, ნათქვამია მე-9 გვერდზე (ჰბაძენ, ჰყერვენ და სხვ.), და ამის კანონს კი არ აღნიშნვენ, თუ სახელდობ როდის იკარგება.. ჩემ „სალიტერ. ქართულში“ დიდი ხანია განმარტებულია ეს კანონი, აგრეთვე ჩემ სრულ გრამატიკაში, და პატივც. კომისიის „აღმარებულებას“ დიდი არაფერი დააკლდებოდა, რომ აქ ჩემი შრომა მოეხსენებია (იხ. „სალიტერ. ქართ.“ გვ. 40—41,—გრამატ. 1920 წლ. გამოც. გვ. 131).

3) 31-ე გვერდზე ნათქვამია, რომ კომისიამ მიიღო ფორმა წაიმძღვარა და უარყო წარიმძღვანა-ო; მე მგონია ამ ფორმებს სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს: წაიმძღვარა-ში დამატებით აღაშინა თუ მომქმედი პირი იგულისხმება, ან აზრი, მოქმედება და ამათი მზგავსი განყენებული საგანი, ხოლო ფორმა წაიმძღვანა (და არა წარიმძღვანა) უსულ საგანს გულისხმობს,—მაგალ.: 1) ჯარმა გზების კარგი მკოდნე კაცი წინ წაიმძღვარა, 2) მანო ქალაქში წავიდა და თან წაიმძღვანა საქმელ-სასმელი და ყოველგვარი საგნალი.

4) მეოლუცია, ილუზია, ხუფეტი, პოჟულარული (და არა ევოლიუცია, სიუფეტი და სხვა)-ო, ნათქვამია „პროექტი“-ს 50-ე გვერდზე. რაკი კომისიას ქართულ ანბანში ასო ჟ დაუტოვებია (გვ. 3), რალა დღისათვის გვინდა იგი, თუ არა ამისთანა შემთხვევებისათვის?! მე მგონია ასო ჟ, თუ კი იმას საბოლოოთ ანბანში დავსტოვებთ, ამგვარი უცხო სიტყვებისათვის არის ზედგამოკრილი: ევოლუცია, სიუფეტი. ილუზია და სხვ. (კომისიასაც ასე გონია—იხ. გვ. 3,—მაგრამ თავის დადგენილებას იგი რატომღაც ხშირათ თვითონვე არღვევს!).

5) მქიმი, და არა აქიმი-ო, ამბობს კომისია 51-ე გვერდზე, და, როგორც არც სხვაგან, თავის აზრს არც აქ ასაბუთებს. ძველ მწერლობაში ყველგან აქიმი-ა ნახმარი („მისრ.“, „მეფხისტყაოს.“ და მრავ. სხვ.), დღეს კი ორივე ფორმა იხმარება ხალხში-ცა და მწერლობაშიც (იმერულ ხალხურში აქიმი სქარბობს), და საიდანაც ეგ სიტყვაა გადმოსული (ჯერ არაბული და მერე სპარსული), ევონებ, უფრო ა მოისმის, ვიდრე მ (იქ რალაც საშვალო გამოთქმა ამ ორ ბგერას შორის). ჩენი ძველები კარგათ იცნობდენ არაბულსა და სპარსულ ენებს—და უსაფუძლოთ არ შემოულიათ გამოთქმა აქიმი, და რადგან ამ გამოთქმას დღემდი მოუწევია, სჯობია იგი დაცტოვოთ. მს აზრი ხომ კომისიის-მიერ მიღებულ პრინციპსაც ეთანხმება—და, მაშ, რათ ლალატობს იგი თავისსავე პრინციპს?!..

ახლა ისიც მინდა აღნიშნო, რაკი მე შეცთომათ მიმაჩნია და რასაც კომისიის „პროექტი“-ს ენაში ეპოულობ: -

1) „სახელდობრ“ (გვ. 3, 36, 39). ღღეს ბევრი ხმარობს ამ მართლწერას—და არ ვიცი, რა საფუძელი აქვს აქ დაბოლებს რს. მს სიტყვა ორი ძირისგანაა გაკეთე-

ბული—ხახელი და დება, და ბეგრა რ აქ აუცილებელი (ძირეული) არ არის, ხოლო ხალხში ხახელდობ გამოითქმის, ძველ მწერლობაში კი ხახელდობ არსად შემხვედრია, ხოლო ხახელდობ კი უხმარიათ (მაგალ. მახუშტის გეოგრ.—გვ. 136, 348, 454;—მართლის ცხოვრ.—გვ. 499).

2) „როგორც საუბარში ისე მწერლობაში“-ო,—სწერს მომისია (გვ. 5); უნდა იყოს: როგორც საუბარში, ისე მწერლობაშიც.

3) „შემდეგს სიტყვაში“ (გვ. 8), „ძველს ფორმაში“ (9), „მიმართულებითს ბრუნვაში“ (39), „წოდებითს ბრუნვაში“ (40), „მრავლობითს რიცხვში“ (47).—მომისიას აქ სრული დაბოლოება მსახლერული სიტყვისა ზოგან ორაზროვნობის ასაშორებლათ უხმარია, მაგრამ შეკვეცილი დაბოლოებითაც აზრი ყოველთვის გასაგები იქნება, და რადგან საუბარში დღეს სრულ დაბოლოებას არავე ხმარობს,—არც მწერლობაშია იგი საჭირო.—შეუწყნარებელია იმგვარი შეთანხმება მსახლერელისა სსახლერთან, როგორსაც დღეს მწერლობაში ხშირათ ხმარობენ (ალბათ ორაზროვნობის თავიდან ასაცილებლათ): შემთხვევითი გარემოებას, წერილობითი საბუთებს—ო და სხვ. ორაზროვნობის ასაშორებელი ხერხი და ფორმა მაშინ არის მისაღები, როცა იგი ცოცხალი ენის კანონს არ ეწინააღმდეგება და გამოთქმას არ ამახინჯებს (ნახეთ ზევით, მაგალ., კარგი ურმის-თვალი), ხოლო მახინჯ ფორმას ისევ ორაზროვანი ფორმა სჯობია,—მით უფრო, რომ ბოლოს აზრი მაინც გასაგები გამოდის.

4) „პრაახოდეს“ (გვ. 33):—მართლწერა პრაახოდეს ძველ მწერლობაში არავეს უხმარია, ხოლო დღეს თუმცა ბევრი ხმარობს, მაგრამ ს ბეგრას აქ არავეითარი საფუძველი არ აქვს—და არაოდეს უნდა ვიხმაროთ.

5) სტრიქონიდან სტრიქონში სიტყვების გადატანის შესახებ მომისია არაფერს ამბობს—და არ ვიცი, რატომ. პ. შანიძის წიგნის („სუბ. პრეფ. და ობ. პრეფ.“) რეცენზიაში მე უკვე აღვნიშნე ის უმზგავსება, რომელსაც ეს ავტორი ამ შემთხვევაში იჩენს, და ნუთუ პატივცემული მომისიაც იმ აზრისაა, რომ სიტყვების გადატანაში არავეითარი კანონი არაა. საჭირო და, რამდენი სიტყვაც დაეტევა სტრიქონში, იმდენი ჩაეყაროთ?! თუ არა ამგვარი შეხედულებით, აბა სხვით რით უნდა აეხსნათ „პროექტი“-ში დაბეჭდილი შემდეგი მაგალითები: დაის—მის (გვ. 4), შემდეგი (6 და 49), შემ—თხვევაშიაც (38 და 47), სიტყვა—სთან (39), მსაზღვ—რელებად, საზ—ღვრული (41), დავ—სვათ (46)?!—ამგვარი გადატანის მიღება სალიტერატურო ენაში მხოლოდ უკულტურობის ნიშანი იქნება—და რადგან ყოველის კულტურული ერის მწერლობაში ამას დიდ ყურადღებას აქცევენ, ჩვენც ვალდებული ვართ კულტურისან ერთა გონიერ ჩეულებას მივსდომოთ და გადატანის განსაზღვრული კანონ-წესები შევიმუშაოთ და მივიღოთ. მე ამ კანონებზე აქ არაფერს ვამბობ, რადგან ეს წესები უკვე განმარტებული მაქვს: გადატანა მხოლოდ მთელი მარცვლის შეიძლება (თუ იგი ერთი ხმისგანაა ან არა შესდგება, მაგალ. ი—ა), და დამარცვლა კი ჩემ სრულ გრამატიკაში საკმაოდ არის განსაზღვრული (გვ. 29; ნახ. აგრეთვე წინ გვ. 52—53).

„პროექტი“-ს ნაკლათ კიდევ ისიც უნდა დავასახელოთ, რომ მრავალი სადავო*) ფორმა, წესი და მართლწერა სიტყვებისა აქ მოხსენებული არ არის (უდავოა კი საკმაოთაა შეტანილი!)—და ნუთუ მომავალმა კონფერენციამ, მომისიის აზრით, მხოლოდ იმაზე უნდა იმსჯელოს, რასაც „პროექტი“ ითვალწინებს?! ღვადასახელებ რამდენიმე მაგალითს:

*) მომისია ყველგან მართლწერას სადაო-ს ხმარობს; მე კი მგონია, რომ უნდა დარჩეს (ორაზროვნობის ასაშორებლათ: დავობდა—დაობდა და სხვ.).

1) შევების სახელები სხვადასხვანაირია (იენისი—თიბათე—ივანობისთე, —ივ-
ლისი—მკათათე—კვირკობისთე, —აგვისტო—მარიამობისთე—მარიობისთე, —სეკ-
ტემბერი—ეკენისთე და სხვ.)—და რომელი უნდა ვიხმაროთ მწერლობაში?—საერთოდ
სინონიმი მრავლის-უმრავლესია ჩვენს ენაში (გასაღები—კლიტე, პლანი—გეგმა, ალუ-
ბალი—ქვიშა, და მრავ. სხვ.)—და ამას არჩევანი არ უნდა? 2) დაბოლოება ობ, თუ მბ:
ეტრიალობ, ვშრიალობ (და მრავ. სხვ.)—თუ ეტრიალმბ, ვშრიალმბ? 3) თორემ, თუ
თვარა? 4) ნაძლავი, დანაძლავება, დანიძლავება—თუ ნაძლავი, დანაძლავება?
5) ღავით მოვიდა, თამარ მობძანდა—თუ ღავითი, თამარი? 6) მფილისიმბან, მფი-
ლისილბან, მფილისილმბ—თუ მფილისილბან? 7) როცა ერთ თანაზეა ლაპარაკი,
სათვალეები უნდა, თუ სათვალე? 8) ყოველიფერი, ყველაფერი, თუ ყოლიფერი?
9) კიანკველა, თუ ჯინკველა? 10) ხილით ვაჭრობს, თუ ხილს ვაჭრობს? 11) მინახ-
ვიხარ, თუ მინახავხარ? 12) იმეფა (დაჰყო, იცხოვრა) ოცი წელი, თუ ოც წელს?—
და სხვ. და სხვ.—მრავლის-უმრავლესი.

ლექსიკონში ყოველ ანბანზე მრავალი სადავო სიტყვა მოიპოება, რომელსაც
გარკვევა ექივრება. ავიღოთ, მაგალ., ასო ა: ანბავი (ანბავი), ანგელოზი (ანგელოსი)
ანდამატი (ანდამანტი), არშია (არშია) და მრ. სხვ.;—ასო ბ: ბანბა (ბანბა), ბარტუი
(ბლარტი), ბერტყვა (ბლერტვა), ბილწი (პილწი), ბოქლომი (ბოქლონი) და მრ. სხვ.;
—ასო გ: გასწრება (გასწრობა), გატარტვა (გაძარტვა), გენერალი (ლენერალი), გვმ-
ლეშაპი (გველვეშაპი), გიმნაზია (გემნაზია, ლემნაზია) და სხვ. და სხვ.—ერთი სი-
ტყვით, მთელ ანბანში სადავო ფორმები და სიტყვები მრავლათ მოიყრის თავს—და
„პროექტი“ კი ამათ შესახებ არაფერს ამბობს!

ჰომისიას, როგორც ჩანს, ამ სფეროში ჩემი ნაშრომი („ხალიტერატურო ქარ-
თული“ და „მრამატიკა“) ზერელეთ გადაუთვალეირებია, თვარა იქ მრავალი მასალაა
აღნიშნული სადავო კანონ-ფორმებისა, და, თუმცა „ხალიტერატურო ქართულ“-ში
ზოგი რამ (ძალიან მცირე) დღეს მეც შესასწორებლათ მიმაჩნია, მაგრამ მომავალი
ქონფერენციისათვის მასალების მაჩვენებლათ ეს წიგნი ბევრათ უფრო ნაყოფიერათ
შეიძლება კაცმა გამოიყენოს, ვიდრე პატივცემულ ჰომისიას გამოუყენებია.

სილოვან ზუნდაძე.

ქუთაისი, 1925 წლის ნოემბერი.

ჩ ა ს ა მ ა ტ ბ ე ლ ი.

„სინონიმებ“-ს (გვ. 35—42) უნდა ჩაერთოს:

ა. ღადებითი (положительный=positivus) ქართულათ, ჩემი აზრით, არ არის აზრის შესაფერი ტერმინი. ამის წინააღმდეგი აზრის გამოხატველი ტერმინია უარყოფითი, რასაც მოპირდაპირეთ ქართულათ უფრო სიტყვა დამტკიცებითი შეშვენის: დამტკიცებითი და უარყოფითი აზრი, დამტკიცებითი რაოდენობა, რ. სხე.

ბ. ფაიტონის გამოსახატავთ ქართულათ დღეს ეტლი იხმარება; მაგრამ ეტლი ზოგადი ცნებაა და იგი ყოველგვარ ეტლს აღნიშნავს: შარბანს, ომნიბუსს, ლანდოს, დილიჩანსს და სხვ., და ამიტომ ფაიტონი-ც უნდა დარჩეს, როგორც განსაკუთრებული ცნების, ეტლთა შორის განსხვავებული სახის გამომხატველი ტერმინი.

71-ე გვერდის პირველი სამი სტრიქონის ნაცლათ შემდეგი უნდა იყოს:

ბშირათ ხმარობენ გამოთქმებს: ამისდა მიხედვით, ამისდა მიუხედავთ, ამისდა მზგავსათ-ო;—ჩემი აზრით, უმჯობესია ეს გამოთქმები წმინდა ნათესაობითი ბრუნვით გამოიხატოს: ამის მზგავსათ, ამის მიხედვით, ამის მიუხედავთ (==მიუხედავთ ამისა), და სხვ.—არ ვარგა აგრეთვე გამოთქმა შეძლებისდაგვარათ, უმჯობესია შეძლებისამებრ.

„რუსიციზმებს“ უნდა დაერთოს (გვ. 76):

28. მაგალითებზე მითითება, ივანეზე მიგვიითთა და მზგავსი გამოთქმები რუსული ენის გავლენით არის შემოღებული (указать на примеры და სხვ.);—ქართულათ უნდა ითქვას: მაგალითების მითითება, მაგალითები მიგვიითთა, ივანე მიგვიითთა...

29. მოხსენება გააკეთა (сделал доклад)—ქართულათ ითქმის: მოხსენება წაიკითხა (თუ წერილობითია), მოხსენება წარმოსთქვა, კრებას მოხსენებით მიმართა (თუ სიტყვიერია), და სხვ.

30. უკანასკნელი დროის ჟურნალებში (იხ., მაგ., „მნათობი“) რუსეთის მწერალ-მოღვაწეთა სახელ-გვარებს რუსული დაბოლოებით სწერენ: ლენინ, ალექსანდრ პუშკინ და სხვ. შუბო სიტყვებისა და სახელ-გვარების გადმოტანის—გადმოთარგმნის დროს ყოველი კულტურული ენა თავისი ვანობებით, თავისი მართლწერით ხელმძღვანელობს—და ქართულ ენაშიც ეს წესი უნდა დავიცვათ. სახელობით ბრუნვაში ქართულათ ყოველი სახელი უთუოთ რაიმე ხმოვანზე უნდა ბოლოვდებოდეს (იმისთანა სახელების შესახებ, როგორიც არის მამარ, ღავით და სხვ., ნახეთ გვ. 11), და, მაშასადამე, ქართულათ არ შეიძლება ითქვას ლენინ და პუშკინ, არამედ—ლენინი და პუშკინი (როგორც იოსელიანი, ძვარიანი და სხვ.); მით უფრო არ შეიძლება ქართულათ ფორმა ალექსანდრ გამოითქვას, რადგან ეგ სახელი დიდი ხანია გაქართულებულია და ქართველი ხალხი ყველგან ალექსანდრე-ს გამოითქვამს. (ნახეთ აგრეთვე გვ. 52: ექვლესია—ეკლესია).

31. გიტარაზე უკრავს (играет на гитаре), ჩანგურზე უკრავს—ამგვარი გამოთქმა ქართულში რუსული ენის გავლენით უნდა იყოს შემოსული. მე გგონია—თანდებულიანი ფორმა (გიტარაზე, ჩანგურზე) იმ შემთხვევაში შეიძლება ვიხმაროთ, როცა მეორე დამატებაც არის მოხსენებული, თუ გიტარაზე ან ჩანგურზე რას უკრავენ,—მაგალ. ანდრო გიტარაზე ევროპიულ რომანსებს უკრავს,—ჩანგურზე ტკბილ ხმებს უკრავენ (ტკბილი ხმები დაუკრეს) და სხვ.; ხოლო, როცა მეორე დამატება არა დანეს, მაშინ კი უთანდებულოთ უნდა გამოითქვას: ანდრო გიტარას უკრავს; გიტარა დაუკრეს და სხვ. ზალხში ამბობენ: ნინომ ჩანგური დაუკრა და ზედ (მაშასადამე—ჩანგურზე) ტკბილი ხმები დაამღერაო.

32. ძვირფასი კვა, ძვირფასი კვები რუსული ენიდან უთარგმნიათ (драгоценные камни), როცა ჩვენს ძველ მწერლობაში ეს გამოთქმა ყოველთვის ასე იხმარებოდა: თვალი პატრიხანაი.—მე გგონია—ძველი გამოთქმა უნდა დარჩეს;—ყოველ შემთხვევაში ტერმინი თვალი აუცილებლათ მისაღებია, ხოლო მსაზღვრელათ შესაძლოა ძვირფასი-ც ვიხმაროთ: თვალი პატრიხანაი, ან ძვირფასი თვალი, ძვირფასი თვლები...

მართლწერის

ლექსიკონი

ბბა.

ბგზნება, აგზნებული.

ბგრე, აგრეთვე.

ბვათმყოფი: 9; 115—120.

ბვითარებს (და არა ანვითარებს): 34.

ბვსება, ავსებული, ავსილი.

ბზდა, აზდილი: 49; 111.

ბზრი (და არა ჰაზრი).

ბთაბაგი.

ბთავისუფლებს, გაათავისუფლა და სხვ.

(და არა ანთავისუფლებს): 34.

ბზნაური, აზნაურიშვილი.

ბკრძალვა, აკრძალული.

ბკტი, აკტიური: 46—48.

ბლავერდი: 52.

ბლახი: 52.

ბლბათ.

ბლბუმი.

ბლეგორია: 52.

ბლეგრი: 52.

ბლმური.

ბმალამ.

ბმბავი, ამბობს და სხვ.: 30.

ბმბორი: 30.

ბმდენი (=რიცხვი,

ამოდენა კი=სიდიდე).

ბმიდი (ამინდი).

ბმოხთენა (ამოხდენა): 46—48.

ბმოხთომა (ამოხდომა): 46—48.

ბმხანაგი.

ბნ, ანუ.

ბნაკრონიზმი: 51.

ბნგელოზი: 42.

ბნდამატი.

ბნეგლოტი: 46—48.

ბნტრაქტი: 48.

ბპელაცია: 52.

ბრაოდეს: 128.

ბრაფერი, არაფრისთვის.

ბრქეოლოგია: 51.

ბრქილიაკონი: 51.

ბრქიელი: 51.

ბრქიეპისკოპოზი: 51.

ბრქიმანდრიტი: 51.

ბრქიპელაგი: 51.

ბრქიტექტორი: 51.

ბრშია.

ბრშოყი, არშოყობა.

ბრჩივი.

ბსე, ასეთი.

ბსესორი: 52.

ბტესტატი: 52.

ბფთიაკი.

ბფხაზი: 46—48.

ბქამლი: 15.

ბქიდან: 14.

ბქით, აქითური: 42.

ბქიმი, აქიმობა: 42.

ბქსიომა: 46—48.

ბლარ: 50.

ბლვარებს მე: 34.

ბლტქმა: 21.

ბლმოსავლეთი.

ბლმოსავლური (აღმოსავლეთური).

ბლმსარებელი: 34.

ბლხარება, აღსარებული: 34.

ბლსდგა (აღდგა): 21.

ბშვენებს (და არა ამშვენებს): 49; 98.

ბშკარა.

ბცთენა: 46—48.

ბცვიფრებს (და არა ანცვიფრებს): 34.

ბბ (აპ).

ბზალგაზდა: 49; 111.

ბზალუზი.

ბზთა (აზდა): 46—48.

ბზთენა (აზდენა): 46—48.

ბზლა, აზლანდელი: 42.

ბზორციელებს (და არა ანზორციელებს): 34.

ბზსნა: 50.

ბ.

ბავშვი.
ბაკტერია: 48.
ბალადა: 52.
ბაზა (და არა ბანბა): 46.
ბარონესა: 52.
ბარტყი (და არა ბლარტი).
ბალანა, ბალნები.
ბაშფორთი.
ბევრჯერ: 51.
ბელეტრიზტი, ბელეტრისტიკა: 52.
ბელტი.
ბერიკაცი, ბერიკაცის: 45.
ბერტყვა (და არა ბლერტვა), გაბერტყვა,
ლაბერტყვა, გაბერტყილი...
ბერძნული.
ბეჩავი.
ბეწვი (წმინდა თმა).
ბეწო (მცირე რაშე).

ბეპლდა: 50.
ბზეკალი.
ბილიონი: 52.
ბილწი, წაბილწვა...
ბნევა, დაბნევა...
ბოლოს (და არა დაბოლოს): 42.
ბოქლომი.
ბოქკა.
ბრკე.
ბროწეული.
ბრტყელი, სიბრტყე...
ბრძენი, ბრძნული...
ბრძოლა.
ბრჭყალი.
ბრჭყვიალა.
ბძანება, ჴბძანა, მობძანდი, დაბძან-
დი: 48; 111.

ბ.

ბად და გარდ (თავსართები): 20.
ბავსება.
ბაზდა, გაზდილი... 49; 111.
ბათვისუფლება, გათავისუფლებული,
გაეთავისუფლე, გაათავისუფ-
ლა... 34.
ბათევა.
ბათვალწინება (გათვალისწინება).
ბათფობა: 47.
ბაკვირება, გაკვირებული.
ბამარჯვება=რისამე მარჯვეთ ქცევა,
აგრეთვე მოწინააღმდეგის დამარც-
ხება.
ბამარჯობა=მისალმების დროს სიკე-
თის სურება.
ბამეორება, გაუმეორა...
ბამთფარი: 47.
ბამომძიებელი.
ბამოცთა (გამოცდა), გამოცთილი, გამო-
ცთილება: 47.
ბამოხთა (გამოხდა). გამოხთილი: 47.
ბამხთარი (გამხდარი): 47.
ბან (თავსართი): 20.
ბანბივრება: 8.

ბანზრახ.
ბანზრახვა: 21.
ბანკურნება: 21.
ბანმავლობა: 21.
ბანსაცთელი (განსაცდელი): 21 და 47.
ბანსვენება, განსვენებული: 21.
ბანციფრება, განციფრებული (მაგრამ
გაეცაციფრე, გამაციფრა...): 21.
ბანძინება, განძინებული: 21.
ბარბენიება, გაარბენი: 22.
ბარტ (და არა გარედ).
ბარშეშო: 21.
ბასაუდი: 32.
ბასკდომა, გასკდა, გამსკდარი.
ბასული.
ბასწრება, მოსწრება, ჩასწრება, გაეუ-
სწრებ, ჩაეუსწრებ... 27.
ბაუმჯობესება (და არა გაუმჯობესობა).
ბაუართოებული (და არა გაუართოე-
ბული).
ბაყიდვა: 32.
ბაშინჯვა: 51.
ბაჩარბვა.
ბაცარცვა: 51.

გაცარცული (და არა გაცარცული).
 გაწესება.
 გაწმენდა, გაესწმინდე...
 გაწვრთნა, მან გასწვართნა.
 გაწვეება, გასწვითეს...
 გაკვირება (გაკვირება): 50.
 გახთა (გახდა): 47.
 გახთენა (გახდენა): 47.
 გახთომა (გახდომი): 47.
 გახსნა, ხსნა, მოხსნა, გახსნილი... 50.
 გახტომა, მიხტომა, მიუხტა... 47.
 გახშირება, მოხშირება... 50.
 გენერალი.
 გვალვა.
 გველეშაპი.

გვიმრა.
 გვირიშტი.
 გზნება, აგზნება, აგზნებული.
 გიმნაზია.
 გიტარა.
 გლეხიკაცია, გლეხიკაცის... 45.
 გოზნაუი (გოზინაუი).
 გრამატიკა: 52.
 გრაფი: 75.
 გრეფილი: 75.
 გუბერნატორი.
 გუბერნია.
 გულმოდგინე, გულმოდგინება.
 გუმბათი.
 გძელი, სიგძე, მოგძო... 49; 111.

დ.

დაახლოებით (და არა დაახლოებით).
 დაბერტყვა (იხ. ბერტყვა).
 დაბნევა, დაბნეული (ფოლაქის დაბნევა;
 ფეტვის დაბნევა...).
 დაბოლოება, დაბოლოებული (და არა
 დაბოლაება და დაბოლაებული).
 დაგეშვა, დაგეშილი; დაგეშება, დაგე-
 შებული.
 დაგზნება.
 დაღე (მდაღე).
 დაე, დე.
 დაერიში, „დაერიშიანი“.
 დათვლიერება, დათვლიერებული: 50.
 დათვრა ის (დაითრო): 22; 28.
 დაკვლა: 50.
 დაკება (სახელზნა), დაკეტი, დაკეტი-
 ლი... 23—24.
 დაკვრა: 50.
 დაკიენება.
 დამაჩა.
 დამზგავსება: 51; 112.
 დამღევი (თვისა, როგორც დამღევი,—
 მაგრამ დაღეგობა).
 დამღერება.
 დამტვრევა, დამტვრეული, ნამტვრევი,
 სამტვრევი...
 დამოკიდებულობა: 70.

დამონება, დამონებული, დავიმონე (და
 არა დამონაება, დავიმონავე, და-
 მონაეებული).
 დამუნა: 34.
 დამხვალა: 49.
 დამწუხდევა, დამწუხდეული.
 დანარჩენი (და არა დანარჩომი).
 დანაძლეება, დანაძლეებული.
 დანიშვნა: 50.
 დანგრევა.
 დათაგული.
 დარბილება: 51.
 დარქმევა სახელის, დარქმევა კი — ფასის.
 დარჩენა, დარჩენილი, დავირჩინე (და
 არა დარჩომა, დარჩომილი, და-
 ვინარჩუნე).
 დახოვლება, დახოვლებული (და არა და-
 სელება, დასელებული).
 დახტვნა: 51.
 დახწრება, დავესწრები... 27.
 დასჯა.
 დატოვება, დატოვებული.
 დატყუება, დატყუებული.
 დატყუება.
 დაუღველი.
 დაუყოვნებლივ
 დაფრთხობა, დამფრთხალი.

დაქორწინება, დაქორწინდენ.
 ღალაღვა, ღალაღვე (მოქმ. გვ.);
 ღალღა, ეიღღები (საშვ. გვ.);
 ღალღული (ვნებ. გვ. მიმღ.).
 ღალღიღი (საშვ. გვ. მიმღ.).
 ღაჟოვნება, ღაჟოვნებული.
 ღაშვენება, ღაშვენებული: 98.
 ღაშინჯვა: 51.
 ღაშოშმანება.
 ღაშტერება: 51.
 ღაჩენა, ღაეაჩინე, ღაჩენილი (ღანწევა,
 ღაეაჩინე, ღაჩნეული).
 ღაცარიელება: 50; 112.
 ღაძრახვა.
 ღაწევა (და არა ღაღწევა ღ ღაწევა): 33.
 ღაწვრიღებით.
 ღაწეება, ღაწეებული: 27.
 ღაწეობა, ღაწეობილი: 27.
 ღაკლექება.
 ღაკეკიანება: 112.
 ღახლართვა, ღახლართული.
 ღახსნა, ღახსნილი: 50.
 ღახჩობა: 49.
 ღედოფალი.

ღედუჯიური: 48.
 ღედუჯიცია: 48.
 ღევი: 49.
 ღეზინფექცია: 48.
 ღეკემბერი.
 ღეპეში.
 ღესეტიანა.
 ღვირე.
 ღიაკონი: 8.
 ღიახ.
 ღიღახს.
 ღიღახნევი: 49.
 ღიკტატორი, ღიკტატურა: 48.
 ღირეკტორი: 48.
 ღირეკცია: 48..
 ღიხონანსი: 52.
 ღიხერტაცია: 52.
 ღოგვი: 109—110.
 ღოგმა.
 ღოკტორი: 48.
 ღოკტრინა: 48.
 ღუჟენი (და არა ღუჟინი): 73.
 ღღევანდელი.

მ.

მეგებ.
 მეჯამენი: 46—48.
 მეჯარხოხი: 46—48.
 მეჯემპლიარი: 46—48.
 მდიკტი: 46—48.
 მთერი.
 მთიკა.
 მთიოპი, ეთიოპი.
 მთნოჯრაფი, ეთნოჯრაფია: 75.
 მეკლესია: 52.
 მეკენისთვე.
 მედეკტრონი: 48.
 მეპარკია: 51.
 მეითეტი.

მეისკოპოზი: 42.
 მეიგრაშა: 52.
 მრდგული: 48; 112.
 მრთმანეთი.
 მრთწამს: 45.
 მრთხმათ: 45.
 მრთჯერ: 51.
 მეკსპედიცია: 46—48.
 მეკსპერტი, მეკსპერტიზა: 46—48.
 მეკსპლოატაცია, მეკსპლოატატორი: 46—48.
 მეკსპრომტი: 46—48.
 მუხი.
 მევი, მევიანი: 42.
 მხტიბარი.

მ.

მეკანსია.
 მეჟაკი (და არა მეჟაკი), მეჟაკური,
 მეჟაკობა.

მეჯგვარ (ე. ი. ვარგისი, გამოსადეგი
 ვარ), ვარგხარ, ვარგვართ, ვარგ-
 ხართ: 31.

მარგივარ (ე. ი. გამოვადგები ვისმე),
არგიხარ, არგია და სხვ: 31.
მარსკელავი.
მარჯიში, ეარჯიშობა.
მასალი: 52.
მეება (=ძალიან დიდი; — ხოლო ვაება
= გასაჰირი).
მეზირი.
მერაოდეს, ეეროდეს.
მერსი.
მერცხლი.
მერხვი.
მეფხვი.

გელარ: 50.
მიღრე (და არა ვიღრემდი).
მითომ (და არა მითამ).
მინლა.
მირთავა (და არა ვირთხა).
მილღები და ვილღები (ნახეთ: და-
ლღვა)
მილატა.
მილვნი: 32.
მიწრო.
მოგზალი: 52.
მსება, ვაესებ, აესება.
მსვამ: 16.

ზ.

ზედიზედ: 45.
ზეინკალი.
ზლა, იხ. გაზლა: 49; 111.
ზდილობა, ზდილი, ზდილობიანი: 49; 111.
ზოგან (და არა ზოგან).

ზოგიერთი (და არა ზოგიერთა): 45.
ზრახვა (ე. ი. ფიქრი, — აქიდან განზრახ-
ვა; ძრახვა კი — ძვირის თქმა, კიცხვა)
ზუმმა.
ზლურბლი.

თ.

თავდები (თავმდები).
თავისებურობა: 70.
თავმდაბალი, თავმდაბლობა.
თავმოყვარეობა
თავსაკრი.
თათფირი, თათფირობა: 47.
თამამი.
თამბაქო (თუთუნი): 41.
თანახმა, მაგრამ თანხმობა, დათანხმება,
გეთანხმები...
თანდათან: 45.
თაობა (= მოდგმა; ხოლო თავობა = თა-
ვით ყოფნა).
თაოსანი, თაოსნობა... 49.
თებერვალი.
თერმომეტრი.
თერძი (და არა თერციკი)
თვალთმაქცი.
თვალღერება: 50.
თვალწინ: 45 და 49.

თვარა (და არა თორემ): 42; 52.
თვე, თვიური: 52.
თვით, თვითონ
თვის (თანდებ, მაგალ. კაცისათვის): 14.
თითო, თითოეული: 110.
თითქო, თითქოს.
თიკანი.
თილისმა.
თოლხო კვერცხი, მაგრამ შეთოხლვა.
თორნე.
თოქალთო.
თოხარიკი.
თუთფერი: 47.
თუთხმეტი: 50.
თუნუქი
თფილი: 47; 113—115.
თქვენკენ.
თხზვა, შეთხზვა.
თხზულება.

ი.

იაფი. იაფობა, გაიაფება..
 ილაუვი.
 იღვა.
 იდილია: 52.
 იერარქია: 51.
 იერიში.
 იისფერი.
 იმდენი.
 ინგლისელი, ინგლისური.
 ინდიკტიონი: 47; 113—115.
 ინდიფერენტიზმი.
 ინდოელი, ინდო (=ინდოეთის მცხოვრები).
 ინდოური (ფრინველ).
 ინდუქტიური: 46—48.
 ინდუქცია: 46—48.

ინჟინერი.
 ინსპექტორი: 47; 113—115.
 ინსტიტუტი: 47; 113—115.
 ინტელექტი: 47; 113—115.
 ინტელექტუალური: 47; 113—115.
 ინტელიგენტი 52.
 ინტელიგენცია: 52.
 ირგვლივ.
 ირენკა.
 იტალიელი, იტალიური.
 იუზილე (იუზილეის, იუზილემ...).
 იქიდან: 42.
 იქით, იქითკენ: 42.
 ილლია.
 იშვიათი, იშვიათად.

კ.

კაზმვა, მოკაზმვა, შეკაზმვა, შეკაზმული.
 კათოვე (მკათათვე).
 კათალიკოზი: 43.
 კათედრა.
 კალათა: 45.
 კალატოზი.
 კალია: 49.
 კალიგრაფი, კალიგრაფია: 75.
 კამბეჩი: 43; 120.
 კანტორა: 52
 კანცელარია.
 კაპიკი.
 კახა: 52
 კახაცია: 52.
 კატეხიზმი.
 კახზა: 47.
 კელაპტარი.
 კვალად: 9.
 კვამლი (ე. ი. ბოლი,—ხოლო კომლი==
 მოსახლე კაცი): 51
 კვარი (მკვარი): 49
 კვანარახი.
 კვდარი (მკვდარი): 49.
 კვეთრი (მკვეთრი): 49.
 კვიდრი (მკვიდრი): 49.
 კვირა.

კინელამ (კინელამ).
 კიჟინი.
 კლასიკი, კლასიკური: 52.
 კლასიფიკაცია: 52.
 კოდალა.
 კოდალი.
 კოდექსი
 კოლეგია: 52.
 კოლექცია: 48; 52.
 კოინდარი.
 კომედია: 52.
 კომენტარია, კომენტატორი: 52.
 კომერსანტი, კომერციული: 52.
 კომისარია: 52.
 კომისია: 48 და 52.
 კომისიონერი: 48 და 52.
 კომიტეტი: 52.
 კომოდი: 52.
 კომპანია: 52.
 კომპანიონი: 52.
 კომფორტი: 52.
 კონგრესი: 52.
 კონდუქტორი: 48 და 52.
 კონტრაქტი: 48 და 52.
 კონტრალო, კონტროლიორი: 52.

კონცერტი: 52.
კონცესია: 48 და 52.
კორექტორი, კორექტურა: 48 და 52.
კორესპონდენტი, კორესპონდენცია: 52.

კოჩალი, კოჩალობა, კოჩალ! (ყოჩალი...)
კრიპუკი: 43.
კუთნილება: 50.
კურატპალატი.

ლ.

ლავაში.
ლაშქარი.
ლახტი.
ლეკტორი: 48; 113—115.
ლერწამი: 51; 112—113.

ლეკცია: 48.
ლეჩაქი.
ლოლიკა, ლოლიკური.
ლურსმანი.

მ.

მაგდენი.
მაგიერათ (და არა მაგიერათ): 8; 112.
მაგრამ (მარა).
მაგრატელი.
მადანი.
მადლიერი: 50.
მათემატიკა, მათემატიკური.
მათხოვარი: 45.
მაღალური.
მამალი, მამადიანი (მამადი).
მანამ, მანამდი: 67.
მანეთი.
მარად: 9.
მართებლობა: 49.
მართველი, მართველობა: 49; 109—110,
მართლაც.
მარტო, მარტოკა, მარტონი, მარტოკანი.
მაქ (და არა მანდ), მაქაური.
მაყარი.
მაშინვე (და არა მაშინათვე).
მაშვრალი, დამაშვრალი.
მაცთური: 47; 113—115.
მაჰანკალი, მაჰანკლობა.
მდაბიო, მდაბიური.
მღვმური.
მღებარეობა.
მდი (სახლამდი, აქამდი): 15; 111.
მეგულეება (გეგულეება, ეგულეება...)
მევახშე.
მეთოლი.
მეკობარი.

მელა, მელია.
მელანქოლია: 51.
მელოტი.
მერმე (მერე).
მეფე.
მეჰანიკა, მეჰანიკური: 51.
მეშინია: 22; 110.
მეჩითი.
მეცადინი, მეცადინობა.
მეცხოვენი.
მეძიებელი.
მეწველი ძროხა (და არა მწველელი
ფური).
მეწვრილმანე.
მეხმლე.
მეჯლიში.
მზარეული.
მზახალი.
მზგავსი, მზგავსება, დამზგავსე-
ბა...: 51; 112.
მზეთუნახავი.
მზესუმზირა.
მზიფი (გამზიფება, სამზიფო...)
მთელი (გამთელეება, სიმთელე...) 49.
მთვარე, მთვარიანი.
მთიელი (ე. ი. მთის მცხოვრები; მთიული
კი=მთიულეთის მცხოვრები).
მთლათ: 9 და 49.
მიღლეში (ე. ი. არაოდეს): 68.
მიღლური (მინდლური), მიღლურის, მიღ-
ლები...

მითი, მითოლოგია, მითოლოგიური...
 მილიარდი: 52.
 მილიონერი, მილიონი: 52.
 მიმოხრა (და არა მიმოხერა):... ნახ.
 მიხრა-მოხრა.
 მიჰწევა, მივიწმინდე...
 მიწაქარი.
 მიჩნევისა, მიჩნევისა.
 მიხია, მისიონერი: 52.
 მიწრება, მივასწრებ: 27.
 მიტკალი.
 მიტროპოლიტი.
 მიუვალი, შეუვალი...
 მიქსტურა: 46—48.
 მიჩენა, მივიჩინე, მივეჩინე (და არა მიჩნევა, მივიჩნიე).
 მიცვენა, მიცვიდნენ... (იხ. ცვივნა): 31.
 მიძხ (გიძხ, უძხ...)
 მიწდომა, მიუწდომელი.
 მიწვეა, მივაწვი (და არა მილწვეა, მივალწვი): 33.
 მიხარია: 22; 110.
 მიხთომა (მიხდომა): 47.
 მიხრამოხრა (და არა მიხერამოხერა: — ხვრა, მოხვრა--მოღრღნა-ს ნიშნავს, ხრა, მოხრა კი --მოღრეკას).
 მიხტომა, მიუხტა.
 მკაჯიო.
 მკვრივი.
 მკლავი (კლავი).
 მკუხე (=უმწიფარი; მკვახე კი=უმწიფერი,—მაგალ.: მკვახე სიტყვა).
 მნდომი, მნდომელი.
 მოახლე.
 მობძანება, მობძანდი: 48.
 მოედანი.
 მოზღილი: 49; 111.
 მოკაზმვა, მოკაზმული: 50.
 მოკბეჩა.
 მოკვლა: 50.
 მომღურება.
 მომთმენი.
 მომსხო: 49.
 მომქმედი (მოქმედი): 126.
 მონაზონი.
 მონარკი, მონარქია: 51.
 მონატრული (და არა მონატრური).

მონოპოლია
 მონდომებული (და არა მონდომილი).
 მორბილება (იხ. რბილი).
 მორგვალება, მორგვალო: 49.
 მოსული.
 მოსულიერება: 50.
 მოსყიდვა, მოსყიდული, მოსყიდველი: 32.
 მოსწრება, მოსწრებული, მოვესწრები...: 27.
 მოტყუება, მოტყუებული.
 მოურაობა: 49.
 მოკალაქობრივი.
 მოშივება, მოშივებული.
 მოჩივარი (მოშივანი).
 მოჩხუბარი.
 მოცალება.
 მოცთა, მოცთენა: 47; 113—115.
 მოძულეობა, მოძულეებული.
 მოწამე, ე. ი. წამებული.
 მოწმე, ე. ი. დამსწრე.
 მოწყურება, მოწყურებული, მომწყურებისა, მეწყურება,—მაგრამ წყურვილი.
 მოჰკვიანება, იხ. ჰკვიანი.
 მოხთა (მოხდა): 47; 113—115.
 მოხთენა (მოხდენა): 47.
 მოხთომა (მოხდომა): 47.
 მოხშირება: 50.
 მრავალრიცხოვანი.
 მრული: 11.
 მტრობა ემტრობ, გემტრობს; მტერობა კი—ვემტერები).
 მტყუნება (მიმტყუნა, ეუმტყუნე...)
 მუგუზარი.
 მუსიკა, მუსიკალური.
 მუშაითი.
 მუშტარი, მუშტრობა.
 მუჰი (მეტაფორულათ კი მუჰა ერთი მუჰა ხალხი).
 მუნთალი: 47.
 მკვია (გკვია და სხვ.): 22; 110.
 მკონდა: 17.
 მუნა, დამუნა: 34.
 მუოფადი (და არა მყოფადი).
 მუუდრო.
 მშენიერათ (და არა მშენიერათ): 8.

მშვენიერი (და არა შეენიერი), გამშე-
ნიერება; მაგრამ დაშვენება,
შვენება, აშვენებს, დააშვენა...
მშვენიერობა, მშვენიერება (და არა
მშვენიერობა): 8.
მშვიდობა.
მშია: 22; 110.
მცალია: 22; 110.
მცნება (ათი მცნება; ცნება კი=სა-
განზე წარმოდგენა).
მძინვარე.
მძორი.

მწამს: 32; 111.
მწარე (და არა მწარი).
მწევარი, მწევრები;—წვერი კი=წვი-
რები: 49; 109—110.
მწვერვალი (წვერვალი).
მწყესი (სახელზემნა კი წყესვა).
მწყვდევა, დამწყვდევა.
მწყურია: 22; 110.
მქვერმეტყველი.
მხატრული.
მხთალი (მხდალი): 47; 113—115.
მხოლოდ: 9.

6.

ნავსადგური: 49.
ნათესაობა: 49.
ნათელა: 50.
ნათლისღება.
ნაკვერცხალი.
ნაკლულოვანი, ნაკლულოვანობა, - ნება.
ნამგალი.
ნამღვილი.
ნამეტანი.
ნამზითვი.
ნამტვრევი.
ნამუშავერი.
ნამკერი.
ნანგრევი.
ნაპარავი.
ნაპერწყალი.
ნახვამი.
ნატვრა: 50.
ნაქვითი.
ნაქნარი.
ნაყიდი, ნაყიდობა, ნაყიდობის ქა-
ლადი: 32.
ნაყოფი, ე. ი. ხისა და მიწის მოსავალი,
ან საქმობის შედეგი;—ნაყოფი
კი=ყოფილი, ვინც იყო.

ნაშვილები, ე. ი. შვილთ აყვანილი;
ნაშვილდები კი=შვილნაყოლი.
ნაშთი, ე. ი. ძველი ღროის კვალი,
დანარჩენი; ნეშტი კი=მიცვა-
ლებულის ძელები.
ნაცოფნი: 47; 113—115.
ნაცთური: 47; 113—115.
ნაძლევი, დანაძლევება.
ნაჭირნახულები.
ნახშირი: 50.
ნებივრობა, ვანებივრება, ენებივრობ: 8.
ნეკერჩხალი.
ნეკტარი: 48; 113—115.
ნიკაპი.
ნიმუში.
ნირი (ნიხრი).
ნეტრა, ე. ი. სურა; ლიტრა კი=9 გირ-
ვანქა.
ნოემბერი.
ნოტიო (და არა ნესტიანი).
ნუთუ.
ნული.

მ..

მდეკოლონი: 52.
მკენა.
მკომბერი: 48; 113—115.
მლარი: 51.

მკერაცია: 52.
მკოზიცია: 52.
მკატორი: 52.
მკგანიშატორი, ორგანიზაცია: 52.

მრიგინალი, ორიგინალური: 52.
მრთოგრაფია: 75.
მრივე: 12.
მრკესტრი: 52.
მრორი: 51.
მრგერ: 51.
მხანა: 52.

მსტრაკიზმი: 52.
მფიცერი: 52.
მფიციალური: 52.
მლონდ.
მხ.
მხუნჯი, ოხუნჯობა.
მხშივარი: 50.

პ.

პაიჭი.
პანტომიმა: 52.
პაპიროზი: 42.
პარალელი, პარალელური: 52.
პასაფი: 52.
პახივი: 52.
პატიება=დანაშაულის შერჩენა, აქი-
დან: მაპატიე, მიპატიებია...; პა-
ტივება კი=კარგათ მოელა:
ცხენი ვაპატივე, მიპატივებია.
პატიოსანი, პატიოსნება: 49.
პატარაჩი: 51.
პატრიჯანი.
პალური.
პენსია.
პეპელა: 45.

პესიმიზმი, პესიმიტი: 52.
პირაქით, პირიქით: 45.
პირდაპირ: 45.
პირისახე: 49.
პირგვარი.
პრაქტიკა, პრაქტიკული: 48; 113—115.
პრესა: 52.
პრეფექტი: 48; 113—115.
პრიმალონა: 52.
პრინცესა: 52.
პროგრამა: 52.
პროექტი: 48; 113—115.
პროტექტორატი, პროტექტორი: 48.
პროფესია, პროფესიონალური (პრო-
ფესიული): 52.
პროფესორი: 52.

ჟ.

ჟანგი, დაჟანგვა, დაჟანგული.

ჟინი.

რ.

რადგან (და არა რახან და რალით).
რამდენი, რამდენიმე (და არა რამოდენი,
რამოდენიმე).
რამე, რაიმე (და არა რამა).
რასაკვირველია.
რაფსოდი, რაფსოდია: 46—48.
რაწამხ.
რბილი, დარბილება, მორბილება...: 51.
რგვალი (მაგრამ სიმრგვლე), მორგვალე-
ბა, მორგვალო: 49; 109—110.
რეგრესი: 52.
რედაქტორი: 48; 113—115.
რედაქცია: 48.
რეკა: 23—24.

რექტორი: 48; 113—115.
რთვა, დართვა, დართული, სართავი ..
რთველი.
რთვლი (თრთვილი).
რისთვის: 14.
რითმა.
რითმი.
რკალი.
რკო.
როგორც (და არა როგორადაც).
როდესაც.
როდის, როცა.
რუკა (და არა რუქა).
რული (ზმნა კი მიღუდვა).

რჩენა, დარჩენა (და არა რჩომა,
დარჩომა);—ვარჩენ, ერჩები.
რცხილა.
რძალი.

რჯა, გარჯა, ე. ი. შრომა; სჯა კი=გა-
რჩეყა, ბჟიბა.
რჯული=სარწმუნოება; სჯული კი=კა-
ნონი.

ს.

საავათყოფო: 9; 115—120.
საათაბაგო.
საარშოყო.
საბალახე (არს. სახ.).
საბალახო (ზედსართ. სახ.).
საბოლოო.
საბრძოლი (და არა საბრძოლველი),
საბრძოლათ...
საბძანებელი: 48.
საბძელი (საბზელი).
საგაზდილი: 49.
საგათას ძილი.
საგძალი (საგზალი).
სადავო, უდავო: 128.
სადამდი: 15; 111.
სადაფი=„მარგალიტის კეცტუაი“
(ოკრებლ. ლექსიკ.); სარდაფი
კი=მიწაში ამოშენებული სა-
რთული, მაგალ. ღვინის სარდაფი.
საეკლესიო: 52.
საერისთაო: 49.
სავაუო გიმნაზია: 70.
სავარცხალი.
სავსე.
საზღო, საზღოობა, ვასაზღოებ... 49; 111.
საზოგადოება.
საზღვარი.
სათვალე: 73.
სათითო: 110.
სათნოება.
საიდან, საიდანღაც: 14.
საით.
საკვირველი, ე. ი. გასაოცარი, სა-
კვრელი კი=საკრავი; რასაკვირ-
ველია (და არა რასაკვრელია).
საკმეველი.
სალდათი: 52.
სამარე.
სამართველო: 49; 109—110.

სამზარეულო.
სამზითვო.
სამღურავი.
სამივე: 12.
სამოახლო.
სამოურაო: 49.
სამსხვერპლო (მაგრამ სხვერპლი): 49.
სამუშაო.
სამშაბათი.
სამწვადე (მაგრამ წვადი): 49.
სანამ, სანამდი (და არა სინამ და
სინამდი): 67.
სანაძლო: 49.
სანთელი.
სანქცია: 48.
საოხუნჯო.
საპალნე.
საპატიო.
საპურობილე.
სარჯელი=შრომა, ხასჯელი
კი=ტანჯვა, წამება.
სახაფლაო: 49.
სახთუმალი.
სახიკვდილო=სიკვდილის მომასწა-
ვებელი, სასიკვდილე კი=მომა-
კვდინებელი,—მაგალ: სასი-
კვდილო კრილობა, სასიკვდინე
ფიალა).
სახიმიდე (სასიმინდე).
სახირცხვო (სასირცხო).
სასუიდელო=საფასი; ხოლო რაც
უნდა იყიდონ=სასუიდელო
=საყიდი: 32.
სასწორი.
საუდიერო.
საუკუნე (არს. სახ.), აქიდან საუკუ-
ნეობით (და არა საუკუნეობით).
საუკუნო (ზედს. სახ.).
საუმცროსო.

ხაუცხოო.
 ხაფაღარათო.
 ხაფირონი.
 ხაფრთხე.
 ხაფუარი.
 ხაქალო სასწავლებელი: 70.
 ხაქეხარი, საქები (და არა საქებური).
 ხაქმრო: 50.
 ხაღავათი (და არა შეღავათი): 43.
 ხაღვთო: 7.
 ხაუღარი.
 ხაუდიელი და სახუდიელი: 32.
 ხაუმაწვილო.
 ხაუფი=საქმაო; ხაუფი კი=საყოფ-
 ნელი აღდგო.
 ხაურადღებო (და არა ყურადსაღები).
 ხაშვალეზა: 52.
 ხაშვალი (საშვალი): 52.
 ხაშობო, საშობოთ (და არა საშობაო,
 საშობაოთ).
 ხაცთური: 47; 113—115.
 ხაძულელი.
 ხაწვრილმანო.
 ხაწახელი (არს. სახ.).
 ხაწახელი (მიმღ.).
 ხაქამადი (და არა შექამადი): 43.
 ხახელდობ: 127.
 ხახელმწიფო.
 ხახლთუხუცესი.
 ხახლისკაცი (სახლიკაცი).
 ხახსარი.
 ხეკტემბერი: 48; 113—115.
 ხემინარია.
 ხესია (სხდომა, კრება): 52.
 ხეფისკვერი.
 ხიბრტყე.
 ხიგძე: 49; 111.
 ხივიწროვე.
 ხითფო: 47.
 ხიზბოლო, სიმბოლიური.
 ხიშტრია: 52.
 ხიშთელე: 49.
 ხიშიდი (სიმინდი).
 ხიშხუბუქე (მაგრამ ხუბუქი): 49.
 ხიშხუნავე (მაგრამ ხუნავე): 49.
 ხიშხუქნე (მაგრამ ხუქანი): 49.
 ხინიღისი.

ხინოგიე (და არა სინესტე).
 სინტაქსი.
 სირბილე.
 სისოვლე.
 სისხო (მეტაფორულათ,—მაგალ. ამსისხო
 საქმე; რეალურათ კი სიმსხვილე,
 მაგალ. ზის სიმსხვილე): 49.
 სიტკბო (და არა სიტკბილე).
 სიფრთხილე.
 სიუმაწვილე.
 სიცრუე.
 სიძულილი.
 სკლომა.
 სოველი (და არა სველი).
 სორეტი.
 სოფიზმი, სოფისტი: 75.
 სრულებით.
 სრულიად: 9.
 სტვენა: 51.
 სუბუქი (მაგრამ სიმსუბუქე): 49;
 109—110.
 სულიერი: 50.
 სულტანი (სულთანი).
 სუმბული.
 სუნაგი (მაგრამ სიმსუნაგე): 49;
 109—110.
 სურდო.
 სურნელი, სურნელება, სურნელოვანი: 51.
 სუფთა: 47.
 სუფიქსი: 52 და 75.
 სუქანი (მაგრამ სიმსუქნე): 49; 109—110.
 სუჟველა.
 სფერა (სფერო): 75.
 სფინქსი: 75.
 სქელი.
 სწავლული: 43.
 სწორეთ: 9 და 11.
 სწორი=თანასწორი: 11.
 სწორე=მართალი: 11.
 სწრება, ვასწრებ და სხვ.: 27.
 სწუხხარ შენ: 30.
 სხალი: 49; 109—110.
 სხვერპლი (მაგრამ სამსხვერპლო,
 იმსხვერპლა): 49; 109—110.
 სხვილი (მაგრამ მომსხო): 49; 109—110.
 სხვიმის=სხვა დროს.
 სხვლა: 50.
 სხმარტლი.

ტ.

ტაკტი, ტაქტიკა: 48; 113—115.
 ტალავერი.
 ტალხუნა.
 ტანისამოსი: 49.
 ტანსაცმელი: 49.
 ტანჯაცმა, ტანჯაცმული: 49.
 ტარიფი: 75.
 ტაშტი: 51.
 ტევანი: 49.
 ტევრი: 49.
 ტელეგრაფი: 52.
 ტელეგრაფი, ტელეგრაფისტი: 75.
 ტელეფონი: 75.
 ტერიტორია: 52.
 ტერორი, ტერორისტი 52.

ტენიკა, ტენიკური.
 ტიბიკონი.
 ტიგველი: 45.
 ტაველი: 49.
 ტოლუმბაში.
 ტომარა: 45.
 ტრაგედია, ტრაგიზმი, ტრაგიკი, ტრაგიკული.
 ტრაქტატი: 48; 113—115.
 ტრაქტირი: 48; 113—115.
 ტრანსკრიფცია: 48.
 ტრელი: 49.
 ტყლიპი: 38.
 ტყუბი.
 ტყუილი.

უ.

უავგუსტოესი.
 უარესი.
 უგუნური, უგუნურობა.
 უდიერი, უდიერობა.
 უდროო, უდროოთ.
 უზდელი, უზდლობა: 49.
 უზმათ.
 უთაო, უთაობა=უთაური, უთაურობა;
 უთავო კი=თავის უქონელი.
 უკაცრავათ.
 უკეთ.
 უმარილი.
 უმშითვო.
 უმცროსი, უმცროსობა.
 უნაბი.

ურთერთი (და არა ერთურთი).
 ურთიერთობა.
 ურჯულა, ურჯულოება.
 უსაზღვრო, უსაზღვროება.
 უსამართლობა.
 უფროსი.
 უფსკრული: 46—48.
 უქმი და უქმე: 11
 უღვთო: 7.
 უყი.
 უცაბედათ.
 უძს (ნახ. მიძს)
 უწვრთნელი.
 უწინდელი, — რათ.
 უკუო.

ფ.

სადაც უცხო ენაში ფ ზის, ქართულათ
 ყველგან ფ უნდა დაისევას,—მაგალ.:
 ფაქტი, ფანტაზია, ფანტაზიზმი და
 სხვ, გარდა სიტყვისა თებერვალი.
 ფარანი (ფანარი).
 ფართო (და არა ფართე).
 ფარშავანგი.
 ფალარათი.

ფაში (ფაშვი).
 ფერმიხთილი (ფერმიხთილი): 45.
 ფესვი.
 ფესხაცმელი: 49.
 ფილა.
 ფიზიოლოგია, ფიზიოლოგიური.
 ფილოსოფია, ფილოსოფოსი: 75.
 ფიშტო.

ფოთოლი.

ფოთოხალი.

ფოშტა: 51.

ფრანგი, ფრანგული.

ფრთა, ფრთიანი, ფრთოსანი: 46 — 48.

ფრთხილი: 46—48

ფრიაღ: 9.

ფრინველი: 49; 109—110.

ფრჩხილი: 46 — 48.

ფხედელკლასიციზმი: 46 — 48.

ფხედელონიმი: 46—48.

ფსიხიკა, ფსიხიური, ფსიხოლოგია, ფსი-
ხოლოგიური (წინააღმდეგ 51-ე
გვერდზე მოხსენებული სიტყვებისა,
ამ სიტყვაში ბგერა ხ სჯობია ვი-
ხმაროთ).

ფსეკრი: 46 — 48.

ფუნა.

ფუნტული.

ფუჭი: 11.

ფხალი.

ქ.

ქელივი: 51.

ქერაბიმი: 51.

ქვეით, ქვეითი, ქვეითობა, ქვეითად.

ქვემოთ.

ქვეშაგებელი, ქვეშაგები.

ქვეშევრდომი.

ქვიტკირი: 48; 113—115.

ქიშია, ქიმიკოსი: 51.

ქინა: 51.

ქირურგი: 51.

ქმნა, ქმნილი, შექმნა; იქმნება—იქ-
ნება: 26; 98; 110—111.

ქმრიანი, ქმრის: 50.

ქორგა (ქოლგა).

ქორწილი (არს. სახ.).

ქორწინება, ლაქორწინება (ზმნა).

ქრთამი.

ქრისტეშობისთვე: 8.

ქრისტეიანი.

ქრისტოშობა.

ქრონიკა: 51.

ქრონოგრაფი: 51.

ქრონოლოგია: 51.

ქრონომეტრი: 51.

ღ.

ღეო. ,

ღერი.

ღერო.

ღვდელი: 49; 109—110.

ღვთაება, ღვთაებრივი, ღვთიანი,

ღვთიური: 7.

ღვთისმეტყველება: 7 და 49.

ღვთისმშობელი: 7 და 49.

ყ.

ყაბალახი.

ყალბი, ყალბზე შედგომა.

ყანა.

ყარანა.

ყარანდაში: 41.

ყახაბი.

ყაძახი.

ყეინი, ყეინობა.

ყველაფერი: 44.

ყვინჩილა.

ყინვა.

ყმაწვილი, ყმაწვილობა, სიყმაწვილე...

ყმული.

ყოვლად: 9.

ყურანი (იხ. „სიბ.—სიც.“).

ყურდგელი, ყურდგლობა: 44; 113.

ყურყუმელობა.

შ.

- შაბათი.
 შაბაიშანი.
 შაგირდი.
 შავარდენი.
 შალაშინი.
 შამპანური ღვინო.
 შამფური.
 შარვალი.
 შახი (შაჰი).
 შე (თავსართი,—მაგ. შესელა, შეტანა): 21.
 შევიწროება, შევიწროებული...
 შევსება (ნახ. ვსება).
 შეთვალული ყურძენი.
 შეთქმულობა (და არა შეთქმულება): 70.
 შეთხზვა.
 შეკაზმვა, შეკაზმული: 50.
 შეკვრა: 50.
 შეკრებილება.
 შეკუმშული (და არა შეკუმშილი).
 შემოძლია: 22.
 შემო (თავსართი,—მაგ. შემოსელა, შემოსავალი): 21.
 შემოშემედი (შემოქმედი).
 შემოხსნა (ნახ. ხსნა): 50.
 შემჩნევა.
 შემცთარი: 47.
 შემწყვდევა.
 შენკენ.
 შეპურება.
 შერჩენა (და არა შენარჩუნება).
 შეტყუება.
 შეუვალი.
 შეურაცხება (არს. სახ.—მაგ. შეურაცხება მომაცენა).
 შეურაცხუფა (ზმნა.—მაგ. შეურაცხმყო).
 შექმნა და შექნა (იხ. კმნა).
 შეცთენა: 47.
 შეცთომა: 47.
 შეძლებისამებრ (და არა შეძლებისდაგვარათ).
- შეძულება, შეძლებული.
 შეხვედრა, შეხვედრება.
 შეხვეწნა.
 შეხვრეკა: 44.
 შესხნა (ნახ. ხსნა): 50.
 შესტომა.
 შეწება, შეწებება (იხ. წებვა).
 შევადღე (შუადღე): 52.
 შევამავალი (შუამავალი): 52.
 შევამდგომელი (შუამდგომელი), შევამდგომლობა: 52.
 შველი: 49.
 შვენება (ვაშვენებ, აშვენებს და სხვ., და არა მშვენება, ამშვენებს...): 49; 98.
 შვილდი: 49.
 შვილიშვილი.
 შვილობილი.
 შთა (თავსართი): 20.
 შთაბერვა (სულის შთაბერვა ზეციურზე ითქმის, სულის ჩაბერვა კი—ადამიანურზე): 21.
 შთაბეჭდილება: 21.
 შთაგონება, ე. ი. ზეცით ჩათბრობა; ადამიანთაგან კი—ჩაგონება: 21.
 შთამომავალი, შთამომავლობა: 21.
 შთანთქმა (უზარმაზარ არსებაზე ითქმის, როგორიცაა ზღვა, ვეშაპი და სხვ.; ჩვეულებრივზე კი—ჩანთქმა): 21.
 შთენილი (დაშთენა, დაშთენილი).
 შიგ (და არა შიდ).
 შიმშილი: 51.
 შინდი.
 შინისკენ (და არა შინათკენ).
 შინჯვა, გაშინჯვა: 51.
 შიშველი: 45.
 შიკლა: 51.
 შორიხლოს, შორიდან, შორს.
 შრომისმოყვარეობა.

ჩ.

ჩაგვრა: 50.
ჩალვადარი.
ჩამოხსნა: 50.
ჩამოხიობა: 49.
ჩანგური.
ჩანს: 20.
ჩარბი.
ჩასწრება, ჩავუსწრებ...: 27.
ჩაუურყუმელავება.
ჩაცენა და ჩაცვიენა (ნახ. ცენა და ცვიენა): 31.

ჩემკენ.
ჩემმაგიერ.
ჩვარი: 49.
ჩვენკენ.
ჩვეულება, ჩვეულებრივი: 50.
ჩვილი: 52.
ჩლიქი.
ჩუმათ (და არა უჩუმრათ): 43.
ჩურჩხელა.
ჩხა.

ც.

ცალცალკე.
ცარიელი: 50; 112.
ცარცვა: 51.
ცეცხლიპირას (და არა ცეცხლაპირას).
ცვარი, ცვრიანი: 49.
ცვენა, დაცვენა, დაცვენილი, ჩამოცვენილი: 31.
ცვიენა, ცვივა, ცვივიან, ჩამოცვივნული...: 31.
ცთა: 47.
ცთენა: 47.
ცთომა: 47.
ცთომილი: 47.

ცთუნება: 47.
ციგარა.
ციება.
ცინდალი.
ცისარტყელა: 49.
ციუვი: 49.
ციცაბო.
ცოდვა: 51.
ცრუმორწმუნეობა.
ცულდი: 44.
ცფიერი: 49.
ცხარე.
ცხონება, ცხონებული, ცხონდა...

ძ.

ძაგარი (ჯაგარი).
ძალმიძს, ძალგიძს...
ძახილი.
ძევალი: 49.
ძივი (ძივი): 49.
ძიშწარე: 49.
ძლიერ, ძლიერი: 50.

ძლივს.
ძმრიანი, ძმრის: 50.
ძრახვა (=დაძრახვა, გაკიცხვა; გაარჩიეთ ზრახვა).
ძროხა: 37.
ძლარბი (ზლარბი).
ძლვენი.

წ.

წადგომა (წაადგა, ე. ი. მოუხთა, გინა თავს წაადგა; — წარდგომა კი — მაგ. წარსდგა, ე. ი. გაბოეცხადა): 21.

წალკატი.
წამხთარი: 47.
წარ (თავსართი): 20.
წარდგენა, წარადგინა: 21.

წარდგომა, მაგ. უფროსის წინ
 წარსდგა: 21.
 წარკვეთა, მაგალ. იმედი წარიკვეთა,
 სასოწარკვეთილი და სხვ.; წა-
 კვეთა კი = წაქრა, მაგალ. თავი
 წაკვეთეს: 21.
 წარმავალი, მაგ. სიმდიდრე, საწუთრო
 და მზგ. სხვ. წარმავალია; — წამა-
 ვალი კი = სადმე წამსვლელი: 21.
 წარსული, ე. ი. გავლილი ცხოვრება,
 ისტორია; წასული კი = გამგზავ-
 რებული: 21.
 წატყდომა, თავს წაეატყდი (და არა
 წაეაწყდი): 44.
 წაწყმედა, წაწყმედილი.
 წევრი (ნახ. მწევარი): 49; 109—110.
 წელან, წელანდელი.
 წვადი: 49; 109—110.
 წვანილი: 49; 109—110.
 წვეტი: 49; 109—110.
 წვრთნა, წვრთნილი, გაწვრთნა, გა-
 წვრთნილი, უწვრთნელი.

წილხთომილი (წილხდომილი): 47.
 წინააღმდეგი
 წინათ.
 წინათგრძნობა.
 წინახიტყვა (წინასიტყვაობა).
 წინდაწინ: 45.
 წიფელა: 45.
 წიწილი: 45.
 წეპელი (და არა წეკლა).
 წმიდა = უცოდველი, წმიდანი: 100.
 წმინდა = სუფთა: 100.
 წილი: 49.
 წრევანდელი: 51; 112—113.
 წრეულს: 51; 112—113.
 წრიალი.
 წუთისოფელი: 49.
 წუხანდელი.
 წუხელის.
 წყალმანკი.
 წყეინება, მაწყენია, გეაწყენია...: 22.
 წუვლიადი.
 წუვილი.

შ.

შადარი.
 შადი: 49.
 შადრაკი.
 შვალი: 49.
 შვარტლი: 49.
 შველი.
 შერა, დაქერა.
 შვრიტიმანი.
 შვირება (პირვება): 50.

შილოფი.
 შინკა.
 შირნახული.
 შიშკარი.
 შკვიანი, კკვიანური, დაკკვიანება,
 მოკკვიანება: 112.
 შკუა.
 შლეკი.

ხ.

ხაბურზაკი: 38; 112.
 ხანდახან: 45.
 ხანჯალი: 77.
 ხარება (და არა ხარებობა).
 ხელახლა (და არა ხელახლავ და
 ხელახლად).
 ხელეური.
 ხელმწიფე, ხელმწიფობა, გახელმწიფება.

ხელნაწერი: 49.
 ხელოვნება.
 ხელსაქნარი: 45.
 ხელსახოცი: 39; 45.
 ხელკვეთი:
 ხელშეკრულობა (და არა ხელშეკრუ-
 ლება).
 ხელწერილი: 45; 49.

ბერბეშალი (ხირხიშალი).
 ბედაგი.
 ბეაფრიელი.
 ბეფარი: 49.
 ბენა: 50.
 ბერა: 50.
 ბერეპა: 44.
 ხლართვა.
 ხმალი, ხმლიანი: 49.
 ხოლმე: 51.

ხოშალდი: 51.
 ხონთქარი: 51.
 ხორბალი: 51.
 ხოცვა, დაგხოცავთ (დაგხოცოთ).
 ხსნა, გახსნა, მოხსნა, შეხსნა: 50.
 ხსნილი: 50.
 ხშირი: 50.
 ხურმა.
 ხურფინი.
 ხჩოზა, დახჩოზა: 49.

ჰ.

ჰაერი.
 ჰანგი.
 ჰარმონია, ჰარმონიული, დისჰარმონია,
 დისჰარმონიული.

ჰიგიენა.
 ჰუმანიტარული.
 ჰუმანური.
 ჰუნე.

ჯ.

ჯანაბა.
 ჯანშთელი: 45; 49.
 ჯერ.
 ჯერანი.

ჯინჯარი: 45
 ჯინჯველა: 45.
 ჯირკი.

საკუთარი სახელები.

აბასთუმანი.
 აზარბეჯანი (ძველ. აღრაბაგანი).
 აზრუმი.
 ალაბი, ალაბის ქალაქი (=ალეპო).
 ამილახვარი.
 ამირეჯიბი.
 ანა: 52.
 არეზი (ძვ. რასხი, ე. ი. არაქსი).
 ასტრახანი.
 აუხაზეთი: 46—48.
 აწყური.
 ბაგრატიონი.
 ბათომი.
 ბარბალე: 51.
 ბაღდადი (=მსხალეთში).

ბაღდათი (=საქართველოში).
 ბენედიქტე: 48.
 ბროსე: 52.
 ბუდა: 52.
 ბანჯა (და არა მლიზვეტოპოლი).
 ბელათი.
 ბორგასლანი.
 ბრიგოლი.
 ღადეშქელიანი.
 ღარუბანდი (=ღერბენტი).
 ღარისტანი.
 მენატე.
 მთიოპია
 მკატერინე.
 მნგური.

მრევანი.
მსპანია (მსპანეთი).
მქეთიმე.
მასილი.
მახტანგი.
ზედაძენი, ზედანძის მონასტერი.
ზესტაფონი (და არა ჴვირილა).
თამარი, თამარ (და არა თამარა).
თეიმურაზი.
თეოდოსია.
თფილისი: 47; 113—115.
იერუსალიმი.
ინგლისი.
იოანე: 52.
ირაკლი.
ქავკავი (და არა ჴლადიკავკასი).
ქოსტანტინე.
ქოსტანტინეპოლი.
ლუარსაბი.
მადონა: 52.
მაკიაველი: 52.
მამადი (მაჴმადი).
მარგალიტა: 51.
მესია: 52.
მიხეილი.
მოსკოვი: 52.
მყინვარი (და არა ჴაზიბევი).
მცხეთა.
ნახჴევანი.

ნიკოლოზი, ნიკო.
ნინო.
ოღესა: 52.
ოდიში (და არა მეგრელია და სა-
მეგრელო).
პარიზი.
პეტერბურგი (და არა პეტერბურლი).
პოსეიდონი: 52.
რუსთველი (და არა რუსთაველი).
სარა: 52.
სიმონი.
სოლალი.
სოლომონი.
სომხეთი.
სოფრომი.
სოხუმი (ძველებ: ცხომი).
სკილა და ჴარიბდა.
ტარტიუფი.
ტრაპიზონი.
უღუმბო (=ოღიშპი).
უარნაოზი.
უჴყიდიდი: 75.
ჴაბა (=ჴეკა).
ლოლობერიძე.
ჩიჴოვანი.
ჴამი (=ღამასკი).
ჴარვაშიძე.
ჴოთა.

პრსებოთი სახელეზი:

1. ლეთს, ლეთოთ, ლეთიანი
2. ზმოუნათა გაჟოკლება პრუნეზებში
(ჟაჟლის, ჟაჟლით...).
3. ნაოუსაოზ. ბრუნეის დაბოლოება სი
4. ჟნებ. ბრუნეის დაბოლოება თ
5. წოღებოთი ბრუნვა
6. ჟოწჟები—ჟოწჟებო
7. ლირსებები—ლირსებებო
8. ჟჟანები, ჟჟებო
9. ლავოთ, თაჟარ—ღავოთი, თაჟარი გვ. 7.

ჟედსართავი სახელეზი:

1. ჟედარებოთი ზარისხი (უტკებსი, უგჟესი...)
2. ჟეთათურო, ოზურგელი
3. სწორო, ჟრუდი გვ. 11.

ნაცვალსახელეზი:

- ჟინჟე, რაჟე—ვისჟე, რასჟე;—ვილაც, რალაც;—თავიანთი გვ. 12.

რიცხვოთი სახელეზი:

- ოზრივე და ოზრივე (ჟათი ბრუნეჟა);—ოცდამათე, 'და არა ჟე-ოცდაათე 12.

- ჟედსართავ-არსებოთის ერთად ბრუნეზება;—როდის იზჟარება სრული დაბოლოება ბრუნეზებში 13.

თანდებულები:

- ზან (სოფლითგან—სოფლიდან);—თვის, და არა თვის;—ჟდი, და არა ჟდე;—ჟვეჟ, ჟუა და სხვ. მიცემოთ ბრუნეის თხოულობს;—ჟი, და არა ჟი;—ვით 14.

ჟჟნებო:

- აჟ-ჟინაზეს, და არა ჟინაზეს და მი-ნაზეს;—კერავენ, თუ კერვენ;—ჟსოზორობ, და არა ვესოზორობ;—ჟე ჟეჟერ, და არა ჟე უჟერ;—ჟეჟეჟა, და არა ჟედვიდა;—ჟოვიდენ, და არა ჟოვიდენ, და სხვ. 16.

- ბ. ბგერები ჟ და ს ჟჟნებში: 18; 19; 102.
ბ. სრული და ჟოკლე თავსართე-ბი;—თავსართები ჟე, ჟო, ჟემო 20; 21.

- სინონიმები 35.
ჟოგოეროთი სიტყვის ჟართლწერა 42.
რთული სიტყვების ჟართლწერა 45.
ჟთავრულეზის ჟჟარება 45.

ს ი ნ ტ ა ჟ ს ი:

- თანზჟოვან ბგერათა კლასიფიკაცია და თვისებანი 46.
ჟეთილზმოჟვანობა 48.
(აჟვე სიტყვის დამარცჟლის წესრიგი).

სინტაჟსიური კანონები:

1. ჟეჟასჟენელის ჟეთანზჟება კვეჟდე-ბარესთან 54.
2. ჟსაღვრელი ჟიტყვა 57.
3. ჟოყვანილი სიტყვები 58.
4. ლროთა ჟეთანზჟება 60.
5. ჟავჟირი რა 61.
6. ჟედარებოთი ზარისხის ჟართვლო-ბა,—რიცხვოთი სახელეზის ჟართ-ველობა,— ჟეილითუროთ, ჟეი-ლიანთ,—თურჟე და თუ არა: 62.
7. ჟარყოფოთი მიჟოზრის ფორმები: 65.
8. იჟიტომ და იჟასთვის,—სანაჟ-მანაჟ,—იჟეჟა ოც წელს, თუ ოცი წელი,—სუფიქსები ებ და ობ,— ჟხოლობოთი რიცხვის უჟირატესობა, და სხვ. 66.

- სხვადასხვა გაჟოთჟმა 72.
რუსიციჟჟები 73.
უცხო სიტყვების ჟემოტანა 77.
საუზრისა და კითხვის კილო,—ლიცენცია პოეტიკა 78.
ჟეცოთიჟების ჟაღალითები ჟართულ ჟწერლობაში 80.
ფრაჟეოლოგია 82.
ჟარგი სტილის ნიჟუჟები 85.

ღამატებანი (კრიტიკული გარჩევა):

- I. აჟაკი ჟანიძის „სუბ და ობ. პრეფ. ჟართ. ჟნებში“ 89.
 - II. „სალიტერ. ჟართულისათვის“—საოზგანიზაციო კომისიისა 108.
- ჟართლწერის ლეჟსიკონი. 133.

